قل جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا

رسالہ

امتناع النظیر صلی اللہ علیہ وسلم

لفضل حق الخیرآبادی علیہ رحمۃ الباری

فی

تردید اقوال

مولوی حیدر علی رامپوری مولداً والٹونکی مسکناً

بتحشیہ وتصحیح راس المحدثین ورئیس المتکلمین مولانا سید شاہ سلیمان اشرف
صاحب القادری الچشتی

دو فی بالا نبو کا طبع شد
جابیرسن جو خلید پور

بسم الله الرحمن الرحیم

لله حامداً والیه متضرعاً وبحبیبه الوجیه الذی هو افضل ماسواه الیه متذرعاً وعلیه وعلی آله وصحبه مصلیاً ومسلماً وبهم الیه مستشفعاً وبحول الله وقوته لمکائد الشیخ النجدی واتباعه النجدیه مستدفعاً اما بعد استاذنا العلام حالا دعوی میکنم که شخصے که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات باشد ممتنع بالذات است وهرچه ممتنع بالذات است تحت قدرت الٰهی داخل نیست **قال** الجاهل الذاهل از تفصیل جواب دریافت خواهد شد انشاء الله تعالی که صغرے محض کاذب است وکبرے هم محل کلام است فی الجمله نتیجه صرف فساد اعتقاد است بلکه محض الحاد در صفات وآیات حضرت رب العباد جل وعلا ان الذین یلحدون فی آیاتنا لا یخفون علینا در کریمه ان الله علی کل شیء قدیر مساوی مذکور داخل کل شیء است مدعی معاند تاویل امتناع ذاتی آن کرده ازان خارج میکند وخواهی دانست انشاء الله تعالی که همین تاویل الحاد در صفات وآیات است **اقول** اگر این جاهل ذاهل از جهت غایت غوایت او وتناهی او در بلادت در صغری که فی الجمله برا ذهان قاصره سطحیان نافهم خفای دارد ترددی رو داد

عباوتش عذرخواه او تواند بود اما قول او کبری ہم محل کلام است کاشف است
ازین که شمرده شدن این قائل از افراد نوع انسان از قبیل مجاز بعلاقه مشاکلت
صوری است وبس چه مصحح مقدوریت امکان است وہرچند این معنی از بدیہیات
اولی است مگر چون قائل را دران کلام است و ذہن او این بدیہی اولی را
نمی پذیرد و قصاری امر این چنین اغبیا خواندن الفاظ کتب متداوله و ترجمه آنست
بحسب این چنین کسان که ہمت آنہا در علوم بر خواندن عبارت و ترجمه آن مقصور
است و ر دیدن عبارات کتب متداوله محصور است نقل بعض عبارات ضرورتا افتاد
قال فی شرح المواقف المصحح للمقدورية هو الامكان لان الوجوب والامتناع الذاتيين
يحيلان المقدورية وفی موضع آخر منه علمه تعالی يعم المفهومات كلها الممكنة والواجبة
والممتنعة فهو اعم من القدرة لانها تختص بالممكنات دون الواجبات والممتنعات وفی
شرح العقائد العضدية المصحح للمقدورية هو الامكان وازین قول این قائل که کبری ہم محل
کلام است الحاد این قائل ظاہر است چه ممتنعات بالذات در امتناع ذاتی متفاوت
نیستند باینکه در بعض ممتنعات بالذات امتناع ذاتی بیشتر باشد و در بعض ممتنعات
بالذات امتناع ذاتی کمتر پس این معنی متصور نمی تواند شد که بعض ممتنعات بالذات
تحت قدرت داخل باشند و بعض ممتنعات بالذات تحت قدرت داخل نه باشند
پس ازین کلام قائل ظاہر است که او داخل بودن شریک الباری و عدم واجب
سبحانه و عجز و جہل و تجسم و تحیز او سبحانه تحت قدرة تجویز میکند حالا کسیکه فہم دارد
تواند دانست که فساد اعتقاد و الحاد چیست و فاسد العقیده و ملحد کیست ہزاران
ہزار مفہومات آنچنان ہستند که مصادیق و معنونات آنہا ممتنع بالذات اند قول بعدم
دخول آنہا تحت قدرت چسان الحاد تواند بود آری تجویز دخول ممتنعات بالذات تحت
قدرت چنانکه این سفیه ایمان فروش ارتکاب آن نموده است بکفر و الحاد میکشد

وعنقریب انشاء اللہ تعالیٰ خواہی دانست کہ ممتنع ذاتی داخل عموم کل شئ نیست ازجملہ
آثار بلادت او اینست کہ این قائل صفات کمالیۂ واجب الوجود سبحانہ را و اتصاف او
سبحانہ را بنقائص وقبائح ممکن ذاتی میداند ومیگوید کہ آن ممکنات ذاتیہ تحت قدرت
الٰہی داخل نیست پس بدانست او بعض ممکنات ذاتیہ ہم تحت قدرت الٰہی داخل نیستند
ودرانیجا دخول ممتنعات ذاتیہ تحت قدرت الٰہی تجویز میکند وآن را تحت عموم کل شئ داخل
می انکارد این مجازفت را چہ توان گفت ہیچ حماقت ہای او درین نامہ سیاہ او بسیار است
بلکہ حماقت ہای او درین جزافات نامہ نسبت حماقت ہای جبلیۂ او کہ زائد از حد
شمار ہست مشتے نمونہ از خروار است قال اللباس الفسفاس لیکن قبل از شروع
در رد مقال ضلال حرفی از دفتر محامد حضرت حبیب رب العالمین سید الاولین و
الآخرین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سوای آنچہ از وحی متلو ثابت است ودر حضرت
قرآن مجید موجود است واحتیاج ذکرش چندان نیست آنچہ از وحی غیر متلو ثابت
است حوالۂ قلم کردہ میشود در قرآن مجید وتفسیر مظہری است تلک الرسل اشارہ الی
جماعۃ المرسلین التی علمت بقولہ وانک لمن المرسلین واللام للاستغراق والموصوف
مع الصفۃ مبتدا وخبرہ فضلنا بعضہم علی بعض الفضل ہو زیادۃ احد الشیئین علی آخر
فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص ذلک بالکمال وہو ما یقتضی حمدًا
فی الدنیا وثوابًا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصًا بوصف کمالٍ والآخر بوصف کمال
آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی فی استحقاق المدح
والثواب والفضل الکلی لمن لہ زیادۃ الثواب ومزیۃ القرب عند اللہ تعالیٰ
فالرسل والانبیاء علیہم السلام شرکاء فی درجۃ الرسالۃ والنبوۃ وموجبات الاجر
والثواب وفیما بینہم تفاضل عند اللہ تعالیٰ بناء علی کثرۃ الثواب ومزید القرب
لا یعلمہ کما ہو الا اللہ تعالیٰ وقد یدرک بعض ذلک بتعلیمہ تعالیٰ کقولہ منہم من کلم اللہ

قال اہل التفسیر ہو موسیٰ علیہ السلام لقولہ فلما جاء موسیٰ لمیقاتنا وکلمہ ربہ و ہذہ الآیۃ لا یقتضی تخصیصہ علیہ السلام بتلک الفضیلۃ فقیل انہ موسیٰ ومحمد علیہما الصلوۃ والسلام کلم اللہ موسیٰ علی الطور ومحمد لیلۃ المعراج حین کان قاب قوسین او ادنیٰ فاوحیٰ الی عبدہ ما اوحیٰ وشتان بینہما ورفع بعضہم درجات علی بعضہم او علی کلہم اما رفع درجات بعضہم علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء واولی العزم من الرسل علی غیرہم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضہم علی کلہم فذلک مختص نبینا محمد صلی اللہ علیہ وسلم ثابت ذلک بوحی غیر متلو والنعقد علیہ الاجماع عن ابی سعید ن الخدری رض قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من نبی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من تنشق عنہ الارض ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع رواہ احمد والترمذی وابن ماجۃ وعن ابن عباس رض قال جلس ناس من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخرج حتی دنی منہم سمعہم یتذاکرون قال بعضہم ان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وقال آخر موسیٰ کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر عیسی کلمۃ اللہ وروحہ وقال اخر ادم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم ان ابراہیم خلیل اللہ وہو کذلک وموسیٰ نجی اللہ وہو کذلک وعیسیٰ روحہ وکلمتہ وہو کذلک وآدم اصطفاہ اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المومنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر رواہ الترمذی والدارمی وعن جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا قاید المرسلین ولا فخر وانا خاتم النبیین ولا فخر وانا اول شافع ومشفع ولا فخر رواہ الدارمی وعن ابی بن کعب رض قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت

امام النبیین وخطیبهم وصاحب شفاعتهم غیر فخر. رواه الترمذی
وعن ابی هریرة رض عن النبی صلی الله علیه وسلم انا اول من ینشق عنه الارض فاکسی حلة من
حلل الجنة ثم اقوم عن یمین العرش ولیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری رواه
الترمذی وعنه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال سلوا الله لی الوسیلة قالوا یا رسول الله
ما الوسیلة قال اعلی درجة الجنة لا ینالها الا رجل واحد ارجو ان اکون انا هو نائل
این درجه اعلی نخواهد بود مگر اعلی از مخلوقات و اخبار صادق آنحضرت صلی الله علیه وسلم
آنست که خود نفس مقدس و مبارک نائل این درجه خواهد بود و چون تامل صادق
در الفاظ این حدیث کرده شود قدرت او تعالی بر اعلی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم
ثابت میشود و امکان آن اعلی چه جای مساوی پس امکان مساوی بطریق اولی ثابت
میگردد وکما لا یخفی مگر واقع شدنی نیست لا ممتنعه بالغیر اقول پوشیده نماند که مدعای
ما این است که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات کمال و نعوت
جلال که ذات مقدس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مصداق آن همه بوده است ممتنع
ذاتی ومحال عقلی است واین دعوی ما ازین احادیث که این جاهل لباس برای تلبیس وابله
فریبی عوام کالانعام بدین غرض آورده است که خود را از اهل ایمان در انظار عوام
بنماید وازها و پی شفاعت استخفاف آنجناب صلی الله علیه وسلم که به پیروی جا جمله
شیاطین در آن افتاده است در نظر جمله بر آید ثابت و متحقق است این خبیث در
ایراد این احادیث کالباحث عن حتفه بظلفه والجادع مارن انفه بکفه است تبیین این
مقال وتفصیل این اجمال تمهید مقدمه میخواهد که هیچک عاقل یعنی آنکه صبی شیرخوار
ومجنون سرشار نیست انکار آن نمی تواند کرد آن مقدمه این است که الاثبات والنفی
لا یجتمعان ولا یرتفعان وان اجتماع النقیضین محال ومعنی این مقدمه نه این است
که مفهوم اثبات ونفی در تصور مجتمع نمیشوند یا از تصور مرتفع نمیشوند و نه اینکه مفهوم

اجتماع النقیضین کہ متصور ذہنی است محال است چہ اجتماع اثبات ونفی در تصور مفہوم
اجتماع النقیضین از موجودات نفس الامری است آن را محال نتوان گفت بلکہ معنی آن
این است کہ مصداق اجتماع النقیضین ہرچہ باشد و مصداق اجتماع اثبات ونفی ہرچہ
باشد محال بالذات و ممتنع عقلی است مثلاً ہرچہ مصداق ابیض ولا ابیض کہ نقیضین اند
و مصداق کاتب ولا کاتب کہ متناقضان اند و مصداق بینا و نابینا کہ نقیضین اند الی
غیر ذلک مما لا یعد ولا یحصی باشد محال بالذات و ممتنع عقلی است کہ این قاصر الذہن
بلید الطبع گمان نبرد کہ مصداق ابیض ولا ابیض و مصداق کاتب ولا کاتب و مصداق
بینا و نابینا مثلاً ممتنع ذاتی و محال عقلی نیست بلکہ ممتنع بالغیر است ازین جہت کہ بر آن
اجتماع النقیضین صادق می آید پس ہم نتوان کرد زیرا کہ مفہوم اجتماع النقیضین ممتنع ذاتی نیست
ممتنع ذاتی مصداق آنست ہرچہ باشد پس آنچہ مصداق مساوی ولا مساوی کہ باہم تناقض اند
فرض کردہ شود ممتنع بالذات است چہ مصداق اجتماع النقیضین است و نیز ہر آنچہ مستلزم
نقیض خود باشد و وجودش مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است چنانکہ لا متناہی
بالفعل کہ وجودش بر تقدیر فرض آن مستلزم تناہی است یا وجود جزء لا یتجزی کہ بر تقدیر
فرض آن مستلزم تجزی است پس اگر وجود مساوی بر تقدیر فرض مستلزم عدم مساوی
است مساوی ممتنع بالذات است اذا تمہد ہذا میگوئیم کہ از حدیث حضرت ابو سعید
خدری رض متحقق است کہ حضرت آدم و من سواہ کہ عام مستغرق است در روز قیامت
تحت لوای آن سرور دین و دنیا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اند پس اگر مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع نعوت کمال ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا این صفت در و
یافتہ شود یا نہ علی الثانی آن مفروض مساوی مساوی نشد بلکہ آن مفروض مساوی
در روز قیامت تحت لوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم است بر این تقدیر آن
مصداق مساوی ولا مساوی شد پس ممتنع بالذات شد و ہم وجودش بر تقدیر فرض

مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد و علی الاول آنجناب صلی الله علیه وسلم در عموم
من سواه داخل اند العیاذ بالله پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم برین تقدیر مصداق این صفت
نیستند پس مساوی آن مفروض المساوات نشدند پس آن مساوی مفروض مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس مساوی شد و مساوی نشد پس مصداق اجتماع النقیضین
شد پس ممتنع بالذات شد و هم وجودش مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد پس
وجود مساوی که علی التقدیرین مصداق اجتماع نقیضین است و علی التقدیرین مستلزم عدم
آن است علی التقدیرین محال بالذات است و نیز از روی همین حدیث شریف متحقق است
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ممکن باشد پس آن بر تقدیر وجودش یا در عموم من ینشق عنه الارض داخل باشد یا نه بر شق ثانی
آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نتواند بود پس آن مساوی مساوی نشد و بر شق اول
یا اول من ینشق عنه الارض باشد یعنی اقدم از سائر من ینشق عنه الارض باشد برین تقدیر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض نتواند شد و هو مع کونه خلاف المفروض المسلم زیرا که
مفروض مسلم این است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت موصوف اند مستلزم ان
لا یکون المساوی مساویا چه برین تقدیر در ان صفتی یافته شد که در ان حضرت
صلی الله علیه وسلم نیست یا آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نباشد فلا یکون ما فرض
مساویا مساویا هف بهر تقدیر وجود مساوی مستلزم عدم آنست فیکون ممتنعا بالذات
و علی التقادیر کلها آن مصداق مساوی و لا مساوی است فهو مصداق اجتماع النقیضین
فیکون ممتنعا بالذات و نیز در همین حدیث است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول شافع
و اول مشفع است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در شفاعت بر سائر شافعان متقدم است
و در مقبولیت شفاعت بر سائر مشفعان متقدم است پس اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر
وجودش اگر در عموم شافعان و مشفعان داخل نیست مساوی نیست و اگر در آن

عموم داخل است پس اگر باین ہر دو صفت یعنی اول شافع و اول مشفع موصوف نباشد مساوی
مساوی نشد و اگر باین ہر دو صفت موصوف باشد او اول شافع و اول مشفع باشد بحسب ہذا التقدیر
و اول شافع و مشفع نباشد بحکم الحدیث برین تقدیر آن مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد
فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو ممتنع بالذات و علی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنست فہو
ممتنع بالذات و علی ہذا القیاس از حدیث ابن عباسؓ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم از قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول
شافع و اول مشفع یوم القیمۃ ولا فخر متحقق است کما ذکرنا وہم از قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا اول
من یحرک حلق الجنۃ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت است چہ بر تقدیر
امکان آن اگر وجودش فرض کردہ شود در عموم من یحرک حلق الجنۃ داخل باشد یا نہ علی الثانی
مساوی مساوی نشد علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در تحریک حلق الجنۃ برا او اقدم
است بحکم الحدیث و او درین صفت مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است بحکم فرض
المساوات پس او در تحریک حلق الجنۃ بر خودش اقدم باشد وہو تقدم الشئ علی نفسہ یعنی
تقدم تحریکہ حلق الجنۃ علی تحریکہ حلق الجنۃ و نیز او برین تقدیر اول من یحرک حلق الجنۃ نتواند
بحکم الحدیث پس آن مساوی مساوی نشد و اگر او اول من یحرک حلق الجنۃ است آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در عموم من یحرک حلق الجنۃ کہ مضاف الیہ اول است داخل باشد
برین تقدیر ہم مساوی مساوی نشد پس وجود مساوی مستلزم عدم آنست وہم آن
مصداق اجتماع النقیضین است پس ممتنع بالذات است و نیز از قولہ صلی اللہ علیہ وسلم وانا
اکرم الاولین والآخرین علی اللہ کہ نص صریح است در فضل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کرامت
علی اللہ بر سائر اولین و آخرین امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در فضل ثابت
و ظاہر است زیرا کہ اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر وجودش لازم است کہ اکرم الاولین والآخرین
علی اللہ باشد بناء علی فرض المساوات و اکرم الاولین والآخرین نباشد بناء علی دخولہ

فی الاولین والآخرین الذی اخیف الاکرم الیهم فی قوله صلی الله علیه وسلم انا اکرم الاولین و
الآخرین واگر او بر تقدیر وجودش در عموم اولین و آخرین داخل نیست بر تقدیر وجودش
معدوم باشد وعلی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنست وهم آن مصداق اجتماع النقیضین
است فیکون ممتنعا بالذات واز حدیث جابر رضی الله تعالی عنه که دران وانا خاتم النبیین و انا
اول شافع ومشفع ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی ثابت است چه مساوی
بر تقدیر وجودش اگر در عموم نبیین داخل نباشد مساوی نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد
واگر در عموم النبیین داخل باشد لاجرم خاتم النبیین نتواند بود پس مساوی نتواند بود واین مفصل
عنقریب می آید وآنچه ابن سفیه بے عقل تعدد خاتم النبیین وبودن دو کس خاتم النبیین
در یک عصر باقتضاء حماقت ونافهمی تجویز میکند فضوح آن عنقریب بوضوح می آید واز حدیث
ابی بن کعب رض که دران اذا کان یوم القیمة کنت امام النبیین ارشاد شده است نیز امتناع
ذاتی مساوی ثابت است چه بر تقدیر امکان مساوی وفرض وجود آن یا در عموم النبیین
داخل باشد برین تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم که امام سائر النبیین اند امام او نیز خواهد بود
و او امام النبیین نتواند بود پس او مساوی نشد یا در عموم النبیین داخل نباشد برین تقدیر
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتواند بود وعلی التقدیرین او مساوی شد و مساوی نشد
فهو مصداق اجتماع النقیضین وهم وجود مساوی مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات
لما مر فی المقدمة الممهدة واز حدیث ابی هریره رض که دران ثم اقوم عن یمین العرش لیس احد من
الخلائق یقوم ذلک المقام غیری ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در نعوت کمال متحقق و مبرهن است چه بر تقدیر امکان مساوی وفرض وجودش
یا او موصوف باین صفت نباشد پس مساوی مساوی نشد واگر موصوف باین صفت باشد
لازم است که قائم آن مقام باشد و نباشد لقول الصادق المصدق صلی الله علیه وسلم
لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری فهو مصداق اجتماع النقیضین [illegible]

مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات واز حدیث ثانی حدیث مذکور دران ارشاد شده
اعلی درجة فی الجنة لاینالها الا رجل واحد وارجو ان اکون انا هو نیز امتناع ذاتی مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است چه نائل آن درجه بلاشبهه اعلی خلق الله
است واین الد ابلد باین اعتراف دارد وهم اعتراف دارد باینکه اخبار صادق آنحضرت
صلی الله علیه وسلم آن است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن درجه خواهند بود
پس بر تقدیر امکان مساوی وفرض وجودش یا آن مساوی نائل این درجه باشد
یا نه علی الثانی مساوی نشد وقد فرض مساویا هف وعلی الاول لازم است که نائل
آندرجه باشد بناء علی التقدیر ونائل آندرجه نباشد بنا براینکه نائل آن درجه یک کس است
یعنی ذات مقدسه آنحضرت صلی الله علیه وسلم ولیس فهو مصداق اجتماع النقیضین وهم
وجودش مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات وهو المطلوب واز احادیث آتیه
که در قول ثانی می آید نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نعوت
کمال محقق ومبرهن است وهرچند ازین احادیث که نصوص اند براینکه نعوت مختصه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم که دران احادیث مذکور اند در دو ذات مشترک نتوانند بود
وفرض اتصاف دیگری بدان نعوت قول باجتماع النقیضین وفرض آن شیء است که
وجود آن مستلزم عدم آن باشد امتناع ذاتی که درین نعوت وصفات مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد ظاهر باهر است الا چون مخاطب ناهنجار ابلد من الحمار
واکفر من حمار است ناچار به تفصیل وتطویل ضرورت افتاد واز فرط غوایت وعمایت او
وتناهی او در جهالت وضلالت این است که او بعد ذکر حدیث ولیس احد من الخلائق
یقوم ذلک المقام غیری وبعد ذکر حدیث لاینالها الا رجل واحد ولس از اعتراف باینکه نائل این
درجه اعلی نخواهد بود مگر اعلی مخلوقات واینکه آنجناب صلی الله علیه وسلم نائل اندرجه خواهد بود وظهور
اینکه بعد تسلیم ثبوت صفت لایقوم ذلک المقام غیری وتسلیم بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم

نائل آن درجه که نائل آن نیست مگر یک مرد تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه
صفات و نعوت تجویز این است که آن مساوی موصوف باین هر دو صفت باشد و موصوف
باین هر دو صفت نباشد و تجویز امکان چیزیست که وجودش مستلزم عدم آنست از فرط غباوت
و نادانی و غایت جهل و بی ایمانی امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم و افضل از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ازین حدیث می فهمد و این از ایمان گذشته بحمقی را تأمل صادق می نماید و لفظ
سلوا و ارجو را که تواضعا ارشاد شده است در طیبی گفته سلوا الله لی الوسیلة و انما طلب صلی الله
علیه وسلم من امته الدعاء له لطلب الوسیلة افتقارا الی الله تعالی هضما لنفسه ولینتفع امته و یثاب
او یکون ارشادا لهم فی ان یطلب کل منهم من صاحبه الدعاء له بر شک محمول می نماید و اگر این حماقت
شعار عقل و ایمان داشتی ازهمین حدیث بامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایمان
آوردی و دنبال آن دجال کذاب گذاشتی چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن اعلی درجات
است که در نیل آن دو کس متشارک نتوانند شد که لاینا لها الا رجل واحد پس با وصف تسلیم بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن اعلی درجات که لاینا لها الا رجل واحد تجویز مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم درین صفت تجویز اجتماع النقیضین است و هرگاه که ازهمین حدیث امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم آنست
متحقق شد اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم اولی بالامتناع است غایت حماقت این احمق غوی این است
که دو مقدمه یکی آنکه نائل این درجه اعلی اعلی مخلوقات است دوم اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نائل این درجه اعلی است تمهید نمود که ازین دو مقدمه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل این درجه
اعلی است و نائل این درجه اعلی اعلی مخلوقات است این معنی ثابت است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اعلی مخلوقات است و از نص لاینا لها الا رجل واحد متحقق است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف
است بنیل درجه که دیگری بنیل آن درجه موصوف نیست پس با وصف تسلیم منعوت بودن آنحضرت صلی الله
علیه وسلم باین نعت تجویز مساوات و مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین نعت تجویز اجتماع

النقیضین ہست ہان مگر این قائل چنین تجویز کند که دیگری موصوف بدین نعت گردد و این نعت
از ان حضرت صلی الله علیه وسلم مسلوب شود و برین تقدیر ہم مساوات نماند برین تقدیر ہم وجود مساوی
مستلزم عدم آنست فہو علی ہذا التقدیر ایضا ممتنع بالذات از جہد جہد این بی عقل در اثبات مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از ان حضرت صلی الله علیه وسلم معلوم شد که این حمار صحاب در جہل و
کذب بران دجال کذاب ہم مزیت میخواہد این ہست حال تامل صادق این بی تامل کاذب اما قوله
مگر واقع شدنی نیست لامتناعه بالغیر بوجوه عدیده باطل ہست چه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بوجوه کثیره ثابت و مبرہن شد و علی تقدیر التنزل نیز این قول بے ربط و بے معنی ہست
زیراکه این جاہل نافہم میگوید که چون تامل صادق در الفاظ این حدیث کرده شود قدرت او تعالی
بر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت می شود و قدرت عبارت است از صحت فعل و صحت
ترک کما ہو مصرح فی کتب الکلام وسیاتی نقل عباراتہا ان شاء الله تعالی و باز میگوید که واقع
شدنی نیست لامتناعه بالغیر چون ممتنع بالغیر بر دوگونه است یکے آن ممتنع بالغیر که مستلزم ممتنع
بالذات باشد چنانچه عدم قدرت او سبحانه تعالی و عدم حیات او سبحانه و عدم علم او سبحانه نزد
عامه متکلمین است که بزیادت صفات قایل اند و عدم آنہا را ممتنع بالغیر میدانند و چنانکه عدم
عقل اول است نزد فلاسفه که مستلزم عدم واجب سبحانه نزد آنہاست و دوم آن ممتنع بالغیر
که مستلزم ممتنع بالذات نباشد صرف باراده فاعل مختار بوقوع نیاید و وقوع آن مستلزم
محال نبود مراد این غبی نافہم از امتناع بالغیر در قول او لامتناعه بالغیر چه باشد اگر مرادش اینست
که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر از قبیل ثانی
است فذالک باطل زیراکه وجود مساوی یا اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم محال
بالذات است وہو کذبه سبحانه و این قائل ہم ببطلان این شق اعتراف دارد کما سیاتی ان شاء الله
تعالی و اگر مرادش این است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ممتنع بالغیر از قسم اول است درین صورت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم

یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تحت قدرت داخل نتواند بود چنانکه عدم صفات کمالیه او
سبحانه نزد متکلمین تحت قدرت داخل نیست فعلی هذا الشق یبطل قوله قدرت او تعالی بر اعلی
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت می شود وقال الا الله الابله مخفی نماند که این همه احادیث بر عدم
وجود مساوی دلالت میکنند نه بر عدم امکان ذاتی و علمای محدثین جزاهم الله العزیز عنا وعن
سایر المسلمین در تدوین فضائل و محامد حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم سعی بلیغ فرموده
و کمتر حدیثی خواهد بود که در آن ذکر فضیلت مذکور بوده باشد و علمای محدثین آنرا ترک کرده باشند
لیکن هیچ یکی تصریح نکرده نه اشاره حدیث که دال بر امتناع ذاتی مساوی مذکور باشد
مذکور نموده و نه هیچ یکی از عموم و شمول نصوص قطعیه قرآنی مساوی مذکور تخصیص کرده بلکه
بر عکس آن تخصیص دلائل عقلیه قطعیه ماخوذه از قرآن مجید وغیره دلالت میکنند که مساوی مذکور
ممکن است و داخل تحت عموم و شمول نصوص قطعیه قرآنی دال بر عموم قدرت الهی و مشاهدات
عارفین بالله رب العالمین نیز بامکان ذاتی مساوی مذکور و دخول وی تحت قدرت کامله
حکم میکنند چنانچه انهم خواهد آمد ان شاء الله تعالی اقول سابق گذشت که از احادیث سابقه الخ
امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم محقق است وهم از حدیث جابر رضی الله عنه
که متفق علیه است و در آن و بعثت الی الناس عامة ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است چه بر تقدیر امکان آن و فرض وجودش یا
او مبعوث الی الخلق عامة باشد یا نباشد اگر نباشد مساوی آنحضرت صلعم نشد و اگر مبعوث
الی الخلق عامة باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازاست او باشد معاذ الله پس برین تقدیر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث الی الخلق عامة نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد و چون
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفت که بعثت الی الناس عامة موصوف اند بعد تسلیم موصوفیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفت لازم است که آن مساوی بر تقدیر وجودش ازاست
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس مساوی نتواند بود پس بهر تقدیر وجود مساوی مستلزم

[illegible]

عدم اوست و هرچه وجودش مستلزم عدمش باشد ممتنع بالذات است و از حدیث ابی هریره
رضی الله عنه که مسلم روایت کرده و در آن ارشاد شده است ارسلت الی الخلق کافة و ختم
بی النبیون نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت در نبوت کمال ثابت است چه بر تقدیر [illegible] مساوی
و فرض وجود آن یا هر دو صفت در آن یافته شوند یا نه اگر یافته نشوند آن مساوی مساوی نشد
و اگر یافته شوند آن مساوی مرسل الی الخلق کافة باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از امت
او باشد پس آن حضرت صلی الله علیه وسلم مساوی او نباشد و نیز بر تقدیر اینکه آن مساوی آخرین
همه انبیا باشد تا معنی ختم به النبیون در آن یافته شود و برین تقدیر ضرورست که در آنحضرت صلی الله
علیه وسلم صفت ختم النبیون که ارشاد شده است یافته نشود پس آنحضرت صلعم مساوی او نشدند
پس او مساوی آنحضرت صلعم نشد بهر کیف وجود مساوی مستلزم عدم آنست و هرچه وجودش مستلزم عدم
آنست محال بالذات است و آنچه این غبی نافهم بلکه حیوان لایعقل متخیل کرده است که احتمال
است که در زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یکی باشد
[illegible] و برابر خاتم الانبیا باشد و این نتیجه حمارست که نقیض غزالی را در اقوال مستانفه
[illegible] از زبان کج بیان خود برآورده ناشی از غایت سخافت عقل و نهایت
بلادت و نافهمی است چه خاتم الانبیا آن باشد که آخرین همه انبیا باشد و ملت او
ناسخ همه ملل و دین او موبد و او مبعوث الی الخلق کافة باشد و هرکه در زمان او و بعد
زمان او باشد از امت او باشد چه اگر او آخرین همه انبیا نیست پس معنی ختم به النبیون
و معنی خاتم النبیین که این جمع محلی باللام است و معنی ختم نبوت بی آنکه خاتم الانبیا آخرین همه
انبیاء باشد متصور نمی شود و اگر در زمان او نبی دیگر باشد ملت او ناسخ ملل نشد و دین او
موبد نشد و او مبعوث الی الخلق کافة نشد و هر کسیکه در زمان او یا بعد زمان او باشد
از امت او نشد پس بر این احتمال که این احمق نافهم از جهت تفهیم معنی خاتم الانبیا [illegible]
نهایت حماقت برآورده است آن هر دو کس خاتم الانبیا شده نتوانند بود چنانچه تفصیل این [illegible]

می آید پس احادیث مذکوره چنانچه بر عدم وجود مساوی دلالت می کنند بر عدم امکان ذاتی آن
دلالت می کنند و نه فهمیدن دلالت آن بر امتناع ذاتی مساوی مذکور ناشی از غایت غباوت
وجهالت وضلالت این بلید نافهم است چه دلالت آن احادیث بر امتناع ذاتی مساوی
در غایت ظهور است ولیکن من لم یجعل الله له نوراً فما له من نور و چون پیش ازین از بیدینان کسی
تفوه به هیچ کلمات لایعنی که آن مضل بمعنی از زبان دلالت ترجمان برآورده از ایمان برآمده
بجهنم شتافت نکرده بود علمای دین را ضرورت تصریح بامتناع ذاتی مساوی پیش نامده
بود و نصوص قطعیه قرآنی ممتنعات ذاتی را شامل نیستند و هیچیک دلیل عقلی و نقلی بر امکان ذاتی
مساوی مذکور دلالت ندارد تا دخول آن تحت عموم و شمول نصوص قطعیه متوهم گردد و از مشایخ
عارفین بالله امکان ذاتی مساوی ثابت نیست و این ملحد مرید شیطان الانس را با عارفین
بالله چکار آن شیطان مقتدا ایش انکار حضرات عارفین بالله می نمود و این ملحد ذکر عارفین بالله
برای تلبیس می نماید افاد استاذنا بیان کبری این است که اگر هیچیک ممتنع بالذات
تحت قدرت الهی داخل باشد ممکن ذاتی باشد والانقلاب من الامتناع الذاتی الی
الامکان الذاتی مستحیل بالذات پس آنچه امتناع بالذات است تحت قدرت الهی داخل
نمی تواند شد قال اللجوج النجوج اقول بیشک ممتنع بالذات استحقاق ولیاقت
استفاده وقابلیت فیض وجود از جناب مفیض الخیر والجود نمیدارد و درین هیچ کلام نیست
فاما کلام درین است که هر چه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن ممتنع بالذات میدانند آن
ممتنع بالذات در نفس الامر هست یا نه انقلابات و استحالات باعتبار کون وفساد صور نوعیه
جوهریه عنصریه که مشاهد و رای العین است فلاسفه جائز میدارند و انقلاب اعراض افعال
بانواع جوهریه ممتنع بالذات اعتقاد می کند و حالآنکه از صحاح احادیث ثابت است که اعمال
حسنه وسیئه بصور انسانیه منقلب گشته در قبر نزد میت لازم خواهند بود و نیز در وزن
اعمال اقوال است یکی از ان اینست که اعمال متجسد شده در وزن [illegible] خواهند شد و نیز موت

[illegible]

وجودی است یا عدمی سے علی اختلاف القولین بصورت کبش منقلب شده
در معاینه هر کس آورده وشناخته هر کس شده مذبوح خواهد شد بظاهر فساد اعتقاد
فلسفی بسیار اند به همین چند امثله از خوف تطویل اکتفا رفت حال پیشوایان این متفلسفی این است
قیاس حال او باید کرد قیاس کن زگلستان من بهار مرا وانشاء الله تعالی دانسته خواهد شد
که مساوی تنازع فیه نیز ازین قبیل است که ممکن بالذات ومقدور الٰهی است ومدعی
معترض آنرا ممتنع بالذات میداند اقول[له] این گول جهول اولاً گفته است که کبری محل کلام
است الحال قول در بیان کبری نقل کرده تسلیم کبری می نماید وایمان می آرد باینکه ممتنع
ذاتی تحت قدرت داخل نیست ومیگوید که درین هیچ کلام نیست فاما کلام درین است
که هر چه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن را ممتنع بالذات میداند آن ممتنع
بالذات در نفس الامر هست یا نه این کلام در کبری نیست بلکه در صغری پس اول چرا گوه خورده
گفته بود که کبری محل کلام است مگر دروغگو را حافظه نباشد وما صغری را بوجوه قاطعه باثبات
رسانیدیم و آینده هم وجوه اثبات آن را تشیید میکنیم انشاء الله تعالی این لباس عبارت بیان
کبری را نقل کرده کلام در صغری کرد ودیگر بیهوده گوئی آغاز نهاد تا مردمان را در وهم این اندازد
که کلام در کبری میکند آنا قوله انقلابات واستحالات الی آخر ما قال افحش از هذیان مجانین
است چه انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات است باتفاق
همه عقلا وباجماع متکلمین وفلاسفه قال فی شرح المواقف فی ابحاث الممکن ان الامکان
لازمة للمهیة الممکنة لایجوز انفکاکها عنه والا لجاز خلو المهیة عنه فینقلب الممکن ممتنعًا او واجبًا
ان کان خلوها عنه بزواله عنها او بالعکس ای ینقلب الممتنع او الواجب ممکنا ان کان خلوها عنه
بحدوثه لها بعد ما لم یکن وانه ای جواز خلوها عنه علی احد الوجهین ینفی الامان عن الضروریات
ویرتفع الوثوق عن حکم العقل بوجوب الواجب واستحالة المستحیلات وجواز الجائزات
واز انقلاب بعضها الی بعض حینئذ وذالک سفسطة ظاهرة البطلان انتهی واین بیهوده گو را آن

[له] این ... جهل ... نمایش ... سبک ... منتهی الارب

اشتباه است صاف بگوید که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل ذاتی نیست
ذکر انقلابات واستحالات عناصر وانقلاب اعراض وانفعال بانواع جوهریه باین مقام
ربطی ندارد کلام ما این است که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات
است این هرزه سرائی وبیهوده گوئی را باین مقام چه علاقه این احمق تعلق وارتباط را هم نمی فهمد
تا بمطالب علمیه چه رسد پیشوایان استاذ ما ائمه مجتهدین اند وپیشوایان این بیدین دجاجله شیاطین
که اتصاف خدای تعالی را بقبایح وفواحش ونقایص واجتماع النقیضین وآنچیز را که وجودش
مستلزم عدم آنست ممکن وداخل تحت قدرت می دانند اعاذ الله المومنین من مکایدهم ونجاهم
من مفاسدهم وعقایدهم افاد استاذ الاساتذه چه عجز عبارت است از عدم القدرة علی ما
من شانه ان یکون مقدورا وممتنع ذاتی مقدور نیست پس عدم قدرت بر آن مستلزم عجز او سبحانه
تعالی نمی تواند شد قال الهجین الهجان اقول ممتنع ذاتی نفس الامری مقدور نیست
فاما ممکن ذاتی که ممتنع ذاتی زعمی باشد چنانکه در ما نحن فیه است وخواهد آمد انشاء الله تعالی
پس بیشک آن مقدور است مخفی نماند که تعریف عجز بعبارت مذکوره ازین علامه یگانه زمانه
عجیب وغریب است چه لفظ قدرت در ترکیب عدم القدرة یا بمعنی مقدوریت است پس
عدم قدرت صفت آن شی خواهد بود که مقدوریت ازان معدوم شده وعجز صفت فاعل است
واگر بمعنی قادریت باشد پس فاسد تر از اول است کما لا یخفی علی اهل العلم اقول
ببراهین قطعیه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات که مصداق اجتماع
النقیضین ووجودش مستلزم عدم آنست باثبات رسانیدیم ومنکشف گردانیدیم اگر احمقی
جاهل ومعاندی متجاهل نفهمد وازان جحود نماید در افتضاح خود می افزاید پس آن تحت قدرت
همچو دیگر ممتنعات ذاتیه داخل نیست اما قوله مخفی نماند الخ بس عجیب است بی بهره ماندن این
احمق از فهم مسائل علوم حقیقیه معلوم بوده است ازین قول معلوم شده که بیچاره از عربیت هم
محض بی بهره است که از غایت سفاهت لفظ علی را که ناسخ آن را بصورت عن نوشت لفظ

عن قرار داده آن را ذریعه اعتراض گردانید وعلی التسلیم اگر لفظ عن بجای لفظ علی باستعمال آید
چه باک قال فی القاموس عن مخففة علی ثلثة اوجه یکون حرفا جارا ولها عشرة معان المجاوزة
سافر عن البلد البدل لا تجزی نفس عن نفس الاستعلاء فانما یبخل عن نفسه انتهی ما اردنا نقله
وفی الصحاح وقد یقع عن موضع علی نحو لا افضلت فی حسب عنی ای علی وقال ایضا حروف
الجر تنوب بعضها عن بعض اذا لم یلتبس المعنی این بیچاره را که از عربیت نابلد است در هیچ اعتراض
معذور توان داشت افاد واستاذی مثلا اگر کسی گوید او سبحانه تعالی بر خلق نظیر و شریک خود
یا بر خلق اجتماع النقیضین یا ارتفاع النقیضین قادر نیست نتوان گفت که این قول بعجز او سبحانه
وتعالی است قال البلید العنید اقول نفی قدرت بر خلق نظیر و اشیاء مذکوره قول بعجز او سبحانه
تعالی نیست لیکن نفی قدرت بر خلق امری که اخبار الهی بخلاف او واقع شده آن را مستحیل گردانیده
چون ایمان ابولهب و ادخال کفار در جنت و خلق نظیر و مساوی معلوم در ما نحن فیه چنانکه مدعی
معترض را قول و عقیده است و مفصل خواهد آمد ان شاء الله تعالی بیشک قول بعجز او سبحانه
است تعالی الله عما یقول الظلمون علوا کبیرا اقول روشن و مبرهن شد که مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات کمال مصداق اجتماع نقیضین است وجود مثلش
مستلزم عدم آنست و مصداق اجتماع النقیضین و مصداق ما وجوده مستلزم لعدمه
ممتنع بالذات است بیهوده گوئی این بلید بیجا است افاد والاستاذ و آیات داله
بر عموم قدرت او سبحانه نحو قوله تعالی والله علی کل شیء قدیر و قوله سبحانه وکان الله
علی کل شیء مقتدرا الی غیر ذلک متناول ممتنعات عقلی نیست چه ممتنع عقلی شیء نیست تا در
عموم کل شیء داخل باشد قال الملحد الابلد اقول ممتنعات عقلی که در نفس الامر ممتنعات
عقلی باشند بیشک در عموم کل شیء داخل نیست فاما ممکنات ذاتی که از سوء فهم آن را
ممتنعات عقلی دانسته شده چنانکه من جمله آن مساوی و برابر است در ما نحن فیه
بلا ریب در عموم کل شیء داخل است پس اخراج آن از عموم کل شیء الحادی است در

آیات اللہ تعالیٰ ومخرج این منجملہ مصداق کریمہ انّ الذین یلحدون فی آیاتنا لایخفون علینا است
کما سیجی تفصیلاً انشاء اللہ تعالیٰ **اقول** ہبراہین قطعیہ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باثبات رسید پس آن درعموم کل شئی داخل نیست و داخل کردن مصداق اجتماع
النقیضین ومصداق ما وجودہ مستلزم بعدمہ درعموم واللہ علیٰ کل شئی قدیر الحاد است
چنانکہ گذشت وسیاتی ومعہذا داخل کردن ممکنات ذاتی را مطلقاً کو معدوم باشند
وابداً در شئی خلاف مذہب اشاعرہ اہل سنت است قال فی شرح المواقف المقصد السادس
فی ان المعدوم شئی ام لا وانہا من امہات المسائل الکلامیۃ فقال غیر ابی الحسن البصری وابی
الہذیل العلاف والکعبی من المعتزلہ ان المعدوم الممکن شئی فان الماہیۃ عندہم غیر الوجود ومعروضۃ
لہ وقد تخلو عنہ مع کونہا متقررۃ فی الخارج وانما قیدوا المعدوم بالممکن لان الممتنع منہ منفی لا تقرر لہ
اصلاً اتفاقاً ومنعہ الاشاعرہ مطلقاً ای فی المعدوم الممکن والممتنع جمیعاً فقالوا المعدوم
الممکن لیس بشئی کالمعدوم الممتنع لان الوجود عندہم نفس الحقیقۃ فرفعہ رفعہا وبہذا یُشعر بما
ذہب الیہ الاشاعرہ قال الحکماء ایضاً انتہی پس قول او فاتما ممکنات ذاتی کہ از سوء
فہم آن را ممتنعات عقلی دانستہ باشد چنانکہ منجملہ آن مساوی و برابر است در ما نحن
فیہ بلاریب درعموم کل شئی داخل است معلوم نیست کہ مبنی برکدام مذہب است کہ
این ملحد ہم معدوم بودن مساوی کہ در آن کلام است ازلاً وابداً اعتراف دارد
پس معلوم نمی شود کہ این المذہب دخول آن را درعموم شئی برکدام مذہب مبنی کردہ است
مگر آن بیچارہ از جہل معذور است ہرچہ در ذہن کجش میگذرد بیہودہ می گوید افادہ استاذی
العلامہ اگر کسے از نفی قدرت او سبحانہ بر ممتنعات عقلی ومستحیلات ذاتیہ تحاشی کند واین را
از باب اسارت ادب نسبت بحضرت کبری ایزدی جلشانہ وعز مجدہ انکار دایمان و
توحید را برکنار گذارد **قال الابلہ[له] الانکد** اقول چنانکہ تحاشی کسے از نفی قدرت او سبحانہ وتعالیٰ
بر مستحیلات ذاتیہ نفس الامریہ باعتقاد اسارت ادب حضرت ذو الجلال الکبیر المتعال

له ابلہ گنده خاطر بیہدہ مرد بی زبان و دشوار تش ۱۲ منتهی الارب

جل جلالہ وعم نوالہ موجب تفرید از ایمان و توحید است ہمچنین است تحاشی کسی از اثبات قدرت کاملہ شاملہ برایجاد آن ممکنات ذاتیہ کہ اخبار الٰہی و یا علم الٰہی یا غیر آنہا سوا ذات پاک وصفات کمال حضرت واجب الوجود مفیض الخیر والجود مقتضی امتناع آنہا شدہ باشد چنانکہ تحاشی از اثبات قدرت کاملہ بر خلق مثل و مساوی آنحضرت خیر البریات افضل الموجودات حبیب رب العالمین سید الاولین والآخرین صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ اجمعین وسلم کہ ممکن بالذات ممتنع بالغیر است واخبار و علم الٰہی بعدم خلق آن متعلق شدہ ممتنع بالغیر گردانیدہ پس این قسم ممکن داخل قدرت کاملہ است بدلائل عقلی و سمعی پس اگر کسی آن را بوساوس شیطانی و ہواجس نفسانی کہ باطل و ناتمام اند ممتنع بالذات قرار دادہ از مقدورات الٰہی اخراج کند این ہر دو کس ایمان فراموش باہم ہمدوش و بالمجوب الحاد خود اگر تایب نشوند در جہنم ہم آغوش خواہند بود مفصل می آید انشاء اللہ تعالیٰ اقوال بتحقیق پیوست وآیندہ راہم بتحقیق خواہد رسید و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال کہ مصداق اجتماع النقیضین است و وجودش مستلزم عدم آنحضرت ممتنع ذاتی است آن را ممکن ذاتی دانستن ناشی از حماقت و نادانی و یا از تعنت و بی ایمانی است و اعتقاد اینکہ ہر ممکن ذاتی گو مستلزم ممتنع ذاتی باشد تحت قدرت الٰہی داخل است نیز بکفر و بی ایمانی می کشد چہ قدرت و غیرہ صفات کمالیہ حضرت باری جلشانہ نزد عامہ متکلمین و ہم نزد پیشوایان این سفیہ بی ایمان ممکنات ذاتی ہستند و عدم آنہا کہ ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر است نزد متکلمین تحت قدرت الٰہی داخل نیست و اعتقاد بدخول آن تحت قدرت کفر و الحاد است کما سیاتی مفصلا این متعنت بی ایمان اگر از اتباع آن دجال شیطان توبہ نمی کند و اعتزال نمی گزیند عنقریب وخامت عاقبت می بیند و بہ پہلوی او در سیخ جہنم می نشیند و مفصل می آید انشاء اللہ تعالیٰ افادا استاذ المحقق و بامکان شریک او تعالیٰ و عدم او سبحانہ و بامکان اتصاف

او سبحانه بنقایص وقبایح تجسم وتمکن وغیر ذلک اعتقاد دارد وچه اینهمه ممتنعات ذاتیه اند ، اگر معتقد ور باشند بلا شبه ممکن باشند تعالی الله عما یصفون **قال الغبی الغوی**
اقول منجمله مشار الیه بلفظ اینهمه اتصاف بنقایص وقبایح است وآن بیشک ممتنع است لیکن کلام درین است که این اتصاف ممتنع بذات خود است چنانکه معترض درین قول تصریح بدان کرده یا ممتنع لذات الواجب تعالی واین معنی بدون تدقیق نظر واضح نخواهد شد پس میگوییم قول ما که این ممکن بالذات است یا واجب بالذات یا ممتنع بالذات موافق اصطلاح حکمت مراد از ذات در آن ذات موصوف بهرسه مفهوم است که بلفظ این تعبیر از آن واقع شده در عرف علما پس میگوییم که اتصاف معنی اسمی نسبی است طرفین را میخواهد یعنی اتصاف شی لشی وطرفین خارج از حقیقت اتصاف ولازم ذاتی آن در تحقق وتصور پس هرگاه معنی اتصاف تصور میکنیم تصور هر دو شی تبعا لازم می آید چنانکه در لفظ ابتدا که چون تصور معنی آن میکنیم تصور طرفین اولا لازم می آید یعنی ابتدا شی از شی لیکن آنچه لازم ذاتی اوست مطلق دو شی است نه خاص وچون اتصاف معنی مصدریست افرادش افراد حصصی خواهد بود وکلی به نسبت افراد حصصی نوع است پس مطلق اتصاف نوع واحد خواهد بود ونوع واحد یا واجب بالذات یا ممکن بالذات یا ممتنع بالذات بر سبیل انفصال حقیقی خواهد بود پس احتمالات عقلی درینجا شش است باعتبار آنکه در تخصیص شی ثانی دو احتمال است صفت کمال وصفت نقصان ودر تخصیص شی اول سه احتمال واجب وممکن وممتنع وچون در اتصاف ممتنع ذاتی بصفات کلامی آن پس طول وا ز ما نحن فیه چندان تعلق نمیداشت آن را ساقط کرده دو احتمال باقی گذاشتیم پس از شش چهار باقی ماند اتصاف ممکن بصفت کمال وبصفت نقصان این هر دو ممکن بالذات واقع چنانکه اتصاف زید بعلم وجهل مثلا واتصاف واجب تعالی بصفت کمال این واجب وضروریست واتصاف واجب تعالی وتقدس

عن جمیع صفات النقص بصفات نقص که این بلاریب ممتنع است لیکن وجوب اتصاف
اول وامتناع اتصاف ثانی مذکور لذات واجب تعالی است زیراکه وجوب الوجود چنانکه
مستتبع استجماع جمیع صفات کمال است منشا تقدیس از جمیع صفات نقص وتنزیه
از همه اتصافات است بنقایص ونیز چون وجوب یا امتناع بسبب خصوصیت طرفین
آید همین معنی وجوب اتصاف یا امتناع آن بالغیر است چه خصوصیت طرفین نه از مقومات
اتصاف است ونه از لوازم ذاتی آن نه آنکه وجوب وامتناع مذکور لذات الاتصاف
است چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم وجهل متحقق است واینجا بلاشبهه
ممکن بالذات است و دو اینکه ممکن بالذات باشد بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است بلاریب لکون القضیة المنعقده من المفاهیم الثلثة حقیقیة فالقول
بان اتصاف الواجب تعالی وتقدس بالنقایص لیس بممتنع لذات الواجب تعالی
وتقدس بل لذات الاتصاف او ممتنع لا لذات الواجب تعالی وتقدس بل لذات
الاتصاف هذا من بعید لیس من شان العقلاء فضلا عن الفضلاء اقول ازین قول
مبرهن گشت که این حیوان لا یعقل از فهم مسائل علمیه بمراحل دور است ریش خودش
در آفتاب سفید کرده عمر خودش در مداولت کتب رایگان بر باد داده است این
تدقیق نظر که این بی بصر ولی البصیرت تکلف آن کرده کشف عوار او نموده بیان اش اجمال
این است که هر مفهوم که بدیگری نسبت کرده شود بقطع نظر از حکایت حاکی وانتزاع
منتزع نسبتش در واقع ونفس الامر از سه کیفیت خالی نیست یا واجب
بالذات است یا ممکن بالذات است یا ممتنع بالذات واین کیفیات نسبت ایجابیه را
من حیث کونها فی نفس الامر مواد خوانند پس هر مفهوم را نسبت بدیگری در واقع
ونفس الامر حالی است که مرهون بانتزاع ذهن واعتبار حاکی نیست وحال
واقعی را که مصداق ومحکی عنه حمل وصفی بر دیگری می باشد اتصاف نامند چنانچه

گوییا که ظرف اتصاف جسم بسواد و ظرف اتصاف زید بعمی و ظرف اتصاف سما بفوقیت
خارج است و ظرف اتصاف اثنین واربعه بزوجیت و ثلثه و خمسه بفردیت نفس الامر است
و ظرف اتصاف کلیات بجنسیت و فصلیت خصوص ذهن است و آن اتصاف و آن معنی
که محکی عنه و مصداق حمل و حکایت است معنی مصدری انتزاعی نیست و آن خود حقایق
مختلفه اند بعضی که از معنی مصدر نیستند مثلا اتصاف واجب تعالی شانه بوجود
یعنی مصداق الحکایة بان الله تعالی موجود در نفس الامر واجب است و اتصاف او
سبحانه بامکان ذاتی یعنی مصداق الحکایة بان الله تعالی ممکن ذاتی در نفس الامر ممتنع
بالذات است و اتصاف الانسان بالکتابة یعنی مصداق الحکایة بان الانسان کاتب
در نفس الامر ممکن بالذات است و این مصادیق که باتصافات نامیده می شوند در هیچ یک
ذاتی مشترک نیستند تا بشرکت در یک حقیقت نوعی چه رسد و این مقدمات بر مبتدیان
طلبه علوم مخفی نیست و این معنی ظاهر است که اتصاف هر شی بهر مفهوم بدین معنی در نفس الامر ممکن
نیست مثلا اتصاف حقیقت انسان بحماریت کو در ماده این حیوان لا یعقل یافته شده
یا اتصاف حقیقت بیاض مثلا ثوب یا اتصاف حقیقت ابوت بحجریت بلکه اتصاف بعض
اشیا ببعض مفهومات واجب بالذات است و اتصاف بعض اشیا ببعض مفهومات ممتنع
بالذات است پس اتصاف واجب الوجود جل شانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و تحیز
ممتنع بالذات است چنانکه اتصاف انسان بلا انسانیت ممتنع بالذات است این بلید
پلید اتصاف او سبحانه را بنقایص و قبایح و فواحش و تجسم و تمکن و حجریت و نباتیت و حیوانیت
و مائیت و ناریت و هوائیت ممکن بالذات میداند و باز خود را از مومنان می شمارد و طرفه تر اینست
که بتقریب [illegible] ازین دلیل می آرد و حاصل دلیل او اینست که اتصاف بمعنی انتزاعی نسبی است و افراد
آن [illegible] حقیقت است که متخالف بامکان ذاتی و امتناع ذاتی نتوانند شد و بعض
[illegible] بالذات است پس جمیع حصص آن ممکن بالذات باشند و اگر بعض حصص آن

از جهت خصوصیت حاشیتین واجب بعض حصص از جهت خصوص حاشیتین ممتنع باشند آن وجوب
و امتناع ذاتی نیست بلکه وجوب و امتناع بالغیر است و این استدلالش ناشی از جهل و حماقت است
حکم بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و غیر ذلک ازین جهت است که
معنی اتصاف مصداق نفس الامری اتحاد او سبحانه تعالی بنقایص و قبایح وغیره است و آن مصداق نفس الامری
ممتنع بالذات است و آن از حصص معنی مصدری اتصاف نیست و وجه امتناع ذاتی آن این است که اتحاد
حقایق متخالفه متباینه ممتنع ذاتی است چنانکه اتحاد مهیته سواد با حقیقت انسان یا کاتب مثلاً و امتناع
آن معلل بعلت نیست و چون حقیقت حقه واجب بالذات مباین ذوات و مهیات حوادث ممکنه
ربته ماکانت است اتحاد آن با ذوات حادثه و مهیات ممکنه ممتنع بالذات است پس اتصاف
او سبحانه بانسانیت و لوازم خاصه انسانیت و حیوانیت و لوازم خاصه حیوانیت و لوازم خاصه
جسمیت و بدیگر حقایق ممکنه حادثه و بخواص آن که از جمله آن قبایح و نقایص اند ممتنع ذاتی است و معلل
بعلت و داخل تحت قدرت نیست و اگر آن ممکن باشد انسان بودن او سبحانه کاتب و مستقیم
القامت بودنش و حیوان بودن او سبحانه و متغذی و نامی و بوال بودن او سبحانه و جسم و متحیز
و متشکل و متقدر بودن او سبحانه ممکن بالذات باشد و هیچ عاقل بارتکاب قول بامکان این
همه جسارت نمی تواند کرد این حیوان لایعقل بیباک بر قول بامکان ذاتی آن جسارت نموده از
غایت جهل بر آن استدلال می آرد و نمیداند که در اتصاف بمعنی مصدری و حصص آن که مفهومات
ذهنی اند کلام نیست و جائیکه گفته می شود که اتصاف فلان بفلان چیز مثلاً اتصاف سواد بانسانیت
ممتنع است معنی آن این است که عدم مصداق آن در نفس الامر ضروری است نه اینکه آن معنی
مصدری که از موجودات ذهنی است ضروری العدم است چه مفهوم اتصاف السواد بالانسانیة
مثلاً از موجودات ذهنی است نه ممتنع بالذات است و نه ممتنع بالغیر و مصداق آن ممتنع بالذات
است نه ممتنع بالغیر این غبی جاهل درینمقام بوجوه چند در بادیه جهالت و ضلالت افتاده است
اول اینکه مواد ثلثه یعنی وجوب و امتناع و امکان کیفیات مصادیق نفس الامریه اند که آن را

باتصاف تعبیر می کنند نه کیفیات اتصاف بمعنی مصدری که موجود ذهنی است مثلاً اگر کسی گوید
که اتصاف سواد بانسانیت وکتابت ممتنع بالذات است میتوان فهمید که این مفهوم ذهنی ممتنع
است بلکه معنی اش این است که مصداق آن ممتنع است این نافهم از اتصاف معنی اسمی نسبی
فهمیده مرتکب بیهوده گوئیهاشده دوم اینکه بر تقریرش لازم می آید که اتصاف ذات حقه
واجبه بالذات بامکان ذاتی وحدوث ممکن بالذات وممتنع بالغیر است چه این اتصاف هم
حصه از حصص مطلق اتصاف است ومطلق اتصاف نوع واحد است ونفس مطلق اتصاف
ممتنع بالذات نیست چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم وجهل متحقق است واینجا بلاشبهه
ممکن بالذات است وذوا اینکه ممکن بالذات باشند بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است الی آخر ما قال پس اتصاف او سبحانه بامکان ذاتی وحدوث باعتقادش
ممکن بالذات وممتنع بالغیر است پس باعتقادش واجب بالذات ممکن بالذات است سوم
اینکه عدم بمعنی اسمی اضافی است وافراد آن حصص آن است چنانچه عدم زید وعدم عمرو وغیرهما پس
عدم نوع واحد است وبعض حصص آن ممکن بالذات اند پس بدالنسبت این سفیه عدم الواجب
سبحانه ممکن بالذات ممتنع بالغیر است بناء علی تدقیقه وهرچه عدم آن ممتنع بالغیر است ممکن بالذات
است فیلزم علی تدقیقه ان یکون الواجب سبحانه ممکنا بالذات چهارم اینکه این قایل خود در قول
مستانف میگوید که اتصاف جزئی وشخصی ممتنع بالذات است واتصاف کلی که نوع آن است
ممکن بالذات است چه امکان ذاتی کلی باامتناع ذاتی شخصی منافات ندارد وحال اینکه این
قاعده که او بتدقیق استخراج کرده است بر تقدیر صحت آن منافی این قول است واین قول منافی آن
قاعده است پس در هردو قول او تهافت ظاهر است مگر حماقت وجهالت او عذر خواه او باشد
پنجم این است که بر قاعده مستخرجه او لازم می آید که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممکن بالذات
ممتنع بالغیر خواهند بود وچون این احمق بعد استشعار بر این در جواب آن در اقوال مستانفه گفته است
تفضیحش عنقریب می آید ششم این است که او قایل شده است که این حصه خاص یعنی اتصاف

الواجب بالنقایص والقبایح والفواحش ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است و حال آنکه این حصه از
موجودات ذهنی است و موجودات ذهنی ممتنع بالغیر هم نتوانند بود و قول بامتناع آن بالغیر ناشی از
بلادت و نافهمی است و دیگر وجوه فساد در کلام این قایل بسیار است مثلاً اینکه وجود بمعنی مصدری
است و افراد آن حصص است و بعض حصص آن ممکن است پس وجود شریک الباری وغیره
من الممتنعات الذاتیه برای این سفیه ممکن خواهد بود نهایت کار این است که ممتنع بالغیر باشد
حال تدقیق او این است که هیچ هذیانات از شان عوام سفها هم نیست فضلاً عن العقلاء فضلاً
عن الفضلاء قال السفیه الفقیه باز میگویم مخفی نماند که فیما بین اتصاف واجب تعالی شانه
بصفت کمال چنانکه علم و سلب اتصاف او سبحانه بصفت نقص که مقابل صفت کمال مذکور است
چنانکه جهل تلازم است و معیتیه ذاتیه که درین مرتبه انفکاک یکی از دیگری ممکن نیست بخلاف زید
که فیما بین اتصاف او بصفت علم و سلب اتصاف او بصفت جهل تلازم نیست زیرا که در حال
عدم سلب اتصاف بجهل است و اتصاف او بعلم او هم مسلوب است پس مابین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم و سلب اتصاف او بصفت جهل علاقه و معیته ذاتیه است
مجرد مصاحبت اتفاقیه نیست زیرا که ذات واجب الوجود جل و علا چنانکه مقتضی اتصاف
خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن صفت است اقول
مخفی نماند که این سفیه آناً فآناً در سفاهت ترقی می کند ما اول بیان کرده ایم که ذات حقه واجبه
بالذات مباین محض مهیات ممکنه و نقایص و خسایس و خصایص آن است و سلب آنها از
مرتبه ذات حقه واجبه ضروری است و ضرورت سلب آن عبارت است از امتناع ذاتی
ثبوت آن و سلب مباین از ذات مباین آن ضروری است چه اگر آن سلب ضروری نباشد
اتحاد متباینین ممکن ذاتی باشد و صفات کمال که بر مذهب عامه متکلمین بر ذات حقه زایدانند
عبارت از آن سلوب بسیطه که ضروری است نیست بلکه آن امور وجودیه اند و قایم اند
[ذا]ت حقه بر مذهب آنها و سلوب بسیطه امور وجودیه نیستند و نه قایم اند بذات حقه چنانچه...

عبارت از نحو وجود است وسلوب بسیط را وجود نیست وجهل عبارت از سلب بسیط علم نیست وعجز
عبارت از سلب بسیط قدرت نیست پس سلب جهل وعجز ودیگر خسایس وخصایص ممکنات همچو
فسق وفجور وسرقه وغیرها از مرتبه ذات احدیه ضروری است وقضایای سوالب قایله الله
سبحانه لیس بجاهل ولیس بعاجز ولیس بفاسق ولیس بفاجر وغیرها در مرتبه ذات احدیه صادق
اند العیاذ بالله اگر این سوالب صادق نباشند موجبات صادق باشند والتزام ذلک
من اشد انحاء الکفر والالحاد وثبوت علم وقدرت وغیرهما من الصفات الکمالیه نزد عامه متکلمین
که بزیادت صفات کمالیه وقیام آنها بذات حقه قایل اند در مرتبه ذات احدیه نیست چه
تقدم مرتبه ذات موصوف بر قیام صفات بآن ضروری است وذات احدیه نزد ایشان
علت موجبه صفات کمالیه است وتقدم ذات علت بر معلول ضروری است ازینجا مبرهن شد
که فیما بین اتصاف واجب سبحانه تعالی شانه بصفت کمال وسلب اتصاف آن بصفت نقص
که مقابل صفت کمال مذکور است چنانکه جهل معیت ذاتیه نیست چه معنی معیت ذاتیه مثلا این است که آن
هر دو در یک مرتبه عقلیه باشند حال آنکه مبرهن شد که مصداق آن سلب نفس ذات احدیه بلا قیام
امر زاید است ومصداق این صفات وجودیه بعد مرتبه ذات احدیه است آری در میان مرتبه
ذات ومرتبه قیام این صفات تخلف وانفکاکی نیست زیرا که در میان علت موجبه ومعلولات
موجبه آن تخلف انفکاکی هرگز واقع نمی باشد اما میانه آن هر دو معیت ذاتیه نیست پس مابین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل علاقه معیت ذاتیه نیست ونه
تجرد مصاحبت اتفاقی است زیرا که مرتبه مصداق سلب اتصاف او بجهل مرتبه ذات حقه است
وذات حقه علت موجبه اتصاف او سبحانه بصفت علم نزد عامه متکلمین است ودر علت
ومعلول تجرد مصاحبت اتفاقی نمی باشد وانچه گفته است که واجب الوجود جل وعلا چنانکه
مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن
صفت است عجب کلامی است که هیچ مومن بدان تفوه نمی تواند کرد چه اگر ذات واجب

تعالی شانه مقتضی سلب صفت نقص است در مرتبه ذات حقه سلب آن صادق نخواهد بود ضرورة
تخلف المقتضی عن المقتضی پس در مرتبه ذات حقه ثبوت صفت نقص صادق خواهد بود ضرورة امتناع
ارتفاع النقیضین ولا یجترئ علی ذلک انسان فضلا عن مومن پس این مقدمه ممهده از بیخ
برکنده شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال العجبان الجبان
درینجا دو قاعده محقق است یکی آنکه وجوب ذاتی یک نقیض مستلزم امتناع ذاتی نقیض
دیگر است وبالعکس و برین قاعده مدعی معترض هم اعتراف دارد چنانچه در مقام استدلال ثالث
نقلی ماخوذ از قرآن مجید که عالم ربانی ذکر کرده مدعی مذکور مذکور نموده اگر گفته شود که دور ممتنع
ذاتی است پس لا دور واجب ذاتی باشد وحال آنکه تسلسل واجتماع النقیضین وارتفاع
النقیضین نیز لا دور است وانها نیز ممتنع ذاتی اند وزید هم لا دور است واین ممکن خاص است لا دور
واجب ذاتی نباشد و قاعده امتناع ذاتی احد النقیضین مقتضی وجوب ذاتی نقیض خود است
نقض گردید جوابش آنکه لا دور عام است و تسلسل و اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین
اخص ازان وامتناع خاص مستلزم امتناع عام نیست و نیز زید اخص از لا دور است
وامکان امر خاص ملزوم امکان امر عام نیست آری وجوب خاص مستلزم وجوب عام است
درینجا همین متحقق است زیرا که لا دور بر ذات واجب الوجود تعالی شانه صادق است
وذات مقدس منشاء انتزاع این مفهوم است ومفهوم لا دور باعتبار بودن آن مفهومی
از مفاهیم اگرچه ممکن است چه جمله مفهومات بسبب حصول ذهنی خودها و بودن ذهن علت وجود
ذهنی آنها ممکن بالذات اند و نیز جمله مفهومات در ذهن بعد انتزاع است پس معلول منتزع
خواهند بود البته فاما باعتبار منشاء انتزاع خود که ذات واجب الوجود تعالی شانه
است واجب بالذات است بالجمله بودن یک فرد واجب بالذات موجب وجوب مفهوم کلی
است و بودن فرد ممتنع یا ممکن موجب امتناع یا امکان کلی نیست چنانکه احد النقیضین
علی التعیین واجب است وعلی التعیین ممکن چنانچه عدم زید مثلا یا ممتنع چنانچه عدم الواجب

عجبان
سرشته نادان
عجبان بکسر اول ۱۲
منتهی الارب

تعالی عن العدم وسایر النقایص در سلم ست وشرح آن قلنا الواجب المبهم والمخیر فیه المتعینات
التی ہی افراده جائز لان محل الوجوب غیر محل التخییر وکوجوب احد النقیضین والاجاز ارتفاعهما
انتهی باز اگر گفته شود که چنانکه دور ممتنع ذاتی است تسلسل واجتماع نقیضین وارتفاع آنها
وشریک الباری تعالی عنه وفلک وکره محوی که قطرش اعظم از قطر فلک وکره حاوی باشد
وخلا وجوہر فرد بمذہب مشائین اینهمه ممتنع ذاتی اند پس لازم که لاتسلسل ولا اجتماع النقیضین
ولا ارتفاع انها وغیر این از نقایص مذکوره ہمه واجب ذاتی باشند پس تعدد در افراد کلی واجب
بالذات لازم آمد ودلیل توحید مبطل این تعدد است جوابش اینکه امر ضروری الثبوت مستغنی
از جعل فی الجملہ اطلاق واجب بالذات بر آن در کلام علماء معقول بسیار منقول است چنانکه
انسانیت وحیوانیت زید را واجب بالذات میگویند ومعنی آنکه اگرچه در ضمن زید ہر دو مجعول
شده اند فاما از جعل استقلالی مستغنی اند لہذا قضایا منعقده از آنها ضروریات می باشند
وتعدد در مصداق واجب بالذات بمعنی مذکور واقع است آنچه تعدد در آن ممتنع است وبرہان
توحید مبطل تعدد آنست آن واجب بالذات بمعنی مستغنی از جعل علی الاطلاق است ومعتبر
درین قاعده که امتناع ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات
بمعنی اول است اما تعدد دیکه در واجب بالذات بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب
بالذات بمعنی ثانی است لایخفی علی من تعمق النظر فی ما ذکره وما ذکرناه ونیز در اصل وعین این
مفهومات که سلب بر انها وارد شده دو اعتبار است یکی آنکه ہر واحد مفهومی است از
مفهومات مثلا تسلسل مفهومی است چنانکه انسان از مفهومات دوم آنکه ہر واحد از انها
مفهومی است که ممتنع ذاتی است باعتبار مصداق پس در نقایض این مفهومات نیز دو
اعتبار است یکی آنکه ہر واحد مفهومیست از مفهومات دوم آنکه ہر واحد واجب بالذات
است باعتبار مصداق واعتبار اول در نقیض اعتبار اول معتبر است واعتبار ثانی در
نقیض اعتبار ثانی پس تعدد در لا دور ولا تسلسل وغیرہما باعتبار اول است ولا استحالہ

فیه وا ما باعتبار ثانی پس اصلا تعدد در آنها نیست چه وجوب ذاتی هیچ یکی نیست مگر باعتبار
مصداق و آن نیست مگر یک ذات مقدس حضرت واجب الوجود صانع کل عالم جل و علی
فاندفع النقض **اقول** این قائل جاهل را شیطان وهم او درین مقام در ورطات ضلالت
و جهالت غوطه های گوناگون داده است که بیچاره باوصف دست و پا زدن ازان نتوانست
برآمد باید دانست که مواد ثلثه یعنی وجوب ذاتی و امکان ذاتی و امتناع باهم متقابل اند معنی
وجوب ذاتی شی آنست که تقرر و وجود آن ضروری باشد محتاج بجعل جاعل نباشد و معنی امتناع
ذاتی آن این است که عدم آن ضروری باشد معلل بعلتی نباشد و معنی امکان ذاتی آن این است
که تقرر و لاتقرر و وجود و عدم آن بالقیاس الی نفس ذاته ضروری نباشند پس ضرورت عدم
ممتنع ذاتی عبارت از وجوب ذاتی کدام چیز نیست بلکه ضرورت عدم آن تفسیر امتناع
ذاتی آن است اگر مصداق کدامین مفهوم ممتنع ذاتی است لازم این است که عدم آن ضروری
باشد نه اینکه کدامین ذات واجب التقرر گردد و عدم ممتنع بالذات کدامی ذات نیست تا
ضرورت آن عدم وجوب ذاتی آن ذات باشد و امتناع ذاتی مقابل مطلق ضرورت نیست
بلکه قسم مطلق ضرورت است چه ضرورت عدم که معنی امتناع ذاتی است قسمی از ضرورت
است پس اگر شی واجب بالذات است عدم آن ممتنع بالذات است و اگر مصداق کدامین
مفهوم ممتنع بالذات است عدم آن ضروری است نه وجود کدامی ذات این قاعده
متحقق و مسلم است پس اعتراض برین قاعده باینکه دور ممتنع ذاتیست پس لازم در واجب
ذاتی باشد ناشی است از غایت سوء فهم چه معنی بودن دور ممتنع ذاتی این است که تحقق
دور ممتنع ذاتیست و لازم ازان این است که عدم دور ضروری باشد نه اینکه کدامین
ذات واجب الوجود باشد این بلید معنی ممتنع ذاتی بودن دور ندانست که بچنین اعتراض
آورد و برای جواب آن سرگردان شد و اگر در وهم او چنین گذشت که نفس حقیقت
دور ممتنع ذاتی است بنا بر اینکه اصحاب جعل بسیط مواد ثلثه را کیفیت نفس ماهیت می گویند

جوابش اینست که براین تقدیر معنی امتناع حقیقت دور ضرورت لیسیة نفس حقیقت
دور است ولیسیة نفس حقیقت دور سلب ساذج است ذاتی از ذوات نیست تا از
ضرورت لیسیة آن وجوب ذاتی که این ذات لازم باشد وانچه در جواب گفته است
محض لغو است زیراکه ذات واجب الوجود بالذات نه فرد عدم دور است ونه فرد لیسیة
نفس حقیقت دور ولا دور نقیض مفهوم دور است ومفهوم دور ممتنع ذاتی نیست تا نقیض آن
یعنی لا دور واجب ذاتی باشد این هر دو مفهوم ممکن ذاتی اند ومصداق لا دور نقیض دور نیست
تا وجوب ذاتی ذات واجب الوجود سبحانه بازای امتناع ذاتی دور قرار داده آید پس
انچه این سفیه تکلف کرده است ناشی از سوء فهم وجهل اوست وقوله چنانچه عدم الواجب
تعالی عین العدم بحسب تدقیق این قایل که حال آن گذشته است راست نمی آید چه
عدم معنی اسمی نسبی است وافرادش حصص اند وبعض حصص آن ممکن بالذات است پس
بمقتضای تدقیق او لازم است که عدم الواجب تعالی در عقیده او ممکن بالذات باشد
وانچه باز گفته است که اگر باز گفته شود الی آخره نیز ناشی از بلادت ونافهمی اوست چه معنی
امتناع ذاتی همه مذکورات که بیان کرده این است که تحقق آنها ممتنع است ولازم از ان
اینست که عدم آنها در واقع ضروری باشد ولیسیة حقایق آنها در واقع ضروری باشد
نه اینکه که این ذات واجب التقرر والوجود در واقع باشد وعدم آنها ولیسیة آنها نفی
صرف است که این ذات نیست پس تعدد ذوات واجبه بالذات لازم نیست لازم
ضرورت اعدام مذکورات است وبرهان توحید مبطل تعدد ذوات واجبة الوجود است
نه مبطل ضرورت اعدام ولیسیات وانچه این قایل در جواب گفته است افحش از هذیا
مجانین است چه حاصل اعتراض مذکور اینست که تسلسل وغیره مذکورات ممتنع بالذات
وبحسب قاعده مذکور نقیض ممتنع بالذات واجب بالذات است پس لازم است که
ما مذکورات واجب بالذات باشند ذوات متعدده فیلزم تعدد الواجبات وحاصل مقال

قایل در جواب این است که واجب بالذات دو معنی دارد یکی آنکه از جعل استقلالی مستغنی
باشد گو در ضمن دیگری مجعول باشد چنانچه انسانیت و حیوانیت زید مثلا دوم آنکه از جعل
علی الاطلاق مستغنی باشد چنانچه واجب الوجود سبحانه است و معتبر درین قاعده که امتناع
ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات بالمعنی الاول است
و آنکه تعدد آن ممتنع است و برهان توحید مبطل تعدد آنست واجب بالذات بالمعنی
الثانی است و این طرفه هذیانی است که مضحکه صبیان است چه واجب بالذات بالمعنی
الاول ممکن ذاتی است ولهذا از جعل مطلقا مستغنی نیست و نقیض ممتنع بالذات ممکن ذاتی
تواند بود چه امکان احد النقیضین مستلزم امکان نقیض آخر است پس قول بانکه معتبر در
در قاعده مذکوره واجب بالذات بالمعنی الاول است از هذیانی بیش نیست چه واجب بالذات
در صورت عدم تعلق جعل مطلقا بان معدوم است و در صورت معدوم بودن آن بسبب عدم
تعلق جعل مطلقا ضرورست که نقیض آنکه ممتنع بالذات ست موجود باشد ضروره استحاله
ارتفاع النقیضین فلا یکون الممتنع بالذات ممتنعا بالذات باید دانست که اطلاق واجب بالذات
بر معنی اول در اهل معقول متعارف نیست منطقیان هنگام تقسیم ضرورت در مبحث موجهات
قسمی را از ضرورت ضرورت ذاتیه بمقابله ضرورت وصفیه و ضرورت وقتیه می نامند و قضیه را
که بر آن ضرورت مشتمل باشد ضروریه مطلقه میخوانند این نابلد کوی علم ثبوت محمول بموضوع بالضرورت
الذاتیه را واجب بالذات انگاشته اطلاق واجب بالذات به معنی اول باهل منطق باقتضای
غلط فهمی نسبت کرده است این حیوان لا یعقل باین غباوتی که دارد میخواهد که در مسایل عقلیه
دخل و دست اندازی کند و عجیب تر ازین قول اوست اما تعدد یکه در واجب بالذات
بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب بالذات بالمعنی الثانی ست کما لا یخفی علی من
تعمق النظر فیما ذکره و ما ذکرنا و اول در کلام خود هیچ جا تعدد واجب بالذات بر مدعی معقولی
لازم نکرده ست شاید او باقتضای خبط و حماقت تحمل کرده است که اگر اتصاف او سبحانه

بنقایص وقبایح ممتنع بالذات باشد اتصاف او سبحانه بنقایض نقایص وقبایح واجب بالذات باشد وآن نقایض حسب تعدد نقایص وقبایح متعدد اند پس تعدد واجب بالذات لازم آید واین احمق ندانست که نقیض اتصاف بنقایص وقبایح سلب اتصاف بنقایص وقبایح است نه اتصاف بصفات کمالیه وجودیه تا وجوب ذاتی آن لازم آید غایة الامر این است که سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح ضروری باشد وضرورت سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح بمعنی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وازان وجوب ذاتی کدامین ذات وحقیقت لازم نمی آید چه سلب عبارت از کدامین ذات وحقیقت نیست آن نفی صرف است لیس بحق ذاتا یعبر عنها بالسلب بیچاره باینکه پیر فرتوت شد تا حال اینهم ندانست که سلب کدامین ذات نیست تا از ضرورت سلب وجوب ذاتی کدامین ذات لازم آمد واگر بدانست او سلوب عبارت از ذوات اند برادر لازم می آید که ذوات غیر متناهیة بالفعل بواجب سبحانه بلکه بهر یک موجود قایم باشند ودر هر یک موجود ذوات غیر متناهیة موجود باشند زیراکه از هر یک موجود امور غیر متناهیة مسلوب اند پس سلب هر یک از امور غیر متناهیة که بزعم او ذات است بهر یک موجود قایم موجود است بلکه لازم می آید که در ممتنعات ذاتیه ذوات غیر متناهیة موجود وقایم باشند که سلب امور غیر متناهیة از ممتنعات ذاتیه صادق است این گول جهول بدخل خود در معقول خود را فضیحت ورسوا گردانید با اینهمه چون بنای الزام تعدد واجب بالذات بر مدعی معترض بر قاعده استلزام امتناع ذاتی یک نقیض وجوب ذاتی نقیض آخر آن است ومعتبر درین قاعده بدانست او واجب بالذات بالمعنی الاول است لازم پس بر مدعی معترض تعدد واجب بالذات بالمعنی الثانی چگونه لازم آید این قول او حماقت دیگر است وحواله کردن آن بر تعمق نظر باقتضای عجز او از بیان آن است ولفظ مقتضی در قول او امتناع یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است فتنه لسانی است واما جواب ثانی او یعنی آنچه گفته است ونیز در اصل وعین این مفهومات الی آخره نیز منشار آن نافهمی است چه تحقق وتقرر مصادیق این مفهومات از ممتنعات ذاتیه است پس عدم تحقق وتقرر آنها ضروری

وضرورت عدم ولیسیت آنها یعنی امتناع ذاتی آنهاست و ذات او سبحانه ماصدق علیه عدم
ولیسیت آنها نیست وعدم ولیسیت آنها کدام ذات نیست تا وجوب ذاتی آن ذات لازم
آید ولا دور ولا تسلسل وغیرهما نقایض این مفهومات اند وآن هر دو ممکن ذاتی است هیچکی
از آنها نه ممتنع بالذات است نه واجب بالذات ومفهومات آنها را باعتبار مصداق ممتنع
ذاتی گفتن قول بتناقض است منشاء آن غباوت ونافهمی است قال الکودنی الدنی
قاعده دوم آنکه میان متلازمین که علاقه معیت ذاتی فیمابین دارند وانفکاک هیچ یکی از دیگری
ممکن نباشد در وجوب وامکان تخالف نمی باشد اگر یکی واجب است دیگری هم واجب الوجود
خواهد بود واگر یکی ممکن است دیگر ممکن باشد چنانچه فلاسفه در مقام نفی معیت فلک حاوی برای
فلک محوی میگویند ان عدم المحوی وتحقق الخلاء داخل الحاوی متلازمان لان اعتبار احدهما یوجب
اعتبار الآخر عقلا بحیث لایمکن انفکاکه کما لایمکن الانفکاک بین وجودی المحوی وعدم الخلاء
داخل الحاوی والشیئان اللذان تحققت بینهما المعیة الذاتیة والعلاقة الطبیعیة من الجانبین
لا لمجرد المصاحبة الاتفاقیه فانهما لایتخالفان فی الوجوب والامکان لان تخالفهما فی ذلک یوجب
امکان انفکاک احدهما عن الاخر انتهی پس میگویم که مدعی معترض میگوید که اتصاف بنقایص
ممتنع ذاتی است نه ممتنع لذات الواجب تعالی شانه پس سلب اتصاف بصفت نقصان
مثلا جهل که نقیض اتصاف مذکور است واجب ذاتی خواهد بود بحکم المقدمة الاولی وفیما بین
سلب اتصاف بجهل مثلا واتصاف بعلم تلازم است کما ذکرنا پس چون سلب اتصاف بصفت
جهل واجب ذاتی گشت اتصاف بصفت علم هم واجب ذاتی خواهد بود بحکم المقدمة الثانیه
وهو خلاف زیراکه صفات کمالیه حضرت واجب الوجود تعالی شانه بر تقدیر زیادت چنانکه
مذهب متکلمین است فی انفسها ممکنات بالذات اند کما یجی من شرح العقاید النسفی مصرحا پس
اتصاف بدان بطریق اولی ممکن بالذات خواهد بود نه واجب ذاتی کما زعم ای واجب لذات
الباری تعالی است چنانچه اتصاف بصفت نقص ممتنع لذات الواجب است اقول چون

سابق مبرهن شد که درمیان اتصاف بصفات کمالیه عدم اتصاف بصفات نقص معیته ذاتیه نیست
این کلام از قبیل هذیان است کشف این عمایت وهتک این غوایت در رد قول او بازمی گوییم
مخفی نماند مفصلا گذشت حاجت اعاده آن نیست قال الرهدون الرهدون اگر گویند
مراد از ممتنع ذاتی اتصاف جزئی وشخص است که آن ممتنع ذاتی است واتصاف کلی که نوع آنست
آن ممکن بالذات چه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد چنانکه انسان کلی
ممکن بالذات است وزید ناهق ممتنع ذاتی است جوابش اینکه اتصاف بنقایص هم مفهوم کلیست
وبر تقدیر آنکه مراد از اتصافات جزئیه بنقایص است سلوب این اتصافات بنقایص واجب ذاتی
خواهد بود وبحکم التناقض کما مر واتصافات بکمالات که مستلزم آنهاست واجب ذاتی خواهد بود بحکم
التلازم کما ذکرنا واین باطل است چه سلوب اتصافات بنقایص واتصافات بکمالات صلاحیت
وجوب ذاتی نمیدارند بعلت بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرف وقطع نظر از حدیث تلازم چنانکه
اتصاف بنقایص ممتنع است در ذات واجب تعالی شانه همچنین اتصاف بکمالات ضروریست
در ذات واجب تعالی شانه پس اول را ممتنع بالذات گفتن وثانی را واجب بالذات نگفتن
تحکم بحت وادعای صرف است پس واجب بالذات بودن ثانی دلیلی است بر ممتنع ذاتی
نبودن اول ونیز با وجود امکان ذاتی اتصاف بنقایص اثبات امتناع آن لاجل ذات الوجب
تعالی بسبب ثبوت وجوب اتصاف بکمالات لذاته تعالی با مکان ذاتی بتوسط مقدمتین
مذکورتین بر اهل علم مخفی نیست پس ظاهر وهویدا گشت که تحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص واعتقاد وامتناع بالذات در آن از راه اعتساف ناشی از سوء استعداد وسخف
در علوم فلسفیه وفساد اعتقاد است در اصول اسلامیه اقول ما سبق گفته ایم که این بلید
بلیه انا فانا در حماقت می افزاید وسفاهت او از اقوالش حینا فحینا جلوه بوقلمون می نماید
چه او جایز داشته است اینکه اتصاف جزئی شخصی ممتنع بالذات باشد واتصاف کلی که
نوع آن است ممکن بالذات باشد واینکه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد

له رهدون ... منتهی الارب

پس آن ضابطه که بتدقیق نظر پیش ازین بدو شد بیان کرده بود اگر صادق است تجویز امکان
ذاتی کلی وامتناع ذاتی شخصی باطل است واگر این تجویز صادق است آن ضابطه که بتدقیق
نظر برآورده بود باطل است ونیز تخصیص تجویز امکان ذاتی کلی وامتناع ذاتی فرد آن
با فرد جزئی شخصی چنانکه از کلامش تراوش می کند وجهی ندارد چه اگر کلی ممکن را با قید عام که منافی
طبیعت کلی باشد بگیرند آن فرد عام هم ممتنع ذاتی است چنانکه انسان ناهق فرد جزئی
شخصی انسان نیست مگر فرد انسان است وممتنع ذاتی است گو این قایل را مصداق آن
توان گفت پس انچه در جواب گفته است که اتصاف بنقایص مفهوم کلی است هذر و هذیان
است زیراکه اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است لیکن فرد مطلق اتصاف است پس
برتقدیر تجویز امتناع ذاتی فرد با وجود امکان ذاتی کلی جایز است که مطلق اتصاف ممکن ذاتی
باشد واین فرد ممتنع ذاتی باشد این هذر جواب اشکال نمی تواند شد مگر درصورتیکه این معنی ثابت
کرده شود که مخالف بودن فرد با کلی در امکان مخصوص بفرد شخصی جزئی است ودونه خرط
القتاد واین بیچاره هیچ ثابت کردن نمی تواند تا باثبات این هذیان چه رسد وبرتقدیر تنزل
هرگاهیکه جمیع اتصافات جزئیه شخصیه بیک یک از نقایص وقبایح ممتنع ذاتی
شد اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است ممتنع ذاتی باشد پس قول باینکه
اتصاف بنقایص کلی است بعد تسلیم امتناع ذاتی اتصافات جزئیه شخصیه لغو محض است
وانچه گفته است که برتقدیر اینکه مراد اتصافات جزئیه بنقایص است الخ اگر مرادش ازان اینست
که امتناع ذاتی اتصافات جزئیه بنقایص ضرورت سلوب آن اتصافات است باین معنی مسلم
است چه امتناع ذاتی آن اتصافات عبارت از ضرورت سلوب آنها است وازان وجوب
ذاتی آن سلوب بمعنی واجب الوجود بودن آن سلوب لازم نمی آید زیراکه سلوب ذوات موجوده
نیستند تا وجوب وجود آن ذوات لازم آید ومقابل امتناع ذاتی قسیم آن وجوب الوجود
است نه وجوب العدم ووجوب العدم عین امتناع است وسلوب صلوح وجوب الوجود

ندارند وصلوح ضرورت و وجوب دارند وصلوح ضرورت و وجوب دیگراست وصلوح
وجوب الوجود دیگرصلوح وجوب الوجود ولی آنکه ذات باشد متصور نیست وصلوح وجوب ذات
رانمی خواهد وسلب وعدم واجب می باشد وسلب وعدم ذات نیست واگرمرادش
ازان این است که امتناع ذاتی اتصاف بنقایص جزئیه مستلزم است واجب الوجود
بالذات بودن سلوب آن اتصاف را این ممنوع است چه امتناع ذاتی آن اتصافات
ضرورت و وجوب سلوب آن اتصافات را البته مستلزم است نه وجوب وجود سلوب
آن اتصافات را این کس ناکس سلب وعدم را ذات موجوده میداند وتخیل میکند که هرگاهیکه
سلب واجب شد واجب الوجود شد حال آنکه سلب محض انتفا است نه ذاتی است که
آن را انتفامی نامند واگر بدانست اوامتناع ذاتی ممتنع بالذات مستلزم بودن سلب
آن واجب الوجود بالذات است اورا محذوریکه بر مدعی معترض لازم میکند گزیر ونجات نمیتواند
شد چه سلب انسانیت وحیوانیت وجسمیت وعرضیت وغیرها از ذات حقه واجب الوجود
سبحانه که مصداق سوالب قایله اللیس بانسان واللیس بحیوان واللیس بجسم واللیس
بعرض الی غیر ذلک من السوالب اللاتناهیة الی حد است بدانست او یا واجب بالذات است
یا واجب بالذات نیست این قایل نمیتواند گفت که این سلوب بدانست او واجب بالذات اند
چه بدانست او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی نمیدارند پس بدانست او این سلوب واجب بالذات
نیستند پس بودن او سبحانه انسان وحیوان وجسم وعرض وغیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن
ذاتی شد واین کفر صریح است وعلاوه برین سوالب قایله اجتماع النقیضین پس بانسان
اللیس بجسم اللیس باله وغیرها بدانست او صادق اند یا بدانست او کاذب اند اگر بدانست او
کاذب اند لامحاله بدانست او موجبات آن سوالب صادق باشند براین تقدیر حالش از حال
سوفسطائیه بدتر است واگر بدانست او صادق اند این سلوب بدانست او واجب بالذات
اند یا ممکن بالذات شق اول بدانست او باطل است چه بدانست او سلوب صلاحیت

وجوب ذاتی ندارند پس لامحاله بدانست او شق ثانی متعین است پس بدانست او بودن
اجتماع النقیضین مثلاً انسان و حیوان و جسم و آنکه و سائر حقایق ممکن بالذات است و این هم کفر و
شرک و الحاد است و هم سوفسطائیست و علی هذا القیاس سوالب قایله الانسان لیس بلاانسان
ولیس بسواد ولیس ببیاض ولیس فوقیة ولیس تحتیة الی غیرها من السوالب اللامتناهیة یا بدانست
این قایل صادق باشند یا کاذب علی الثانی بدانست او موجبات این سوالب صادق اند
فیکون هذا القایل اسوء حالا من السوفسطائیة وعلی الاول این سلوب یا واجب بالذات باشند یا
ممکن بالذات شق اول بدانست او باطل است چه بدانست او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی
ندارند پس بدانست او شق اول متعین است پس بدانست او بودن انسان انسان و سواد
و بیاض و فوقیت و تحتیت و غیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن بالذات است و این سوفسطائیت
و الحاد و کفر است و آنچه گفته است که اتصاف بکمالات که لازم این سلوب است واجب ذاتی خواهد بود
بحکم التلازم ناشی از سوء فهم اوست ما سبق بیان کردیم که مصداق سلوب اتصاف بنقایص نفس
ذات حقه واجبه بالذات است و مصداق اتصاف بکمالات نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات
کمالیه قایل اند قیام آن صفات بذات حقه باقتضای ذات حقه است و این مصداق ازان
مصداق متاخر است و فیما بین مصداقین معیة ذاتیه نیست پس از وجوب آن وجوب این لازم
نمی آید و تلازمی که فیما بین مصداقین بمعنی عدم تخلف انفکاکی است و حکم تلازمین بعدم تخلف انفکاکی
که میانه آن هر دو معیة ذاتیه نباشد در وجوب و امکان متحد نیست چنانچه در ذات حقه و کمالات
که نزد عامه متکلمین معلول ذات حقه بالایجاب اند و با وصف عدم تخلف از ذات حقه واجبه
ممکن ذاتی اند آنچه گفته است که سلوب اتصافات بنقایص و اتصافات بکمالات صلاحیت
وجوب ذاتی نمیدارند لعلت بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرف از غایت غباوت ناشی
است چه واجب بالذات و ضرورة ذاتی سلوب واقعیه اند و سلوب واقعیه معانی نسبی که
در ذهن محتاج بطرف اند نیستند معانی سلوب که نسبی و محتاج بطرف اند از موجودات

ذہنی و ممکنات ذاتی اند و آن مفہومات ذہنیہ حقیقۃ آن سلوب کہ مصداق قضایای سوالب مذکورہ بالا است نیستند چہ صدق آن قضایا مرہون بذہن و تصور ذہن آن معانی نسبیہ را و اطراف آن را نیست و علی ہذا القیاس مفہوم ذہنی اتصاف بکمالات مصداق واقعی صدق آن کمالات نیست مثلا صدق قولنا اللہ سبحانہ لیس بانسان منوط بتصور کردن ذہن سلب انسان از و سبحانہ نیست و الا انسان نبودن او سبحانہ موقوف بر ذہن و تصور آن باشد پس قبل ذہن و قبل تصور ذہنی این سالبہ کاذب و موجبہ آن صادق باشد و التزام این کفر صریح است و علی ہذا القیاس صدق قولنا اللہ سبحانہ قادر منوط بتصور کردن ذہن ثبوت قدرت با و سبحانہ و معنی اتصاف او سبحانہ بقدرت نیست و الا قبل ذہن و قبل تصور ذہنی این موجبہ کاذب و سالبہ آن صادق باشد و التزام آن کفر و الحاد است این قایل کورکورانہ بر مقالاتیکہ مقتضی بکفر و الحاد اند اقدام می کند و باکی ندارد و انچہ گفتہ است کہ قطع نظر از حدیث تلازم الخ دلیلی است بر جہالت و بلادت او زیرا کہ اتصاف او سبحانہ بنقایص و قبایح و فواحش ممتنع ذاتی و سلب آن بالذات ضروری است و الا لازم آید کہ موجبات سوالب قایلہ اللہ سبحانہ لیس بحادث و لیس بجاہل و لیس بعاجز و لیس بانسان و لیس بحیوان و لیس بجسم در مرتبہ ذات احدیہ صادق باشد العیاذ باللہ من اعتقاد ذلک و اتصاف بکمالات نزد عامہ متکلمین ممکن ذاتی و مقتضای ذات حقہ او سبحانہ است پس اول را ممتنع ذاتی گفتن و ثانی را واجب بالذات نگفتن تحکم نیست عین عقیدہ عامہ متکلمین است قال فی شرح العقائد العضدیۃ الکذب نقص و النقص علیہ تعالی محال فلا یکون من الممکنات و لا تشملہ القدرۃ کسائر وجوہ النقص علیہ کالجہل و العجز و نفی صفۃ الکلام و غیرہا من الصفات الکمالیۃ و قال بعد سطر و النقص علیہ تعالی محال عقلا و قال فی المتن و لا یصح علیہ الحرکۃ و الانتقال و الجہل و الکذب قال الشارح لانہا نقص و النقص علیہ تعالی محال و انچہ گفتہ است و نیز با وجود امکان ذاتی اتصاف بنقایص الی قولہ بتوسط مقدمتین مذکورتین بر اہل علم مخفی نیست ہذر و ہذیان است قولہ ظاہر و ہویدا گشت بلکہ ظاہر و ہویدا گشت کہ این نادان بی ایمان در فہم علوم فلسفیہ

استعدادی و باصول اسلامیه اعتقادی ندارد و فهم مختصرات علوم عقلیه نمیتواند واو سبحانه را
در مرتبه ذات احدیه از نقایص و قبایح و فواحش و اتحاد با ممکنات منزه نمیداند قاتلهم الله انی یؤفکون
الارعن باقیاند درینجا یک خطای دیگر او در مقال که آن موجب ضلال اوست و اضلال
بلکه دار روحانی اوست پس عضال وآن این هست که او اعتقاد میکند که اگر اتصاف بنقایص
را ممکن بالذات بگوییم امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح لازم می آید العیاذ بالله تعالی
اقول این وسوسه لزوم امکان اتصاف او سبحانه تعالی بنقایص بر تقدیر امکان ذاتی
اتصاف بنقایص منشاء آن تقیع حیثیات و تقویت اعتبارات است و اختلاط حیثیه امکان
ذاتی و مصداق آن بجائی حیثیة امتناع لذات الواجب تعالی و مصداق آن و قد قالوا لو لا
الحکمة لولا الاعتبارات زیراکه معنی نفی امتناع بالذات ازین اتصاف آنکه این اتصاف بنظر
خصوصیت حاشیتین مذکورتین اگرچه ممتنع است ولیکن چون ملاحظه نفس ذات این اتصاف نمائیم
و قطع نظر از خصوصیت حاشیتین مذکورتین کنیم پس اتصاف ممکن بالذات است و ممتنع نیست چه
طرفین خاص نه ذات اتصاف است و نه ذاتیات آن و نه لوازم آن انچه از لوازم آنست
مطلق طرفین است بدون لحاظ خصوصیت **اقول** سابق گفته ایم که احمق بی ایمان انا فانا در
جهالت و ضلالت ترقی می نماید و باقتضای جهل زبان خود بکلماتی که مقتضی بکفر و الحاد اندمی آلاید
پیش ازین گذشت که سوالب قایله الله سبحانه لیس بجاهل ولیس بعاجز ولیس بکاذب و
لیس بانسان ولیس بحیوان در مرتبه ذات احدیه صادق اند واگر این سوالب در مرتبه ذات
احدیه صادق نباشند موجبات آنها صادق باشند والتزام این کفر و الحاد است و این
سلب ضروری و واجب بالذات است ممکن بالذات و واجب بالغیر نیست چه اگر واجب
بالغیر باشد در مرتبه ذات احدیه صادق نباشد ضروره تاخر المقتضی عن المقتضی و چون سلب
در مرتبه ذات احدیه صادق نباشد لامحاله ایجاب آن صادق باشد و ازهمین جهت قول
بامکان ذاتی این سلب مقتضی بالحاد است پس این قایل با این سلب را ممکن ذاتی می داند

یا ممتنع ذاتی اگر ممکن ذاتی میداند و را اعتقاد امکان جاهل و عاجز و کاذب انسان و حیوان
بودن او سبحانه تعالی لازم است و هذا کفر و الحاد و اگر ممتنع ذاتی میداند سعی او در اثبات امکان
آن رایگان رفت و ممتنع ذاتی اتصاف واقعی است که در مرتبه مصداق باشد نه مفهوم ذهنی
آن مفهوم ذهنی آن از موجودات ذهنی است نه ممتنع ذاتی و نه ممتنع بالغیر چنانچه مفهوم اجتماع
النقیضین و مفهوم شریک الباری و غیرها از مفهومات ذهنی است و مصداق آنها ممتنع
ذاتی است و سلب واقعی آن اتصاف کذا و کذا هم کذب نیست این قایل باقتضای نافهمی
از امتناع ذاتی اتصاف واجب سبحانه بنقایص امتناع معنی مصداق فهمیده هر چه در دو تمش
می آمد هرزه می سراید و با همه دست و پا زدن از ورطه شناعت برون آید چه مراد از
ممتنع در قول او این اتصاف بنظر خصوصیت حاشیتین اگرچه ممتنع است اگر ممتنع ذاتی است
همه سعی او رایگان رفت و آخر کار او را از اعتراف بامتناع ذاتی این اتصاف گریز نشد
و اگر مراد او از آن ممتنع بالغیر است پس این اتصاف بنظر خصوصیت حاشیتین هم دانسته او ممکن
ذاتی شد پس او را از التزام امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح بنظر خصوصیت
حاشیتین هم گریز نشد جهل مرکبش او را بالحاد رسانید و از عقیده لا یصح علیه الحرکة والانتقال
والجهل ولا الکذب که در مختصرات کلامیه هم مصرح است برگردانید چه معنی لا یصح لا یمکن است
و او بامکان اتصاف او سبحانه بجمله نقایص و قبایح و فواحش قایل شد و برای اثبات
امکان او بزعم خود عرق ریزیها کرد و قال البلیغ الملیغ اگر کسی گوید که چون مفهوم نسبی باعتبار
اطلاق طرفین ممکن و متحقق باشد و باعتبار خصوصیت آنها ممتنع بنابرین لازم می آید که اجتماع
النقیضین و ارتفاع النقیضین ممکن بالذات و ممتنع بالغیر باشند زیرا که چون بجای
خصوصیت النقیضین که طرفین نسبت اضافی است مطلق شیئین بگیریم که لازم ذاتی این
نسبت است و اجتماع شیئین و ارتفاع شیئین گوییم ای اجتماع شی با شی و ارتفاع
شی با شی یا فرد و افراد اجتماع شیئین و ارتفاع شیئین بسیار موجود اند با آنکه

علما قاطبة آنها را ممتنع بالذات میگویند جوابش اینکه لزوم امتناع بالغیر در صورتی است که
قید را خارج اعتبار کنیم چنانچه از حقیقت حصه و شخص و اگر قید و تقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم
چنانچه در تقوم افراد پس بر مجموع مرکب حکم با امتناع ذاتی صحیح خواهد بود نه امتناع بالغیر
لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه و کونه جزء اسمه و این وجه در اضافت صفت نقصان بسوی
حضرت واجب الوجود منزه و مقدس از همه نقایص باز در حکم کردن بر آن امتناع بالذات
مثلاً بگویند عجز الواجب تعالی عنه ممتنع بالذات جاری نیست زیرا که این وجه مستلزم جزئیه
مضاف الیه است از مرکب و حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس از کلیه و جزئیه و جمیع
نقایص منزه است زیرا که اینها از خواص ممکنات است پس بنا بر تصحیح حکم بالامتناع بالذات
واجب تعالے تقدس را جزء محکوم علیه مرکب قرار دادن باز حکم بر مجموع با امتناع بالذات
کردن که در آن مجموع واجب تعالی نیز داخل باشد چنانچه در اجتماع النقیضین و ارتفاع
النقیضین مما لا یجترء علیه مومن بل عاقل زیرا که تنزیه از جمیع نقایص و تقدس از همه معایب بدون
اعتبار جزئیه حضرت واجب الوجود و تعالی شانه حاصل است بدین وجه که صفت نقصان
و اتصاف بدان هر دو را ممکن بالذات و ممتنع لذات حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس
قرار دهیم و بگوییم که عجز الواجب تعالی و تقدس عنه ممتنع لذات الواجب تعالی و تقدس و عجز غیره
ممکن پس ممتنع لذات ذلک الغیر بل واقع کعجز زید و عمرو مثلاً اگر کسی گوید که مضاف الیه در
ترکیب اضافی که در غیر اضافت بیانی باشد از جزئیه محکوم علیه و ثبوت حکم بمعزل است
چنانکه غلام زید کاتب صادق است گو زید مرده باشد پس مانع از اجراء مذکوره چیست
جوابش آنکه در امثال این تراکیب ترکیب اضافی راجع بترکیب توصیفی است و در
ترکیب توصیفی موصوف و صفت هر دو مثبت له و محکوم علیه است فی الجمله و همین معنی
مانع اجرات مذکوره است مثلاً اجتماع النقیضین راجع است بنقیضان مجتمعان
پس معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات و ارتفاع النقیضین المجتمعان ممتنع بالذات

والنقیضان المرتفعان ممتنع بالذات وعجز زید ممکن بالذات وجهل عمرو ممکن بالذات بمعنی زید
العاجز ممکن بالذات والعمر الجاهل ممکن بالذات علی اعتبار مضمون الجملة یا باعتبار آنکه مصدر
بمعنی مشتق است واز قبیل اضافت صفت شی بموصوف چنانچه حصول صورة الشی فی العقل
بمعنی الصورة الحاصلة فی العقل پس معنی قیام زید وضرب زید زید قایم و زید ضارب خواهد
بود و بمعنی قیام زید کذا وضرب زید کذا زید القایم کذا و زید الضارب کذا الان الاخبار بعد العلم
اوصاف کما ان الاوصاف قبل العلم اخبار پس ملاحظه وجوه مذکوره با ایمان تنزیه و تقدیس
حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس مانع و عایق قوی از جرات مزبوره متیقن ست والله تعالی
اعلم واحکم اقول از بیهوده گوئیهای این قایل درینمقام معلوم شد که غباوت او به نهایت و غوایت
او باقصی الغایت رسیده است زیرا که ما سبق گفته ایم که ممتنع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه
بنقایص ست ومصداق را باتصاف می نامند و معنی مصدری اتصاف بنقایص که از مفهومات
ذهنی است نه ممتنع بالذات است و نه ممتنع بالغیر زیرا که آن از موجودات ذهنی است و همچنان
معنی مصدری اجتماع النقیضین ممتنع نیست نه بالذات و نه بالغیر چه آن از موجودات ذهنی
است ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین ست این احمق نافهم اتصاف او سبحانه
بنقایص را در کلام استاذنا المحقق بمعنی مصدری فهمیده بنظر اینکه این مفهوم حصه مطلق اتصاف
بمعنی مصدری است ذاتی اثبات امکان ذاتی آن افتاد و با وجود اینکه خود ممتنع ذاتی بودن
فرد آن نوع که ممکن ذاتی باشد تجویز می کند باقتضای بی ایمانی از قول بامکان ذاتی اتصاف
او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش باز نامد و هرگاه که استشعار کرد که بنابر معتقدا و لازم می آید
که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممتنع بالذات نباشد زیرا که اجتماع النقیضین
حصه اجتماع است وارتفاع واجتماع وارتفاع شیئین مطلقا ممکن ذاتی اند پس لازم است
که این هر دو حصه نزد او ممکن ذاتی باشند در جوابش سراسیمه شده ارتکاب قولی کرد که ضحکه
صبیان شیرخوار و مسخره عامیان بازار و در انظار طلبه از اهلیت مخاطبت در افتاده رسوا

وخوار شد وآن قول اوست جواب شق اینکه الی قوله لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه کونه جزءًا منه واین
عجب هذیانی است که از زبان این حیوان لایعقل برآمده او را رسوا کرد بچند وجه اول اینکه
اجتماع وارتفاع بمعنی مصدری است پس افراد آن حصص خواهد بود چنانچه این قایل در اوایل
قول خود گفته است پس اعتبار دخول قید وتقیید در افراد معنی مصدری معنی ندارد دوم اینکه
مفهوم اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین بر تقدیر اعتبار دخول قید وتقیید هم از موجودات
ذهنیه است ممتنع ذاتی نیست بلکه ممتنع بالغیر نیست پس حکم با امتناع ذاتی آن برین تقدیر هم صحیح
نیست سیوم اینکه از قول او واگر قید وتقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم ظاهر آنست که دخول قید
وتقیید در آن باعتبار معتبر است وامتناع ذاتی اجتماع النقیضین مبنی است بر اعتبار دخول قید
وتقیید در آن که تابع اعتبار معتبر است پس امتناع ذاتی اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین
بر زعم این قایل تابع اعتبار معتبر است چهارم اینکه قید درین مرکب که آن را این قایل ممتنع
ذاتی قرار داده است نقیضان اند وتقیید بآن اضافت است وهر دو نقیضین ممکن ذاتی اند
پس اضافت هم ممکن ذاتی است ونفس اجتماع وارتفاع نیز ممکن ذاتی است پس منشاء
امتناع ذاتی نیست مگر خصوصیت اضافت اجتماع وارتفاع بسوی نقیضین واین خصوصیت
در صورت بودن اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین حصه اجتماع وارتفاع نیز حاصل است
پس اعتبار دخول قید وتقیید را در امتناع ذاتی اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین
دخلی متصور نیست پنجم اینکه این جاهل نادان مرکب را ممتنع ذاتی قرار داده است حال آنکه
قاعده مقرره است که کل مرکب ممکن والترکیب اساس الامکان چه مرکب محتاج اجزاء است
واحتیاج خاصه ممکن ذاتی است واجب بالذات وممتنع بالذات را احتیاجی نمی تواند بود
ششم اینکه فرق او درمیان حصه اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ودرمیان فرد
اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین باعتبار دخول قید وتقیید در آن وحکم او بامکان حصه
آن وامتناع ذاتی فرد آن ناشی از غایت حماقت است چه مفهوم هر دو از موجودات ذهنیه است

ومصداق هردو ممتنع ذاتی است هفتم اینکه قول او پس بر مجموع مرکب حکم با امتناع ذاتی صحیح خواهد
بود و نه امتناع بالغیر لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه وکونه جزأ منه لا معنی است چه مدلول آن
این است که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شود
ممتنع بالغیر است واگر فرد گرفته شود ممتنع بالذات است زیرا که آن غیر که بسبب آن امتناع
است جزء محکوم علیه شد واین کلام عند التامل معنی ندارد که آن غیر که در فرد جزئیت آن اعتبار
کرده میشود و دو چیز است یکی تقیید و دویمی قید و دخول تقیید که هست بما هو تقیید نه بما هو قید
واگر تقیید بما هو قید داخل اعتبار کرده شود در فرد اعتبار دخول دو قید لازم آید و تقیید بما هو
تقیید لا بما هو قید در حصه هم دخول است چنانچه در مختصرات مصرح است پس آن غیر که از دخول
آن امتناع ذاتی مجموع مرکب لازم آمده است یا تقیید بما هو تقیید است درین صورت اجتماع
النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شوند ممتنع ذاتی خواهند بود
لدخول ذلک الغیر فیه یا قید است یعنی نقیضین وظاهر است که هر دو نقیض ممکن است و دخول
ممکن مستلزم امتناع ذاتی مرکب نتواند شد پس ظاهر شد که مناط امتناع ذاتی اضافت اجتماع
وارتفاع سوی النقیضین یعنی قید و تقیید و تقیید در حصه هم معتبر است پس حصه هم ممتنع ذاتی خواهد بود
نا شنا سایی این حماقات که از این قایل سر زد و غفلت اوست از اینکه ممتنع ذاتی مصادیق اتصاف
او سبحانه بنقایص ومصادیق اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین است نه معانی مصدریه
آن خواه حصص گرفته شوند خواه افراد گرفته شوند این احمق نافهم باین غباوت خود را در مضایق و
دقایق علمیه انداخته خود را نزد اولی الافهام رسوا ساخته است واز قول این متناهی فی البلاد
در این وجه در اضافت صفت نقصان الی قوله والله تعالی اعلم واحکم معلوم شد که مراتب بلادت
او متناهی لا تقفی است اول باید دانست که ذات حقه واجبة الوجود که در نفس الامر و خارج
متحقق است جزء هیچ مرکب نیست و نه مرکب است از اجزاء جزئیت او سبحانه از کدامین مرکب
و ترکیب او سبحانه از کدامین جزء ممتنع ذاتی است و بر امتناع ذاتی آن دلایل قایم و ترکب

وجزئیت از جمله نقایص اند وبودن او سبحانه مصداق نقایص ممتنع بالذات است واز
امتناع ذاتی جزئیت وترکب او سبحانه یعنی ذات حقه موجوده واجبه در خارج لازم
نمی آید که متصور ذهنی آن جزء مرکب ذهنی نشود وچه ظاهر است که قضایای معقوله تالیه الله
سبحانه موجود والله سبحانه قادر والله سبحانه علیم والله سبحانه حکیم والله سبحانه سمیع والله
سبحانه بصیر الی غیر ذالک صادق اند وآیات والله بکل شیء علیم والله علی کل شیء قدیر والله خالق
کل شیء والله خلقکم وغیرها در قرآن مجید موجود واین قضایای معقوله صادقه ذهنیه مرکب اند
از محکوم علیه ومحکوم به ونسبت خبریه وباتفاق علمای عربیت ومتکلمین ومفسرین ومحدثین اینهمه
کلام اند وکلام مرکب تام را گویند ومرکب آن را گویند که جزء لفظ آن بر جزء معنی آن دلالت کند
وآن دلالت مقصود باشد ولفظ جلاله جزء لفظ این مرکبات است والبته بر جزء معانی این مرکبات
دال است پس انکار بودن معنی متصور ذهنی اسم جلاله جزء مرکبات ذهنیه از مومنی بلکه از هیچ عاقلی
متصور نیست والا این همه مرکبات محال بالذات باشند وقضایای معقوله واخبار صادقه نباشند
وتصدیق بآن متعلق نشود والتزام لازم کفر صریح والحاد قبیح است واز ترکب این مرکبات ذهنی
از معنی متصور ذهنی اسم جلاله لازم نمی آید که ذات حقه متحققه فی الخارج جزء کلام مرکب شود وظاهر
است که حصه [illegible] مصدری وفرد آن یعنی آنکه در آن اعتبار دخول قید وتقیید نموده شود چنانکه این
قایل در اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ارتکاب اعتبار دخول قید وتقیید نموده [illegible]
از مفهومات ذهنیه است واجزای فرد معنی مذکور معانی ذهنیه اند نه موجودات خارجیه پس اگر
معانی مصدریه را که مضاف الیه معنی متصور ذهنی اسم جلاله یا دیگر اسمای حسنی از آن فرد لازم خواهد آمد
وآن محذور نیست نه جزئیت ذات حقه موجوده متحققه فی الخارج این احمق پلید که این قدر نتوانست
فهمید البته [illegible] ندارد وظاهر است که مضاف الیه وترکیب اضافی جزء الواجب تعالی
[illegible] ذهنی واجب است موجودات خارجیه از هیچ ترکیب مرکبات ذهنیه [illegible]
[illegible] واجب الوجود یعنی ذات حقه مقدسه متحققه فی الخارج از کلیت وجزئیت

وجمیع نقایص منزه است ومعانی متصوره ذهنی اسمای حسنی اجزای ترکیب مرکبات ذهنی
همچو قضایای معقوله مذکوره بالا بلاشبهه واقع اند والا آن قضایا منعقد نشوند وتصدیق بان
متعلق نشود ونشاید این بی ایمان تصدیق بآن قضایای معقوله ندارد وبا این همه این بی عقل را
بنابر اقوال او از اعتبار جزئیت واجب الوجود از فرد بعض معانی مصدریه گزیر نیست چه
عدم الواجب سبحانه وامکان الواجب سبحانه نزد او یا ممتنع بالذات است یا ممکن ذاتی و
ممتنع بالغیر علی الثانی او را دعوی ایمان نشاید کردن وعلی الاول عدم وامکان هردو مصدر
اند وعدم الواجب سبحانه اگر هردو حصه این دو مصدر اند این هردو حصه ممکن ذاتی نزد او براین
تقدیر ممکن ذاتی اند زیراکه این هردو مصدر ممکن ذاتی اند واگر آن هردو نزد او فرد این دو مصدر
اند اعتبار جزئیت واجب سبحانه ازین هردو فرد براو لازم است پس او را از محذوریکه در فردیت
عجز الواجب سبحانه اندیشه است چاره وگزیری نیست وقول او زیراکه تنزیه از جمیع نقایص
الی قوله عجز زید وعمر مثلا بیهوده گوئی وبی ایمانی اوست زیراکه امکان نقصان ومعیبیت بودن
او سبحانه التزام می کند ودعوی تنزیه او سبحانه از جمیع نقایص وتقدیس او از همه معایب باوجود
اینکه امکان نقایص ومعایب نیز از نقایص ومعایب است دعوی زبانی است وبس معهذا
او را بنابر اوهامیکه ایمان وعقل او ربوده اند از انکار تنزیه او سبحانه از نقایص ومعایب گزیر نیست
زیراکه ترکیب او سبحانه بدانست او یا ممتنع ذاتی است یا ممکن ذاتی وممتنع بالغیر شق اول نزد
او باطل است زیراکه ترکیب مصدر است وترکب او سبحانه یا حصهٔ این مصدر است یا فرد آن
اگر حصهٔ این مصدر است نزد او ممکن ذاتی است واگر فرد آن است جزئیت او سبحانه ازین فرد
نزد او لازم می آید واین نزد او محذور است پس ترکیب او سبحانه نزد این قایل لامحاله ممکن ذاتی
ممتنع بالغیر است وعلاوه براین ترکیب نیز از جمله نقایص وخواص ممکنات است ودر اعتقاد
این قایل اتصاف او سبحانه بنقایص وخواص ممکنات ممکن بالذات وممتنع بالغیر است پس
ترکیب او سبحانه بدانست این قایل لامحاله ممکن بالذات وممتنع بالغیر وممتنع لذات الواجب

سبحانه است وهیچ عاقل بر امکان ترکب او سبحانه وامتناع آن بالغیر یعنی لذات الواجب
سبحانه جسارت نمی تواند کرد چه اگر ترکب او سبحانه ممکن ذاتی وممتنع بالغیر باشد ذات او سبحانه علت
عدم ترکب ذات او سبحانه باشد وتقدم علت بر معلول ضروری است پس ذات او سبحانه در مرتبه
متقدمه یا مرکب است یا مرکب نیست اگر مرکب است تنزیه او سبحانه از ترکب معنی ندارد واگر مرکب
نیست عدم ترکب او معلول ذات او نشد والا از ذات حقه متاخری بود وپس هیچ مومن را
از اعتقاد اینکه سلب اتصاف او سبحانه بترکب وبسائر خواص ممکنات وسلب اتحاد او سبحانه
بجمیع ممکنات جواهر باشند یا اعراض ذوات باشند یا اوصاف ضروری بالذات است
وضرورت این سلب امتناع ذاتی مسلوب است گزیر نیست وکسیکه ازین انکار دارد
او را گزیر نیست از بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه مرکب وجزء وانسان وحیوان
ونبات وغیرها من الامور الغیر المتناهیة اگر سوالب قایله الله سبحانه لیس بحیوان ولیس بانسان
ولیس بحجر ولیس بمرکب ولیس بجزء الی غیر ذلک مما لا یتناهی در مرتبه ذات حقه صادق اند
این سلوب ضروری ذاتی خواهند بود وایجابات آنها ممتنع ذاتی واگر این سلوب در مرتبه ذات
حقه صادق نیستند لامحاله ایجابات آنها صادق باشند ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین
معلوم نیست که این قایل سوالب را صادق میداند یا موجبات را که اگر سوالب را صادق میداند
برا و واجب است که ازین بیهوده گوئیها توبه نصوح کند واگر ایجابات را صادق میداند حاش
از حال ملاحده وسوفسطائیه بدتر گشت ونیز بنا بر اقوالش لازم می آید که نزد او شریک الباری
ممکن ذاتی وممتنع بالغیر باشد زیرا که مفهوم شریک مفهوم مشتقی است پس شریک الباری
اگر حصه آن است پس بدانست این قایل ضرور است که این حصه ممکن ذاتی باشد واگر فرد آن
است بدانست او لازم می آید که باری جزء آن باشد وآن نزد این قایل محذور است پس
این قایل را از قول بامکان شریک الباری گزیر نیست وعلی هذا القیاس تولد حصه را است
اگر او را مضاف سوی او سبحانه نموده شود پس تولد مضاف یا حصه است پس بحسب اعتقاد وی

این قایل ممکن ذاتی یا فرد اوست پس مضاف الیه جزء آن است و این بدانست که این قایل مجذ در
است در شناعات که چنین قایل لازم آمد و بال سوء فهم اوست او ندانست که مصداق
اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع ذاتی است نه این مفهوم مصدری و نفهمید که مفهوم اجتماع النقیضین
و ارتفاع النقیضین خود حصه باشد یا فرد ممتنع ذاتی نیست ممتنع ذاتی مصداق آنست که نه حصه است
و نه فرد و همچنان مفهوم عدم الواجب و امکان واجب و شریک الباری ممتنع ذاتی نیست ممتنع مصداق
آنها است این قایل باقتضای حماقت و بی ایمانی برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه بقبایح
و نقایص و خسایس تعالی الله عما یقول الظالمون قاعده برآورد و عقل و ایمان او را بر باد داد
و این وبال اتباع و جاجله شیاطین است اعاذنا الله من ذلک اما سوال مصدر بقوله اگر
کسی گوید الی قوله پس مانع از جراءة مذکوره چیست دلالت می کند بر غایت بیگانگی او از فهم چه
مدعای این قایل این است که اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین که ممتنع ذاتی است
فرد اجتماع و ارتفاع است که در آن قید و تقیید داخل است نه حصه لکن و این معنی در اتصاف
نقایص سوی او سبحانه نمی تواند شد چه اعتبار دخول قید و تقیید در آن مستلزم جزئیت او سبحانه
است بر این مدعا این سوال متوجه نیست که در ترکیب اضافی مضاف الیه جزء نمی باشد چه جزء نبودن
مضاف الیه در صورتی است که مرکب اضافی را فرد اعتبار نکنند و اگر فرد اعتبار کنند از اعتبار
دخول مضاف الیه در آن مرکب ناگزیر است و مرده بودن زید مانع اعتبار دخول زید مقصود
ذهنی در مرکب اعتباری غلام زید که آن را فرد اعتبار کنند نتواند بود و این قایل خیال کرده است
که چون زید موجود فی الخارج جزء این مرکب اضافی ذهنی است قول این قایل بدان ماند که کسی
بگوید که آدم علیه السلام ابو البشر قضیه نمی تواند بود چه آدم علیه السلام مرده است چگونه جزء این قضیه
تواند شد قول بودن مضاف الیه بمعزل از جزئیت در صورتی است که فردیت اعتبار نکنند
و اگر آن را فرد اعتبار کنند از قول بجزئیت مضاف الیه ناگزیر است و آنچه در جواب این سوال
گفته است هیچو که اطفال است چه مفهوم ترکیب اضافی مغایر مفهوم ترکیب توصیفی است

ومفهوم مرکب اضافی خالی از کیفیات یعنی سواد ثلثه نمی تواند بود معنی عجز زید ممکن بالذات
زید العاجز ممکن است وجهل عمرو ممکن مغایر عمرو الجاهل ممکن است
توصیفی هیچ ندارد این قایل در ترکیب شریک الباری ممتنع بالذات ترکیب اضافی
توصیفی تواند کرد حکم امتناع ذاتی بر شریک است نه بر باری و در نحو عدم الواجب ممتنع بالذات
ذاتی بر عدم است نه بر واجب ومفهوم النقیضان مجتمعان ومفهوم النقیضان مرتفعان که از وجود وات
ممتنع ذاتی نیست چنانکه مفهوم اجتماع النقیضین ومفهوم ارتفاع النقیضین ممتنع ذاتی نیست ممتنع ذاتی
است این قایل ازین غافل بود هر چه در ذهنش می آید بیهوده می سراید معنی قیام زید وضرب زید زید
قایم وزید ضارب نیست قیام زید وضرب زید مرکب ناقص است زید قایم وزید ضارب مرکب
تام است وآن را صلوح تعلق تصدیق نیست واین صالح تعلق تصدیق است و هر جا این چنین
تاویل که مجاز است جاری نمی تواند شد مثلا قیام زید من مقوله الوضع وضرب زید من مقوله
الفعل وجمله لان الاخبار بعد العلم بها ان الاوصاف قبل العلم اخبار که گوش زد قایل شده
وقایل بفهم معنی آن آن را بمحل در اینجا آورده است
مرکب اضافی ومرکب توصیفی یک است قال الرفیع المخلیع باز رجوع
می گوید در اتصاف نقایص مذکوره چون حیثیت امکان را شد
دیگری نیز اگر حیثیت امتناع وجود اعتبار خصوصیت داین است
این اعتبار خصوصیت طرفین است پس در قول او بلزوم امکان اتصاف
بر تقدیر قول بامکان ذاتی اتصاف مذکوره با وجود تنقیح حیثیات اعتبار وجود و عدم
شی واحد است معا در علیت وجود وحکم واحد که آن تجویز اتصاف حق تعالی است قال
تعالی الله عما یقول الظالمون علوا کبیرا محض است
الاسطقس
اتصاف

واتصاف کلمہ باسمیت وفعلیۃ وحرفیۃ ممکن بالذات است لکون کل واحد من المحمولات عرضا
مفارقا للموضوع وچون موضوع خاص بجای موضوع عام بگیریم وبگوئیم النار بارد ورطب والاربعۃ
فرد وضرب یضرب حرف اتصاف موضوع بمحمول ممتنع خواہد بود لیکن این امتناع بسبب خصوصیت
موضوع است زیراکہ چون صورت نوعیہ نار مقتضے حرارت ویبوست است وبرودت ورطوبت
ضد انہا است اربعہ مقتضے انقسام است بمتساویین وفردیت مقابل آن وفعل معنی آن
مستقل بالمفہومیۃ است وحرف غیر مستقل پس برین وجوہ اتصافات مذکورہ ممتنع بالغیر
شدند پس نمیرسد کسی راکہ بگوید اگر اتصاف اسطقش ببرودت ورطوبت وعددیفردیت
وکلمہ بجزئیت ممکن ذاتی باشد لازم می آید امکان برودت ورطوبت در نار وفردیت در اربعہ
وحرفیت در ضرب یضرب وقس علی ذلک امتناع اتصاف حضرت واجب الوجود تعالی شانہ
بالنقایص **اقول** این کرہ خاسرہ در خسران این قایل افزودہ کہ رجوع بحماقت اولین کردہ
در حماقت ترقی نمود ما سابق بیان کردہ ایم کہ ممتنع ذاتی مصداق قضایای قایلہ اللہ سبحانہ عاجز اللہ
سبحانہ جاہل اللہ سبحانہ انسان اللہ سبحانہ نبات اللہ سبحانہ حجر اللہ سبحانہ شجر الی غیر ذلک است
ومصداق این قضایا سلب بسیط است وآن سلب بسیط ضروری بالذات وضرورت ذاتی
این سلب امتناع ذاتی مسلوب است این احمق مفہوم اتصاف واجب الوجود سبحانہ بنقایص
راممتنع ذاتی در قول استاذی المحقق فہمیدہ درپے اثبات امکان آن باقتضای بی ایمانی افتادہ
عقل ودین خود را برباد داد پس حاصل قول استاذی المحقق این است کہ مصداق این سوالب
ضروری است وضرورت ذاتی آن امتناع ذاتی مصداق موجبات است این بی عقل از
اتصاف معنی مصدری فہمیدہ در ورطاب ضلالت وجہالت غوطہ ہا خوردہ میخورد وظاہر است
کہ اگر مصداق این سوالب ضروری نیست ایجابات آن ممکن ذاتی خواہند بود پس در صورت
ضرورت مسلوب او راقول بامکان ذاتی موجبات ضروری است این قایل ازین غافل بودہ
اتصاف را بمعنی مصدری محمول نمودہ این اتصاف راممتنع بالغیر وممکن بالذات قرار دادہ

بدانست خود از لزوم شناعت اتصاف او سبحانه ربانش بدین بیان کج مج میجوید و هرچه در پیش
می آید می گوید ولات حین مناص چه بر تقدیر تنزل بر فهم او می گوییم که او اعتراف میکند با متناع اتصاف
او سبحانه بنقایص باعتبار خصوصیت طرفین پس مراد او از امتناع اتصاف او سبحانه بنقایص باعتبار
خصوصیت طرفین اگر امتناع ذاتی است مدعای معترض که دعوی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه
بنقایص نموده است حاصل شد و سعی این قایل در اثبات امکان ذاتی آن رایگان رفت
و اگر امتناع بالغیر ست اعتراف بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممتنع بالغیر
اعتراف است بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممکن ذاتی چه ممتنع بالغیر را ممکن ذاتی بودن
ناگزیر ست این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین از امکان ذاتی بر نتواند آمد پس قول او در
حیثیة امکان ذاتی نفی این اعتبار خصوصیت طرفین است محض بے معنی ست بر این تقدیر این اتصاف
باعتبار خصوصیت طرفین هم ممکن ذاتی ست این نافهم از تلفظ بلفظ تضییع حیثیات تضییع عمر و عقل خود
نموده است و قوله تعالی الله عنه علوا کبیرا با وجود تجویز امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص
از باب نفاق است پس همه بیهوده گوئی او باطل محض غلط صرف است و قول او توضیحش
الی آخره برای تفضیحش کافیست چه الاسطقس حار و بارد و رطب و یابس تقسیم اسطقس است
بسوی انواع اربعه آن و اتصاف آن ببرودت و رطوبت بالطبع در ضمن یک نوع مثلا آب ممکن
است و در ضمن نوع دیگر مثلا نار ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است چه اسطقس که بالذات بارد
و رطب است آب است و اتحاد آب و نار که حقیقتان متباینتان اند ممتنع بالذات است
و اتصاف عدد بزوجیت در ضمن بعض انواع آن همچو اربعه ممکن ست و در ضمن بعض انواع
دیگران همچو ثلثه ممتنع بالذات است و اتصاف کلمه بحرفیت در ضمن یک نوع آنکه حرف است
ممکن است و اتصاف آن بحرفیت در ضمن نوع دیگر همچو اسم و فعل ممتنع است همچنین مطلق اتصاف
در ضمن اتصاف زید بعجز و جهل ممکن ذاتی است و در ضمن اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع بالذات
این منتظر او بنای بیهوده گوئیهای بر کند و توضیحش بتفضیحش انجامید و نحو داین قایل مسابقه ...

است باینکه امتناع ذاتی فرد منافی امکان ذاتی کلی نیست بالزا ما وانکار رش از امتناع ذاتی
او سبحانه بنقایص با وجود امکان مطلق اتصاف وتشبث او باین بیهوده گوئیها باقتضای جهالت
وضلالت است قال المهدی الکودنی باز میگوییم که امتناع وابا از امکان ذاتی اتصاف
مذکور نمودن یعنی اتصاف بنقایص و با امتناع ذاتی آن اتصاف قابل شدن واعتقاد بدان
نمودن قایل معتقدان را باشتراک بدتر از اشراک مجوس میکشد زیراکه اتصاف حضرت واجب الوجود
جلشانه بصفات کمالی واجب لذات حضرت واجب الوجود است تعالی شانه فاما چون نظر
بذات این صفات نماییم پس این صفات واتصافات بدان همه ممکن بالذات است چنانکه
متکلمین محققین بدان تصریح فرموده اند وعنقریب پیش می آید انشاء الله تعالی وممکن بالذات
معدوم چنانکه ممکن الوجود است لهذا در مقام اتصاف بنقایص مدعی معترض از امکان ذاتی
اتصاف مذکور گریز کرده با امتناع ذاتی آن قایل گشت همچنین ممکن بالذات موجود ممکن العدم
وممکن الزوال است نظر بامکان ذاتی خود پس بنا بر انکار از امکان ذاتی اتصاف بنقایص
قول بوجوب ذاتی اتصاف بصفات کمالی حضرت واجب الوجود جل وعلی بر معترض لازم آید
زیراکه بر احتمال بر قول بامکان ذاتی آن امکان زوال صفات کمالی از حضرت واجب الوجود و
قدوس نزد معترض لازم خواهد آمد چنانکه در اتصاف بنقایص بر قول امکان ذاتی آن وجود نقایص
در حضرت واجب الوجود جل وعلی لازم میگوید و چنانکه درینجا امتناع بالغیر در رفع امکان وجود نقایص
در حضرت [illegible] تعالی کافی ندانسته در صفات کمالی هم بر وی لازم آمد که وجوب بالغیر در رفع
امکان [illegible] صفات کمال از حضرت واجب الوجود تعالی شانه بسند کافی ندانسته بوجوب
بالذات قایل [illegible] واعتقاد بدان مستحکم کند و چون اتصاف باآنکه صلاحیت وجوب ذاتی
[illegible] بطرفین موافق اعتقاد معترض واجب بالذات گشت پس وجود صفات
[illegible] بطریق اولی واجب بالذات خواهد بود موافق اعتقاد معترض لکونها
[illegible] الاتصافات [illegible] در نفسها هم صلاحیت وجوب ذاتی نیست لاحتیاجها الی الموصوف

الحق تعالی وتقدس پس بعقیده واجب الوجود در اعتقاد او لازم آمده هشت الها ذات و هشت
صفات دیگر ذات مقدس واجب الوجود تعالی شانه عن کل سوء وچون الوهیت لازم واجب
الوجود بالذات است پس بعقیده اله او را لازم آید و مجوس بدو آله قایل اند واین مدعی معترض
را قول بعقیده آله لازم آمد العیاذ بالله وانچه از بعض متقدمین منقول است که الواجب الوجود لذاته
هو الله تعالی وصفاته پس ماول است بآنکه واجبیة لذات الله تعالی وتقدس چنانچه خواهد
آمد انشاء الله تعالی وانچه لازم بر مدعی معترض است آن وجوب ذاتی است بلا تاویل زیراکه
او در نقایص بر امتناع بالغیر یعنی امتناع لذات الواجب تعالی کفایت نمی کند و امتناع
ذاتی را التزام می نماید پس قول بوجوب ذاتی صفات کمالیه بروی لازم می آید کما صرح بخلاف
بعض متقدمین مذکور که امتناع ذاتی در اتصاف بنقایص از و منقول نگشته تا کلامش قابل
تاویل مذکور نمی شد اقول سابق گفته ایم که مصداق سلوب بسیط سوالب قایل الله سبحانه
لیس بانسان ولیس بکاتب ولیس بمتحرک ولیس بعاجز ولیس بجاهل الی غیر ذلک ضروری بالذات
است وضرورت ذاتی این سلوب امتناع ذاتی مسلوبات است وهیچ ایمان که سوالب بسیط
را در مرتبه ذات احدیه صادق نمیداند لا بد موجبات آن را که منافی آن است ذاتی او سبحانه باسر
غیر متناهیه باطل الذوات مالکة الحقایق است صادق میداند و سلوب بسیط نقایص و قبایح
صفات کمالیه وجودیه نیستند سلب کدام ذات نیست که صلوح وجود داشته باشد و سلب
صفات کمالیه نیز عارض متکلمین نفس ذات احدیه نیست بلکه مصداق آن قیام صفات زاید
بذات مقدس است و هیچ کس از مسلمانان نمی تواند گفت مصداق سلوب بسیط مذکور نفس
ذات احدیه نیست و نقیض اتصاف با نقایص و القبایح و الفواحش سلب اتصاف
بنقایص و قبایح و فواحش است نه اتصاف بصفات کمالیه این احمق که باقتضای جهالت
وسفاهت انکار از امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش را قول
بوجوب ذاتی اتصاف او سبحانه بصفات کمال گمان می کند اتصاف او سبحانه را بصفات

کمال نقیض اتصاف او سبحانه بنقایص گمان می کند حالانکه چنین نیست صبیان و مجانین هم میدانند
که نقیض اتصاف بنقایص سلب اتصاف بنقایص است و مصداق سلب اتصاف بنقایص
و مصداق اتصاف بصفات کمال برای عامه متکلمین واحد نیست مصداق سلب اتصاف
بنقایص نفس ذات احدیه است و مصداق اتصاف بصفات کمال قیام صفات بذات
حقه است و این بدانست متکلمین ازان متاخر است وانچه گفته است که همچنین ممکن بالذات
موجود ممکن العدم و ممکن الزوال است از باب تلبیس است چه اگر مرادش این است که هر
ممکن بالذات موجود بنظر نفس ذات خود ممکن العدم است گو ایجاب موجب بالذات واجب
بالغیر باشد این قاعده مسلم است لیکن ازین امکان زوال صفات کمالیه او سبحانه از ذات
حقه برای متکلمین لازم نمی آید چه بدانست متکلمین صفات کمالیه او سبحانه اگرچه ممکن بالذات
اند مگر ذات او سبحانه علة موجبه آن صفات است و تخلف معلول از علت موجبه آن ممتنع بالذات
است و اگر مرادش این است که هر ممکن بالذات موجود در نفس الامر ممکن العدم و ممکن الزوال
است که علة موجبه آن موجود باشد این کلیه ممنوع بلکه کاذب و غلط است و منشا قول معترض
مدعی یعنی حضرت استاذی المحقق مدظله بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نه آن است
که این قایل گمان کرده است بلکه منشا آن این است که اگر اتصاف او سبحانه بنقایص
ممکن باشد سلب اتصاف او بنقایص از مرتبه نفس ذات احدیه متاخر باشد پس در مرتبه
ذات مرتبه سلب اتصاف او بنقایص متقدم است صدق ایجابات نقایص لازم می آید
و این محذور بر تقدیر تاخر صفات کمالیه از نفس ذات حقه چنانچه رای عامه متکلمین است لازم
نمی آید نهایت کار این است که برای متکلمین سلب صفات کمالیه در مرتبه ذات احدیه لازم
می آمد و عامه متکلمین آن را التزام می کنند چنانچه استکمال او سبحانه بصفات زایده التزام
می نمایند این غبی احمق این فرق را ندانسته بر معترض لازم می کند که وجوب بالغیر را در رفع
امکان زوال صفات از حضرت او سبحانه کافی ندانند و بوجوب ذاتی صفات کمال قایل شوند

حال آنکه برای امتناع زوال صفات کمال از حضرت او سبحانه است صدور صفات کمالیه
بالایجاب علی رای المتکلمین کافی است و برای سلب نقایص از مرتبه ذات احدیه امتناع
اتصاف بنقایص بالغیر کافی نیست بلکه قول بانکه اتصاف او بنقایص ممتنع بالغیر است
مستلزم قول باتصاف او سبحانه بنقایص هیچگونه لازم نمی آید پس آنچه این احمق نافهم برین لازم
متفرع کرده است همه باطل شد آری این نادان بی ایمان را که سلب اتصاف او سبحانه
را بنقایص و قبایح و فواحش و سلب اتصاف او سبحانه را بحیوانیت و جمادیت و عرضیت
معلول و متاخر از مرتبه ذات میداند قول بودن او سبحانه در مرتبه ذات احدیه عین ذوات
ممکنه غیر متناهیه و عین خواص حوادث و خسایس ممکنه غیر متناهیه لازم می آید پس حال این قایل
بدتر شد از مجوس و ملاحده و دیگر کفره و فجره و سوفسطائیه العیاذ بالله من ذلک قال الشیخ الرضیع
الوضیع حالا بتلخیص اصل مطلب پرداخته می گوییم که صفات کمالیه حضرت واجب تعالی
واجب لذات حضرت واجب الوجود است عز اسمه و تعالی شانه و فی نفسها ممکن بالذات
کما نذکره ان شاء الله و همچنین اتصاف بانها پس اتصاف بنقایص ممتنع لذات حضرت واجب
الوجود خواهد بود جل شانه و فی نفسه ممکن بالذات مثلا چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است
وجود و عدم هر دو ممکن خواهد بود و همچنان هر دو چون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه
واجب گشت عدم هر دو از ذات حضرت الموصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت
مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینها جهل و عجز است کما هو الظاهر فثبت
کونهما ممتنعین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و الاتصاف بهما کذلک فتبین ان الاتصاف
بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات کما فی الصفات الکمالیة
وجوب لذات الواجب جل شانه عز اسمه مع کونها ممکنة بالذات فی نفسها النظیرش در عالم
امکان ظلمت در اجسام کثیفه است و نور شمس ظلمت ممکن بالذات است و اتصاف بدان آن
اجسام کثیفه را واقع و چون با جرم شمس که اتصاف آن با ضوء ضروری است بنظر ذات شمس

ظلمت را مقابل کنیم و مقایسه نمائیم ظلمت مقیسه را مضمحل میابیم و حکم با متناع آن بکنیم آیا عاقلی تجویز
می کند که در آفتاب با وجود لزوم ذاتی ضوء امکان تحقق ظلمت است بنظر امکان ذاتی ظلمت
همچنین چون نقایص را در مقابل حضرت واجب الوجود تعالی شانه که اتصاف او تعالی بصفات
کمال واجب لذاته تعالی است مقایسه کنیم جمله نقایص را مضمحل و معدوم بلکه ممتنع و مستحیل می یابیم
لیکن این امتناع و استحاله لذات حضرت واجب الوجود است تعالی شانه نه ذاتی آنها زیرا که بنظر ذوات
خود ها هم نقایص ممکن بالذات اند چه بر کلیات یکه بعض افراد آنها موجود باشند حکم با متناع ذاتی آنها
نتواند کرد و ممتنع ذاتی را هیچ فرد موجود نمی باشد اقول سابق گذشته است که صفات کمالیه واجب
الوجود سبحانه نزد عامه متکلمین بر ذات حقه زاید اند و مصداق عالمیت و قادریت و دیگر صفات کمالیه قیام
مبادی آن صفات بذات حقه است و آن صفات مستند الی الذات اند و تاخر معلول از ذات
علت و تاخر صفت از ذات موصوف ضروری است و مصداق سلب جمیع ذوات ممکنه و خواص
آنها و خصایص آنها و خسایس و قبایح و نقایص نفس ذات حقه است نه مرتبه متاخره از ذات
والا صدق موجبات آنها در مرتبه ذات حقه لازم آید ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین
واللازم صریح البطلان و امکان صفات کمالیه تساوی وجود و عدم آنها بالنظر الی انفسها
است و عدم بسیط اتصاف بآن صفات کمالیه اتصاف بنقایص نیست تا از امکان اتصاف
بصفات کمالیه امکان اتصاف بنقایص لازم آید پس اتصاف بصفات کمالیه نزد عامه متکلمین واجب
لذات الواجب سبحانه و متاخر از مرتبه ذات حقه است و سلب اتصاف بنقایص معلول ذات
حقه نیست بلکه ضروری بالذات است پس از وجوب صفات کمالیه لذات الواجب
امتناع اتصاف بنقایص لذات الواجب سبحانه لازم نمی آید و چون صفت علم و قدرت او
تعالی نزد عامه متکلمین ممکن بالذات است وجود و عدم این هر دو صفت ممکن است و وجود
این هر دو نزد آنها لذات الواجب سبحانه واجب و عدم آنها لذات الواجب سبحانه ممتنع است
و عدم بسیط صفت علم عبارت از جهل نیست بلکه جهل عبارت از عدم ملکه علم است و عدم ملکه

عبارت است از عدم صفتی از محل قابل که قوت استعدادیه اتصاف بآن صفت داشته باشد یعنی قوت استعدادیه عدم ملکه نمی تواند شد و مراد از امکان شانه جائیکه میگویند که عدم ملکه عدم صفتی است که امکان شانه تلک الصفة محل قابل است که قوت استعدادیه اتصاف آن صفت داشته باشد قال فی المواقف فی تقسیم المتقابلین اما ان لایکون احدهما سلبا للاخر او یکون ثم قال والثانی ان اعتبر فیها نسبتها الی قابل الامر الوجودی فعدم ملکة و قبول عبارت از قوت استعدادی است و قال الابهری فی شرح المواقف بعد ذکر التضایف و التضاد من اقسام التقابل الثالث تقابل العدم والملکة وهو ینقسم الی حقیقی و مشهوری لانه ان اعتبر ارتفاع الامر الوجودی عن المادة المتهیئة لقبوله بحسب الشخص فی هذا الوقت فهو المشهوری کالالتحاء و الکوسجیة فانها لیست عدم الالتحاء مطلقا بل عما من شانه الالتحاء فی ذلک الوقت حتی ان الامرد لایقال له کوسج و کالبصر و العمی فان العمی لیس عدم البصر مطلقا بل عدمه عما من شانه البصر فی ذلک الوقت فان الجرو الذی لم یفتح تمام البصر لایقال له اعمی ان لم یعتبر بذلک فحقیقی بل اعتبر قبول المادة له اما بحسب جنسه القریب کالعمی للعقرب او البعید کالسکون ای عدم الحرکة للجبل لانه یقال له ساکن و عدیم الحرکة لانه یقبلها بحسب جنسه البعید الی آخر ما قال این کلام نص است بر اینکه مراد از امکان شانه ماده قابله است چون ذات حقه سبحانه از ماده و قوت استعدادی منزه است بودن او سبحانه مادی ممتنع ذاتی است و سلب قوت استعدادی از و سبحانه ضروری بالذات است اتصاف او سبحانه بجهل ممکن ذاتی نیست جهل عبارت است از عدم علم از محلیکه قوت استعدادی علم داشته باشد و این معنی در ذات حقه ممکن نیست چنانچه ملا علی قاری در شرح فقه اکبر نقل کرده و عندنا ان کل ما وصف به لایجوز ان یوصف بضده و بناء علی هذا ابهری در شرح مواقف در اول مقصد ثالث نوع ثانی کیفیات نفسانیه گفته است العلم الحادث یقابله الجهل پس ظاهر شد که از امکان ذاتی علم او سبحانه بر رای عامه متکلمین امکان اتصاف او سبحانه و تعالی عما یقول الظالمون بجهل لازم نمی آید و معلوم شد که منشاء قول این جاهل جهل او از معنی جهل است و اگر معنی جهل آن باشد که این جاهل فهمیده است لازم

می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه نزد عامه متکلمین جاهل باشد العیاذ بالله چه هرگاه که صفت علم معلول او سبحانه نزد عامه متکلمین است این صفت معلوله در مرتبه ذات حقه که موصوف و علت آنست معدوم و مسلوب نزد عامه متکلمین خواهد بود ضرورة تاخر الصفة عن الموصوف و تاخر المعلول عن العلة و عدم این صفت از ذات حقه بدانست این جاهل جهل است پس لازم است که عامه متکلمین قایل باشند به جاهل بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه العیاذ بالله من ذلک اما عجز پس آن نزد اشاعره صفت وجودی است مضاد قدرت فی شرح المواقف المقصد الثانی العجز عرض موجود مضاد للقدرة باتفاق من الاشاعرة و جمهور المعتزلة و قال الابهری فی شرح المواقف اتفقت الاشاعرة و کل من اثبت الاعراض علی ان العجز عرض ثابت مضاد للقدرة این جاهل بسبب عجز خود از ادراک حقایق تفسیر آن بعدم القدرة عما من شانه القدرة نفهمیده عجز را بعینه عدم القدرة فهمیده امکان عدم قدرت او سبحانه را بر مذهب عامه متکلمین امکان عجز او سبحانه قرار داده بر قول بامکان اتصاف او سبحانه بعجز اقدام نموده العیاذ بالله من سوء الفهم و چون سمیع و بصیر از صفات کمالیه و این هر دو صفت برای عامه متکلمین ممکن ذاتی است و عدم آن از ذات حقه نیز ممکن است و عمی و صمم و بکم عبارت از عدم البصر عما من شانه البصر است و عدم السمع عما من شانه السمع است از عدم ملکه کلام عما من شانه ملکة الکلام است پس اعمی و اصم و ابکم بودن او سبحانه در اعتقاد این بی ایمان ممکن است بلکه در اعتقادش اعمی و اصم و ابکم بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه ضروری است نعوذ بالله من الالحاد و فساد الاعتقاد و چون موت بر مذهبی عدم ملکه حیات است و حیوة نزد عامه متکلمین صفت زایده بر ذات حقه و ممکن بالذات است امکان عدم حیات او سبحانه برای متکلمین در اعتقاد این قایل امکان موت او سبحانه خواهد بود بلکه در اعتقاد این جاهل بی ایمان او سبحانه در مرتبه ذات حقه میت است زیرا که در مرتبه ذات حقه سلب حیات که صفت معلوله ذات حقه نزد عامه متکلمین است ضروری است ضرورة تاخر الصفة عن الموصوف و المعلول عن العلة پس بحسب زعم او عدم الحیوة عما من شانه الحیوة در

مرتبه ذات حقه ضروری شد سبحان الحی الذی لا یموت عما یقول الظالمون واگر موت را صفت وجودی گفته شود چنانچه بر مذهب دیگر است این قایل را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه حسب عقاید باطله او گزیر نیست چه موت او سبحانه موت خاص است پس آن حصه موت است وظاهر است که دیگر حصص موت ممکن اند پس این حصه هم ممکن خواهد بود و بنا بر زعم او این موت خاص را فرد اعتبار نتواند کرد که بدالنسبت او در اعتبار کردن فرد موت جزئیت او سبحانه این فرد لازم می آید و آن نزد این قایل محذور است و اگر گوید که موت او سبحانه بنظر خصوصیت ممتنع است و قطع نظر از خصوصیت ممکن است از و پرسیده شود که موت او سبحانه بنظر خصوصیت ممتنع ذاتی است یا ممتنع بالغیر اگر ممتنع ذاتی است همه اقوال او باطل شده واگر ممتنع بالغیر است موت او سبحانه بنظر خصوصیت هم ممکن ذاتی شد چه ممتنع بالغیر لامحاله ممکن ذاتی است پس بهر حال او را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه بنا بر عقاید باطله او چاره نیست واز منظیر او بظلمت اجسام کثیفه وضوء شمس تیره درونی او در انظار روشن دلان باطنی او نزد اولی الابصار مبرهن شد چه روشن شدن اجسام کثیفه و تیره و تار شدن آفتاب بقدرت الهی ممکن است واتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص وخسایس قبایح وخصایص حوادث وممکنات نزد هر مومن ممتنع بالذات وهمچنان اتصاف ممکنات بصفات کمالیه او سبحانه مستحیل بالذات است وانچه گفته است که بنظر ذوات خود نقایص ممکن بالذات اند چه بر کلیات که بعض افراد آنها موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنها نتواند کرد ممتنع ذاتی را هیچ فرد وجود نمی باشد تلبیسی عجیب است ممکن بودن نقایص بدین معنی درست است که وجود هیچ هر یک نقیصه مطلوح آن دارد ممتنع بالذات نیست و نه واجب بالذات است معنی امکان نقایص نه این است که هر یک نقیصه را هر گونه وجود ممکن است مثلا ممکن نیست که اعراض حادثه بوجود او تعالی قدیم موجود شوند و تجسم وتحیز بذات او سبحانه قایم شده موجود قدیم شود وحدوث بعد العدم بذات او سبحانه قایم شود و نجاست که خاصه قاذورات است

در ذات مقدسه حلول نماید قول بامکان ذاتی نقایص بدین معنی که قیام آنها بذات واجب الوجود
سبحانه و قدم آنها بودن آنها از لوازم ذات حقه بمشابه صفات کمالیه ممکن ذاتی است کفر و الحاد
و بدتر از سوفسطائیت است باید دانست چنانکه امتناع ذاتی بعض انحاء وجود بخصوصیة نظر
بنفس حقیقت منافی وجوب ذاتی نیست چنانچه بر حقیقت حقه واجبه وجود ممکن وجود حادث
و وجود فی المحل ممتنع ذاتی است و امتناع ذاتی این وجودات خاصه برو منافی وجوب
ذاتی او نیست بلکه مساوی وجوب ذاتی اوست و همچنان امتناع ذاتی بعض انحای وجود
بخصوصیة نظر بنفس حقیقت منافی امکان ذاتی حقیقت نیست چه وجود واجبی و وجود قدیم
بر ذوات ممکنه و وجود لا فی محل بر اعراض و وجود آنی بر حقایق غیر قاره بر آنیسات ممتنع بالذات
است و امتناع آن منافی امکان ذاتی این اشیا نیست معنی امکان ذاتی این اشیا
این است که وجود یکه هر یکی از این اشیا صلوح آن وجود دارد نه واجب بالذات است
و نه ممتنع بالذات این احمق جاهل از امکان ذاتی مهیات نقایص امکان قیام و حلول آنها
در ذات حقه مقدسه واجبه و امکان قدم آنها و امکان بودن آنها از لوازم ذات حقه ثابت کردن
میخواهد سبحان الله چه بوالعجبی است این آواره تیه ضلالت و این غرقه ورطه جهالت باین بضاعت
کاسدی که دارد و باین غباوت که آن را تدقیق می پندارد و نامه دروی خود را سیاه
و عقل و دین خود را تباه ساخته بمداخلت در علوم خود را در چه بلاها انداخته و دین و دنیای خود را باخته
است این همه وبال اتباع نجدیان وخیم المال است والعیاذ بالله المتعال قال الرفیع
الرضیع در شرح عقاید نسفی است فالاولی ان یقال المستحیل تعدد ذوات قدیمة لا ذات
قدیمة وصفات و ان لا یجترء علی القول بکون الصفات واجبة الوجود لذاتها بل هی واجبة لا لغیرها
بل لما لیس عینها و لا غیرها اعنی ذات الله تعالی و تقدس و یکون هذا مراد من قال الواجب
الوجود لذاته هو الله تعالی وصفاته یعنی آنها واجبة لذات الواجب تعالی و تقدس و اما
فی نفسها فهی ممکنة والاستحالة فی قدم الممکن اذا کان قائما بذات القدیم واجبا به غیر

منفصل عنہ لیس کل قدیم الٰہا حتی یلزم من تعدد القدماء وجود الآلہۃ لکن ماینبغی ان یقال اللہ تعالی قدیم بصفاتہ ویطلق القول بالقدماء لیلا یذہب الوہم الی ان کلا منہا قایم بذاتہ موصوف بصفۃ الالوہیۃ ولصعوبۃ ہذا المقام ذہب المعتزلۃ والفلاسفۃ الی نفی الصفات الکمالیہ والکرامیۃ الی نفی قدمہا والاشاعرۃ الی نفی غیریتہا وعینیتہا بعد ملاحظہ مضمون این عبارت منقولہ درانچہ ذکر کردہ ایم شکی باقی نخواہد ماند در حاشیہ خیالی مذکور ہست قولہ وامانی نفسہا فہی ممکنۃ قد سبق ما فیہ من انہ یخالف ما اشتہر بینہم من ان کل ممکن محدث ای مسبوق بالعدم انتہی در حاشیہ مولانا عبد الحکیم ہست قولہ قد سبق ما فیہ ای قد سبق فی الشرح ان القول بامکان الصفات ینافی قولہم ان کل ممکن حادث بمعنی انہ مسبوق بالعدم ولایخفی علیک ان القول بہذہ المخالفۃ اہون من القول بعدم امکانہا لانہ یستلزم تعدد الواجب لذاتہ بخلاف انتقاض تلک الکلیۃ ولذا خصصہا المحققون بان کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار فہو حادث وفی عبارت الشرح اشعار بذلک حیث قال ولا استحالۃ فی قدم الممکن انتہی اگر گفتہ شود کہ چون عدم جرئت بر قول مذکور اولی باشد چنانکہ در شرح مصرح ہست پس قول بودن صفات واجبۃ الوجود لذاتہا جائز غیر اولی خواہد بود واین منافی امکان ذاتی صفات مذکورہ ہست جوابش آنکہ درین اعتراض غفلت از خصوصیات لفظ قول ہست یعنی مراد از عبارت شرح آنکہ قول مذکور اگرچہ جائز غیر اولی ہست اما اعتقاد بودن صفات واجب الوجود لذاتہا پس باطل ہست وغیر جائز ووجہ فرق آنست کہ قول قابل تاویل ہست چنانکہ شارح تاویلش کردہ وگفتہ ویکون ہذا مراد من قال الخ واعتقاد قابل تاویل نیست کما ہو الظاہر از شرح وحاشیہ الحاشیہ ثبوت رسید کہ اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانہ بصفات کمالیہ واجب لذاتہ حضرت باری تعالی است واما ذات این اتصاف ای اتصاف شی بامثل علم وحیات مثلا پس ممکن بالذات ہست ہمچنین اتصاف حضرت قدوس تعالی شانہ بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود ہست

و ممتنع عقلی اما ذات این اتصاف ای اتصاف شیئ ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الوقوع است
و در دیگر کتاب علم کلام مثلاً شرح عقاید جلالی و حواشی آن و مثل شرح مواقف و حواشی آن
وغیرها زیاده ترازین تحقیق است مگر بنظر کثرت وجود شرح عقاید نسفی و حواشی آن بر نقل
اینها اکتفا کرده شد اقول حاصل آنچه این قایل از شرح عقاید و حواشی آن نقل کرده است
این است که صفات کمالیه او سبحانه نزد عامه متکلمین ممکن بالذات و قدیم صادر عنه سبحانه
بالایجاب اند وازین لازم نمی آید که اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن ذاتی باشد کما مر تفصیله
پس قول او بعد ملاحظه مضمون این عبارت منقوله در آنچه ذکر کرده ام شکی باقی نخواهد ماند بیهوده
گوئی است آری کسیکه بهره از فهم نیافته باشد وا از امکان ذاتی عدم صفات کمالیه امکان
ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص بفهمد ازین عبارات بآن جهل مرکب که این قایل بدان مبتلا
است گرفتار تواند شد و عجب ترازین بیهوده گوئی قول اوست از شرح و حاشیه الحاشیه
بثبوت رسید که اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذات
حضرت باری تعالی است واما ذات این اتصاف ای اتصاف شیئ ما بمثل علم و حیات مثلاً
پس ممکن بالذات است ظاهراً این احمق جاهل در کلام خود هم تامل نمی کند و هرچه در خیال
باطلش می آید یاوه میسراید چه اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه
بخصوصه در نفس الامر از مواد ثلث یعنی وجوب ذاتی و امکان ذاتی و امتناع ذاتی خالی نتواند
بود و اگر واجب ذاتی است لازم است که مصداق این اتصاف در مرتبه نفس ذات حقه
بلا زیادت امری دیگر باشد برین تقدیر مذهب قائلین بزیادت صفات باطل شد
و اگر ممتنع ذاتی است این اتصاف واجب لذات حضرت باری نمی تواند شد پس لا محاله
ممکن ذاتی و اجب بالغیر خواهد بود و آنچه واجب بالغیر است لا محاله ممکن ذاتی است پس
قول او و اما ذات این اتصاف ای اتصاف شیئ ما بمثل علم و حیات مثلاً پس ممکن بالذات
محض لغو است چه این اتصاف بخصوصه هرگاه که واجب بوده باشد لا محاله ممکن ذاتی باشد

وعجیب‌تر این است که خود بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح نموده است و در کتب منقول
عنها بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح است و هرگاه که صفات کمالیه ممکن ذاتی مستند اتصاف
او سبحانه بآن صفات لامحاله ممکن ذاتی خواهد شد چه بامکان ذاتی یکی از نقیضین وجوب ذاتی
اتصاف معنی ندارد و معهذا خود بالا گفته است که اتصاف صلاحیت وجوب ذاتی ندارد
پس تحاشی از اطلاق ممکن بالذات براین اتصاف بخصوصه چرا است منشا آن جز حماقت و سوء
فهم هیچ نیست وعجیب‌تر ازین قول اوست چون اتصاف حضرت قدوس
تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی اما ذات
این اتصاف ای اتصاف شی ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الوقوع است چه اتصاف
او سبحانه بنقایص از مواد ثلث در نفس الامر خالی نتواند بود و ظاهر است که واجب ذاتی نیست
پس اگر ممتنع ذاتی است فهو مطلوبنا و مبطل لزعمه واگر ممکن ذاتی است پس از تحاشی از اطلاق
ممکن بالذات براین اتصاف بخصوصه چرا است قول بامتناع آن لذات الواجب سبحانه
قول بامتناع آن بعلت است و قول بامتناع آن بعلت قول است بامکان ذاتی آن
و معهذا اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه بخصوصه نزد او یا واجب بالذات است پس
بدانست او ضرور است که اتصاف او سبحانه بنقایص بخصوصه ممتنع بالذات باشد چه نزد
او در میان سلب اتصاف بنقایص و اتصاف بصفات کمالیه عینیة ذاتیه است و ممکن
بالذات در وجوب و امکان یک حکم دارند چنانچه او سابق گفته است و وجوب ذاتی سلب
اتصاف بنقایص امتناع ذاتی اتصاف بنقایص است واگر اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
بخصوصه نزد او ممکن بالذات است عدم آن بخصوصه ممکن بالذات است و عدم اتصاف
بصفات کمالیه بخصوصه نزد او بعینه اتصاف او سبحانه بنقایص است پس نزد او اتصاف
او سبحانه بنقایص بخصوصه ممکن بالذات خواهد بود و این سفیه اتصاف او سبحانه را به صفات
کمالیه بخصوصه واجب لذاته تعالی و مطلق اتصاف را ممکن ذاتی و اتصاف او سبحانه بنقایص

بخصوصه ممتنع لذاته تعالی ومطلق اتصاف بنقایص را ممکن ذاتی انگاشته است
وجوب اتصاف بصفات کمالیه لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن قرار داده وامتناع
اتصاف بنقایص لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن فهمیده است حال آنکه قسیم ومقابل
امکان ذاتی وجوب ذاتی وامتناع ذاتی است نه وجوب لذاته تعالی وامتناع لذاته تعالے
چه وجوب شی بعلة وامتناع شی بعلة از جهت امکان ذاتی آن است وممتنع عقلی در اصطلاح
ممتنع ذاتی را گویند اطلاق آن بدین معنی بد است وبر اتصاف او سبحانه بنقایص [illegible]
واستنباط این بیهوده گوئیها از شرح عقاید وحواشی آن بس عجب است اینقدر را زاین البته
ظاهر است که نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات کمالیه قایل اند آن صفات واتصاف بآن
ممکن ذاتی ومعلول او سبحانه بالایجاب اند نه اینکه آن اتصاف بخصوصه ممکن ذاتی نیست ونه اینکه
اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن است ونه اینکه عدم آن معلول او سبحانه است منشاء این استنباط جهل
مرکب وسوء فهم است وبس وعجب تر ازینها در تلبیس قول او است ودر دیگر کتب علم کلام مثلا شرح
عقاید جلالی الخ این بیچاره شرح عقاید جلالی ندیده باشد والا میدانست که اتصاف او
سبحانه بنقایص محال بالذات است قال الکذب نقص فلا یکون من الممکنات ولا تشمله القدرة
کسایر وجوه النقص علیه کالجهل والعجز انتهی وقال بعد قول المص ولا الجهل ولا الکذب لانها النقص
والنقص علیه تعالی محال وقال فی شرح قول المص ولا یتحد بغیره یطلق الاتحاد علی ثلثة انحاء الاول
ان یصیر شی بعینه شیئا آخر وهذا محال مطلقا سواء کان فی الواجب تعالی او فی غیره والثانی
ان ینضم الیه شی فیحصل منه حقیقة واحدة بحیث یکون المجموع شخصا واحدا آخر کما یقول صار التراب
طینا والثالث ان یصیر الشی شیئا آخر بطریق الاستحالة فی جوهره او عرضه کما یقال صار الماء هواء
وصار الابیض اسود والکل فی حقه تعالی وقال فی شرح قوله لیس بجوهر اذ الجوهر هو الممکن
المستغنی عن المحل او هو المتحیز بالذات وهو تعالی منزه عن الامکان والتحیز وفی شرح قوله
ولا عرض لان العرض محتاج الی المحل المقوم له والواجب مستغن عن غیره وفی شرح قوله لا جسم لان الجسم

مرکب محتاج الی الجزء فلا یکون واجبا و فی شرح قوله ولا فی حیز و جهة لانهما من خواص الاجسام و الجسمانیات و فی شرح قوله ولا یشار الیه ههنا و هناک لا یصح علیه الحرکة و الانتقال لما سبق انتهی و هکذا فی غیره من الکتب الکلامیه و ظاهر است که مراد از محال بودن اتحاد و جوهریت و عرضیت و جسمیت و تحیز و ذی جهت بودن او سبحانه و عدم صحت حرکت و انتقال بر او سبحانه امتناع ذاتی این نقایص است نه امتناع بالغیر و وجه امتناع جمله نقایص در ذات حقه مقدسه این است که ذات حقه واجب بالذات است و مباین بالذات است ذوات و ماهیات ممکنه و خواص ممکنات را و از اتصاف بانچه از خصایص ممکنات است بالذات آبی است پس فرض اتصاف ذات حقه واجبه بخواص ممکنات و حوادث و اتحاد آن بذوات ممکنات فرض اجتماع امکان و وجوب است در آن و اجتماع وجوب ذاتی و امکان ذاتی در ذات حقه ممتنع بالذات است پس مصادیق اینهمه که مجمع وجوب ذاتی و امکان است محال بالذات است این احمق جاهل از امتناع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه بنقایص غافل بوده در مفهومات انتزاعیه ذهنیه کلام رانده باقتضای جهالت و ضلالت برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و خسایس و قبایح و فواحش عر قمار بخت و خاک مذلت بسر خود بیخت و در مغاکها افتاد و عقل و دین خود برباد داد و با اینهمه سعی او بجای نرسید و خاسر و خائب برگردید خسر الدنیا والآخرة ذلک هو الخسران المبین فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال الرائت الخائب اکنون باید دانست که از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدره صفات کمالی و توقف بآن و اتصاف بمقابلات آنها مستثنی است چه مخلص نیست از قول بصدور صفات کمالی بطریق ایجاب بر تقدیر زیادت صفات زیرا که بر تقدیر زیادت صفات قول بوجوب ذاتی آنها متصور نیست که منافی توحید است و نیز بسبب احتیاج آنها بموصوف و محل صلاحیت وجوب ذاتی ندارند زیرا که انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرف است پس ممکن بالذات خواهند بود و عدم تعلق صدور آنها بقدرت ظاهر است زیرا که معنی قدرت نزد متکلمین صحت فعل و ترک است

پس قول بایجاب در صدور آنها لازم آمد واز کلیه مذکور مستثنی خواهند بود وهمچنین اتصاف بنقایص که مقابلات صفات کمالی اند باوجود امکان ذاتی این صفات متعلق قدرت نیست در حضرت باری تعالی وشانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه ودر غیر حضرت واجب الوجود تعالی شانه از ممکنات متعلق القدرة است کما هو الظاهر واگر گفته شود که قول بصدور بالایجاب مذهب فلاسفه است جوابش اینکه فلاسفه در صدور عقول که مباینات اند ومنفصلات قایل بایجاب اند نه در صفات که قایم بغیر اند ومحققین متکلمین در صدور منفصلات قایل بایجاب نیستند بلکه در صدور صفات بر تقدیر زیادة فافترقا ودر شرح عقاید جلالی است انت تعلم ان هذا لیساق الی القول بکونه تعالی فاعلا موجبا لتلک الصفات اذ ایجادها بالاختیار غیر متصور ولا محذور فیه من حیث کونه تخصیصا للقاعدة العقلیة کما توهم لان القاعدة لا تشملها ولو سلم فالعقل یخصص القاعدة کما یخصص الحکم بزیادة الوجود والتشخص وسائر الصفات الکمالیة علی المهیات الا الواجب تعالی حیث ما تقرر عند الحکماء انتهی واز کلیه کل ممکن بالذات حادث نیز صفات کمالی مستثنی اند لهذا بعض محققین موضوع این کلیه ابد نظور مقید کرده اند کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار فهو حادث کما مر وصفات کمالی بتقدیر زیادت چون صدور آنها بالایجاب است مسبوق بقصد واختیار نشدند وهمچنین اعدام اصلیه مستثنی ازین کلیه اند خلاصه کلام وفذلکه مرام آنکه تحاشی از نفی قدرت او سبحانه بر ممتنعات ذاتیه وتحاشی از امکان ذاتی اتصاف بنقایص واعتقاد بامتناع ذاتی آن چنانکه معترض است باهم تماشی وتهدوشی است در قاذورات اشتراکات وناشی است از سوء استعداد در فنون فلسفه وفساد اعتقاد است در اصول اسلامیه کما مر تفصیله اقول اکنون باید دانست که در مسئله صفات کمالیه حضرت واجب الوجود سبحانه اختلاف است معتزله وفلاسفه وحضرات صوفیه کرام ومحققین متکلمین صفات کمالیه را عین ذات میدانند وعامه متکلمین صفات کمالیه را غیر ذات حقه اعتقاد می کنند وعامه اشاعره می گویند که صفات او سبحانه نه عین او یند ونه غیر او یند وحال این مسئله آن است که در شرح عقاید جلالی می گویند اعلم ان مسئلة زیادة الصفات

وعدم زيادتها ليست من الاصول التي تيعلق بها تكفير احد الطرفين وقد سمعت بعض الاصفياء
انه قال عندي ان زيادة الصفات وعدم زيادتها مما لا يدرك بالكشف ومن اسنده
الى الكشف فانما تراآئ له ما كان غالبا على اعتقاده بحسب النظر الفكري ولا اري باسا في
اعتقاد احد طرفي النفي والاثبات في هذه المسئلة انتهى قال في شرح المواقف واعلم
ان قولهم اي قول مشايخنا في الصفة مع الموصوف وفي الجزء مع الكل لا هو ولا غيره مما استبعده
الجمهور جدا فانه اثبات للواسطة بين النفي والاثبات اذ الغيرية يساوي نفي العينية وكل ما ليس بعين
فهو غيره كما ان كل ما هو غير فليس بعين ومنهم من اعتذر عن ذلك بانه نزاع لفظي لا تعلق له بامر معنوي
وذلك انهم خصصوا لفظ الغير بان اصطلحوا على ان الغيرين ما لا يجوز الانفكاك بينهما وعلى هذا
فالشيء بالقياس الى آخر قد لا يكون عينا ولا غيرا واذا اجري لفظ الغير على معناه المشهور بلا تخصيص
فكل شيء بالقياس الى الآخر اما عين واما غير ولا شك انه لا يمنع التسمية بل لكل احد ان يسمي اي
معنى شاء باي لفظ اراد وهذا الاعتذار ليس بمرضي لانهم ذكروا ذلك في الاعتقادات المتعلقة
بذات الله تعالى وصفاته فكيف يكون امرا لفظيا محضا متعلقا بمجرد الاصطلاح مع ان بعضهم قد
تصدى للاستدلال عليه والحق انه بحث معنوي وان مرادهم مما ذكروه انه لا هو بحسب المفهوم ولا
غيره بحسب الهوية ومعناه انهما متغايران مفهوما ومتحدان هوية كما يجب ان يكون الحال كذلك
في الحمل على ما مر في تحقيق معناه ولما لم يكونوا اي المشايخ قائلين بالوجود الذهني لم يصرحوا بكون
التغاير بين الصفة والموصوف وبين الجزء والكل في الذهن والاتحاد في الخارج كما يصرح به القائلون
بالوجود الذهني نعم المعلوم المحقق الثبوت فيما بين المحمول والموضوع هو الاتحاد من وجه والاختلاف
من وجه آخر فعبروا عن هذا المعلوم بتلك العبارة التي لا اشعار لها بالوجود الذي اختلف فيه
وهذا الكلام لا غبار عليه وفيه بحث لان كلام المشايخ في اجزاء غير محمولة كالواحد من العشرة واليد
من زيد كما اوردوا امثالها في تمثيلاتهم وفي صفات هي مبادي المحمولات كالعلم والقدرة والارادة
لا في المحمولات كالعالم والقادر والمريد والظاهر انهم فهموا من التغاير جواز الانفكاك من الجانبين

فاقد موا على ما قالوا وايضا لما اثبتوا صفات موجودة قديمة زايدة على ذاته تعالى لزم كون القدم
صفة لغير الله تعالى قد فهموه بذلك و ايضا لزمهم ان يكون تلك الصفات مستندة الى الذات
اما بالاختيار فيلزم التسلسل فى القدرة والعلم والحيواة والارادة ويلزمهم ايضا كون الصفات
حادثة واما بالايجاب فيلزم كونه تعالى موجبا بالذات ولو فى بعض الاشياء فتدبر واعن
هذا بانها انما يكون محتاجة مستندة الى علة اذا كانت مغايرة للذات انتهى وغرض از نقل اين
عبارات اين است كه قول به نبودن صفات كماليه عين ذات حقه از ضروريات دين
نيست و اشاعره را درين مسئله اضطراب است و باعث شان بر نفى عينيت صفات تغاير
مفهومات صفات با ذات است پس و باعث بر نفى غيريت صفات تستير از و استناد و صفات
سوى ذات حقه است وحق درين مسئله اين است كه مصداق صفات كماليه نفس ذات حقه
است بلا زيادة امر عليها ومفاهيم انتزاعيه صفات عين ذات حقه نيستند اگر مراد اشاعره
اين است كه صفات نه عين ذات حقه اند بحسب المفهوم ونه غير ذات حقه اند بحسب المصداق
بر اين كلام غبار نيست و اشكالى بر ايشان وارد نمى شود و استكمال بالغير وتعدد قدما و تسلسل
بر تقدير استناد قدرت وعلم وحيواة وارادة بسوى ذات حقه باختيار وحدوث صفات
بر اين تقدير و بودن واجب تعالى شانه موجب بالذات بر تقدير استناد اين صفات
سوى ذات حقه بالايجاب و مسلوب بودن صفات كماليه از مرتبه ذات حقه بر ايشان
لازم نخواهد آمد واگر مراد ايشان اين است كه صفات قايم اند در نفس الامر بذات
حقه بوجودى مغاير وجود نفس ذات حقه ايشان را از محاذير مذكوره گريز نيست و نفى
غيريت صفات بر اين تقدير معنى ندارد و اتباع اشاعره در هر لفظى كه از زبان شان بر آيد
از ضروريات دين نيست مولوى شاه عبد العزيز كه اين پليد مريد مريد شان است در رساله
عقايد نوشته اند و صفاته تعالى عينه و بنا بر عينيت صفات كماليه بيهوده گويهاى اين احمق اخرق
از جهل ما قالوا اند ليكن ما نحن لا بر تقدير تسليم زيادت صفات كماليه بر ذات حقه كشف فضايح

از ضرورت قول بعینه صفات نبود و الحال برای کشف عوار او و پیشوای او میگویم که این قایل
میگوید که اتصاف بنقایص که مقابل صفات کمالیه اند با وجود امکان ذاتی این صفات متعلق
قدرت نیست و حضرت باری تعالی شانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه حال آنکه شیخ نجدی
که این گمشده تیه نادانی باقتضای بی ایمانی او را بعالم ربانی ملقب نموده است اتصاف او
سبحانه را بکذب و دیگر فواحشات و نقایص و خسایس متعلق قدرت او سبحانه انگاشته بر آن دلیل
آورده است در یک رساله خود میگوید که کذب او سبحانه و اتصاف او سبحانه باین نقیصه محال
بالذات نیست چه عقد قضیه غیر مطابقه للواقع و القای آن بر ملائکه و انبیا خارج از قدرت الهی
نیست والا لازم آید که قدرت انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد چه عقد قضیه غیر مطابق
للواقع و القای آن بر مخاطبین در قدرت اکثر افراد انسانی است آری کذب منافی حکمت است
پس ممتنع بالغیر است و لهذا عدم کذب را از کمالات حضرت حق شمارند و او را جل شانه بآن مدح می کنند
بخلاف فرس و حمار که ایشان را کسی بعدم کذب مدح نمیکنند و بر ظاهر است که صفت کمال همین است
که شخصی که قدرت تکلم بکلام کاذب میدارد و بنا بر رعایت مصلحت و مقتضای حکمت تنزها از تلوث
کذب تکلم بکلام کاذب نمی نماید همان شخص ممدوح میگردد و بسلب عیب کذب و اتصاف بکمال
صدق بخلاف کسیکه لسان او ماؤف شده باشد و تکلم بکلام کاذب نمی تواند کرد یا قوت
متفکره او فاسد شده باشد که عقد قضیه غیر مطابقه للواقع نمیتواند کرد یا شخصی که هرگاه که کلام
صادق می گوید کلام مذکور از و صادر می گردد و هرگاه که اراده تکلم بکلام کاذب می نماید او را او
بند می گردد یا زبان او ماؤف میشود یا کسی دیگر دهن او بند می نماید یا حلقوم او را خفه می کنند یا کسی
چنین قهرا یا صادق را یاد گرفته است و اصلا بر ترکیب قضایای دیگر قدرت نمیدارد و بنا بر این
کلام کاذب از و صادر نمی گردد این اشخاص مذکورین نزد عقلا قابل مدح نیستند بالجمله تکلم
بکلام کاذب ترفعا عن عیب الکذب و تنزها عن التلوث نه صفات مدح است بنا بر آن
بجز از تکلم بکلام کاذب هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بآن او دون است از مدح باولی

انتهی و دلیلی که این ملقب بعالم ربانی آورده است در اتصاف او سبحانه بدیگر فواحش وقبایح و شنایع جاری است چه ارتکاب آنها در قدرت اکثر افراد انسانی است پس اگر ارتکاب آن خارج از قدرت الٰهی باشد لازم آید که قدرت انسانی زیاده از قدرت ربانی باشد و صفت کمال همین است که شخصی که قدرت بر ارتکاب فواحش میدارد و بنابر رعایت مصلحت بمقتضای حکمت تنزها از تلوث بفواحش ارتکاب آن نمی نماید همان شخص ممدوح می گردد بسلب عیب ارتکاب فواحش و اتصاف بکمال عفت بخلاف کسیکه قدرت بر ارتکاب آن نداشته باشد یا مانعی او را از ارتکاب فواحش وقت قصد آن باز میدارد آنکس نزد عقلا قابل مدح نیست بالجمله عدم ارتکاب فواحش ترفعا عن عیب الفواحش و تنزها عن التلوث بها از صفات مدح است و بنا بر عجز از ارتکاب آن هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بآن ادون است از مدح باول ازین معلوم شد که کذب و ارتکاب دیگر فواحش و قبایح نزد مقتدای این سرگردان تیه ضلالت تحت قدرت الٰهی داخل است و نزد این قایل ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر است و متعلق قدرت نیست مقتدای او را بر او همین فضل است که او صحت کذب وغیره نقایص بر ذات حقه او سبحانه تجویز می کند و او را بر مقتدای خود فضل این است که او عدم سبحانه و حدوث او سبحانه و امکان او و موت او سبحانه و جهل و عجز و عمی و صمم و بکامت او سبحانه و تعالی و تجسم و حرکت و انتقال و تحیز و تمکن او سبحانه وغیر ذلک مما لا یتناهی را ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر و غیر صالح تعلق قدرت الٰهی میداند پیشوا را من وجه بر پیرو فضل است و پیرو را من وجه بر پیشوا فضل است این را غایت رشد توان گفت معلوم نیست که بدانست او خود در اصول اسلامیه فساد اعتقاد دارد یا مرشد او را در اصول اسلامیه فساد اعتقاد بوده است ظاهرا مرشد او که مستحق لقب عالم ربانی است بدانست او فاسد الاعتقاد نبوده باشد ما بطلان اعتقاد این قایل بشرح و بسط بیان کرده ایم حاجت اعاده آن نیست اما بطلان عقیدت شیخ او ظاهر است چه او خود اعتراف دارد که کذب نقص و عیب است و با این اعتراف قایل است

باینکه کذب او سبحانه تحت قدرت او داخل است پس این صریح اعتراف است باینکه ناقص
ومعیب بودن او سبحانه ممکن ومقدور است واستدلال او باینکه عقد قضیه غیر مطابقه
للواقع والقای آن بر ملائکه خارج از قدرت الهی نیست عجیب است چه کذب عبارت از
عقد قضیه غیر مطابقه للواقع والقای آن بر مخاطب علی الاطلاق نیست او سبحانه تعالی در اکثر مقام
از کلام معجز نظام حکایة عن الاقوام قضایای کاذبه مذکور فرموده کقوله سبحانه وقال الذین کفروا لا تاتینا
الساعة بلکه معنی کذب قایل اخبار او بقضیه غیر مطابقه للواقع است وآن خود عیب ونقص است
والقای کلام کاذب بر ملائکه وانبیا علیهم نقصی دیگر است وقول او والا لازم آید که قدرت
انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد تعجب بر تعجب می افزاید چه ارتکاب فواحش قطیعه و
قبایح شنیعه تحت قدرت انسانی داخل است وتحت قدرت ربانی داخل نیست فعلی مازعمه
لازم می آید که قدرت انسانی از قدرت ربانی زاید باشد مگر شاید چنانکه پیروان او التزام امکان
ذاتی آن میکنند مرشد او التزام مقدور بودن آن کرده است وحل شبهه این است که قدرت
بر اتصاف بعیوب ونقایص وقبایح وفواحش از سمات حدوث وصفات حوادث است
او سبحانه از سمات حدوث وخواص حوادث منزه ومتعالی است وقدرت کامله که از صفات
حضرت باری جل شانه است قدرت است بر ایجاد جمیع ممکنات وتکوین همه کائنات گویا قدرت
دو قسم است یکی قدرت کامله که از اوصاف مختصه حضرت باری جل شانه است ودیگری قدرت
ناقصه که از اوصاف مخلوقات است وقدرت ثانیه نسبت بقدرت اولی بمراتب غیر
متناهیه ناقص است پس از وجود قدرت ثانیه در انسان وعدم امکان آن در ذات حق تعالی
سبحانه زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم نمی آید شیخ این قایل معنی زیادت
نتوانست فهمید زیادت شیء بر شیء آن است که شیء اول مشتمل باشد بر آنچه شیء ثانی بر آن مشتمل
است مع زیادت نخست می بایست که اشتمال قدرت انسانی بر قدرت ربانی باثبات
میرسانید بعد از آن بیان می کرد که قدرت انسانی با وجود اشتمال بر قدرت ربانی بر [illegible]

هم مشتمل است اینکاه توانستی گفت که زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم می آید
سبحان الله پیشوای این گشته بادیه نادانی که ملقب شد بعالم ربانی معنی زیادت نتوانست
دانست و معنی قدرت نتوانسته فهمید و بصحت کاذب بودن او سبحانه که معنی تعلق قدرت
او سبحانه بکذب است و بصحت القا فرمودن او سبحانه کذب را برانبیا و ملائکه صریحا و بصحت
بودن او سبحانه مرتکب فواحش و شنایع از ردی دلیل آورده خود قایل بوده است
و با این جهالت و ضلالت در همه مسایل دینیه از اصول کلامیه و فروع فقهیه اجتهاد میکرد بلکه
عامیان بازاری را که حرف آشنا هم نیستند مجتهد گردانید و دین اسلام را برهم زد و آنچه
گمان برده که عدم کذب را برای همین در مدایح الهی می شمارند که او سبحانه با وجود قدرت
بر کذب تکلم بکلام کاذب نمیفرماید و آن را بعبارت مطنبه کثیرة الالفاظ قلیلة المعنی برای فریب
دادن مشتی عوام کالانعام که اینچنین یاوه گوئی و بیهوده گوئی را حسن بیان و بسط تقریر می نامند
بیان نموده هذیانی بیش نیست چه سایر تقدیسات و تنزیهات حضرت کبریائی از عیوب
و نقایص و قبایح و خسایس و فواحش در محامد الهیه معدود اند و در نصوص در معرض ثنا موجود
حال آنکه اتصاف او سبحانه بآنها تحت قدرت داخل نیست کو مرید مخلص او آن را ممکن ذاتی
بلکه ثابت فی مرتبة الذات الاحدیه میداند کما سبق مفصلا غایت مدح الهی همین است که اتصاف
او سبحانه بهیچ عیب و نقص و هیچ خاصه از خواص ممکنات و حوادث در تجویز عقلی هم ممکن
نیست همین کمال تقدیس و تنزیه است و تقدس و تنزه او سبحانه را از اتصاف بکذب بسبب
عدم امکان اتصاف او بعیوب و نقایص عجز نتوان گفت چنانکه از عبارت او مفهوم میشود چه عجز
در آنصورت متصور میشد که اتصاف او سبحانه بعیب کذب صلوح مقدوریت داشتی چون اتصاف او سبحانه بعیب
کذب ممکن نیست تحت قدرت داخل نیست پس از عدم قدرت براین اتصاف عجز لازم نمی آید چنانکه از
عدم قدرت بر سایر ممتنعات عجز لازم نمی آید ازین منکشف شد که این بیچاره معنی عجز هم نفهمیده است حال شیخ
مرشد این است وای بر حال مرید مسترشد عجب این است که این مرید مرید در عقاید نوشته است

ولا یصح علیہ الحرکۃ والانتقال والتبدل فی ذاتہ وصفاتہ ولا الجہل ولا الکذب معلوم نیست کہ معنی
لا یصح در فہم او چیست اگر معنی لا یمکن است لازم می آید کہ او قایل باشد بعدم امکان کذب وجہل
او سبحانہ حالانکہ او امکان جہل وعجز او سبحانہ بغایت جد جہد وعرق ریزیہا بدانست خود باثبات
رسانیدہ واگر معنی لا یصح ممتنع بالغیر است لازم است کہ حرکت وانتقال او سبحانہ وتبدل
ذات وصفات او سبحانہ بدانست او ممکن باشد حال آنکہ امکان حرکت وانتقال بے
جسمیت وامکان تبدل ذات وصفات بلی حدوث متصور نیست درین صورت بدانست
این مرید جسمیت وحدوث او سبحانہ ممکن ذاتی باشد بلکہ این مرید مرید را از التزام آن گزیر نیست
چہ حرکت او سبحانہ وانتقال او سبحانہ وتبدل ذات حقہ وتبدل صفات کمالیہ
وجسمیت او سبحانہ وحدوث او سبحانہ حصص کلیات ممکنہ ذاتیہ ہستند پس بموجب قاعدہ
مقررہ او لا محالہ ممکن ذاتی خواہند بود شاید او برای حفظ قاعدہ مقررہ خود التزام لازم
نماید تا آن قاعدہ از دست نرود گو ایمان برباد شود بدانست او در التزام لازم محذوری
نیست مگر محذوری کہ بدانست او اشد محاذیر ہست این است کہ قول او بہ بودن اتصاف
او سبحانہ بصفات کمالیہ وہمچنین اتصاف او بنقایص داخل تحت قدرت الٰہی مخالف
ارشاد شیخ مرشد او ست شیخ مرشد او اتصاف او سبحانہ را بکذب باوجود اعتراف ببودن
آن نقص وعیب داخل تحت قدرت میگوید بلکہ ہمہ ممتنعات بالغیر را تحت قدرت الٰہی
داخل میداند بلکہ ہمہ واجبات بالغیر را کہ دران صفات کمالیہ او سبحانہ بر مذہب عامہ متکلمین
داخل اند داخل تحت قدرت بے انکار دچہ در رسایل خود می گوید کہ مناط صحت تعلق قدرت الہیہ
امکان ذاتی است وہر ممکن ذاتی در ہمہ اوقات بر جمیع تقدیرات یعنی در وقت وجود علل
موجبہ وموانع عائقہ وبر تقدیر وجوب بالغیر یا امتناع داخل تحت قدرت الہیہ ہست در حین
نسبتش بموجبات یا موانع انتہی بعبارتہ بازمی گوید از بن بیان واضح گردید کہ دخول شئی
تحت قدرت الٰہیہ منافی امتناع یا وجوب او کہ بنظر امور خارجیہ باشد نیست بلکہ آنچہ

منافی اواست دخول آن تحت تکوین ونیز واضح گشت که لزوم محال برتقدیر وجود شی مانع دخول
آن شی تحت قدرت الهیه نمیتواند شد زیراکه لزوم محال مانع وجود اوست نه منافی امکان ذاتی
ومناط تعلق قدرت الهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی آری لزوم محال مانع از تعلق
تکوین است انتهی ازین هردو عبارت ظاهر است که بدانسبت شیخ مرشد او صفات کمالیه او سبحانه
واتصاف او سبحانه بصفات کمالیه اتصاف او سبحانه بقبایح وفواحش ونقایص که بدانسبت
این مرید مرید همه ممکن ذاتی است تحت قدرت الهیه داخل اند وبدانسبت این مرید مرید داخل
تحت قدرت الهیه نیستند پس بر وی تجهیل شیخ مرشد او که بدانسبت او عالم ربانی است لازم می آید
وذلک من اشد المحاذیر عنده حالا نظر در کلام شیخ مرشد او ضرور است معنی قدرت چنانکه مریدش
بیان کرده صحت فعل وترک است پس اگر علت موجبه ممکن ذاتی موجود باشد در وقت وجود علت
موجبه آن در عین نسبت او بعلة موجبة آن تجویز صحت ترک یعنی عدم تکوین تجویز صحت تخلف وجود معلول
بالایجاب از علة موجبه است وتجویز تخلف معلول بالایجاب از علة موجبه آن بی غفلت از معنی ایجاب ومعنی علت موجبه متصور نیست
پس قول بانکه معلول بالایجاب در وقت وجود علت موجبه آن در عین نسبت آن بعلت موجبه آن
تحت قدرت الهیه داخل است قول است بانکه تخلف معلول بالایجاب از علت موجبه آن در وقت
وجود علة موجبه آن در عین نسبت او بعلت موجبه آن صحیح الفعل والترک است پس علة موجبه آن
علة موجبه آن نیست ازین معلوم شد که آن بیچاره معنی علت موجبه ومعنی ایجاب هم نمیداند نسبت
ومعنی فعل وترک که عبارت از تکوین وعدم تکوین است هم نمیداند نسبت چه او میگوید که لزوم محال برتقدیر وجود
شی مانع دخول آن شی تحت قدرت الهیه نمیتواند شد زیراکه لزوم محال مانع وجود او است
نه منافی امکان ذاتی ومناط صحت تعلق قدرت الهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی
آری لزوم محال مانع از تعلق تکوین است بخیال او نگذشت که هرگاه که لزوم محال مانع از
تعلق تکوین شد صحت تکوین که عبارت از صحت فعل است متحقق نشد پس تعلق قدرت که عبارت
از صحت فعل وترک است چه معنی دارد معلوم شد که آن بیچاره معنی قدرت بمعنی صحت

فعل و ترک هم نمیدانست مثلاً قدرت الهیه و حیات الهیه که از صفات کمالیه او سبحانه است و نزد
عامه متکلمین ممکن ذاتی است و ذات حقه علت موجبه آن نیست پس حسب اعتقاد او تحت قدرت
الهیه داخل است و فعل و ترک او در عین بودن او سبحانه علت موجبه آن صحیح است با وجود لزوم
تسلسل پس باعتقاد او او سبحانه قادر است بر اینکه قادر نباشد و قادر است بر اینکه عاجز شود و قادر است
بر اینکه زنده باشد یا مرده شود و وجوب صفت حیات با و سبحانه و امتناع صفت موت و عجز از جهت لزوم
محال بر تقدیر وجود آن بدانست او مانع تعلق قدرت الهیه بقدرت الهیه و عجز او سبحانه نیست و تعلق
قدرت مساوق صحت فعل و ترک است اینچنین اعتقاد از صبیان و مجانین هم متصور نیست ازینجا
معلوم شد که آن بیچاره بدانست مرید خود هم معنی قدرت نمیدانست و معنی عیب و کذب و نقص
نمیدانست و معنی زیادت نمیدانست و معنی صحت فعل و ترک نمیدانست و معنی وجوب و علت
موجبه و ایجاب نمیدانست و معنی امتناع و مانع و محال نمیدانست این است حال علم عالم
ربانی و حال ربانی بودنش ازین ظاهر است که او نقص و عیب و کاذب بودن او سبحانه
مقدور و صحیح الفعل و الترک میداند و برای تلقین این عقیده بمریدان خود بر آن دلیل می آرد اکنون
نظر در کلام مرید که درینجا نکث بیعت او کرده بعدم تعلق قدرت الهیه بصفات کمالیه و اتصاف
او سبحانه بآنها و باتصاف او سبحانه بنقایص مقابلات آنها بعد و شد تصریح می نماید می باید
می باید دانست که این ناکث بیعت حق قبیل این کلام گفته است که اتصاف واجب
الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذات حضرت باری تعالی است و اما ذات این
اتصاف ای اتصاف شی ما بمثل علم و حیات مثلاً پس ممکن بالذات است و همچنین اتصاف
حضرت قدوس تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی
اما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما پس ممکن بالذات و متحقق الوقوع است و المحال
اقرار میکند باینکه از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدرة صفات کمالی و اتصاف بان
و اتصاف بمقابلات آنها مستثنی است الی آخر ما قال پس درینجا اعتراف میکند که صفات

کمالیه اتصاف او سبحانه بآنها ممکن بالذات و واجب بالغیر است و اتصاف او سبحانه بنقایص
ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است و اول گفته بود که اتصاف شی ما ممکن بالذات است یا اول
قول او بیهوده گوئی بود یا این قول بیهوده گوئی است و سابق ازین گذشته است که اعتراف
او بوجوب صفات کمالیه اتصاف آن لذاته سبحانه و بامتناع اتصاف او بنقایص لذاته سبحانه
اعتراف است بامکان ذاتی صفات کمالیه اتصاف آن بخصوصه و بامکان اتصاف او
سبحانه بنقایص بخصوصه و انکار این قایل ازان از غایت جهل و غباوت او ناشی است حالا
مبرهن و متیقن شد که شیخ نجدی مرشد این قایل کذب او سبحانه و نقص و عیب بودن او سبحانه
و قدرت او سبحانه و حیات او سبحانه و دیگر صفات کمالیه او سبحانه و اتصاف او سبحانه
بهمه نقایص و فواحش و قبایح را مقدور و صحیح الفعل و الترک میداننست و تجویز میکرد که
او سبحانه بعجز و موت خود و قدرت و حیات خود قادر است و معنی الفاظ هم نمیدانست تا
با دراک معانی چه رسد و این قایل عدم او سبحانه و حدوث او سبحانه و موت او سبحانه و فسق
و فجور او سبحانه و جسمیت او و تحیز و حرکت و انتقال او سبحانه و کری و کوری و گنگی و جهل و عجز او سبحانه
را ممکن ذاتی میداند بلکه ثبوت این نقایص را بذات حقه در مرتبه نفس ذات حقه معتقد میکند
با اینکه پیر فرتوت شده است معانی وجوب و امکان و امتناع و دیگر الفاظ مستعمله علوم نفهمیده
است حالا بجال استعداد آن شیخ نجدی و این مرید مرید در فهم فنون فلسفیه مجال اعتقاد
او باصول اسلامیه بی توان بردا فا دالاستنا فپس حق این است که او سبحانه بر هر ممکن
ذاتی قادر است قال الاحمق الاخرق اقول مدعی در صفات کمال حضرت واجب الوجود
تعالی شانه چه اعتقاد دارد اگر واجب ذاتی میداند مشرک است و اگر ممکن ذاتی معتقد در
تیشش اعتقاد می کند و قدرت نزد اهل حق صحت فعل و ترک است پس تجویز انفکاک آنها برو
لازم آمد و نیز تجویز اتصاف حضرت واجب الوجود تعالی شانه به نقایص او در اثنا هم گشت چه
تجویز انفکاک آنها لازم [illegible] اتصاف بنقایص [illegible] عدم علم

از حضرت موصوف جل شانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب
عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی واستثنای صفات کامله از کلیه خود او را ممکن نیست چه برین
تقدیر قول بامکان اتصاف بنقایص هم جایز خواهد بود زیراکه جایز است که ممکن باشد ومقدور
نبود بدون قدرت هم متحقق نیست بطور صفات کمالی بجهت امتناع لذات واجب متصف
بصفات کمالی تعالی شانه پس قول بامتناع ذاتی آن چه لازم است وکسیکه بامکان ذاتی
آن قایل شده باشد کفر چگونه او را لازم آید بلکه خود قایل مذکور را اشراک لازم است یا الهی دکما
عرفت پس قول او که حق این است الخ حق این است که ناحق این است اقول استاذ مدعی
قایل اند باینکه صفات کمالیه عین ذات او سبحانه است تا سلب کمال از مرتبه ذات حقه و استکمال
او سبحانه بما لیس عینه وقول بودن او سبحانه غیر کامل بذاته وتعدد قدما وتخصیص قاعده کل ممکن بالذات
مقدور و کل ممکن بالذات حادث چنانکه بر عامه متکلمین لازم می آید لازم نیاید و تقلید عامه متکلمین
درین مسئله ضرور نیست کما سبق نقله من شرح العقاید العضدیه وچون صفات کمالیه عین او سبحانه
است استاذ مد ظله صفات کمالیه را عین ذات حقه واجبه میداند واین عین توحید است چه
برین تقدیر تعدد قدما هم لازم نمی آید و عامه متکلمین را از ارتکاب آن گزیر نیست پس قول او اگر واجب
ذاتی میداند مشرک است ناشی از غایت غباوت وجهل ونادانی وبی ایمانی او است توهم اشراک
بر تقدیر قول بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه می تواند شد توهم آن بر تقدیر قول بعینیت
صفات صبیان ومجانین را هم نمیشود والزام اشراک بر قایل بعینیت صفات ناشی از غایت
جهل وغباوت است واستاذ مد ظله بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه قایل نیست ونه
بامکان ومقدوریت آنها قایل است تا آنچه این قایل در شق امکان ومقدوریت صفات
کمالیه وارد کرده است وارد شود بار ی چاره آن شیخ نجدی بیچاره که مرشد مقتدای این
آواره است چیست که او خود بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه وامکان ذاتی ومقدوریت
صفات کمالیه قایل است چه قدرت نزد اول حق صحت فعل وترک است پس تجویز انفکاک

صفات کمالیه از ذات حقه برا ولازم است ونیز تجویز اتصاف او سبحانه بنقایص برا ولازم است
واو بیبا کانه آنرا التزام می کند بلکه بر آن بدانست خود دلایل می آرد کما سبق واین قایل را
باید که چاره خود هم کند که او اتصاف او سبحانه را بنقایص وقبایح وفواحش ممکن ذاتی وممتنع لذاته
سبحانه میداند پس صدق سلب نقایص وقبایح وفواحش از و سبحانه نزد این قایل از مرتبه نفس
ذات حقه که علت موجبه آن سلب است متاخر بالذات است پس نزد این قایل صدق ایجابات
نقایص وقبایح وفواحش در مرتبه ذات حقه ضروری است ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین فیلزم علیه
اعتقاد انه سبحانه فی مرتبة نفس ذاته الحقه جاهل وعاجز ومیت واعمی واصم وابکم وفاسق وفاجر ومتحیز
وحادث ومتحرک ومنتقل الی غیر ذلک من النقایص التی لا یتناهی چه اگر در اعتقاد او این ایجابات در
مرتبه ذات حقه صادق نباشد سلب انهمه در مرتبه ذات احدیه صادق باشد پس سلب این همه معلول
ذات حقه نباشد وهو خلاف مذهبه بلکه برا ولازم می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه متحد باشیائی
وحوادث غیر متناهیه باشد یعنی اینکه حیوان باشد وجمیع انواع آن ونبات وجمیع انواع آن وجماد
وجمیع انواع آن وهمه مقولات جوهر وعرض وجمیع انواع آن باشد زیرا که حیوانیة او سبحانه وانسانیة
او سبحانه ونباتیة او سبحانه وجمادیت او سبحانه وجوهریت او سبحانه وهکذا حصص این معانی مصدریه اند
وبموجب قاعده مقرره او این همه حصص بخصوصها ممکن بالذات اند زیرا که کلیات آنها ممکن بالذات
اند وهرگاه که این حصص ممکن بالذات شدند عدم آنها معلول او سبحانه بدانست او خواهد بود پس عدم
آنها از مرتبه ذات حقه متاخر خواهد بود پس انهمه در مرتبه ذات حقه متحقق خواهند بود والا سلب آنها
در مرتبه ذات حقه صادق باشد پس سلب آنها معلول ذات حقه نباشد پس ضروری بالذات
باشد وهو خلاف مذهبه ومن وجه آخر این قایل را از التزام صدق ایجابات نقایص وفواحش وقبایح
برا و سبحانه در مرتبه ذات حقه بنا بر عقاید مقرره خودش گزیر وچاره نیست چه صفات کمالیه
واتصاف او سبحانه بصفات کمالیه در عقیدت او ممکن ذاتی است واتصاف او سبحانه بصفات
کمالیه در عقیدت او صادق سلب اتصاف بنقایص است ودر عقیدت او در بیان اتصاف

بصفات کمالیه و سلب اتصاف بنقایص جمیع ذاتیه است چنانچه سابق گفته است و بران اقرار نموده است و معان ممیته ذاتیه در امکان و وجوب امتناع یک حکم دارند چنانکه سابق گفته است صفات کمالیه و اتصاف بصفات کمالیه ممکن و معلول ذات حقه و متاخر از مرتبه ذات حقه اند چه او خود گفته است که صفات محتاج بموصوف اند و انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرفه است پس لامحاله از موصوف یعنی ذات حقه متاخر اند پس سلب اتصاف او بنقایص لامحاله در عقیدت او متاخر از ذات حقه است پس اتصاف او سبحانه بنقایص لامحاله در عقیده او در مرتبه ذات حقه خواهد بود ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین و من وجه آخر این قایل درینجا میگوید که عدم علم از حضرت موصوف جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی و در عقیده این قایل علم او سبحانه از ذات حقه متاخر است پس نزد او در مرتبه ذات حقه سلب بسیط علم است و نزد او سلب بسیط نزد وجود موضوع که درینجا ذات حقه است مستلزم سلب عدولی است و نزد او سلب عدولی علم جهل است پس در عقیدت او سبحانه را در مرتبه ذات حقه جهل است پس این قایل بحسب قواعد عقاید مقرر کرده خود در اشد انحای اشراکات یعنی اعتقاد صدق ایجاب به حادث از حوادث غیر متناهیه او سبحانه در مرتبه ذات حقه و در ارتکاب اتصاف او سبحانه بهمه نقایص و عیوب و قبایح و فواحش و خسایس در مرتبه ذات حقه مبتلا است و هرچند دست و پا میزند از ان مهالک نمی تواند بر آمد كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا اگر ازین عقاید باطله که نتایج قواعد مقرر کرده اوست توبه نمیکند در زمره مخاطبین ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ داخل است حالا باید شنید که عامه متکلمین باوجود قایل شدن بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و صدور صفات کمالیه از ذات حقه بالایجاب گفته اند که او سبحانه بر جمیع ممکنات قادر است قال فی العقاید العضدیة قادر علی جمیع الممکنات و قال فی شرح المواقف ان قدرته تعم الممکنات ای جمیعها والدلیل

علیه ان المقتضی للقدرة هو الذات لوجوب استنادها و صفاتها الیه [illegible]

هو الامكان لان الواجب والامتناع الذاتيين يحيلان المقدورية ونسبة الذات الى جميع الممكنات
على السواء فاذا ثبت قدرته على بعضها ثبت على كلها انتهى وقبيل آن در شرح مواقف گفته القدرة القائمة
بذاته تعالى قديمة والا لكانت حادثة فيلزم قيام الحوادث بذاته تعالى وقد مر بطلانه وكانت ايضا واقعة اى صادرة عن الذات
بالقدرة لما مر فى هذا المقصد من ان الحادث لا يستند الى الموجب القديم والا تسلسل الحوادث وهو باطل
واذا كانت واقعة بالقدرة لزم التسلسل لان القدرة الاخرى حادثة ايضا اذ المقدر حدوث القدرة
القائمة بذاته تعالى فيستند الى قدرة اخرى فيلزم تسلسل القدر الى ما لا يتناهى وهو ايضا محال انتهى
واين هر دو قول باهم متهافت اند پس با قائلين بزيادت صفات كماليه را واجب ذاتى دانند
وهو صريح البطلان يا انها را از عموم قدرت او سبحانه جميع ممكنات را مستثنى كنند والظاهر هو الثانى
پس ازين قاعده كه او سبحانه بر هر ممكن ذاتى قادر است نزد آنها صفات كماليه او سبحانه مستثنى هستند
وازين لازم نمى آيد كه اتصاف نمى آيد كه اتصاف او سبحانه بنقايص نزد عامه متكلمين ممكن ذاتى باشد
بلكه بر هر مومن بلكه بر هر عاقل ايمان بامتناع ذاتى اتصاف او سبحانه بنقايص واجب ولازم است
چه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقايص وقبايح كه همه حوادث اند مرتبه نفس ذات احديه است
وآن سلب متاخر از ذات احديه نيست ومصداق اتصاف او سبحانه بصفات كماليه نزد عامه
متكلمين قيام آن صفات بذات حقه باريه سبحانه است پس مصداق اتصاف او بصفات كماليه
متاخر از مرتبه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقايص وقبايح است واگر مصداق اين سلب
از مرتبه ذات احديه متاخر باشد بصدق مسلوب در مرتبه ذات احديه لازم آيد والتزام آن
كفر است پس قول بامكان ذاتى آن بكفر ميكشد ودر كتب عقايد تصريح است باينكه نقص
بر او سبحانه محال است واز ممكنات نيست كما سبق نقله من شرح العقايد العضدية معلوم نيست
كه اين قايل كه بهره از فهم ندارد بكدام ضرورت مخالفت عامه متكلمين روا داشته ارتكاب قول
بامكان ذاتى اتصاف او سبحانه بنقايص وقبايح وفواحش نموده است ضرورت داعيه وهمان
جهل او است يعنى اينكه او توهم كرده است كه هرگاه كه معنى مصدرى را سوى او سبحانه مضاف

کنند آن حصه ممکن ذاتی است وانکه اتصاف او سبحانه بکمال صفات کمالیه مسا وق سلب اتصاف
او بنقایص است وسلب اتصاف او سبحانه بنقایص مسا وق اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
است بنا برین توهمات باطله او ایمان را بر باد داد در بادیه ضلالت افتاد و واتبلی باشد انحای
الاشراک والالحاد نعوذ بالله من سوء الفهم وسوء الاعتقاد واز قول این قایل زیرا که عدم علم از
حضرت موصوف سبحانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب
عدولی است کما لایخفی علی المنطقی جهل او بمعنی جهل وبمعنی عدم بلکه معادم شد او گمان می کند که
عدم ملکه عبارت از سلب عدولی است که نزد وجود موضوع مساوی سلب بسیط است
حال آنکه چنین نیست الجدار لیس بعالم والجدار لاعالم وقت وجود جدار هر دو صادق اند والجدار
جاهل صادق نیست بلکه جهل عبارت است از عدم علم از انکس که قوت استعداد علم داشته باشد
ولهذا جهل را مقابل علم حادث شمرده اند کما سبق نقله من شرح المواقف للابهری وتحقق این معنی
در او سبحانه بر تقدیر زیادت صفت علم هم ممکن نیست آری بر قول این جاهل لازم می آید که او به
ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه معتقد باشد زیرا که علم نزد او صفت زایده است وصفت
محتاج موصوف است کما اعترفت به وتاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب علم
در مرتبه ذات حقه نزد او ضروری وسلب بسیط وسلب عدولی نزد وجود موضوع متساوی
اند پس سلب عدولی علم در مرتبه ذات حقه نزد او متحقق است وسلب عدولی علم بدانست این جاهل جهل
است پس ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه در عقیدت او برا او لازم است بناء علی مسلماته ازین تفصیل
مبرهن است که عقیده استاد مدظله که بعینیت صفات کمالیه وامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه
بنقایص قایل است اقصی مراتب توحید وتنزیه او سبحانه است وعقیده این قایل بامکان جوهریت
وعرضیت وتجسم وتحیز وامکان وحدوث واحتیاج او سبحانه وبامکان ذاتی اتصاف او بهمه نقایص
وقبایح وفواحش حسب قواعد مخترعه خودش از اشد انحای شرک والحاد است پس ظاهر شد که حق
چیست وناحق چیست وموحد کیست وملحد کیست والله الهادی الی الرشاد والملهم للصدق

والسداد قال الاستاذ وہرچہ ممتنع ذاتی است بسبب عدم صلوح وجود صالح مقدوریت
نیست عدم شمول قدرت الٰہی ممتنعات عقلی را از قصور آنہا از صلوح وجود است نہ از جہت
عجز او سبحانہ العیاذ باللہ من ذلک اما بیان الصغری فلوجہین اول اینکہ قضیہ سالبہ کلیہ دائمہ کہ لاشئ
من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما صادق است پس ضرور است
کہ عکس آن نیز صادق باشد وہو قولنا لاشئ من مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات
بممکن ذاتی دائما اما بیان صدق اصل این است کہ اگر قولنا لاشئ من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد
صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما صادق نباشد نقیض این صادق باشد ضرورة استحالہ ارتفاع
النقیضین ونقیض آن موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ است وآن قول قائل است بعض الممکن الذاتی
مساو لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة واین قضیہ جزئیہ
مطلقہ عامہ کاذب است نزد ہر مسلمان وہرگاہ اصل صادق باشد عکس آن یقینا صادق باشد
پس ثابت شد کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کمالات ممکن ذاتی نیست پس از دو حال
خالی نیست یا واجب بالذات باشد العیاذ باللہ تعالی یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة
پس متعین شد کہ ممتنع بالذات است وہو المطلوب قال المجہول المعقول اقول کل ممکن کذا
وبعض ممکن کذا قضیہ حقیقیہ است چہ حکم دران بر ہمہ یا بر بعض افراد ممکن است و وصف عنوانی
ممکن بر افراد خود چنانچہ در حال وجود افراد صادق است بالفعل در حال عدم نیز صادق است
والا لزم الانقلاب المستحیل چہ افراد ممکن بالذات اگر در حال عدم ممکن بالذات نباشند پس یا واجب
بالذات باشند یا ممتنع بالذات وبعد وجود خود ہا ممکن بالذات پس لزوم انقلاب بین است
وچون افراد معدوم را حکم شامل است حقیقیہ خواہد بود پس قول قائل بعض الممکن الذاتی مساو
لسیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمال بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة اگر خارجیہ گرفتہ شود کاذب
است نزد ہر مسلمان لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیہ بودنش لازم نیست وممنوع است چہ کذب
خارجیہ مستلزم کذب حقیقیہ نیست چنانچہ کل عنقاء طائر بالفعل خارجیہ کاذب است وحقیقیہ

صادق چه معنی حقیقیه آنست که هر فرد عنقا اگر موجود شود پس بر تقدیر وجود آن طیران او را بالفعل
ثابت خواهد بود و این معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست چنانکه در قضایای
هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین وکل خط قام علی خط حدثت فی جنبیه
قائمتان حکم تساوی و حدوث مذکور شامل جمیع افراد مثلث و خط مذکور اگر موجود نباشند تا آنکه گفته
اند گو تحقق آن در خارج ممتنع بود چنانکه گفته شود کل مثلث حدث علی کرة هی اعظم من کرة الفلک
الاعظم فهو کذا وکل خط وضع علی خط هو اعظم من قطر العالم فهو کذا چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل او ممتنع
است در زعم شان و چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه مذکوره یعنی قول قایل بعض
الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة
علی طریق الحقیقیه صادق باشد عکس آنکه بعض المساوی ممکن بالفعل نیز صادق خواهد بود پس
نقیض آن یعنی لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دائما
کاذب خواهد بود و همچنین عکس آن اعنی لاشی من مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم
فی الکمالات بممکن ذاتی دائما کاذب خواهد بود زیراکه موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه و عکس آن هر دو
نقیض دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه است که معترض آنها را ذکر کرده پس صدق هر دو مطلقه عامه
حقیقیه مستلزم کذب هر دو دائمه حقیقیه است بحکم التناقض و چون قول قایل بعض المساوی
ممکن ذاتی صادق است موضوعش لامحاله داخل تحت قدرت کامله خواهد بود و هو المطلوب
سبحان الله این طمطراق و دعوی تعلی تا سبع طباق و هو خلاف وفاق کافه مسلمین بر عکس
اطباق جمیع مومنین که هیچکس از آنها تا این زمان این جرأت نکرده و نگفته که حقتعالی را قدرت
بر مساوی مذکور نیست این قسم ادعا کردن اقول حال فهم این احمق مسایل فلسفیه
و مسایل کلامیه را سابق مبرهن شده است الحال حال فهم او مسایل منطقیه مبرهن میشود
ع تو کار زمین را نکو ساختی * که بر آسمان نیز پرداختی * اولا باید شنید که
قضیه حملیه اولا سه قسم است یکی خارجیه دوم ذهنیه سوم حقیقیه و تقسیم بر حکم ثبوت

محمول للموضوع است و در حملیه سالبه حکم بسلب محمول از موضوع است پس اگر در موجبه حکم ثبوت
محمول للموضوع بحسب الخارج و در سالبه حکم بسلب محمول از موضوع بحسب الخارج باشد
آن قضیه خارجیه است کقولنا زید کاتب وعمرو لیس لکاتب واگر در موجبه حکم ثبوت محمول
بحسب الذهن و در سالبه حکم بسلب محمول از موضوع بحسب ظرف ذهن باشد آن قضیه
ذهنیه است واگر در موجبه حکم ثبوت محمول للموضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد و در سالبه
حکم بسلب محمول از موضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد آن قضیه حقیقیه است کقولنا الاربعه
زوج والاربعة لیس لفرد واین هر سه قسم بر دو قسم است زیرا که اگر حکم باتحاد موضوع
ومحمول یا سلب آن علی البت بالفعل باشد آن را قضیه بتیه گویند واگر حکم باتحاد موضوع
ومحمول یا سلب آن بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر تقرر و وجود آن باشد
آن را قضیه غیر بتیه گویند پس اقسام قضایا نزد محققین شش اند یکی خارجیه بتیه دومی خارجیه
غیر بتیه سیومی ذهنیه بتیه چهارم ذهنیه غیر بتیه پنجم حقیقیه بتیه ششم حقیقیه غیر بتیه وحاصل این
است که اگر در قضیه حکایت از عالم نفس الامر و واقع است آن قضیه بتیه است پس اگر حکایت
از خصوص ظرف خارج است آن بتیه خارجیه است واگر حکایت از خصوص ظرف ذهن است
آن بتیه ذهنیه است واگر حکایت از ظرف مطلق نفس الامر است مع قطع النظر عن خصوص
ظرف الخارج وظرف الذهن آن بتیه حقیقیه است واگر در قضیه حکایت از عالم فرض وتقدیر
است آن قضیه غیر بتیه است پس اگر حکایت از عالم تقدیر بحسب خارج است بمعنی آنکه
بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجودش در خارج محمول برای آن ثابت
یا از ان مسلوب است آن قضیه غیر بتیه خارجیه است واگر حکایت از عالم تقدیر بحسب
ذهن است بمعنی آنکه بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجودش در ذهن محمول
برای آن ثابت یا از ان مسلوب است آن قضیه غیر بتیه ذهنیه است واگر حکایت
از عالم تقدیر بحسب مطلق عالم نفس الامر است بمعنی اینکه بر تقدیر انطباق وصف عنوانی

بر فرد بر تقدیر وجودش در مطلق نفس الامر مع قطع النظر عن خصوص الخارج والذهن محمول برای آن
ثابت یا ازان مسلوب است آن قضیه حقیقیه غیر بتیه است قال فی الافق المبین ما حاصله
ان الحکم بالاتحاد وان کان بحسب حال الموضوع فی الاعیان کانت الحملیه خارجیة وان کان
بحسب خصوص التقرر والوجود الذهنی للموضوع کانت ذهنیه وان کان بحسب مطلق التقرر والوجود
للموضوع مع عزل النظر عن خصوصیات الظروف والاوعیة من الاعیان والاذهان سمیت
حقیقیه ثم الحکم فی الحملیه ان کان بالاتحاد علی البت سمیت الحملیه بتیه وان کان بالفعل علی تقدیر انطباق
طبیعة العنوان علی فرد وهو انما یحصل بتقرر ماهیة الموضوع ووجودها سمیت حملیه غیر بتیه وهی مساوقه
الصدق للشرطیة لا راجعة الیه کما یظن انتهی پس مبرهن شد که تقسیم قضیه سوی خارجیه و ذهنیه
وحقیقه منوط بوصف عنوانی نیست بلکه تقسیم آن باعتبار محکی عنه است اگر محکی عنه خارج است
قضیه خارجیه است واگر ذهن است قضیه ذهنیه است واگر نفس الامر است قضیه حقیقه است
وصف عنوانی هر چه باشد ونیز باید دانست که عکس مستوی خارجیه بتیه خارجیه بتیه است
وعکس مستوی ذهنیه بتیه ذهنیه بتیه است وعکس مستوی حقیقه بتیه حقیقیه بتیه است زیرا که
مصداق ومحکی عنه اصل قضیه وعکس مستوی آن در واقع یک است ونقیض موجبه بتیه سالبه
بتیه هست وبالعکس نقیض بتیه غیر بتیه نمی تواند شد زیرا که سلب علی التقدیر منافی ثبوت فی
نفس الامر بتة نیست وبالعکس ونیز باید دانست که هیچ مفهوم وهیچ مصداق در نفس
الامر از مواد ثلث یعنی وجوب وامکان وامتناع خالی نیست بعد تمهید این مقدمات میگویم
که قولنا لا شیء من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات دائما سالبه کلیه
حقیقیه بتیه دائمه است یعنی هیچ ممکن ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات کمالیه
در نفس الامر بتة دائما نیست واین سالبه کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق است چه اگر این قضیه سالبه
کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق نباشد نقیض آن یعنی موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه صادق
باشد یعنی بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات فی نفس الامر بتة

بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة صادق باشد پس لازم است که در نفس الامر بتة بالفعل فی
احد الازمنة الثلثة مساوات آنحضرت فی جمیع الکمالات بکسی ثابت باشد حال آنکه مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات بہیچ شی در نفس الامر بتة فی احد الازمنة الثلثة باتفاق المسلمین ثابت
نیست واگر بی ایمانی این نقیض را صادق میداند نشان دہد که فلان شی وفلان کس را مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات در نفس الامر بتة در فلان زمان ثابت است وہرگاه که این نقیض
که موجبه جزئیه حقیقیه بتیة مطلقه عامه است کاذب شد اصل آن لامحاله صادق است پس عکس
آن قولنا لاشی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات ممکن ذاتی یعنی
نیست ہیچ مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع کمالات ممکن ذاتی در نفس الامر
بتة دائما لامحاله صادق است وہرچه در نفس الامر بتة دائما ممکن ذاتی نیست یا واجب بالذات
است یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة فتعین الثانی وہو المطلوب این است
حاصل استدلال عالاحال بیہوده گوئیهای این قایل باید شنید که قول او قضیه کل ممکن کذا و بعض
ممکن کذا قضیه حقیقیه است چه حکم دران بر ہمه یا بر بعض افراد ممکن است دلالت می کند برانکه مدار نسبت
او مدار حقیقیه بودن قضیه براین است که مفهوم ممکن وصف عنوانی موضوع باشد پس ہر قضیه که
وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد بدانست او قضیه حقیقیه است حال آنکه مدار حقیقیه
بودن قضیه براین است که حکم ثبوت محمول للموضوع یا سلب آن از موضوع بحسب مطلق نفس الامر
باشد پس اگر آن حکم علی البت است آن قضیه حقیقیه بتیة است واگر آن حکم بر تقدیر انطباق
وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجود آن است آن قضیه حقیقیه غیر بتیة است از نیکه وصف عنوانی
موضوع مفهوم ممکن است یا غیر آن در تقسیم قضیه بحقیقیه وخارجیه وذہنیه کاری نیست این
جہول معقول المعقول ہنوز معنی حقیقیه نفهمیده است قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم
ممکن باشد ہر قسم میتواند شد مثلا قولنا بعض الممکن زوج حقیقیه بتیة است وقولنا
[illegible] الممکن کلی قسم قضیه ذہنیه بتیة است وبعض الممکن کاتب فی ہذا الوجه وبعض الممکن [illegible]

[illegible] بالمنقول را [illegible] بسته شده والسته او [illegible] یا فن معقول او [illegible]

ذلک البلید الاحمق الما ذر شیر الی ذلک القایل الجاہل قضیه خارجیه بتیه است وقول او چه
حکم دران بر ہمه یا بر بعض افراد ممکن است استدلالے عجب است چه اگر حکم بر ہمه یا بر بعض افراد
ممکن بمحمولاتی است که مصادیق آن در خارج است آن قضایا خارجیه خواہند بود واگر بمحمولاتی
است که مصادیق آن در ذہن است آن قضایا ذہنیه خواہند بود واگر بمحمولاتی است که
که مصادیق آن را اختصاصی بظرف خارج یا بظرف ذہن نیست آن قضایا حقیقه خواہند
بود کما ذکرنا پس اگر حکم علی البت است قضایا بتیه خواہند بود واگر حکم بر تقدیر انطباق طبیعت
عنوان علی الافراد است آن قضایا غیر بتیه خواہند بود وتعبیر کردن موضوع قضیه بوصف عنوانے
ممکن مستلزم حقیقیه بودن آن قضیه نیست این بیرنا بالغ تا حال معنی قضیه حقیقیه وخارجیه وذہنیه
نفہمیده است ومنشا غلطی او این است که امکان از معقولات ثانیه بالمعنی العام المستعمل
فی علم ما بعد الطبیعه است وشراح سلم وقاقالصاحب الافق المبین نوشته که قضایا معقوده
ازان معقولات ثانیه قضایا حقیقیه میباشند ومراد ازان این است که آن قضایا که محمولات
آنہا معقولات ثانیه بالمعنی المستعمل فی علم ما بعد الطبیعه باشند چون قولنا الانسان موجود
والانسان ممکن مثلا قضایای حقیقیه بتیه می باشند زیرا که ثبوت این محمولات را بخصوص وجود
خارجی موضوع یا خصوص وجود ذہنی آن علاقه نیست ثبوت این محمولات بحسب مطلق نفس
الامر است بخلاف معقولات ثانیه بالمعنی الاخص که موضوع فن منطق اند چون کلیه وذاتیه وجنسیه
وفصلیه که قضایای معقوده ازان ہا که معقولات ثانیه بالمعنی الاخص محمولات آنہا باشند
قضایای ذہنیه می باشند زیرا که ثبوت آن محمولات بحسب خصوص ظرف ذہن است این
احمق سطحی باقتضای غباوت فہمیده که ہر قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفہوم ممکن باشد
قضیه حقیقیه است وقول او وصف عنوانی بر افراد خود چنانکه حال وجود افراد صادق است
بالفعل در حال عدم نیز صادق است بہ بیان حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن ممکن باشد ربطی ندارد وبرای اثبات بودن یا نبودن قضیه حقیقیه یا خارجیه یا ذہنیه بیان

اینکه مصداق ثبوت محمول للموضوع چیست آیا مطلق نفس الامر است یا خصوص ظرف خارج یا خصوص ظرف ذہن بکار است این ناقہم باستماع قول صاحب الافق المبین وشارح سلم قضایائی معقوده از معقولات ثانیہ بالمعنی الاعم قضایای حقیقیہ اند توہم کرد کہ ہر قضیہ کہ دران مفہوم ممکن باشد خواہ وصف عنوانی موضوع باشد یا محمول قضیہ حقیقیہ می باشد ومعنی قول آنان فہمیدن نتوانست واین بے عقل درآئین مقام در اشتباہی عظیم دیگر افتادہ است بیانش بتفصیلے میخواہد وآن این است کہ اطلاق قضیہ حقیقیہ در اصطلاح مصنفین کتب منطقیہ بر سہ گونہ آمدہ است یکی آنکہ بعض مصنفین ہمچو صاحب شمسیہ وشارح آن وصاحب تہذیب قضیہ خارجیہ عامہ از بتیہ وغیر بتیہ را قضیہ حقیقیہ نامیدہ اند قال فی الشمسیہ قولنا کل ج ب یستعمل تارہ بحسب الحقیقیہ ومعناہ ان کل مالو وجد کان ج من الافراد الممکنۃ فہو بحیث لو وجد کان ب ای کل ما ہو ملزوم ج فہو ملزوم ب وتارہ بحسب الخارج ومعناہ کل ج فی الخارج سواء کان حال الحکم او قبلہ او بعدہ فہو ب فی الخارج انتہی قال الشارح الرازی قولنا کل ج ب یعتبر تارہ بحسب الحقیقیہ ویسمی حینئذ حقیقیہ کانہا حقیقیۃ القضیہ المستعملۃ فی العلوم واخری بحسب الخارج ویسمی خارجیہ والمراد بالخارج الخارج عن المشاعر اما الاول فنعنی بہ کل مالو وجد کان ج من الافراد الممکنۃ فہو بحیث لو جد کان ب فالحکم فیہ لیس مقصورا علی مالہ وجود فی الخارج فقط بل کل ما قدر وجودہ سواء کان موجودا فی الخارج او معدوما فالحکم لیس مقصورا علی افرادہ الموجودۃ بل علیہا وعلی افرادہ المقدرۃ الوجود ایضا کقولنا کل انسان حیوان ثم قال الماتن والفرق بین الاعتبارین ظاہر فانہ لو لم یوجد شئی من المربعات فی الخارج یصح ان یقال کل مربع شکل باعتبار الاول دون الثانی ولو لم یوجد شئی من الاشکال فی الخارج الا المربع یصح ان یقال کل شکل مربع بالاعتبار الثانی دون الاول انتہی وفصلہ الشارح فقال قد ظہر لک مما بیناہ ان الحقیقۃ لا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج بل یجوز ان یکون موجودا فی الخارج وان لا یکون واذا کان موجودا فی الخارج فالحکم فیہ لا یکون

مقصورا علی الافراد الخارجیہ بل یتنا ولہا والافراد المقدرۃ الوجود بخلاف الخارجیہ فانہا
تستدعی وجود الموضوع فی الخارج والحکم فیہا مقصور علی الافراد الخارجیۃ فالموضوع ان لم
یکن موجودا فقد تصدق القضیہ باعتبار الحقیقۃ دون الخارج کما اذا لم یکن شئی من المربعات موجودا
فی الخارج تصدق بحسب الحقیقۃ کل مربع شکل ای کل مالو وجد کان مربعا فہو بحیث لو وجد
کان شکلا ولا تصدق بحسب الخارج بعدم وجود المربع فی الخارج علی ماہو المفروض وان کان
الموضوع موجودا لم یخل اما ان یکون الحکم مقصورا علی الافراد الخارجیہ ویتنا ولہا وللافراد
المقدرۃ فان کان مقصورا علی الافراد الخارجیہ یصدق الکلیہ الخارجیہ دون الکلیہ الحقیقیہ کما
اذا انحصر الاشکال فی الخارج فی المربع فیصدق کل شکل مربع بحسب الخارج وہو ظاہر ولا یصدق
بحسب الحقیقۃ ای لا یصدق کل مالو وجد کان شکلا فہو بحیث لو وجد کان مربعا لصدق قولنا
بعض مالو وجد کان شکلا فہو بحیث لو وجد کان لیس بمربع وان کان الحکم متنا ولا لجمیع الافراد
المحققہ والمقدرۃ فیصدق الکلیتان معا کقولنا کل انسان حیوان فاذن یکون بینہما خصوص
وعموم من وجہ انتہی وقال فی التہذیب لابد فی الموجبہ من وجود الموضوع محققا وہی الخارجیہ
او مقدرا فالحقیقۃ او ذہنا فالذہنیہ انتہی قال شارح القضایا الحملیۃ المعتبرۃ باعتبار وجود
موضوعہا لہا ثلثۃ اقسام لان الحکم فیہا اما علی الموضوع الموجود فی الخارج محققا نحو کل انسان
حیوان یعنی ان کل انسان موجود فی الخارج حیوان فی الخارج واما علی الموضوع الموجود
فی الخارج مقدرا نحو کل انسان حیوان یعنی ان کل مالو وجد فی الخارج کان انسانا فہو علیٰ
تقدیر وجودہ حیوان وہذا الوجود المقدر انما اعتبروہ فی الافراد الممکنۃ لا الممتنعہ کافراد اللاشئی
وشریک الباری واما علی الموضوع الموجود فی الذہن کقولک شریک الباری ممتنع بمعنی
ان کل مالو وجد فی الذہن ویفرضہ العقل شریک الباری فہو موصوف فی الذہن بالامتناع
وہذا انما اعتبروہ فی الموضوعات التی لیست لہا افراد ممکنۃ التحقق فی الخارج انتہی ازین
عبارات ظاہر است کہ مصنفین این کتب این قضیہ خارجیہ را کہ حکم در آنہا مخصوص بر افراد

خارجیه باشد و مقصور بر افراد موجوده فی الخارج نباشد بلکه متناول باشد افراد مقدرة الوجود فی الخارج
را حقیقیه می نامند و این مصنفان ذکر آن قضایا نکرده اند که در آنها حکم بر افراد موجوده فی نفس الامر
مطلقا عام از ظرف خارج و ظرف ذهن باشد سید علامه میر سید شریف رح برین فرو گذاشت
در حاشیه شرح شمسیه تنبیه فرموده میفرمایند ان مثل قولنا کل ممتنع معدوم قضیة لا یمکن اخذها خارجیة هو ظاهر
اذ لیس افراد الموضوع موجودة فی الخارج محققا ولا حقیقیة اذ لا یمکن وجود افراده فی الخارج
وقد اعتبر فی الخارجیة امکان الافراد کما مر واجاب ای الشارح بان المقصود ضبط القضایا المستعملة
فی العلوم فی الاغلب وما ذکرتم مما یستعمل نادرا فلم یلتفتوا الیه اذ لم یمکنهم ادراجه فی القواعد بسهولة
ومنهم من جعل امثال هذه القضایا ذهنیة فقال معنی قولک کل ممتنع معدوم ان کل ما یصدق علیه
فی الذهن انه ممتنع فی الخارج یصدق علیه فی الذهن انه معدوم فی الخارج فجعل القضایا ثلثه
اقسام حقیقیة تتناول الحکم فیها جمیع الافراد الخارجیة المحققة والمقدرة وخارجیة تتناول الحکم
فیها الافراد الخارجیة المحققة فقط وذهنیة تتناول الافراد الموجودة فی الذهن فقط فالاولی ان یقال
احوال الاشیاء علی ثلثة اقسام قسم یتناول الافراد الذهنیة والخارجیة المحققة والمقدرة وهذا القسم
یسمی لوازم الماهیات کالزوجیة للاربعة والفردیة للثلثة وتساوی الزوایا الثلث للقائمتین
للمثلث وقسم یختص بالموجود الخارجی کالحرکة والسکون والاضاءة والاحراق وقسم یختص
بالموجود الذهنی کالکلیة والجزئیة والجنسیة وغیرها فینبغی ان یعتبر ثلث قضایا احدها ما یکون الحکم
فیها علی جمیع افراد الموضوع ذهنیا کان او خارجیا محققا کان او مقدرا کالقضایا الهندسیة
والحسابیة ویسمی هذه حقیقیة وثانیها ما یکون الحکم فیها مخصوصا بالافراد الخارجیة مطلقا محققا
او مقدرا کالقضایا الطبیعیة ویسمی هذه قضیة خارجیة ثالثها ما یکون الحکم فیها مخصوصا بالافراد
الذهنیة ویسمی قضیة ذهنیه کالقضایا المستعملة فی المنطق انتهی واینکه از قضیه حقیقیه میر سید شریف علامه
بیان فرموده اند اطلاق دومی حقیقیه است و اطلاق سیومی آن است که از افق المبین نقل کرده شد
و نسبت آن با اطلاق حقیقیه دو قسم است یکی بتیه دیگر غیر بتیه ... که مراد این قسم ...

از قول قضیه کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله چون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود حقیقیه بکدام اطلاق است اگر مراد ازان خارجیه است که حکم آن مخصوص بافراد موجوده فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد چنانچه در تهذیب و شرح تهذیب و شمسیه و شرح شمسیه اطلاق حقیقیه بر آن خارجیه آمده است پس تعلیل حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد باینکه وصف عنوانی ممکن بر افراد خود چنانکه در حال وجود افراد صادق است بالفعل در حال عدم نیز صادق است و باینکه چون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود محض لی معنی است بچند وجه اول اینکه بودن قضیه خارجیه مقدره بوصف عنوانی موضوع آن منوط نیست دویم اینکه قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه محققه می تواند شد چنانکه باید گذشت از بودن وصف عنوانی کدام قضیه مفهوم ممکن بودن آن قضیه خارجیه مقدره لازم نمی آید سوم اینکه بیان صدق وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و معدومه بالفعل به بیان بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه مقدره ربطی ندارد چه در خارجیه مقدره صدق وصف عنوانی بر افراد موضوع آن بالفعل فی نفس الامر شرط نیست بلکه مفاد آن حکم بثبوت محمول بافراد موضوع بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر آن افراد و این قایل خود در مثال حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره کل عنقا طایر آورده است و ظاهر است که وصف عنوانی عنقا بالفعل بر هیچ شی صادق نیست پس بیان بودن کدام قضیه حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره ببیان صدق وصف عنوانی موضوع بر افراد بالفعل فی نفس الامر ربطی ندارد چهارم اینکه این قایل شمول وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده و افراد معدومه را بیان نموده میگوید چون افراد معدومه را حکم شامل است قضیه حقیقیه خواهد بود ازین قول معلوم شد که بیچاره هنوز معنی حکم نمیداند وصف عنوانی دیگر است و حکم دیگر باین جهل و بلادت دخل در معقولات یعنی چه پنجم اینکه برین شق یعنی اینکه مراد این قایل از حقیقه خارجیه باشد که حکم آن مخصوص بافراد موجوده فی الخارج و مقدرة الوجود فی الخارج باشد قول او فیما بعد چنانکه

در قضایای هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین الی قوله چه وجود کره
وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است ودر زعم شان محض بمعنی است چه آن تساوی زوایای
ثلث مثلث لازم ماهیة مثلث است وحدوث قائمتین در جنب خط مستقیم که دیگر قایم شود
از لوازم ماهیة آن است پس این قضایای حقیقیه بمعنی خارجیه که حکم آن مخصوص با فراد خارجیه
مطلقا محققة کانت او مقدرة نیست بلکه آن حقیقیه بمعنی آخر است چنانچه میر سید شریف قدس
سره بیان فرموده این قایل در هر دو معنی حقیقیه خلط کرده میانه آن هر دو معنی آن با تشتنا
بی تمیزی فرق دانستن نتوانست ششم اینکه چون در زعم این قایل قضیه کل ممکن کذا وبعض
الممکن کذا حقیقیه بمعنی خارجیه است که حکم آن مخصوص با فراد خارجیه مطلقا محققة یا مقدرة باشد
از دو حال خالی نیست یا این قایل در صدق این قضیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط
می کند یا نه بر تقدیر اول قول او با آنکه گفته اند که تحقق آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن
کره وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع ودر زعم شان محض لغو است، وباطل است وبر تقدیر ثانی
بودن قضیه کل ممکن کذا وبعض الممکن کذا حقیقیه مفید این قایل نیست چه بر این تقدیر ممتنعات
ومستحیلات در حکم این حقیقیه داخل خواهند بود وپس از صدق این حقیقیه امکان تساوی النبی
صلی الله علیه وسلم در کمالات ثابت نتواند شد واگر مراد این قایل از حقیقیه در قول او
قضیه کل ممکن کذا وبعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله وچون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود قضیه حقیقیه است که حکم آن متناول افراد خارجیه وذهنیه محققه ومقدره باشد
چنانکه در کلام میر سید شریف علامه منقول شده بر این تقدیر هم اقوال این قایل بمعنی است
اولا از جهت که معتبر در حقیقیه بالمعنی شمول وتناول محمول افراد خارجیه وذهنیه محققه ومقدره
راست نه شمول وصف عنوانی موضوع پس بیان شمول وصف عنوانی ممکن افراد موجوده ومعدومه
را بدعوی حقیقیه بودن قضیه کل ممکن کذا وبعض الممکن کذا ربطی نیست وبر این تقدیر هم قول او
چون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود ناشی از جهل او بمعنی حکم وعدم تمیز او

میانه حکم و وصف عنوانی وثانیا براین تقدیر قول او کل عنقا طایر بالفعل خارجیه کاذب است
و حقیقیه صادق الی قوله ثابت خواهد بود بمعنی است چه قضیه کل عنقا طایر بدین معنی حقیقیه نیست آن
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره است وثالثا براین تقدیر قول او واین معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب
وشمسیه مخفی نیست دلیل جهل او بمعنی عبارت تهذیب وشمسیه است زیراکه در تهذیب وشمسیه
حقیقیه اطلاق بدین معنی مذکور نیست در تهذیب وشمسیه اطلاق حقیقیه بر خارجیه است که حکم آن
مخصوص بافراد خارجیه باشد و برافراد موجوده فی الخارج مقصور نباشد ورابعا اگر این
قایل در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط میکند قول او یا آنکه گفته اند که تحقق
آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن کره وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است در زعم شان
بمعنی است واگر در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط نمیکند حقیقیه بودن قضیه
کل ممکن کذا وبعض الممکن کذا بالمساوی نمی بخشد کما سبق انفا واگر مراد این قایل از حقیقیه قضیه
باشد که حکم باتحاد موضوع ومحمول در ان بحسب مطلق تقرر و وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر
از خصوصیات ظروف باشد کما فی الافق المبین پس آن حقیقیه دو قسم است یکی بتیه و دویمی
غیر بتیه اگر مراد از حقیقیه درینجا حقیقیه بتیه باشد براین شق انیمعنی درست است که قضیه محمول
آن مفهوم ممکن باشد قضیه حقیقیه بتیه صادق تواند بود وبودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن مفهوم ممکن باشد حقیقیه بتیه چنانکه این قایل زعم نموده است که لازم نیست ونیز براین
تقدیر قول او لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیه بودنش لازم نیست وممنوع است باطل است
زیراکه هیچ ممکن را مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة فی احد الازمنة
ثابت نیست چه ثبوت مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة بالفعل فی احد
الازمنة لشیء من الاشیاء یا در ظرف خارج باشد یا در ذهن والاول باطل باعتراف هذا
القایل والثانی صریح البطلان زیراکه مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات از
اوصاف ذهنیه نیست تا ظرف اتصاف آن ذهن باشد ونفس الامر منحصر است در خارج

و در ذهن و هرگاه که هیچ شی بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات در خارج و در ذهن بالفعل فی احد الازمنة متصف نیست هیچ شی در نفس الامر بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات در نفس الامر بالفعل متصف نیست پس این حقیقیه بتیه یعنی قول القایل بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا و شفیعنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بتة فی نفس الامر بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة کاذب شد و هرگاه که این حقیقیه بتیه موجبه جزئیه مطلقه عامه کاذب شد نقیض آن یعنی سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه اعنی قولنا لا شی من الممکن الذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بتة فی نفس الامر دائما صادق است پس عکس مستوی آن اعنی قولنا لا شی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بممکن ذاتی بتة فی نفس الامر دائما صادق است فثبت مطلوبنا و نیز برین شق قوله چنانچه کل عنقاء طایر بیمعنی است چه قضیه قایله کل عنقاء طایر حقیقیه بتیه نیست آن حقیقیه خارجیه است و قوله و این معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست محض بیمعنی است در تهذیب و شمسیه ذکر حقیقیه بتیه نامده صاحب تهذیب و صاحب شمسیه خارجیه حقیقیه را حقیقیه نامیده اند و ذکر حقیقیه که در آن حکم باتحاد موضوع و محمول در آن بحسب مطلق تقرر و وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر از خصوصیت ظروف باشد فروگذاشت کرده اند و هم براین شق قول او چنانکه در قضایای هندسیه الی قوله چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است محض بی معنی است چه آن قضایای حقیقیه بتیه نیستند و براین شق قول او و چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه مذکور الی قوله و هو المطلوب محض باطل و بیهوده است زیرا که قول قایل بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة علی طریق الحقیقیه البتیه بلا شبهه هیچ شی در نفس الامر یعنی در خارج یا در ذهن بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة متصف نیست و هرگاه که این موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه کاذب هست عکس مستوی آن نیز کاذب است و نقیض آن حق

لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات دائما لامحالہ صادق است
وہرگاہ این سالبہ کلیہ حقیقیہ بتیہ دائمہ صادق است عکس نقیض آن یعنی لاشی من المساو
لسیدنا صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات ممکن ذاتی بتۃ فی نفس الامر دائما لامحالہ صادق است
واگر مراد از حقیقیہ حقیقیہ غیر بتیہ باشد بر این شق ہم کلام این قایل بمعنی است چہ از بودن قضیہ
عنوانی موضوع کہ این قضیہ مفہوم ممکن بودن آن قضیہ حقیقیہ غیر بتیہ لازم نیست چنانکہ این قایل
از خود ... است نیز بر این شق قوا ... عنقا ... بالفعل الی قوا الطیران او را بالفعل ثابت خواہد
بود بمعنی است چہ کل عنقا طائر خارجیہ غیر بتیہ است نہ حقیقیہ غیر بتیہ وچنین قولہ واین معنی بر رسایل
خوانان منطق مثل تہذیب وشمسیہ ہم مخفی نیست بر این شق معنی ندارد چہ در تہذیب وشمسیہ حقیقیہ
غیر بتیہ مذکور نیست در تہذیب وشمسیہ خارجیہ غیر بتیہ را حقیقیہ نامیدہ اند ومع ہذا اکلہ بر این
تقدیر مستدل را ضرر واین قایل را منفعتے نیست زیرا کہ حقیقیہ غیر بتیہ صادق شرطیہ است
وآن حکایت از نفس الامر نیست حکایت از تقدیر است پس قول قایل بعض الممکن مساو لسیدنا
محمد صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنۃ الثلثۃ صادق قول قایل است
بعض ما لو وجد کان ممکنا ذاتیا فہو بحیث لو وجد کان مساویا لسیدنا صلی اللہ علیہ وسلم فی احد الازمنۃ
الثلثۃ المفروضۃ المقدرۃ وعکس آن یعنی بعض المساوی ممکن بالفعل صادق قول قایل است بعض
ما لو وجد کان مساویا فہو بحیث لو وجد کان ممکنا فی احد الازمنۃ الثلثۃ المفروضۃ المقدرۃ وبر تقدیر
تسلیم صدق این ہر دو قضیہ حقیقیہ غیر بتیہ کہ حکایت از عالم تقدیر است امکان مساوی در نفس
الامر لازم نمی آید چنانچہ از صدق کل لاشی لاممکن کہ حقیقیہ غیر بتیہ حکایت از عالم تقدیر است وصادق
این قول است کلما لو وجد کان لاشیا فہو بحیث لو وجد کان لاممکنا صدق حمل لاشی بالاممکن
بر موضوع در نفس الامر بالفعل لازم نمی آید بالجملہ قول این قایل من اولہ الی آخرہ بہیچ اطلاق
از اطلاقات حقیقیہ معنی ندارد چہ جای آنکہ مستدل ... واین قایل منفعتے رساند این چیز ...
... آنکہ در قول ... تامل کند وبفہمد کہ چہ میگوید ... می آید ... بایدو ...

وبی عقلی در معقولات گفتگو می نماید ؎ کلاغی تک کبک در گوش کرد * تک خویشتن را فراموش کرد
اگرچه مغز جنون شیر شوریده خود بکوه پرشکوه زند بدین سودای خام که آن را بکند سر شوریده
خود بشکند و در کران سنگی کوه اثری نکند ؎ یا ناطح الجبل العالی لیکلمه * اشفق علی الراس
لا تشفق علی الجبل * و قول او بخلاف وفاق کافه مسلمین الی آخره جزاف محض است که کافه
مسلمین و جمیع مومنان باحادیثیکه این قایل باختصار [illegible] در نقل اتفاق ذکر نموده است
ایمان دارند و از روی آن احادیث ثابت است که فرض مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
فرض مصداق اجتماع النقیضین و فرض با وجود مستلزم العدم پس همه مومنین و مسلمین ایمان دارند
بانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ماسوی الله سبحانه اند هیچ مومن و مسلم
اعتقاد ندارد که هیچ ممکن و هیچ ماسوی الله در کمالات مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
است این قایل بپاسداری آن شیخ نجدی از بهره از فهم و ایمان نداشته مصداق مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم را که ازلا و ابدا خارجا و ذهنا شی من الاشیا نیست بزعم باطل خود
تراشیده هزاران هزار لاشی مخترع را باقتضای بی ایمانی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قرار داده خود را در مخمصه اثبات امکان ممتنعات انداخته خود را [illegible] ادنی الافهام و [illegible]
فضیحت و رسوا ساخته اگر شخصی هم کالانعام که معنی امکان و امتناع نمی فهمند [illegible]
ذاتیه را مقدور می انگارند بدانم مذهب شیخ نجدی افتاده ممتنع ذاتی را مقدور [illegible]
آن انعام را اجماع بعنوان گفته در قول [illegible] و قول ممتنع ذاتی تحت [illegible] هیچ جسارت
نیست جسارت و بیباکی والیها دان است که شیخ نجدی بر آن اقدام نموده [illegible]
او سبحانه مقدور و صحیح الفعل والترک دانسته بر آن بزعم باطل خود دلایل آورده [illegible]
قایل بوبال تقلید او در [illegible] بارتکاب قول بامکان ذاتی آنها و او سبحانه [illegible]
[illegible] و بامکان [illegible] جمیع [illegible] و نقایص [illegible] مستلزم [illegible] او سبحانه
[illegible]

وخواهش است افتاده عقل و دین را برباد داده کما سبق مفصلاً قال النجدی المنحوس الردی المنکود واین قدر بهم فهمیدنی است که عالم ربانی کی گفته وکجا گفته مساوی ممکن مذکور داخل تحت قدرت کامله شده موجود است تا بصدق دو سالبه کلیه دائمه خارجیه بکذب یک موجبه جزئیه مطلقه عامه خارجیه دعویش ابطال میکند عالم ربانی فرموده که حق تعالی اگر خواهد بسیار امثال مذکور پیدا کند واین نص است در بنکه امثال مذکور موجود نیست مگر ممکن است داخل تحت قدرت کامله واهل عرفان موافق عالم ربانی تصریح کرده اند چنانکه خواهد آمد انشاء الله تعالی وممکن معدوم که مساوی بالفعل شود شی موجود بالفعل وکسی حکم بدین مساوات کند نتواند بود مگر بر تقدیر وجود و همین مدلول قضیه حقیقیه است مثلاً کسی گوید که عمرو مساوی بالفعل است بزید وعمرو معدوم است پس اگر مراد اینست که اگر عمرو موجود شود پس بر تقدیر وجود مساوی خواهد بود صادق است والا کاذب پس ابطال دعوی عالم ربانی متصور نیست تا آنکه دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه صادق ویک موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه کاذب نباشد در ماده که معترض قضایای خارجیه در آن ذکر کرده وحال آنکه امر بالعکس است زیرا که موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه صادق است وعکس نیز صادق پس هر دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه اصل وعکسش کاذب خواهد بود بحکم التناقض وچون صغری قیاس قایل باطل است اساس قیاس او از بیخ برکنده شد وبنیاد الحاد وسنا مسل گشت اقول اینچنین جاهل نجدی بی ایمان را که عیب ونقص او سبحانه صحیح الفعل والترک میدانست وباقتضای کج فهمی وبی ایمانی بزعم خود بر آن دلائل می آرد ودر استخفاف بشان حضرت افضل ماسوی الله صلی الله علیه وسلم جد وجهد نموده خلقی را بیدین گردانید وعوام وسوقیه را ابراز را او شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم وبزرگان دین تشجیع نموده وعامه جهال را از تقلید حضرات ائمه مجتهدین برگردانید وعلم فقه را راساً از انظار جهال از اعتبار انداخت وجهل او بمرتبه بود که معنی کذب وقدرت وتکوین وغیره نتوانست دانست ومعنی شفاعت را تبع نموده در بیهوده گو نهاشد وازغایت بی ایمانی سفر زیارت تعظیم

حرم آمن مدینه مقدسه را شرک فی العبادة انگاشت چنانکه در تقویت الایمان که آن را التفویت الایمان (۱)
نامیده است انگاشت عالم ربانی نامیدن از باب الحاد و زندقه است و چون صدق سالبه کلیه دایمه
حقیقیه بتیه یعنی لاشی من المساوی لسیدنا صلی الله علیه وسلم بممکن ذاتی فی نفس الامر بتة دائما که
عکس سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لاشی من الممکن الذاتی بمساو لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی
نفس الامر بتة دائما است مبرهن شد سلب امکان ذاتی در نفس الامر از مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم متحقق شد پس قول شیخ نجدی باطل است و حقیقیه تقدیریه حکایت از نفس الامر
نیست بلکه حکایت از عالم تقدیر است و امکان مساوی در عالم تقدیر بر تقدیر تسلیم آن مستلزم
امکان آن در نفس الامر نیست و معدومی که کسی حکم کند بمساوات آن شی موجود بالفعل بر تقدیر وجود
آن ممکن بود پس لازم می آید و اگر کسی گوید که عمرو که معدوم است ازلا و ابدا و ذهنا و خارجا مساوی زید است در نبوت
بکر پسر زید یا در صفتی دیگر که اشتراک آن معدوم ازلی ابدی با زید در آن صفت متصور نباشد این بهر اعتباری که
گرفته شود کاذب است و چون صدق هر دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه مبرهن گشت قول جاهل نجدی باطل و مستاصل
و غباوت و بلادت این قایل مستجل شد و این مفتری ممتری که تصریح اهل عرفان موافق بی ایمان نجدی برای فریب
دهی جهله عوام می نویسد محض افترای اوست آن جاهل نجدی اهل عرفان را مبتدع و کافر و مشرک میداند و نسبت انکار
اولیای کبار با تباع واتقا علی روس الاشهاد تلقین میکرد و او را اتباع او را با اهل عرفان چه کار طرفه
این است که این قایل بر اتباع متکلمین در هر باب که متعلق بعقاید نباشد جان میدهد در اینجا بضرورت پیروی
آن جاهل نجدی پیروی متکلمین گذاشت چه متکلمین قضیه حقیقیه را منکر اند در تائید کلام نجدی مذکور این خلیع
بیشعور خلع شعار شریعت هم روا داشت پس بر مسلمات متکلمین بر تقدیر تنزل همه گفتگو و هذیان لاطایل است

قال الواهی الساهی اکنون باید شنید که قول و اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام چنانکه خواهد آمد
آن است که مساوی و نظیر و مثل خیر البریه و افضل و اکمل خلیقه علیه و علی آله افضل الصلوة والتحیة در
عرصه وجود لباس هستی نپوشیده و موجود نشده و در ساحت شهود مشهود و ظاهر نگشته اما در وسعت
آباد ملک مقدرت الهی که قوت و استطاعت نامتناهی است [illegible]

قول الواهی الساهی [illegible] منتهی الارب

الوجود است که خانه نشین دوام و عزلت گزین استدام ملک عدم است زیراکه از اخبار شرع
متقدس همین قدر ثابت است که حضرت خاتم النبیین سید المرسلین شفیع المذنبین علیه الصلوة
والتحیات من حضرت رب العالمین جلت قدرته خیر البریات و افضل المخلوقات اند و از لوازم
آن عدم خلق و ایجاد مساوی و افضل از آنحضرت است صلی الله علیه وسلم نه عدم امکان ذاتی
پس علم و اراده قدیم بعدم مساوی و افضل مذکورین متعلق شده آنها را مستحیل الوجود گردانیده
لیکن امتناعی و استحالتی که بنابر تعلق علم و اراده الهی بعدم شی یا خلاف شی می باشد موجب عدم
مقدوریت وجود آن شی نسبت ببشر هم نیست چه جای عدم مقدوریت وجود بنسبت حضرت واجب الوجود تعالی شانه
در شرح عقاید نسفی است ولا یکلف العبد بما لیس فی وسعه سواء کان ممتنعا فی نفس الامر ممکنا کخلق الجسم
واما ما یمتنع بناء علی ان الله تعالی علم خلافه واراد خلافه کایمان الکافر وطاعة العاصی فلا نزاع فی
وقوع التکلیف به لکونه مقدورا للمکلف بالنظر الی نفسه ثم عدم التکلیف بما لیس فی وسعه
متفق علیه لقوله تعالی لا یکلف الله نفسا الا وسعها والامر فی قوله تعالی انبئونی باسماء
هؤلاء للتعجیز دون التکلیف وقوله تعالی حکایة ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به لیس المراد
بالتحمیل هو التکلیف بل ایصال ما لا یطاق من العوارض الیهم وانما النزاع فی الجواز فمنعه
المعتزلة بناء علی القبح العقلی وجوزه الاشعری لانه لا یقبح من الله شی وقد یستدل بقوله تعالی
لا یکلف الله نفسا الا وسعها علی نفی الجواز وتقریره انه لو کان جایزا لما لزم من فرض وقوعه
محال ضرورة ان استحالة اللازم توجب استحالة الملزوم لکنه لو وقع لزم کذب کلام الله تعالی
وهو محال وهذه نکتة فی بیان استحالة کل ما تعلق علم الله تعالی وارادته واختیاره بعدم وقوعه
وحلها انا لا نسلم ان کل ما یکون ممکنا فی نفسه لا یلزم من فرض وقوعه محال وانما یجب ذلک
لو لم یعرض له الامتناع بالغیر الا تری ان الله تعالی لما اوجد العالم بقدرته واختیاره فعدمه
ممکن فی نفسه مع انه یلزم من فرض وقوعه تخلف المعلول عن العلة التامة وهو محال والحاصل
ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی ذاته فلا نسلم انه

لایستلزم المحال انتهی و در دیگر کتب کلامیه و کتب متاخرین در اصول فقه زیاده ازین تحقیق است کما لایخفی علی العلماء اقول بل اکنون باید شنید که اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام و کافه اهل اسلام آنست که آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ماسوی اللہ سبحانه اند و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین است و وجود آن مستلزم عدم آنست مستحیل بالذات است و بودن آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم خاتم النبیین که بنص قرآنی و اجتماع کافه اهل اسلام متحقق است برامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در جمیع کمالات اقوم براهین است کما سیاتی انشاء اللہ تعالی عنقریب پس هرچه این غبی غوی میگوید هزل و هذیانی است خارج از مبحث مسئله جواز تکلیف بالمحال یا عدم جواز آن ربطی باینمقام ندارد و این فضائح لباس باسید اینکه عوام و جهله او را از عمده و علما شمارند عبارت شرح عقاید نسفی که منتهای همت او است نقل کرده است و هیچ ربطی نزد اولی الافهام موجب انفضاح است دانیا یا ان عبارت منقوله یعنی قوله والحاصل ان الممکن لایلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم انه لایستلزم المحال بهر بین است که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در کمالات ممکن نیست زیرا که از فرض وقوع آن محال بالنظر الی ذاته لازم می آید چه اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در کمالات واقع شود یا متصف بآن کمالات باشد یا نه باشد علی الثانی لازم است که مساوی در کمالات بر فرض وقوع آن مساوی در کمالات نباشد هف وعلی الاول لازم است که آن مساوی سید ولد آدم باشد و آدم و من سواه تحت لوای او باشند و او اول من ینشق عنه الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک خلق الجنة و اکرم الاولین والآخرین علی اللہ و خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا و امام النبیین و صاحب شفاعتهم و قایم بمقام که غیر او قایم آن مقام نباشد و نایل درجه که سوای یک کس دیگری نایل آن مقام نتواند بود باشد و چون اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم باین صفات براین تقدیر

مسلم است لازم است که آن مساوی متصف باین صفات نباشد پس برین تقدیر لازم است که
آن مساوی مساوی باشد و نباشد فعلی التقدیرین از فرض وقوع مساوی نظر بنفس معنی مساوی
بودنش مساوی ولامساوی که مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات است لازم می آید
پس مساوی ممکن نتواند بود ولان الممکن لایلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته بخلاف عدم عقل
اول که نزد فلاسفه معلول اول او سبحانه بالایجاب است وعدم او مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه
است چه عدم عقل اول بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال نیست استلزام او محال بالذات
بنظر امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبه است و فیما نحن فیه نفس مصداق مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم فی الکمالات المذکورة مستلزم آن است که مساوی مساوی نباشد و هرچه
وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است مقام تعجب این است این مذاق سراپا
نفاق برای خدع عوام و جهله آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بجهت خاتم النبیین سید المرسلین
شفیع المذنبین منعوت کرده تا عوام جهله گمان برند که او از مومنین مخلصین است والا او از معنی
خاتم النبیین و سید المرسلین و شفیع المذنبین جاهل و غافل یا از آن متجاهل و متغافل است
واگر از فهم و ایمان بهره داشتی دانستی که بر تقدیر امکان مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در فرض
وقوع آن مساوی مفروض الوقوع داخل عموم النبیین و عموم المرسلین باشد برین شق
آن مساوی مشمول و مفضل نامیه خواهد بود نه خاتم النبیین و نه سید المرسلین پس مساوی نتواند شد
واگر داخل عموم النبیین و عموم المرسلین نباشد بر فرض وقوع آن در جمله نبیین و مرسلین نباشد
پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی نتواند بود فعلی الشقین مساوی مفروض الوقوع مساوی
نتواند بود و وجود آن مستلزم عدم آن است پس او ممتنع بالذات است و نیز بر تقدیر امکان مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در فرض وقوع آن او سید المرسلین باشد برین شق لازم است که
برین تقدیر آنحضرت سید المرسلین نباشد العیاذ باللہ زیرا که المرسلین جمع محلی باللام و مستغرق
است و معنی سید المرسلین بهتر از سایر مرسلین است و بهتر از سایر مرسلین الا مثال یک مرسل است

دو مرسل سید المرسلین نتوانند بود در این شق آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آن مساوی مفروض
الوقوع نباشد پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد
و با آن مساوی سید المرسلین نباشد پس مساوی نباشد و علی الشقین وجود آن مستلزم عدم
آنست و هرچه وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است و همچنین النبیین جمع محلی باللام و مستغرق است
و معنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است و آخرین همه انبیا لامحاله یک نبی است دو کس آخرین همه انبیا
نتوانند بود و پس آن مساوی مفروض الوقوع یا خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا باشد این شق لازم
است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا باشند العیاذ بالله پس این شق
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آن مساوی مفروض الوقوع نباشد پس آن مساوی مفروض
الوقوع مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد یا آن مساوی خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا
نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد و علی الشقین وجود آن مستلزم عدم آنست
و هرچه وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است اگر این احمق را از ایمان بهره از فهم
و ایمان گذشتی بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم سید المرسلین و خاتم [illegible] تصدیق آوردی
و پیروی آن جاهل نجدی در تصحیح خرافات بعینی او عزقریبا کردی [illegible] اتباع او
نباختی و خود را در طلبه علوم سبطیت و نافهمی رسوا نساختی اما نفست کردنش آنحضرت صلی الله علیه
وسلم را شفیع المذنبین بنای آن بر نفاق او ظاهر است چه اعتقاد او در باب شفاعت همان
است که مقتدای او در تقویة الایمان که آنرا تفویت الایمان نامیده است [illegible] بیان کرده و سوءت
و حال آن بیان در فظاعت و شناعت از گذشت و اشاعت مستغنی است قال الاستاذ
وجه ثانی این است که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد
قول بامکان اجتماع نقیضین است و هو باطل قال المحقق المحقق اتحاد و عینیت میان
هر دو قول باطل بالبداهة است خواه قول بمعنی مصدر باشد خواه بمعنی مقول چه بر تقدیر معنی مصدر لفظ
قول افراد بشر با فراد حصصی است افراد حصصی با هم تباین می باشند کما تقرر فی موضعه پس هر دو باهم تباین

خواهند بود فاین الحمل والاتحاد و بر تقدیر ثانی حاصل قول اول چنین باشد شخصی که برابر باشد
در همه کمالات ممکن نیست و حاصل قول ثانی اینکه اجتماع نقیضین ممکن است بنابرین حاصل عدم
اتحاد میان هر دو قول ظاهر است اگر مراد آنست که قول اول مستلزم قول ثانی است پس اگر دلیل قایل تمام
شود استلزام ثابت خواهد شد ولیکن استلزام مفید مطلب مدعی نیست چه لزوم اجتماع النقیضین لازم
نیست که محال بالذات باشد زیرا که ملزوم محال بالذات گاهی محال بالغیر و ممکن بالذات می باشد
چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است مع هذا ممکن ممکن بالذات است و زیاده
ازین خواهد آمد ان شاء الله تعالی اقول بر همه افراد انسانی حتی که بلهه و صبیان ظاهر و هویدا است
که الفاظ شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع ذاتی نیست و همچنین
معانی این الفاظ چه این الفاظ با لسنه متلفظین قایم و موجود اند و معانی این الفاظ در اذهان
حاصل و متعقل اند و همچنان لفظ اجتماع النقیضین که بر السنه دائر و معنی آنکه با ذهان قایم اند ممتنع
بالذات نیست ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین است یعنی هرچه ما صدق علیه النقیضان و
مصداق اجتماع النقیضین باشد مستحیل بالذات است پس حاصل کلام استاذنا مد ظله العالی این است
که شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است یعنی بر آن صادق است انه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و انه لیس مساویا
له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و مصداق اجتماع النقیضین ممتنع بالذات است پس
شخصی که مساوی و برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات است و قول
بامکان شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول است بامکان
مصداق اجتماع النقیضین چه مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
مصداق اجتماع النقیضین است پس امکان آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است
و امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین امتناع ذاتی آنست و چون مقصود از عبارت
مسوده ای آن و مراد ملتفت الیه القول و قضیه مفاد آن می باشد هرجا که مفاد یک قول مفاد قول

دیگری باشد توان گفت که این قول آن قول است که الفاظ قولین و معانی ذهنی آن الفاظ متغایر
باشد مثلاً اگر کسی گوید که قول بامکان صدق زید انسان و زید لیس بانسان بعینها قول است
بامکان اجتماع النقیضین عاقلی بران کس اعتراض نتواند کرد بانکه قول اول متضمن دو قضیه ملفوظه
است و قول ثانی متضمن آن نیست پس درمیان هر دو قول مذکور خواه قول بمعنی مصدری باشد
یا بمعنی مقول عینیت و اتحاد نیست چه هر عاقل میداند که مدعای قایل این است که مفاد امکان صدق
زید انسان و زید لیس بانسان بعینها مفاد امکان اجتماع النقیضین است نه اتحاد هر دو قضیه
قول بمعنی مصدری نه اتحاد الفاظ قولیه و نه اتحاد معانی آن الفاظ چنانکه میگویند که قول بودن
وجود عین مهیات قول است بودن وجود مشترک لفظی حال آنکه هر دو معنی قول بمعنی مصدری
متغایر اند و الفاظ قولیه با یکدیگر نیز متغایر اند و چنانکه این تیمیه که معلم اول این فرقه نجدیه
است و مقتدای این قایل شنیعه او سفر مدینه طیبه را بنیت زیارت مزار فایض الانوار جناب سید
الابرار علیه ازکی صلوات الملک الغفار حرام داشته و آداب زیارت آن بارگاه
خلایق پناه و احترام حرم محترم مدینه منوره را در شرک فی العبادة شمرده است میگوید انه لا فرق
عند بدیهة العقل بین ان یقال سواء الله سبحانه معدوم وان یقال طلبته فی جمیع الامکنة فلم اجده حال آنکه
مابین قولین بمعنی مصدری و مابین هر دو الفاظ مقوله قولین مذکورین فرق بین است مگر چون اراز
مجسمه بد النست و اعتقاد او مفاد قولین یک است اعتراضی که این نجدی نجید و این احمق
پلید باقتضای غباوت و غوایت بر کلام استاذی مدظله آورده است بر کلام معلم فرقه نجدیه
شیخ شیوخ اوست وارد است هرچه این قایل بمعنی کلام شیخ شیوخ خود بیان نماید بر همان
منوال معنی کلام استاذنا الفهد و از هیچ بیهوده گوئیها که قصارای همت پلیدان نافهم است باز
آید ظاهر است کلام در امکان الفاظ و معانی ذهنیه آن نیست کلام در امکان یا عدم امکان مصداق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات است و مقصود این است که مصداق آن
مصداق اجتماع النقیضین است و امکان مصداق آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است بحسب

المفاد این خبط ابتر واین گران جان سبک سر این کلام را بر اتحاد دو حصه قول بمعنی مصدری واتحاد
الفاظ مقوله محمول نموده بهیچ هذیان لب کشوده وندانسته که در امکان الفاظ ومعانی وحقیقه آن کلام
نیست وما هو اول قاروره کسرت فی الاسلام اما اثبات اینکه مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین است انشاء الله العزیز عنقریب می آید و مدلول
مالیخولیائی که باقتضای آن اوهام بمعنی عقل این قایل را فرا گرفته است می شود از اینجا مبرهن شد
که کلام این قایل همه هذیان بمعنی است بیهودگی اعتراض او بر ادعا از آنچه بیان کردیم آشکار شد
و قول او و اگر مراد آن است که قول اول مستلزم قول ثانی است الی قوله گاهی محال بالغیر و ممکن
بالذات می باشد بوجوه چند بمعنی است اول اینکه او میگوید که اگر دلیل قایل یعنی استاذنا ظلهم العالی
تمام شود استلزام قول اول قول ثانی را ثابت خواهد شد و قول اول و قول ثانی حسب فهم او یا
بمعنی مصدری است یا بمعنی مقول علی الاول معنی کلام او این است که گفتن این الفاظ یعنی امکان شخصی
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم است گفتن این سه لفظ یعنی امکان
اجتماع النقیضین را و این صریح البطلان است چه گفتن شخصی چند الفاظ مخصوصه را مستلزم گفتن آن
شخص دیگر الفاظ مخصوصه را نتواند بود گفتن باختیار گوینده یک گفتن را دیگر گفتن لازم نتواند بود
خواه کدامین دلیل تمام شود یا نه و علی الثانی معنی کلامش این است که الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ
مقوله ثانی است و این هم ظاهر البطلان است چه وجود و قیام لفظی بالفظی مستلزم وجود قیام لفظی
دیگر بآن لا فرط نیست خواه کدام دلیل تمام شود یا نه و اگر معنی قول اول و معنی قول ثانی در قول
او که قول اول مستلزم قول ثانی است و را بمعنی مصدری قول و معنی مقول است حصر کردنش معنی
هر دو قول در کلام استاذ در معنی مصدری و معنی مقول باطل و همه آنچه سابق گفته لاطایل است
دویم اینکه قول او چه لزوم اجتماع النقیضین لازم نیست که محال بالذات باشد گاهی محال
بالغیر و ممکن بالذات می باشد حسب فهم او محض بمعنی است زیرا که حسب فهم او معنی این کلام
یا این است که گفتن الفاظ مقوله اول مستلزم گفتن الفاظ مقوله ثانی است یا این است

کہ الفاظ مقولہ اول مستلزم الفاظ مقولہ ثانی است وظاہر است کہ این سہ لفظ یعنی امکان اجتماع
النقیضین گفتن این ہر سہ لفظ محال بالذات نیست واگر مرادش این است کہ وجود ذہنی مفہوم
مقولہ اولین مستلزم وجود ذہنی مفہوم مقولہ ثانی است یعنی اینکہ وجود ذہنی معنی مفہوم امکان شخص کہ
برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد وحصول این مفہوم در ذہن مستلزم وجود ذہنی
معنی مفہوم امکان اجتماع النقیضین وحصول آن در ذہن است برین تقدیر این کلام صحیح نیست
چہ مفہوم اجتماع النقیضین محال نیست واگر مرادش این است کہ مصداق قضیہ قائلہ کہ شخصی کہ
برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہمہ کمالات باشد ممکن است مستلزم مصداق قضیہ قائلہ است کہ
مصداق اجتماع النقیضین ممکن است برین تقدیر ہم کلام او بمعنی است چہ مصداق شخصی کہ برابر
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہمہ کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین است کہ بر تقدیر وجودش
بر آن صادق است انہ مساو لہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو لہ فی جمیع الکمالات
وامکان مصداق مساوی امکان مصداق اجتماع النقیضین است پس مصداق قضیہ اولی مصداق
قضیہ ثانی است نہ اینکہ مصداق قضیہ اولی مستلزم مصداق قضیہ ثانی است وبنا بر بودن
مصداق قضیہ اولی مصداق قضیہ ثانیہ حکم باتحاد مفاد این ہر دو قضیہ صحیح است وتغایر عبارت
در آن قادح نتواند بود وانتقال را باید کہ بعد تسلیم تمام دلیل کہ استاد آوردہ است بیان نماید کہ
مصداق قضیہ اولی مغایر مصداق قضیہ ثانیہ ومستلزم آنست تا این کلام او صحیح باشد وحال
این است کہ مقتضای دلیل مذکور این است کہ ما یصدق علیہ المساوی یصدق علیہ انہ لیس بمساو
فامکان ما یصدق علیہ المساوی امکان ما یصدق علیہ النقیضان ای انہ مساو ولیس بمساو
وما یصدق النقیضان مصداق اجتماع النقیضین ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است فما یصدق علیہ انہ مساو ممتنع بالذات است این قائل را برای تصحیح این کلام خود لازم
است بیان اینکہ بعد تسلیم تمام دلیل مذکور ما صدق علیہ المساوی ما صدق علیہ انہ لیس بمساو نیست
بلکہ ما صدق علیہ النقیضان ورای ما صدق علیہ المساوی است وما صدق علیہ المساوی مستلزم

ما صدق علیه النقیضان است و علی التنزل بعد تسلیم اینکه ما صدق علیه المساوی ملزوم مصداق اجتماع النقیضین است این معنی بیان نماید که از فرض وقوع ما صدق علیه المساوی بالنظر الی ذاته اجتماع النقیضین لازم نیست چه بر تقدیر لزوم اجتماع النقیضین از فرض وقوع آن بالنظر الی ذاته ما صدق علیه المساوی ممکن بالذات نتواند بود که این قایل خود از شرح عقاید نقل کرده است ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته و قیاس استلزام مساوی اجتماع النقیضین را بر استلزام عدم معلول اول که ممکن است عدم واجب سبحانه را که ممتنع بالذات است نتوان کرد چه استلزام عدم معلول اول عدم واجب سبحانه را بالنظر الی ذاته نیست بلکه از جهت علاقه علیت است و استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را نظر بنفس مساوات در جمیع کمالات است نه از جهت امر زاید بر نفس مساوات و اگر تنزل ثانی بر فهم کج این قایل کرده شود و گفته آید که بر تقدیر تمام دلیل وقوع مساوی که مستلزم اجتماع النقیضین است ممکن بالذات است تاهم مدعای مقتدای این قایل و عقیده باطل این جاهل ذاهل یعنی مقدوریت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باطل و سعی او در پی نفی امتناع ذاتی آن لاطایل است زیرا که بعد تسلیم استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را که محال بالذات است این قایل عدم وقوع مساوی را معلول و مستند الی العلة الواجبه میداند بانه لا سبیل الی الثانی والا این عدم که ممکن است واقع نبودی و علی الاول عدم وقوع آن یا مستند الی العلة الواجبه بالایجاب است یا مستند الی العلة الواجبه بالاختیار است ثانی باطل است چه بر این تقدیر رفع این عدم باختیار فاعل واقع فی نفس الامر تواند شد و چون رفع این عدم ملزوم اجتماع النقیضین است و ملزوم بی لازم در نفس الامر واقع نتواند شد لازم است که بر این تقدیر گفته آید که اجتماع النقیضین باختیار فاعل در نفس الامر واقع تواند شد واللازم صریح البطلان متعین شد شق اول یعنی اینکه عدم وقوع مساوی مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است و هرچه مستند الی الواجب بالایجاب است متعلق قدرت که عبارت از صحت فعل و ترک است نه تواند بود والا مستند الی

الواجب بالایجاب نباشد و این قایل سابق در بحث صفات کمالیه واجب سبحانه تصریح کرده است باینکه انچه مستند الی الواجب بالایجاب است تحت قدرت داخل نیست و اگر لزوم محال بالذات بدانست این قایل مستند الی الواجب بالاختیار تواند شد و اضرورت قول باستغنا و صفات کمالیه و سبحانه الیه سبحانه بالایجاب چه بود پس باین دو تنزل هم سعی او رایگان است و حق همان است که اول بیان کرده ایم که مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که مصداق اجتماع النقیضین است ممتنع بالذات است و از اعجب اعاجیب قول او است چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است معهذا ممکن بالذات است بر کسیکه بهره از فهم دارد و از بله صبیان باشد پوشیده نیست که مفهوم وجود زید بر تقدیر عدم او یعنی معانی ذهنیه این الفاظ و مفهوم اجتماع النقیضین از معانی موجوده ذهنی است آن نه محال بالذات است و نه مستلزم محال بالذات و در آن هیچ گفتگو نیست اما مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او و مصداق زید موجود است بر تقدیر اینکه زید موجود نیست مصداق اجتماع النقیضین که محال بالذات است همین محال بالذات است که مصداق زید موجود است و مصداق زید موجود نیست معا متحقق باشد پس مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او مصداق اجتماع النقیضین است و محال بالذات است و منفا و وجود زید بر تقدیر عدم او جز این نیست که زید موجود باشد بر تقدیر اینکه موجود نباشد و وجودش مجامع عدم او باشد و همین منفا د اجتماع النقیضین است کو الفاظ و معانی الفاظ یک نباشد کلام در امکان و امتناع الفاظ و معانی الفاظ نیست پس وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین نیست بلکه وجود زید بر تقدیر عدم او بحسب المصداق عین اجتماع النقیضین است که محال بالذات است زیرا که مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او همین است که زید موجود باشد و موجود نباشد مغایر اجتماع النقیضین نیست بلکه بحسب المصداق عین اجتماع النقیضین است این قایل بر تغایر الفاظ و معانی الفاظ که منتهای همت و فهم او است نظر کرده حکم باستلزام میکند و نمیداند که الفاظ مذکوره و معانی آن

نه محال بالذات ونه مستلزم محال بالذات ووجود زید که ممکن ست باین معنی ممکن است که زید بارتفاع
عدم او موجود شود نه باین معنی که وجودش گو مجامع عدم او باشد ممکن است که آن محال بالذات است
واین قایل سابق خود گفته است که معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات النقیضان المجتمعان ممتنع
بالذات پس وجود زید که مجامع عدم او ست ممتنع بالذات است وهمچنان عدم زید که مجامع وجود
او ست ممتنع بالذات است سودا بودن وجود زید با عدم او و بر تقدیر عدم او موجود بودن وجود
زید و عدم او باهم اجتماع النقیضین ست یک است این قایل تا حال معنی امتناع اجتماع النقیضین
نفهمیده است تا بدیگر مطالب علمیه چه رسد قال الاستاذ ناظم اما بطلان آن ظاهر است
قال الغبی الابی اقول چون عینیت واتحاد میان هر دو قول مذکور صحیح نشد پس بطلان امکان
اجتماع النقیضین مستلزم بطلان امکان مساوی نخواهد شد چه بطلان امری موجب بطلان مغایر خود که علاقه
لزوم میانهما نباشد نیست در تقدیر علاقه لزوم اگرچه موجب بطلان آن مغایر است ولیکن استحاله
ذاتی لازم موجب استحاله ذاتی ملزوم نیست کما هو المقرر وبدون استحاله ذاتی شخص مذکور خارج
از تحت قدرت کامله نمی تواند شد وهو الظاهر اقول چون ثابت شد که مصداق مساوات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین وما صدق علیه انه مساو ولیس
بمساو است ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است لامحاله مصداق مساوی محال
وممتنع بالذات است پس بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی
است مصداق مساوی که ما صدق علیه انه لیس بمساو است عین مصداق اجتماع النقیضین
است پس بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی است
واستحاله ذاتی مصداق اجتماع النقیضین استحاله ذاتی مصداق مساوی است وانچه این قایل
در اتحاد هر دو قول سابق بیهوده گوییها کرده است تفضیح آن سابق توضیح یافته است حاجت
اعاده آن نیست افاد استاذنا اما اینکه قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است قال الغاوی العاوی

عه غبی سنی کم فهم
ابی امتناع کننده
منتهی الارب

عه غاوی
گمراه عاوی
آواز کننده سگ
منتهی الارب

اقول در قول سابق بوضوح پیوسته که عینیت واتحاد میان هر دو قول غلط است و دلیلش نیز مثبت
عینیت واتحاد نیست آری بر تقدیر تمامیت خود موجب استلزام است لیکن این هم مفید غرض
نیست اقول در قول سابق بوضوح پیوسته که انکار بودن مفاد امکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مفاد امکان اجتماع النقیضین ناشی از غایت غباوت و نادانی
است و دلیل مثبت این است که مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین است نه مثبت استلزام
وعلی تقدیر التنزل استلزام مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین را با نظر الی ذاته مثبت
امتناع ذاتی مصداق مساوی است افاده استاذی العلام پس بدان ان این آنست
که اگر فرض کرده شود که شخصی برابر آنحضرت در جمیع کمالات باشد از دو حال خالی نیست یا آن
شخص خاتم الانبیاء باشد یا آن شخص خاتم الانبیاء نباشد قال الاحمق الاتمام چون آن
شخص را در جمیع کمالات برابر فرض کرده آید و نیز خاتمیت منجمله کمالات است و در کل جمیع پس
نبودن آن شخص خاتم الانبیاء چه معنی دارد و حاصلش این است که پدر را عالم فرض کرده گوییم پدر
عالم باشد یا جاهل و سخافت این کلام بر ظاهر است و شق اول متعین تردید قبیح و حاجت بشق ثانی هم نیست
چه لزوم زعمی محال شق اول هم می آید چنانچه خود او ذکر کرده اقول چون دعوی استاذ این است که امکان مصداق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات امکان مصداق اجتماع النقیضین است
و دلیل بر این دعوی آنست که اگر مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات فرض کرده
شود از دو حال خالی نتواند بود یا او خاتم الانبیاء باشد یا نه باشد بر هر دو تقدیر بر آن صادق است
انه لیس بمساو و بهر دو تقدیر او ما صدق علیه النقیضان و مصداق اجتماع النقیضین است و این
بیان بی تردید و تشقیق باینکه آن مساوی مفروض خاتم الانبیا باشد یا خاتم الانبیا نباشد صورت
نمی تواند بست این تردید و تشقیق برای تقریر دلیل براینکه مساوی مفروض مصداق اجتماع
النقیضین است ضروری است این احمق بی عقل دعوی را نفهمید و دلیل را هم نفهمید و حاصل دلیل
نتوانست فهمید و ندانست که تقریر دلیل مبتنی بر این تردید است و آنچه گفته که چون آن شخص را

لم اخلف قول اول
اخلف قول را
بی عقل ع
منتهی الارب

برابر در جمیع کمالات فرض کردہ آید وخاتمیت منجملہ کمالات است دداخل در جمیع پس نبودن آن شخص خاتم الانبیا چہ معنی دارد سرید دلیل است چہ بر تقدیر نبودن آن شخص مساوی مفروض خاتم الانبیا راو صادق خواہد آمد انہ لیس بمساو پس براین تقدیر آن مصداق اجتماع النقیضین باشد چنانکہ بر تقدیر بودنش خاتم الانبیا براو صادق است انہ لیس بمساو پس بر ہر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است ونظیرش این است کہ مثلا کسی گوید کہ عمرو مثلا اعلم من لہ العلم است وزید مساوی او نیست در علم کسی دیگر بعد تسلیم اینکہ عمرو اعلم من لہ العلم است گوید کہ زید مساوی او است در ابطال قول انکس گفتہ شود کہ آیا زید اعلم من لہ العلم ہست یا نہ اگر زید اعلم من لہ العلم نیست مساوی عمر نہ شد پس مساوی مفروض مساوی نشد واگر اعلم من لہ العلم ہست عمرو در عموم من لہ العلم داخل شد واو اعلم من لہ العلم نشد براین تقدیر ہم زید مساوی عمر نشد پس مساوی مفروض مساوی نشد این تردید قبیح نیست برای ابطال قول انکس واثبات اینکہ مصداق مفاد قول او مصداق معنا و متناقضین است این تردید بکار است وحاجت بشق ثانی ازین جہت است کہ مقصود اثبات این ہست کہ مساوی مفروض بہر تقدیر مصداق اجتماع النقیضین است این قایل بی فہم بدون مقصود مستدل وما حصل استدلال باقتضای حماقت وبلادت خود باعتراض پیش آمدہ خود را نزد محصلین فضیحت می کند وہذا افضل سطحیتہ والبلادۃ قال الاستاذ العلام وعلی التقدیرین برابر آنحضرت نشد چہ اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد براین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا نباشد العیاذ باللہ پس در آن شخص کمالی باشد کہ در آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد و ذلک الکمال ختم الانبیا پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برابر آن شخص نباشد واگر آن شخص خاتم الانبیا نباشد وآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلاشبہ خاتم الانبیا ہستند پس در آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم کمالی یافتہ شد کہ در آن شخص براین تقدیر نیست وہو ختم الانبیا پس آن شخص برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد فعلی التقدیرین یلزم عدم التساوی وعلی تقدیر تحققہ پس بہ تحقیق پیوست کہ وجود شخصی کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم

این است که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد قال المخالف
اقول شق اول بر تقدیری است که زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس آن شخص خاتم
الانبیا باشد وشق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت آن شخص است کما هو الظاهر پس گویا چنین گفت
که اگر زمانه مساوی مذکور موخر باشد همان مساوی فقط خاتم باشد واگر زمانه او مقدم باشد پس
همان مساوی خاتم نباشد ولیکن میگوییم که درینجا احتمال ثالث است که زمان نبوت هر دو متساوی
یکی باشد وبرین تقدیر هر دو برابر خاتم الانبیا باشند چه ممکن است که دو شخص در یک زمان نبی شده
نبوت ختم می شد پس هر دو متساوی می شدند درین کمال وعلی هذا القیاس سایر کمالات پس
هیچ محذور لازم نیاید الا آنکه این احتمال ثالث واقع نگشت وعدم وقوع منافی امکان نیست
چنانکه ظاهر است پس احتمال ممکن بالذات وممتنع بالغیر است حاصل آنکه قضیه اگر آن شخص خاتم الانبیا
باشد الخ اگر کلیه است یعنی بهر وضع اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم العیاذ
بالله خاتم الانبیا نباشد پس کاذب است چه منجمله جمیع تقادیر تقدیر اتحاد زمانه نبوت است برین
تقدیر هر دو خاتم الانبیا باشند پس این مقدمه که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ ممنوع خواهد بود
واگر جزئیه گرفته شود یعنی گاهی چنین است که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ پس لزوم محال
برین وضع خاص است پس این وضع خاص مستلزم محال محال باشد نه طبیعت مقدم که بودن
آن شخص خاتم الانبیا است در همه تقادیر وکلیه شرطیه چه بر بعض وضع که وضع مقارنت زمانه
هر دو متساوی هر دو خاتم الانبیا خواهند بود وجزئیه دیگر که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد وبر بعض
تقادیر آنحضرت نیز خاتم الانبیا باشد نیز صادق خواهد بود پس مستحیل که وضع خاص است وخود
تخالف زمانه هر دو متساوی است واستحاله وضع خاص بدون استحاله بر جمیع اوضاع موجب
امتناع بالغیر است برای ممکن بالذات واین عین مدعای اهل حق است که مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر است وممکن بالذات پس داخل تحت قدرت کامله غیر متحقق
الوجود خواهد بود وهو المطلوب تو هستی اینکه دو قوم قرار دادیم یکی قوم القوم کریم ودیگری

بقوم شریف در قوم کریم کمالات علم و حفظ قرآن و خوش نویسی و کتابت و شاعریت مثلاً متحقق بود
بوجود زید و اتصاف او بکمالات مذکوره جمله کمالات مزبوره ختم شدند پس زید خاتم کمالات
گشت و در قوم شریف که نیز کمالات مطوره بودند بوجود دو کس بعمرو بکر بی تقدیم یکی بر دیگری
همه کمالات ختم شدند میگویم که در قوم کریم در مساوی زید که خالد نام نهادم با دنی تغیر و تبدیل
اسامی مقدمات دلیل مستدل جاری است چنانکه گفته شود که مساوی زید در جمیع کمالات
ممتنع بالذات نیست پس در صورت امکان بر تقدیر وجود خاص در آن مساوی وصف خاتم کمالات اگر
یافته شود در زید نخواهد بود و اگر وصف مذکور در آن یافته نشد و در زید بلا شبهه است بهر دو
تقدیر کمالات ختم کمالات در یکی یافته شد نه در دیگری پس هر دو متساوی نشدند با وجود فرض
تساوی هر دو الی آخر ما قال و سخافت این کلام ظاهر است زیرا که شق اول اختیار کردیم که آن
وجود وصف خاتم دران مساوی است و قول شما که در زید نخواهد بود ممنوع است بلکه بر تقدیر
وجود مساوی در هر دو موجود خواهد بود چنانکه در قوم شریف در مساوی عمرو که بکر است
بسبب بودن زمانه هر دو یکی و فرق همین قدر است که عمرو بکر هر دو خاتم متساوی هستند در
قضیه خارجیه و زید و خالد در قضیه حقیقیه و زید خاتم بالفعل در خارج و خالد بر تقدیر وجود
در زمان زید و این معنی منافی مفهوم حقیقیه نیست چنانکه کل مثلث کذا آری خاتم را تاخر و
مختوم را تقدم زمانه لازم است پس اگر مساوی خاتم که خاتم و متاخر از مختوم خواهد بود موخر
از زید خاتم یا مقدم از و فرض کنیم محالیکه مذکور است در کلام مستدل لازم می آید زیرا که
در احتمال اول تاخر در زید و در ثانی تاخر در مساوی یعنی خالد فوت گشت و تاخر لازم خاتم
است پس وجود ملزوم بدون لازم مفروض گشت و این محال است لهذا استلزام محال
اجتماع النقیضین نیست لیکن وجود ملزوم بدون لازم که مفروض است او خود محال است
فی نفسه و بنظر استحاله لازم که اجتماع النقیضین است نه وجود مساوی زید زیرا که جایز است
که زمانه هر دو متساوی یکی باشد چنانکه در عمرو و بکر در قوم شریف و هیچ محذور لازم نمی آید اقول

چون این پلید نافهم در انهماک نافهمی را از حد گذرانیده مارا باید که اول بتفصیل دلیل پردازیم بعد ازان
معالجه مالیخولیای او سازیم اول باید دانست که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
از جمله ممکنات برگزیده باآنحضرت صلی الله علیه وسلم بعض صفات کمال آنچنان بخشیده که احتمال
اشتراک بین اثنین ندارند اثبات آن بدیگری بی سلب آن ازان حضرت صلی الله علیه وسلم
واثبات آن باآنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن از جمیع من عداه محتمل نیست پس بعد تسلیم
اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بان صفات کمالیه تجویز اتصاف دیگری بان صفات تجویز
اجتماع ثبوت آن صفات باآنحضرت صلی الله علیه وسلم با سلب ثبوت آن باآنحضرت صلی الله
علیه وسلم واجتماع سلب ثبوت آن صفات بغیر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با ثبوت آن
صفات بان غیر است پس تجویز اجتماع النقیضین است پس آن غیر که مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم دران صفات فرض کرده شود مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع
النقیضین محال بالذات است هرچه باشد مثلا جسمیکه مصداق ابیض ولیس بابیض معا وانسانیکه
مصداق کاتب ولیس بکاتب معا وشخصی که مصداق عالم ولیس بعالم معا باشد ممتنع بالذات است
پس شخصی که مصداق مساوی له صلی الله علیه وآله وسلم فی الکمالات است ما صدق علیه انه مساو له صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات وانه لیس بمساو له فی الکمالات است فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو
ممتنع بالذات واز جمله آن صفات که احتمال اشتراک بین اثنین ندارند او سبحانه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را من بین الممکنات بان صفات اختصاص بخشیده است خاتم النبیین است که این صفت
احتمال اشتراک بین اثنین ندارد زیرا که النبیین جمع محلی باللام المفید عموم واستغراق است پس معنی
خاتم النبیین آخرین همه انبیا یعنی آن نبی که پس همه انبیا مبعوث شود واین صفت بر دو نبی صادق
نتواند شد زیرا که صدق آن بر یکی ازان هر دو میخواهد که آن دیگری داخل عموم مضاف الیه یعنی
النبیین باشد وآخرین همه انبیا نباشد وصدق آن بر دیگری میخواهد که آن یکی داخل عموم مضاف الیه
یعنی النبیین باشد وآخرین همه نبیین نباشد پس فرض صدق خاتم النبیین بر دو کس فرض تناقضین

است چه صدق خاتم النبیین بریکی ازان هردو بلی عدم صدق خاتم النبیین بر دیگری محتمل نیست چه خاتم النبیین یعنی آن نبی که متاخر از سائر انبیا مبعوث باشد سوای یک نبی که دین او موبد و ناسخ ادیان و ملت و ناسخ ملل باشد و همه کسان که در عهد او یا بعد عهد او باشند امت او باشند نتواند شد بر هر واحد از دو نبی صادق نمی تواند شد که او متاخر از سایر انبیا مبعوث است و دین او موبد و ناسخ ادیان است و همه کسان که در عهد او و یا بعد عهد او باشند امت او باشند والا هر یکی ازان دو نبی از هر یکی ازان هر دو متاخر مبعوث باشد و دین هر یک ازان هر دو ناسخ دین هر یک ازان و هر یکی ازان هر دو امت هر یکی ازان هر دو باشد واللازم صریح الاستحاله و اتصاف آنحضرت صلی الله علیه و سلم بصفت خاتم النبیین بمعنی اینکه آنحضرت صلی الله علیه و سلم متاخر از سایر انبیا مبعوث اند و همه کسان از ثقلین که در عهد سعادت مهد آنجناب صلی الله علیه و سلم بوده اند یا بعد العهد بودند و هستند و خواهند شد امت آنحضرت صلی الله علیه و سلم اند و دین آنحضرت صلی الله علیه و سلم موبد و ناسخ ادیان و ملت او ناسخ ملل قطعاً ثابت است قال عز من قائل ما کان محمد ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله وخاتم النبیین وقال و ما ارسلناک الا کافة للناس بشیرا و نذیرا فلفظ النبیین که جمع محلی باللام است صیغه عموم و استغراق است پس معنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است و قوله کافة للناس نص است بر عموم رسالت آنحضرت صلی الله علیه و سلم همه اناسی موجودین عهد آنحضرت صلی الله علیه و سلم و ابعد عهد آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم را و روی فی حدیث معراجه صلی الله علیه و سلم فقال تبارک و تعالی له ای للنبی صلی الله علیه و سلم سل فقال انک اتخذت ابراهیم خلیلا و اعطیته ملکا عظیما و کلمت موسی تکلیما و اعطیت داؤد ملکا عظیما و النت له الحدید و سخرت له الجبال و اعطیت سلیمان ملکا عظیما و سخرت له الجن والانس والشیاطین و اعطیته

ملکا لا ینبغی لاحد من بعدہ وعلمت عیسی التوریۃ والانجیل وجعلتہ یبری الاکمہ والابرص واعذتہ
وامہ من الشیطان الرجیم فلم یکن لہ علیہما سبیل فقال لہ ربہ تعالی قد اتخذتک حبیبا فہو
مکتوب فی التوریۃ محمد حبیب الرحمن وارسلتک الی الناس کافۃ وجعلت امتک ہم
الاولون وہم الآخرون وجعلت امتک لایجوز لہم خطبۃ حتی یشہدوا انک عبدی ورسولی
وجعلتک اول النبیین خلقا وآخرہم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطہا نبیا
قبلک واعطیتک خواتیم سورۃ البقرۃ من کنز تحت عرشی لم اعطہا نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما
انتہی وقال صلی اللہ علیہ وسلم کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرہم فی البعث وکتب عقاید
مشحون اند بانیکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم النبیین وآخر الانبیاء اند وانیکہ آنجناب
صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مبعوث اند الی الناس کافۃ بل الی الثقلین کافۃ بل الی
الخلق کافۃ ودین آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مؤبد وناسخ ادیان ہست غالب کہ مخالف
ہم بظاہر انکار آن نکند فلا حاجۃ الی نقل الآیات والآثار الواردۃ فی ہذا الباب اذا
تمہد ہذا فنقول کہ دعوی ما این است کہ شخصی کہ مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات ہست وبعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم بجمیع کمالات کہ در ذات قدسی صفات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ اند
قول بامکان مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باطل ہست ودلیل آن
این ہست کہ اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد از وقوع آن نظرا الی
نفس ذاتہ محال لازم نآید حالانکہ او مصداق اجتماع النقیضین ہست چہ شخصی کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد اگر موجود فرض کردہ شود یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد
علی الثانی مساوی مفروض مساوی نہ شد پس صادق آید بران انہ مساو لہ
صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فی جمیع الکمالات وانہ لیس بمساو لہ صلی اللہ علیہ وسلم
فی جمیع الکمالات فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نباشد معاذ اللہ زیراکہ سابق محقق شدہ کہ صفت خاتم
النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد دبراین شق نیز آن مساوی مفروض مساوی نشد
فیصدق علیہ انہ مساو لہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو لہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم فی جمیع الکمالات فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وہم مصداق مساوی
برفرض وجودش مصداق انہ لیس بمساو ہست فوجودہ مستلزم لعدمہ وکل ما وجودہ مستلزم
لعدمہ ممتنع بالذات وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم النبیین باشد یا نہ اگر داخل عموم النبیین باشد او
از جملہ سایر انبیا باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخرین آنہمہ ہست پس لامحالہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم از ان متاخر بمبعوث باشد پس مساوی مفروض آخرین انبیا نباشد پس
مساوی باشد و نباشد واگر داخل عموم النبیین نباشد پس نبی نباشد پس مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش یا او الی الناس
کافۃ یعنی جملہ کسانیکہ در عہد وجودش وبعد عہد وجودش باشند مرسل باشد یا نہ علی الثانی
او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الی الناس کافۃ یعنی جملہ
کسانیکہ در عہد وجود با وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وبعد آن موجود باشند مرسل ہست
وبراین تقدیر این صفت در مساوی مفروض یافتہ نشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد
وعلی الاول یا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واست آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم الناس
کافۃ داخل باشد یا نہ اگر داخل باشند آن مساوی مفروض مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نشد ضرورۃ عدم تساوی المرسل والمرسل واگر داخل نباشند عہد آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم از عہد مساوی مفروض متاخر باشد پس آن مساوی خاتم النبیین نباشد
پس مساوی باشد و نباشد وبہ تقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ

علیہ وسلم ممکن باشد بعد فرض وجودش او با در عموم الناس کافۃ فی قولہ سبحانہ وما ارسلناک
الا کافۃ للناس داخل باشد یا نہ اگر داخل باشد او از است آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
باشد پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و نباشد
و اگر داخل نباشد وجود مفروض آن قبل عہد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس او خاتم
النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد
و نباشد فعلی التقادیر آن مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق
اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن محال بالذات است وہو المطلوب
و بہ تقریر آخر اگر مصداق مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد
بعد فرض وقوع آن یا صاحب دین و کتاب باشد یا نہ اگر صاحب دین و کتاب نباشد مساوی
آن حضرت نشد پس مساوی شد و نشد و اگر صاحب دین و کتاب باشد دین و کتاب او
منفا پر دین و کتاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس دین و کتاب او یا منسوخ بدین و
کتاب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس او خاتم النبیین نشد پس مساوی آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمال نشد پس مساوی شد و مساوی نشد یا دین و کتاب
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ بدین و کتاب او منسوخ باشد بر این تقدیر آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نشد و ہو خلاف اسلام و مع ذلک بر این تقدیر او مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد پس مساوی شد و نشد بہر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین
است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس مساوی مفروض مصداق
اجتماع النقیضین است ہذا التقریر ای تقریر الدلیل و حاصل این است کہ دو کس ہر چہ کہ
باشند موصوف بخاتم النبیین نتوانند شد اتصاف یکی باین صفت بی سلب اتصاف
جمیع ما عداه باین صفت متحقق نیست این احمق ناقہم حاصل دلیل نفہمید و توہم کرد کہ حاصل
دلیل این است کہ اگر زمانہ مساوی مذکور از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

موخر باشد ہمان مساوی فقط خاتم النبیین باشد واگر زمانه او بر زمان نبوت
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقدم باشد آن مساوی خاتم نباشد پس بر آن
اعتراض کرد که درینجا احتمال ثالث ہست که زمانه او و زمانه نبوت آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم یک باشد برین تقدیر ہردو یعنی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
و مساوی مفروض خاتم النبیین باشند و ندانست که معنی بودن آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین این ہست که آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
آخرین ہمه نبیین اند و بعد سایر انبیا مبعوث اند و صیغه النبیین صیغه عموم
و استغراق ہست و خاتم سوی النبیین مضاف ہست پس خاتم النبیین
ہمان کس تواند بود که بعثت او بعد سایر انبیا باشد و دین او ناسخ ہمه ادیان
و نبوت او عام و ہمه کسان که در عہد او یا بعد عہد او باشند امت او باشند
اگر دو نبی در یک زمان باشند ہیچ یکی ازان ہردو صادق نمی آید که او بعد
جمیع من عداه من الانبیا مبعوث ہست و نه اینکه دین او ناسخ ہمه ادیان ہست و نه
نبوت او عام ہست و نه ہمه کسان که در عہد او و بعد عہد او بند امت او باشند
درینصورت یکی ہم ازان ہردو خاتم النبیین نشد ازین کلام او ہویدا شد که این ہنوز بالغ
تا حال معنی خاتم النبیین ندانسته ہست و نفہمیده که اتصاف کسی بخاتم النبیین بی آنکه
در عہد نبوت او و بعد عہد او دیگری نبی نباشد محال ہست و نتوانست دانست که اگر نبی دیگر
در عہد سعادت مہد آنحضرت صلی اللہ علیہ و آله وسلم مبعوث فرض کرده شود یا او بر دین و شریعت
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس او آخر ہمه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب نشد
پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد یا آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر دین و شریعت
او باشد پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخرین ہمه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب
نشد و علی ہذا التقدیر مع کونه خلاف المسلم مساوی مساوی نشد یا دین شریعت او منافی

دین وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس با دین وشریعت او موید باشد پس دین
وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موید نباشد برین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
مساوی او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد ومساوی نباشد یا دین و
شریعت او موید نباشد پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس
مساوی باشد ومساوی نباشد وعلی التقادیر فهو مصداق اجتماع النقیضین است
ونیز اگر بالفرض نبی دیگر در عهد نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث باشد یا او مرسل
الی الناس کافة باشد یا مرسل الی الناس کافه نباشد اگر مرسل الی الناس کافه نباشد
آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد لکونه صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا الی
الناس کافه واگر مرسل الی الناس کافه باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازامت او باشد
العیاذ باللہ وبراین تقدیر با وجود بودن این خلاف مسلم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی
او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد ومساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فی جمیع الکمالات نباشد بهر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق
اجتماع النقیضین محال بالذات است فهو محال بالذات ابدای این احتمال ناشی از
غایت نادانی وبی ایمانی این سر کردهٔ جهال است وانچه گفته است که شق اول بر تقدیر
تقدم زمان نبوت آنحضرت است وشق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت شخص مفروض مساوی
است مضر مستدل نیست بلکه مشید ارکان دلیل است زیرا که چون مبرهن شد که وصف
خاتم النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد وبودن دو کس خاتم النبیین معا محتمل نیست
پس اگر وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرض کرده شود آن مساوی خاتم النبیین
باشد پس زمان نبوت او متاخر از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد وآنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین است پس زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان
نبوت او متاخر باشد پس زمان نبوت آن مساوی نسبت بزمان نبوت آنحضرت صلی اللہ

علیہ وسلم ہم متاخر باشد و نباشد ہم متقدم باشد و نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات
پس وجود مساوی کہ مصداق اجتماع النقیضین ہست محال بالذات است و ذلک ہو
المدعی وقول او پس گویا چنین گفت الی آخرہ مبنی ہست بر نفہمیدنش حاصل دلیل بر تشقیق در
بودن مساوی خاتم الانبیا کہ در ثبوت نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا ہست
و بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا کہ در ثبوت نبودن آن مساوی خاتم الانبیا
است بودہ ہست و بناءً علیہ فرض مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
فرض مصداق اجتماع النقیضین است وچون خاتم الانبیا بودن مساوی مفروض
بی تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وخاتم الانبیا بودن آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بی تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان نبوت آن مساوی
مفروض محتمل نیست اجتماع تاخر وسلب تاخر از وجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وجود
آن مساوی لازم ہست پس وجودش مصداق اجتماع النقیضین ہست پس محال بالذات
شد پس از کلام او تقریری دیگر مستنبط شد فہو فی ہذا الایراد کالباحث عن حتفہ بظلفہ
وقول او میگوییم کہ در ینجا احتمال ثالث ہست کہ زمان نبوت ہر دو یکی باشد و برین تقدیر ہر دو
برابر خاتم الانبیا باشند ناشی ہست از غایت جہل چہ الانبیا جمع عام مستغرق است
پس خاتم الانبیا آن ہست کہ خاتم ہمہ انبیا باشد پس در صورت بودن دو نبی در یک زمان
ہیچکی از ان ہر دو خاتم الانبیا نیست چہ ہیچکی از ان ہر دو آخرین ہمہ انبیا نیست وقد مر آنفًا
مفصلا و از ینجا ظاہر گشت کہ قضیہ اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
خاتم الانبیا نباشند العیاذ باللہ کلیہ صادقہ است زیرا کہ بر تقدیر بودن آن شخص خاتم
الانبیا تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروریست و بر تقدیر
اتحاد زمانہ نبوت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و نبوت آن شخص ہیچکی خاتم الانبیا نتواند
بود وقول بانیکہ برین تقدیر ہر دو خاتم الانبیا باشند ناشی از جہل بمعنی خاتم الانبیا است

پس منع صدق کلیہ از غایت غباوت ناشی است پس مقدم این شرطیہ بر جمیع تقادیر مستلزم
تالی است و ہمچنان شرطیہ دویمی یعنی اینکہ اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم الانبیا است
دیگری خاتم الانبیا نتواند بود بر ہمہ تقادیر صادق است پس اعتراض این قایل کہ مبنی بر جہالت
از معنی خاتم الانبیا است ناشی از غایت نادانی و بی ایمانی است در صحیحین مروی است
از ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مثلی ومثل الانبیاء
کمثل قصر احسن بنیانہ ترک منہ موضع لبنۃ فطاف بہ النظار یتعجبون من حسن بنیانہ الا موضع
تلک اللبنۃ فکنت انا سددت موضع اللبنۃ ختم بی البنیان وختم بی الرسل وفی روایۃ وانا
اللبنۃ وانا خاتم النبیین درین حدیث نظر این کور باطن از ان قصر موضع ولبنہ باز آید متروک ماندہ و
سد آن موضع از وجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشدہ کہ سد موضع ولبنہ باز آید از ان
از یک لبنہ صورت توانست بست از ین حدیث ظاہر است کہ از ان قصر یک لبنہ متروک
ماندہ بود دران گنجایش لبنہ دیگر نبود وسبحانہ بوجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آنموضع را
مسدود و قصر رسالت را تام وکامل فرمود اگر آن لبنہ دیگر فرض کردہ شود آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم آن لبنہ نتواند بود چون آن لبنہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اند چنانچہ ارشاد شدہ
وانا اللبنۃ دیگری آن لبنہ نتواند بود چون شیخ نجدی در اتباع او ہمچو این جاہل قایل بامکان کرورہا
مساویان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات اند بدالنسبت این جملہ در قصر نبوت و
رسالت کرورہا لبنات متروک شدہ اند بلکہ لبنات غیر متناہیۃ متروک ماندہ اند پس در
اعتقاد این بی ایمانان حدیث شریف مشتمل بر چند کذبات است و عقیدت اینہا الا موضع
لبنہ ہم کذب است چہ در اعتقاد آنہا دران قصر مواضع کرورہا لبنات بلکہ مواضع لبنات غیر
متناہیۃ متروکہ بزعمہا تا حال باقی است وابد الدہر باقی خواہد ماند ونیز در اعتقاد اینہا فکنت
انا سددت موضع اللبنۃ ہم کذب است چہ در قصری کہ در آن لبنات غیر متناہیۃ متروک
ماندہ باشد از یک لبنہ چہ کار برمی آمد وقولہ فطاف بہ النظار یتعجبون من حسن بنیانہ الا

موضع تلک اللبنہ ہم در اعتقاد این ملحدان کذب است چہ نزد اینہا و در آن قصر در عقیدت اینہا مواضع لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ اند با وجود متروک ماندن لبنات غیر متناہیہ در آن قصر لا موضع تلک اللبنہ کذب است و تعجب ناظران از حسن بنیان قصری کہ در ان مواضع لبنات غیر متناہیہ متروک مانند معنی ندارد و غایت تلبیس این ملحدان این است کہ از قول بامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمالیہ نفی قدرت او سبحانہ لازم می آید حال آنکہ این ملحدان را از التزام این لازم گزیر نیست زیراکہ از دو حال خالی نیست آیا نزد این ملحدان اکمال منصب نبوت و رسالت و اتمام آن و رسانیدن این منصب باقصی درجات آن و تکمیل قصر نبوت بدینان کہ در آن موضع یک لبنہ باقی نماند تحت قدرت کاملہ او سبحانہ ہست یا نہ علی الثانی التزام نفی قدرت او سبحانہ بر اینہا لازم و متحتم است و علی الاول چون درجہ بالا تر از اقصی درجات ممکن نیست و ہم درجہ مساوی اقصی درجات امکان ندارد و الا اقصی درجات اقصی درجات نباشد و ہو محال پس درجہ کہ مساوی اقصی درجات یا اعلی از ان باشد تحت قدرت کاملہ داخل نشد بر این تقدیر این نافہمان را از التزام نفی قدرت او سبحانہ بر مساوی خاتم الرسل و الا نبیاء کہ مکمل و متمم نبوت و رسالت اند و بر اعلی از ان ہیچگونہ گریز نیست و در مثلی کہ حدیث شریف ارشاد شدہ است ہمین کلام جاری ہست کہ آیا اکمال آن قصر بدینان کہ در آن ہیچ موضع لبنہ متروک نماند تحت قدرت کاملہ داخل ہست یا نہ علی الثانی نفی قدرت کاملہ بر اکمال آن قصر لازم آمد و علی الاول ہیچ موضع لبنہ بعد اکمال آن قصر در آن قصر باقی نیست پس موضع کہ این لبنہ دیگر در آن قصر کامل کہ در آن ہیچ موضع لبنہ نیست محال است پس تحت قدرت داخل نیست و منشاء اشتباہ ہمین ہست کہ محال بالذات را ممکن بالذات وانمودہ میخواہند کہ الحاد خود را بحیلہ عموم قدرت کاملہ رواج دہند و اللہ متم نورہ ولو کرہ الکافرون و قول او توضیحش طرفہ ہذیانی ہست کہ از مجانین ہم ہیچ این ہرزہ کمتر سر میزند اگر در قوم کریم

مفروض خود زید را خاتم العلما وخاتم الحفاظ وخاتم الکتاب وخاتم الشعرا اقرار داده است
معنی آن این است که زید آخرین ہمہ علمای وہمہ حفاظ وہمہ کتاب وہمہ شعرای قوم کریم مفروض
است واگر خالد در زمان آینده موصوف بصفات علم وحفظ وکتابت وشاعری در قوم
کریم بوجود آید حکم بودن زید خاتم العلما وخاتم الحفاظ وخاتم الکتاب وخاتم الشعرا در قوم
کریم برین تقدیر محض کاذب بوده است درحقیقت خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
دران قوم خالد است نه زید بعد تسلیم اینکه خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن
قوم زید است خالد را خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن قوم نتوان گفت چه
بعد تسلیم اینکه آخرین ہمہ علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم زید است دیگری را خاتم ہمہ علمای
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم گفتن منافی آن تسلیم است که معنی آن تسلیم این است که زید
از ہمہ علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متاخر موصوف بعلم وحفظ وکتابت وشاعریست
وکسی دران قوم که موصوف باین صفت باشد از زید متاخر نیست ونه بزید معیت دارد
چه اگر کدامین عالم وحافظ وکاتب وشاعر در آن قوم از زید متاخر است یا بزید معیت
دارد ازین معنی صادق نمی تواند شد که زید از ہمہ علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم
متاخر است قول او پس زید خاتم کمالات گشت الفاظ بمعنی است خاتم از جنس
مختوم می باشد عبارت صحیح این است زید خاتم الموصوفین باین کمالات گشت یعنی زید
آخرین ہمہ موصوفین باین کمالات در آن قوم گشت وبراین تقدیر دیگری را آخرین موصوفین
باین کمالات در آن قوم گفتن منافی قول نبودن زید آخرین ہمہ موصوفین باین کمالات
در آن قوم است وقول او در قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس
بعمرو وبکر بی تقدیم یکی بر دیگری ہمہ کمالات ختم شد واگر مراد از آن این است که در قوم شریف
مفروض قول بودن ہر یک از عمرو وبکر که در یک زمان موصوف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری
در قوم شریف اند خاتم ہمہ علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم صادق است این غلط

محض است که خاتم علمای وحفاظ وکتاب وشعرای قوم مذکور همان کس است که او متاخر از
همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متصف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری باشد وبر
تقدیر مذکور نه عمرو از همه علمای وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متاخر است ونه بکر بلکه عمرو
از بعض علمای وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم متاخر نیست وهمچنان بکر واگر مراد از این اینست
که کمالات مسطوره دران قوم بعد عمرو وبکر نماند این معنی را از ما نحن فیه مساسی
نیست گفتگو در صفت خاتم النبیین است اگر فرض کرده شود که در یک زمان دو نبی باشند
وبعد آن هر دو کس نبوت منقطع شود هیچکی از ان هر دو خاتم النبیین نتواند بود چه هیچکی از ان
هر دو آخرین همه انبیا نیست این قول او یا تلبیس است یا نافهمی وقول او میگویم الی قوله و
سخافت این کلام ظاهر است دلیل بلادت ونافهمی اوست زیراکه اگر زید را خاتم همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم مسلم داشته شود مساوی زید در جمیع صفات ممتنع
بالذات است بلاشبهه زیراکه اگر مساوی زید در جمیع صفات در آن قوم ممکن باشد بعد
فرض وجود آن یا آن مساوی خاتم همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم باشد یا نه اگر
نباشد آن مساوی مساوی نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است واگر خاتم همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم باشد زید در عموم همه علما وحفاظ وکتاب وشعرای
آن قوم داخل واز جمله مختومین باشد نه خاتم پس او بصفت خاتم نباشد مساوی آن
مساوی مفروض نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است وانچه این سخیف الرای
در بیان سخافت این کلام میگوید که بودن وصف خاتم در آن مساوی اختیار کردیم
ونبودن وصف خاتم بر این تقدیر در زید ممنوع از سخافت عقل او ناشی است چه بر این
تقدیر زید در عموم مختومین داخل خاتم چگونه تواند بود واگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب
وشعرا داخل نیست متصف بعلم وحفظ وکتابت وشاعری نیست درینصورت هم آن
مساوی مساوی زید نیست فهو مصداق اجتماع النقیضین پس بر تقدیر وجود مساوی

مفروض وبودنش موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا زید خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا نمی تواند بود وبرین تقدیر هم آن مساوی نیست و در قوم شریف
مفروض ہیچیکے از عمرو وبکر بسبب بودن آن ہر دو در یک زمان و داخل بودن ہر دو
ازان ہر دو در عموم علما وحفاظ وشعرا بر ہیچیکی ازان ہر دو صادق نیست که او آخرین همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای قوم شریف است زیراکه ہیچیکے ازان ہر دو متاخر از همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم نیست پس قول بودن عمرو وبکر خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا در قوم شریف مبنی بر نفهمیدن معنی خاتم مذکور ہست وبر تقدیر وجود خالد
وبودنش متصف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در قوم کریم زید خاتم علما وحفاظ
وکتاب وشعرا در قوم کریم نمی تواند بود و در صورت بودن زید متصف بخاتم علما وحفاظ
وکتاب وشعرای قوم کریم خالد متصف بخاتم علما وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم نمی تواند
بود وبهر تقدیر اشتراک زید وخالد درین وصف نمی تواند شد بلکه بر یک تقدیر زید فقط
متصف باین وصف خواهد بود وبر تقدیر دویم خالد فقط متصف باین وصف خواهد بود
تجویز احتمال اینکه ہر دو معا متصف باین وصف باشند بی حماقت وبلادت از
کسی متصور نیست ففیما نحن فیه بر تقدیر تسلیم خاتم الانبیا بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قول بامکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین
است چه برین تقدیر آن مساوی متصف باین صفت نتواند بود وپس مساوی نتواند
بود وبر تقدیر فرض وجود مساوی واتصاف او باین صفت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم متصف باین صفت نتواند بود وبرین تقدیر آن مساوی مفروض مساوی نتواند بود
فعلی التقدیرین او مصداق مساوی ولا مساوی ہست فهو علی التقدیرین مصداق اجتماع
النقیضین ہست وعجب تر ازین خرافات او قول اوست آنکه چون خاتم را تاخر ومفهوم
را تقدم زمانه لازم ہست الی آخره خبط وجنون او ازین هذیان او پیدا ہست اولا آنکه

که خاتم آخر را گویند و مختوم مضاف الیه آن است تاخر زمان در معنی خاتم ماخوذ است لازم آن نیست
لازم در معنی بلزوم ماخوذ نمی باشد وثانیا ازین جهت که او درینجا اعتراف دارد باینکه تاخر زمان
لازم خاتم است وتقدم زمان لازم مختوم است پس حالا گوید که معنی خاتم النبیین چیست
شاید الحال بداند که خاتم النبیین همان نبی است که از سائر انبیا متاخر باشد پس بالفرض اگر
دو نبی در یک عهد باشند وبعد آن عهد نبوت منقطع شود هر واحد ازان هر دو در عموم النبیین
که مضاف الیه است داخل است پس اگر یکی ازان هر دو بخاتم النبیین موصوف باشد لامحاله
دویمی در عموم النبیین المختومین داخل است پس آن یک ازان دویمی متاخر باشد پس او
مصداق تاخر وعدم تاخر باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین وهمچنان دویمی اگر موصوف
بخاتم النبیین باشد آنکس که با معیت در نبوت وارد داخل عموم النبیین المختومین ور انکس
متقدم باشد پس مصداق تقدم وعدم تقدم باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین این
مفتون مجنون با وجود اعتراف باینکه خاتم را تاخر زمان ومختوم را تقدم زمان لازم است
تجویز میکند که در یک عهد دو نبی خاتم الانبیا باشند وتجویز میکند که در قوم شریف مفروض
او عمرو وبکر هر دو خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در یک زمانه باشند واگر از
غایت بلادت وشدت غباوت چنان فهمیده است که زید در قوم کریم خاتم کمالات
است وعمرو وبکر در قوم شریف خاتم کمالات اند زید را خاتم العلما والحفاظ والکتاب
والشعرا در قوم کریم وعمرو وبکر را در قوم شریف خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
گفتن تا هم کمالاتش محض بیهوده است چه اگر کمالات را مختوم وزید را در قوم کریم خاتم وعمرو
وبکر را در قوم شریف خاتم قرار داده است این حماقت دیگر است چه خاتم از جنس مختوم
می باشد زید وعمرو وبکر از جنس کمالات نیستند ناچار او را اعتراف بودن مختوم
علما وحفاظ وکتاب وشعرا یعنی آن جمع مستغرقه عامه لازم خواهد بود وبراو تجویز امکان
مصداق اجتماع النقیضین از تجویز بودن عمرو وبکر خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا

در قوم شریف وتجویز امکان مساوی زید بعد تسلیم بودن زید خاتم العلما والحفاظ والکتاب
والشعراء در قوم کریم لازم خواهد آمد کما بینا مفصلا وجواز اتحاد در زمانه او را سود نمی بخشد بلکه
بر تقدیر اتحاد زمانه امکان مصداق اجتماع النقیضین یعنی تقدم وعدم تقدم وتاخر وعدم تاخر ومعیت
وعدم معیت بوجوه چند لازم می آید وانچه گفته است پس مساوی خاتم را الی آخره عجیب هذیانی
است چه هرگاه که زید را موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعراء در قوم کریم فرض کرد ضرور
است که زید از همه علما وحفاظ وکتاب والشعرای آن قوم متاخر باشد والا او خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
در آن قوم نتواند بود وچون خالد را بدین صفت موصوف فرض کرد ضرور است که خالد از همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم موخر باشد پس اگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب وشعرا
داخل نیست مساوی خالد نیست واگر داخل است منجمله مختومین است نه خاتم پس مساوی
خالد نیست زیرا که بدین صفت موصوف نشد وهمچنان اگر خالد در عموم مذکور داخل نیست
موصوف باین صفت نیست واگر داخل است از جمله مختومین است نه خاتم پس مساوی زید
نیست حاصل که اگر زید مقدم بر خالد است زید متصف باین صفت نیست واگر خالد
مقدم بر زید است خالد متصف باین صفت نیست واگر هر دو در یک زمان اند هیچیکی
از آن هر دو متصف باین صفت نیست وهمچنان هر یک از عمرو وبکر در قوم شریف که
در یک زمان مفروض اند خاتم العلماء والحفاظ والکتاب والشعراء در آن قوم نیست والا
هر یک خاتم وهر یک مختوم وهر یک متاخر وهر یک غیر متاخر وهر یک مقدم وهر یک غیر متقدم
و در میان آن هر دو معیت وعدم معیت باشد وهر یک بچند گونه مصداق اجتماع النقیضین
باشد ونیز کسی که مجنون ومسلوب العقل نیست لزوم اجتماع النقیضین از اشد
محذورات است پس قول او وا هیچ محذور لازم نمی آید شعبه از شعب جنون است وقول او
لیکن وجود ملزوم الی آخره نیز از آثار جنون است چه وجود مساوی در صفتی که در آن
احتمال اشتراک بین اثنین در نفس الامر نباشد مصداق اجتماع النقیضین است

کما صوتنا مرا فصلنا تکرار چون کار با بلد من الحمار افتاد نا چار ضرورت تطویل رو داد و للّٰہ
ولی السداد قال الحایر البائر پس حال خاتم کہ تاخر او را لازم ست وحال اول انبیا
علیہم السلام ست ما اول البشر مثلا کہ مشارکت در آن دیگری را ممتنع نیست لیکن این مشارکت
دیگری را دران ممکن ست بی شبہہ نہ ممتنع بالذات مثلا اگر حضرت حوا را بطور حضرت آدم
علیہ السلام حقتعالی خلق میفرمود ہر دو اول افراد بشر میشدند ہمچنین اگر دو کس را مستغنی
کردہ ختم نبوت میفرمود ہر دو نبی خاتم می شدند پس امکان اشتراک ثابت گشت
مثالش از علم اصول فقہ اگر امام بگوید اول من دخل ہذا الحصن فلہ من النفل کذا پس اگر یک کس
فقط اول داخل شد مستحق نفل مذکور ست واگر دو کس معا داخل شدند ہر دو مستحق
آن نفل خواہند بود پس ہر یک ازین دو کس اول داخل ست با وجود تعدد ہمچنین خاتم
است وظاہر ست کہ ممکن بالذات ممکن ست دائما در حال عدم و وجود کما ہو الظاہر
پس این ممکن اگر موجود واقع نشدہ ممتنع شدہ بوجہی پس امتناعش بالغیر خواہد بود نہ بالذات
و ممتنع بالغیر داخل تحت قدرت کاملہ است چنانکہ ایمان ابولہب بنا برین قیاس و دلیل
معترض مستدل بر امتناع ذاتی مساوی خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم بلا شبہہ باطل
خواہد بود اقول این نادان بی ایمان باین کلام حماقت التیام تیشہ بر پای
خود زد و سر شوریدہ خود را بدست خود شکست تفصیل این مقال و بیان
این اجمال آنکہ لفظ اول افعل التفضیل ست وگاہی بمعنی قبل مستعمل میشود و افعل
التفضیل وقتیکہ باضافت مستعمل می شود مقصود ازان تفضیل موصوف آن بر مضاف
الیہ می باشد افادہ تفضیل آن بر جمیع من عداہ مما اضیف الیہ میکند مثلا اگر گفتہ شود
محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم افضل الانبیاء مفاد آن تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بر سائر انبیا است واین معنی بر مبتدیان نحو خوان پوشیدہ نیست پس آنکس کہ بوصف
اول الانبیا موصوف ست لا محالہ یکی خواہد بود واگر فرض کردہ شود کہ دو نبی معا بلیبی

لہ غایت ضعیف بیچارگی گشتہ ۱۲ منتہی الارب

از دیگر انبیا مبعوث شده اند هیچکی ازان هر دو اول الانبیا صادق نتواند بود چه معنی اول
الانبیا این است که سابق بر جمیع من عداه است و هیچیکی ازان هر دو سابق بر جمیع من عداه
نیست بلکه سابق بر بعض من عداه است پس این وصف اگر در شان احدی صادق است
بعد تسلیم صدق بر آن احد تجویز صدق آن بر دیگری تجویز صدق نقیضین بر شئی واحد است
مثلا در شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت باری جلشانہ ارشاد شده چه ملتنک
اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند باول النبیین خلقا
بعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت تجویز امکان اتصاف دیگری باین
صفت تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین است چه اگر دیگری باین صفت ممکن باشد
از فرض وقوع آن نظرا الی ذاته محال لازم نه آید حال آنکه از وقوع آن نظرا الی ذاته تحقق
مصداق اجتماع النقیضین لازم می آید زیرا که اگر دیگری باین صفت موصوف باشد آن دیگر
در عموم النبیین داخل باشد یا نه اگر در عموم النبیین داخل نباشد اول النبیین خلقا نتواند بود
و اگر در عموم النبیین داخل باشد در جمله مفضل علیهم باشد پس اول النبیین نباشد پس اول
النبیین باشد و اول النبیین نباشد و هم بر تقدیر وجود مساوی مذکور آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه و علی التقدیرین آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
مساوی آن مساوی نباشند پس آن مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق
اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و همچنان چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخر النبیین
هستند دیگری موصوف باین صفت نتواند شد چه اگر دیگری موصوف باین صفت
شو و اگر در عموم النبیین داخل نباشد آخر النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نباشد و اگر در عموم آن داخل باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از وی متاخر باشد
لکو نه آخر النبیین بعثا پس او آخر النبیین نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد و نیز
او اگر آخر النبیین باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اگر در عموم النبیین داخل نباشد العیاذ باللہ

مساوی او نباشد مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد و اگر در عموم آن داخل باشد
آخر النبیین نباشد العیاذ باللہ بر این تقدیر ہم آن مساوی مساوی نباشد فهو علی جمیع التقادیر
مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و ازین حدیث مبرہن شد کہ معنی خاتم النبیین
آخر ہم بنا است نہ چنانکہ این قایل گمان کردہ ست کہ تاخر از لوازم خاتم ست و ازینجا کہ صفت اول
النبیین خلقا از ہمان صفات ست کہ احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و بعد تسلیم اتصاف آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت تجویز امکان مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات
تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین ست و علی ہذا القیاس صفات دیگر ہمچو اول من ینشق عنہ
الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنۃ و اول ما خلق اللہ نوری منجملہ ہمان صفات
اندکہ احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و قول بامکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
درین صفات قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین ست و ہمچنان دیگر صفات نیز کہ
در آن صیغ تفضیل سوی صیغ عموم و استغراق مضاف اند از ہمین قبیل اند کما بیناہ سابقا
وانچہ این احمق نافہم گمان می برد کہ در صفت اول الانبیا و اول البشر مشارکت دیگری
ممکن ست ناشی از غایت جہل و بلادت ست چہ بعد تسلیم آنکہ حضرت آدم علیہ السلام
اول الانبیا ظہورا و اول البشر است تجویز امکان مشارکت حضرت آدم علیہ السلام درین
صفت تجویز مصداق اجتماع النقیضین ست چہ اگر مشارکت حضرت آدم علیہ السلام
درین صفت ممکن باشد و وجودش فرض کردہ شود او یا در عموم انبیا و عموم بشر داخل
باشد یا داخل نباشد علی الثانی آن مشارک اول الانبیا و افضل البشر نشد پس
آن مشارک درین صفت مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
و علی الاول حضرت آدم علیہ السلام بر او مقدم ست زیرا کہ موصوف ست باول الانبیا
و اول البشر کہ بمعنی متقدم علی جمیع من عداہ من الانبیاء والبشر ست و ہرگاہ کہ حضرت
آدم علیہ السلام بر او متقدم ست او مقدم بر جمیع من عداہ من الانبیاء والبشر نیست

پس اول الانبیا او اول البشر نیست پس او مشارک حضرت آدم علیہ السلام درین صفت نیست پس او مشارک ہست و مشارک نیست پس او مصداق اجتماع النقیضین ہست پس او محال بالذات ہست و نیز اگر مشارک حضرت آدم علیہ السلام درین صفت ممکن باشد و وجودش فرض کردہ شود حضرت آدم علیہ السلام اگر در عموم انبیا و عموم بشر داخل نباشد اول الانبیا و اول البشر نباشد و اگر در عموم انبیا و بشر داخل باشد آن مشارک مذکور بر حضرت آدم علیہ السلام مقدم باشد کہ او موصوف ہست با ول الانبیا با ول البشر و معنی این افعل التفضیل درین استعمال متقدم علی جمیع من عداہ من الانبیا و البشر ہست پس لا محالہ او بر آدم علیہ السلام متقدم باشد پس حضرت آدم علیہ السلام اول الانبیا و اول البشر نشد پس آن مشارک مشارک نشد فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات و قولہ مثلا اگر حضرت حوا را بطور آدم علیہ السلام حق تعالی خلق میفرمود ہر دو اول افراد بشر میشدند ناشی ہست از ندانستن او معنی اول البشر و جہل او بانیکہ مفاد افعل التفضیل درین استعمال تفضیل موصوف آن بر جمیع من عداہ ممن اضیف الیہ ہست پس درصورتیکہ او سبحانہ حضرت حوا را بطور حضرت آدم علیہ السلام می آفرید نہ حضرت آدم اول البشر میبودند و نہ حضرت حوا و اگر دو کس را بعانبی میگردانید و بعد ازان نبوت منقطع می شد ہیچکے ازان ہر دو کس خاتم الانبیا و خاتم النبیین و آخر النبیین بمعانی بود ازین قول بیہودہ او معلوم شد کہ با وجود رسیدن این ارذل قریب بارذل عمر معنی اول و آخر و استغراق و عموم صیغ و استعمال افعل التفضیل تا حال ندانستہ ہست و مختصرات صرف و نحو را ہم نفہمیدہ پس نفہمیدنش مطالب دیگر علوم را محل استعجاب نیست و قول او پس امکان اشتراک ثابت گشت متفرع ہست بر ہذیان او پس لہم ہذیان است و از قول او مثالش از جہول فقہ الی قولہ پس ہر یک ازین دو کس اول داخل است با وجہ و تعدد مبرہن شد کہ این کول جہول از فقہ و اصول جہل و ذہول و بی خبری و غفول

دارد قال فی التوضیح ومنہا ای من صیغ العموم کل وجمیع وہما محکمان فی عموم ما دخلا علیہ بخلاف
سائر ادوات العموم فان دخل الکل علی النکرۃ فلعموم الافراد وان دخل علی المعرفۃ فللمجموع
قالوا عمومہ علی سبیل الانفراد ای یراد کل واحد مع قطع النظر عن غیرہ وہذا ان دخل علی النکرۃ
فان قال کل من دخل ہذا الحصن اولا فلہ کذا من النفل فدخل عشرۃ معا یستحق کل واحد
نفلا تاما اذ فی کل فرد اولیۃ مع قطع النظر عن غیرہ فکل اول بالنسبۃ الی المتخلف بخلاف
من دخل وہہنا فرق آخر وہو ان من دخل اولا عام علی سبیل البدل فان ہناک اذا
دخل خمسۃ معا لم یکن لہم شی فاذا اضاف الکل الیہ اقتضی عموما آخر لئلا یلغو فیقتضی العموم فی
الاول فیتعدد الاول وہذا الفرق قد تفردت بہ ایضا وتحقیقہ ان الاول عبارۃ عن الفرد السابق
بالنسبۃ الی کل واحد ممن ہو غیرہ ففی قولہ من دخل ہذا الحصن اولا یمکن حمل الاول علی ہذا المعنی وہو
معناہ الحقیقی واما فی قولہ کل من دخل اولا فلفظ کل دخل علی قولہ من دخل اولا فاقتضی التعدد
فی المضاف الیہ وہو من دخل اولا فلا یمکن حمل الاول علی معناہ الحقیقی لان الاول الحقیقی
لا یکون متعددا فیراد معناہ المجازی وہو السابق بالنسبۃ الی المتخلف انتہی وفی التلویح ان
الاول ہو السابق علی جمیع من عداہ وہو بہذا المعنی لا یتعدد فلہذا فسروہ بالفرد السابق ثم
قال ان فان الداخل متعددا فان دخلوا معا فلا شی لہم فی صورۃ من دخل اولا ولکل واحد
نفل تام فی صورۃ کل من دخل انتہی وفی المنار وشرحہ وفی کلمۃ من یبطل النفل ای
ان قال من دخل ہذا الحصن اولا فلہ من النفل کذا فدخل عشرۃ معا لا یستحق احد منہم
لان الاول اسم لفرد سابق دخل اولا ولم یوجد انتہی از ندانستن این جاہل فی اہل معنی
اول وآخر وفاتح وخاتم وصیغہ اول واستعمال افعل التفضیل را او رد لنقش این
مثال از علم اصول فقہ حال فہمیدن او لسان ولغت وصرف ونحو وفقہ واصول آن
آشکار ہست وفہم او مسایل کلامیہ وعقلیہ را سابق منکشف شدہ است این بیخبر نسبت
بنوشتن این ہذیانات ناحق خود را رسوا وفضیحت گردانید اینہمہ وبال نجدیت است وقول

ممکن بالذات ممکن است دائما الی آخره فی الواقع انچه ممکن بالذات است دائما ممکن بالذات
است لیکن هیچیک مفهوم مع نقیضه ممکن بالذات نیست بلکه ممتنع بالذات است وجود زید
مثلا ممکن بالذات است باین معنی که موجودیت زید بارتفاع عدم او ممکن است و وجود زید
مع عدمه ممکن نیست چه این مصداق اجتماع النقیضین است وهمچنان ایمان ابولهب
ممکن بالذات است که بارتفاع کفر او از صفحه واقع ایمانش ممکن بوده است و ایمان
ابولهب مع عدم ایمانه ممتنع بالذات است که آن مصداق اجتماع النقیضین است امکان
نقیضین معیت دارد مثلا وجود زید هم ممکن است باینطور که عدم او نباشد و عدم زید
هم ممکن است بدینسان که وجود او نباشد و ایمان ابولهب ممکن بوده است بارتفاع بے
ایمانی او از صفحه واقع و بی ایمانی او ممکن است بارتفاع ایمان او از صفحه واقع لیکن
معیت وجود و عدم زید ممکن نیست و معیت ایمان و بی ایمانی ابولهب امکان ندارد و فیما
نحن فیه مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصداق انه لیس بمساوله
فی جمیع الکمالات پس آن ممتنع بالذات است چنانکه زید الموجود المعدوم وابولهب المومن
اللامومن ممتنع بالذات است پس همه هذیانات این قایل جاهل باطل ولا طایل است
قال الاستاذ العلامه ثبوت رسید که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است قال الهادی الی
اقول ثبوت رسید که قول اول قول ثانی نیست اصلا و مطلقا و مستلزم هم نیست بر تقدیر تساوی
زمانه هر دو متساوی آری استلزام بر بعض تقادیر است لیکن استلزام بر بعض تقادیر
است نه مبطل امکان تساوی علی الاطلاق و نیز استلزام مقدم تالی محال بالذات را استلزام متنافی
ذاتی مقدم نیست فلا یفید المعترض ولا یضر اهل الحق اقول سابق مفصلا گذشت که
مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است پس مبرهن گشت که قول بامکان مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین ست این قایل باقتضای غایت حماقت
اتحاد قولین را بر اتحاد معنی مصدری قولین و بر اتحاد الفاظ یا معانی این الفاظ محمول نموده خود را
بنافهمی رسوا کرد و قول او مستلزم هم نیست که بر تقدیر تساوی زمانه هر دو مستساوی ناشی
است از ندانستن معنی خاتم الانبیا و خاتم النبیین کما مر مفصلا و سابق مبرهن شده است که
مصداق مساوی مصداق انه لیس بمساو ست و ازین جهت عدم امکان تساوی
مبرهن شد و تقدیر اتحاد زمان نبوت دو خاتم النبیین که این احمق باقتضای غایت غباوت
برآورده ست اول دلیل بر جهل و نادانی او ست و لفظ تساوی زمانه بجای لفظ اتحاد
زمانه فلتة لسانی او ست و سابق بوجوه مبرهن شد که تساوی علی الاطلاق و علی جمیع التقادیر
محال بالذات ست و آنچه گفته ست که استلزام مقدم تالی محال بالذات را استلزام
امتناع ذاتی مقدم نیست در صورتی است که مقدم بالنظر الی نفس ذاته مستلزم تالی محال
بالذات نباشد چنانچه عدم معلول اول مستلزم عدم واجب سبحانه است علی مذهب الفلاسفه
و چنانچه عدم صفات کمالیه مستلزم عدم او سبحانه است علی مذهب المتکلمین که استلزام درین
از جهت علاقه علیت و امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبه ست و فیما نحن فیه مصداق
مساوی عین مصداق لیس بمساو ست پس آن مصداق اجتماع النقیضین ست که محال
بالذات ست استحاله آن از جهت استلزام کدامین محال دیگر نیست و اطلاق استلزام
فیما نحن فیه از جهت عنوانین و تعبیرین ست یعنی مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات و اجتماع النقیضین و معنون واحد ست چه مصداق مساوی مذکور مصداق اجتماع
النقیضین ست که محال بالذات ست و بر تقدیر تنزل مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم من جمیع الکمالات بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال بالذات ست پس آن هم
محال بالذات ست چنانچه این قایل سابق از شرح عقاید نقل کرده است و قد
اسلفنا ذلک قال الاستاذ العلامة و ان محال بالذات ست قال المجیب

المهند اقول ظاهر اللفظ آن اشاره بقول امکان شخص مذکور است لیکن این غلط وکذب
است واگر مشار الیه قول بامکان اجتماع النقیضین باشد پس مسلم است لیکن باو مفید وبکار
نیست کما عرفت **اقول** سابق مبرهن شد که مصداق برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است پس مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات
است غلط وکذب گفتن آن باقتضای غلط فهمی وکذب گوئی است **قال الاستاذ**
العلامة پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد محال بالذات
است **قال المهند ارذل الهتاز** اقول امتناع ذاتی شخص مذکور ثابت نکرد چنانکه
مکرر دریافت شد پس شخص مذکور ممکن بالذات وممتنع بالغیر است چنانکه ایمان ابولهب
وامثال اینچنین ممکن داخل تحت قدرت کامله است کما مر وهو المطلوب **اقول** امتناع شخص مذکور
بوجوه عدیده بثبوت رسید چنانکه مکرر گذشت وقیاس آن بر ایمان ابولهب باقتضای
حماقت است وقد مر افادة الاستاذ العلامة یا گفته شود که وجود شخصی که برابر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن شخص است **قال الوقاح**
المجاح اقول سابق دریافته شد که وجود آن شخص چون در زمانه مقدم یا مؤخر از زمان
آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرض کرده شود درین دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون
لازم که محال است اجتماع النقیضین لازم می آید پس میگوییم که درین دو صورت وجود
آن شخص مستلزم عدم آنست ومحال است نه در صورت وجود آن شخص در زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم که هیچ محذور لازم نمی آید پس وجودش در بعض زمان ممکن باشد ودر بعض
زمان محال پس محال بالغیر باشد نه محال بالذات چنانچه وجود احد النقیضین در زمان
وجود نقیض آخر ممتنع بسبب لزوم اجتماع النقیضین نه در زمانیکه غیر زمان نقیض آخر
است که درین زمان وجودش ممکن نیست بلکه واجب است زیرا که درین زمانه نقیض

آخر موجود نیست پس اگر آنهم موجود نباشد ارتفاع نقیضین لازم می آید فافهم پس صغری این قیاس
دوم مستدل باطل است و کاذب اقول سابق دریافت شد که صفت خاتم النبیین
و آخر النبیین بعثا که آن حضرت صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم بآن موصوف اند مشترک
بین اثنین نمیتواند شد و ثبوت آن بر یکی بی سلب آن از جمیع من عداه محتمل نیست و اگر
شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم در جمیع صفات در زمان وجود با وجود آنحضرت
صلی الله علیه و آله و سلم موجود می بود محذورات چند لازم می آمد اول اینکه موصوف بودن
آن حضرت صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم بصفت خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا که مسلم
و مفروض است بر این تقدیر امکان نداشت که خاتم النبیین و آخر الانبیا بعثا آن نبی است که
پس سائر انبیا یعنی پس جمیع من عداه من الانبیا مبعوث شود و بر این تقدیر بر آن حضرت
صلی الله علیه و سلم صادق نتوانستی آمد که پس سائر انبیا یعنی پس جمیع من عداه صلی الله
علیه و سلم من الانبیا مبعوث اند فیلزم خلاف المفروض دویم اینکه شخص مساوی بعد فرض وجود
آن یا داخل عموم النبیین باشد یا نه علی الثانی نبی نباشد فضلا عن ان یکون خاتم النبیین
و اگر داخل عموم النبیین باشد پس زمان نبوت او مقدم بزمان نبوت صلی الله
علیه و آله و اصحابه و سلم باشد چه معنی خاتم النبیین که صفت آن حضرت صلی الله
علیه و آله و سلم است آخر النبیین است چنانچه او سبحانه بآن حضرت صلی الله
علیه و سلم ارشاد فرموده جعلتک اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا پس زمان
نبوت او زمان نبوت آن حضرت صلی الله علیه و سلم نشد فیلزم خلاف المفروض
زیرا که مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آن سرور صلی الله علیه و سلم است
علی هذا التقدیر سیوم اینکه بر تقدیر اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی الله علیه و سلم
آن حضرت صلی الله علیه و سلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه علی الثانی آنحضرت صلی الله
علیه و سلم نبی نباشند پس معاذ الله خاتم النبیین نباشند و المفروض خلافه و علی الاول

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل النبیین المختومین باشند نہ خاتم النبیین فیلزم خلاف
المفروض ونیز برین شق چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منجملہ نبیین مختومین باشند وآن
شخص مساوی خاتم النبیین باشد لامحالہ زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر زمان
نبوت او مقدم باشد فیلزم خلاف المفروض چہ مفروض اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ونبوت آن شخص مساوی است چہارم اینکہ بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ونبوت شخص مساوی نہ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخر النبیین بعثا کہ معنی خاتم النبیین
است صادق می آید و نہ بر آن شخص مساوی آخر النبیین بعثا کہ معنی خاتم النبیین است صادق
می آید فیلزم خلاف المفروض زیرا کہ مفروض این است کہ ہر دو یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وآن
شخص مساوی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا ہستند پنجم اینکہ خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بعثا
مبعوث الی الناس کافہ ہست پس بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت
آن شخص مساوی اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی الناس کافہ نباشند آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم موصوف باین صفت نباشند والمسلم المفروض خلافہ واگر مبعوث الی الناس کافہ
باشند آن شخص مساوی از امت واتباع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس مساوی باشد
ومساوی نباشد ششم اینکہ آن شخص مساوی بر تقدیر اتحاد زمان نبوت او ونبوت آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم باآخر النبیین بعثا ومبعوث الی الناس کافہ باشد یا نہ علی الثانی
او مصداق مساو ولیس بمساو شد فیلزم اجتماع النقیضین وخلاف المفروض وعلی الاول
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ از امت او باشد نہ مبعوث الی الناس کافہ فیلزم خلاف
المفروض وہم مساوی او نباشند پس آن مساوی باشد ومساوی نباشد وبالجملہ بر تقدیر
اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت شخص مساوی محاذیر شتی بوجوہ شتی
لازم می آید این احمق پلید با قتضائی غایت غباوت میگوید کہ در صورت وجود آن شخص
در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہیچ محذور لازم نمی آید ونمی داند کہ در صورت وجود

شخصی دیگر که متصف به خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا ومبعوث الی الناس کافه باشد بوجوه غیر عدیده تحقق مصداق اجتماع النبیین واستلزام وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد عدم آن را لازم می آید ومنشا جهالت او این است که ادتا ارذل عمر خود معنی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا ومبعوث الی الناس کافه نفهمیده به بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم متصف باین صفت ایمان نه آورده چه تصدیق باینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا اند موقوف است بر فهمیدن معنی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا واین قایل معنی آن نفهمیده است پس او تصدیق بثبوت این صفت باآنحضرت صلی الله علیه وسلم ندارد چه تصدیق بعقد بی فهم معنی محمول آن معنی ندارد ازین گفتگوی او بی ایمانی او متحقق گشت واگر معنی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا دانستی وثبوت آن بآن حضرت صلی الله علیه وسلم تصدیق کردی هیچ هذیانات بر زبان ضلالت ترجمان نیاوردی وازین بیان مامبرهن گشت که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر چه اگر وجود آن شخص مساوی فرض کرده شود اگر خاتم النبیین نباشد مساوی نباشد واگر خاتم النبیین باشد اگر داخل عموم النبیین نباشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد واگر داخل عموم النبیین باشد منجمله مختومین باشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد پس بهر دو تقدیر وجود آن مستلزم عدم آنست وهر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است پس قول این قایل که سابق دریافت شد که وجود آن شخص چون در زمانه مقدم یا زمانه موخر فرض کرده شود درین دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون لازم که محال است اجتماع النقیضین لازم می آید الخ قوله هیچ محذوری لازم نمی آید هذیان محض است چه خاتم النبیین که عبارت از آخر النبیین بعثا است تاخر او از سایر النبیین بعثا ضروری است وآن نبی که در زمان او نبی دیگر مبعوث باشد متاخر از سایر النبیین بعثا نیست پس

خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بشا نتواند شد پس بهر تقدیر یعنی بر تقدیر فرض وجود مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم در زمان مقدم وفرض وجود او در زمان موخر وفرض وجود او
در زمان آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم وجود مساوی مستلزم عدم اوست اما بر تقدیر وجود
آن مساوی در زمان مقدم از زمان آن حضرت صلی اللہ علیه وسلم ازین جهت که آن مساوی
براین تقدیر بر بعض نبیین مقدم شد پس خاتم النبیین نشد پس مساوی نشد پس وجود
مساوی براین تقدیر مستلزم عدم آن شد واما بر تقدیر وجود آن مساوی در زمان متاخر
از زمان آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم ازین جهت که براین تقدیر آن حضرت صلی اللہ علیه وسلم
بر بعض نبیین مقدم شدند پس آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم براین تقدیر خاتم النبیین نشدند
پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم نشد پس برین تقدیر وجود آن مساوی
مستلزم عدم آن مساوی شد واما بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیه
وسلم ونبوت آن مساوی ازین جهت که برین تقدیر یا آن مساوی داخل عموم مضاف
الیه یعنی النبیین باشد یا نه اگر داخل عموم مضاف الیه نباشد آن مساوی نبی نباشد پس
مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم نباشد پس براین شق وجود مساوی مستلزم عدم
آن مساوی است واگر داخل عموم مضاف الیه باشد آن مساوی منجمله نبیین مختومین باشد
پس زمان نبوت او بر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم مقدم باشد پس او
آخر النبیین بشا و خاتم النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم نباشد.
پس برین شق وجود مساوی مستلزم عدم آن مساوی است وهم براین تقدیر چون مفروض
این است که او خاتم النبیین است یا آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم داخل عموم مضاف الیه
باشد یا نه علی الثانی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم نبی نباشند العیاذ باللہ پس مساوی
آن نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود آن مساوی براین شق
مستلزم عدم آن مساوی است وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم منجمله مختومین

باشد پس لامحاله زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر زمان نبوت آن مساوی مقدم
باشد ضرورة تقدم المختوم علی الخاتم پس بر این شق آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین
العیاذ بالله نباشد پس مساوی آن مساوی نباشد پس وجود آن مساوی بر این شق
هم مستلزم عدم آن است پس محقق شد که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
فی جمیع الکمالات مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر و استحالات دیگر که بر تقدیر اتحاد
زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت آن مساوی لازم می آید علاوه اینهمه است
و هر چند اینهمه مطالب سابق بشرح و بسط به بیان آمدند مگر تسهیلا علی غایة غباوة
المخاطب حاجت اعادهٔ آن می افتد ناظران این عذر راقم بپذیرند و از جهت ملالت
ازین اطالت بر راقم خورده نگیرند عجب این است که این قایل خود گفته است که خاتم را تاخر
و مختوم را تقدم زمانه لازم است و با این تجویز می کند که دو نبی در یک زمانه خاتم النبیین
باشند و ندانست که النبیین که جمع مستغرق و مضاف الیه خاتم است مختوم است و خاتم
النبیین همان نبی است که پس از سایر انبیا مبعوث شود پس تاخر خاتم از سایر انبیا
و بودن بعثت آن نبی که خاتم النبیین باشد بعد بعثت جمیع من عداه من الانبیاء و تقدم
بعثت جمیع من عداه من الانبیاء بر بعثت او و تاخر او از جمله مختومین ضروری است و مختوم
بودن جماعهٔ انبیا بآنحضرت صلی الله علیه وسلم در حدیث و ختم بی النبیون که این قایل
خود برای تلبیس سابق نقل نکرده است منصوص است پس اگر نبی دیگر در زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم موجود فرض کرده شود بر این فرض بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم
النبیین و ختم بی النبیون صادق نتواند بود معاذ الله همچنین بر آن نبی مفروض صادق
نتواند بود که او آخر النبیین بقا است و او آخرین همه انبیا است پس در صورت وجود
آن شخص در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم آیا خاتم را تاخر و مختوم را تقدم لازم نیست
بلکه در صورت مذکور اجتماع النقیضین بچند وجوه دیگر هم لازم می آید یکی آنکه اگر

آن مساوی در عموم النبیین داخل است ضرور است که زمان نبوت او بر زمان نبوت آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم مقدم باشد زیرا که بر این شق او از جملہ مختومین است و تقدم زمان لازم مختوم است
باعترافہ و صورت مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است پس
او مقدم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بالزمان بعثا باشد و مقدم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بالزمان بعثا نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین و اگر در عموم النبیین داخل نیست نبی نباشد
و مفروض این است که او خاتم النبیین است پس او نبی باشد و نبی نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین
دویم آنکہ چون آن شخص مساوی خاتم النبیین باشد و زمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا در عموم النبیین داخل باشد یا نہ علی الثانی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ نبی نباشد و مفروض این است آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین است پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی باشد و نبی نباشد و ہو اجتماع
النقیضین و علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منجملہ مختومین باشد و مختوم را تقدم زمان
و خاتم را تاخر زمان لازم است باعترافہ پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقدم بر او بالزمان
بعثا باشد لکونہ مختوما و کون ذلک المساوی خاتما و متقدم بر او بالزمان بعثا نباشد لان
المفروض اتحاد الزمان و ہذا اجتماع النقیضین سیوم اینکہ چون آن مساوی خاتم
النبیین باشد ضرور است که از سایر نبیین متاخر باشد ضرورۃ تاخر الخاتم عن المختومین
باعترافہ و چون مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است
از بعض نبیین متاخر باشد فیصدق علیہ انہ متاخر عن سایر النبیین و لیس بمتاخر عن سایر
النبیین و ہذا اجتماع النقیضین چہارم آنکہ چون آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم
النبیین است از سایر نبیین متاخر است ضرورۃ تاخر الخاتم عن المختومین باعترافہ و چون
فرض او این است که در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی دیگر مبعوث است از
سائر نبیین متاخر نباشد فیصدق علیہ صلی اللہ علیہ وسلم انہ متاخر عن سایر النبیین و لیس

ستاخر اعن سایر النبیین و ہذا اجتماع النقیضین با وجود ظہور این استحالات وظہور استحالات دیگر کہ در ہر شق از شقوق خلاف مفروض لازم می آید این پلید بر آن متنبہ نشدہ میگوید کہ درصورت وجود آن شخص در زمان آن حضرت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہیچ محذور لازم نمی آید و در کلام ناتمام این قایل بوجوہ دیگر ہم اختلال ست اول اینکہ او گمان کردہ ست کہ تاتم را تاخر لازم ست حال آنکہ خاتم بمعنی آخر ست معنی آخر از معنی خاتم خارج نیست تا گفتہ آید کہ تاخر لازم خاتم ست لازم خارج غیر منفک را گویند بایستے گفت کہ خاتم بمعنی آخر ست وجود خاتم بی تاخر وجود شئی بدون نفس آن ست نہ وجود ملزوم بدون لازم منشاء این کلام شدت غباوت اوست دویم اینکہ چون او اعتراف دارد باینکہ خاتم را تاخر و مختوم را تقدم زمان لازم ست ہر انچہ خاتم النبیین ست او را تاخر از سائر نبیین لازم ست در این لزوم فرض وجود آن را در کدامین زمان دخل نیست وجود خاتم النبیین در ہیچ زمان بی تاخر آن از سائر نبیین کہ مختومین اند ممکن نیست والا خاتم النبیین خاتم النبیین نیست پس وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین در ہر زمانہ کہ فرض کردہ شود مستلزم عدم آن ست چہ چون بودنش خاتم النبیین مفروض است بر این تقدیر تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری ست در این تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ خاتم النبیین نتواند بود پس آن مساوی مساوی نشد و چون بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین مفروض مسلم ست تاخر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از ان مساوی کہ داخل عموم النبیین ست ضروری است پس آن مساوی خاتم النبیین نتواند شد پس آن مساوی مساوی نشد با این پلید با وجود اعتراف بلزوم تاخر بخاتم و تقدم مختوم در صورت فرض اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و آن مساوی تاخر را لازم مختوم نمی داند و در صورت فرض مذکور از اعتراف خود نکول می کند اینہمہ اقتضائی بلادت و نافہمی ست سیوم اینکہ قول او

ہیچ محذور لازم نمی آید دلیل شدت غباوت اوست چہ استحالہ استلزام وجود مساوی عدم آن را از مجرد فرض وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین لازم آمدہ است کہ وجود آن بی تاخر آن از جمیع من عداہ من النبیین نتواند شد از جہت مساوات او درین صفت با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ متصف اند متاخر از جمیع من عداہ من النبیین و تاخر آن مساوی از جمیع من عداہ من النبیین بی تاخر آن از ان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست و تاخر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمیع من عداہ من النبیین بی تاخر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از ان مساوی مفروض الوجود ممکن نیست پس بودن آن مساوی خاتم النبیین بی نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین بی نبودن آن مساوی خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آن مساوی مفروض مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین بی بودن آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین و بی نبودن آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین و بی بودن او خاتم النبیین و بی نبودن او خاتم النبیین ممکن نیست فوجودہ مستلزم لعدمہ ولنقیضہ وللنقیضین وای استحالۃ اشد من ذلک و استحالات کہ در صورت فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از لزوم معیت او با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و سلب معیت او از جہت ضرورت تاخر او از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بفرض کونہ خاتم النبیین و لزوم تقدم زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضرورۃ دخولہ فی عموم النبیین مع تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با وجود فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الی غیر ذلک مما اشرنا الیہ فیما سبق علاوہ آن است پس قول این قایل پس وجود شی در بعض زمان ممکن باشد ناشی از غایت غباوت اوست چہ وجود

آن شخص مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین بر جمیع تقادیر و در
جمیع ازمنہ محال بالذات ست لاستلزامہ عدمہ لاستلزامہ نقیضہ لاستلزامہ النقیضین لکونہ
مصداق اجتماع النقیضین وانچہ گفتہ است کہ وجود احد النقیضین در زمان وجود
نقیض آخر ممتنع ست الی آخر ما قال نیز ناشی از حماقت اوست چہ وجود احد النقیضین
در زمان وجود نقیض آخر ممتنع نیست چہ وجود نقیض آخر در آن زمان واجب نیست
ارتفاع آن از آن زمان ممکن ست پس وجود نقیض آن با رتفاعش از آن زمان در آن زمان
ممکن ست اری وجود احد النقیضین با نقیض آخر ممتنع بالذات است کہ آن مصداق اجتماع
النقیضین ست وآوردن این نظیر درینجا بیجاست کہ فیما نحن فیہ وجود مساوی مستلزم عدم
آن است و مستلزم نقیض خود است و مستلزم نقیضین ست تجویز امکان ادلی مالیخولیا یا تناہی
فی البلادۃ ممکن نیست پس صدق صغرای قیاس مبرہن شد در غایت ظہور ولیکن من لم یجعل اللہ
لہ نورا فما لہ من نور قال الاستاذ العلامہ وہر چہ وجود آن مستلزم عدم آن باشد
محال بالذات ست قال المقدوح المقبوح اقول انچہ وجود آن مستلزم عدم آن
باشد علی الاطلاق محال بالذات ست اما اگر بر بعض تقادیر وجودش مستلزم عدم و بر بعض
تقادیر مستلزم عدم آن نباشد پس امتناع آنکہ بر بعض تقادیر ست امتناع بالغیر خواہد بود زیراکہ
بر تقدیریکہ وجودش مستلزم عدم آن نیست وجودش ممکن است بلکہ گاہی واجب می باشد چنانکہ
النون در بیان ابطال صغری دریافت شد و ما نحن فیہ ازین قبیل است کہ وجود مساوی در زمان
مساوی خاتم دیگر یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن بود و ممکن بالذات است
کو در بعض ازمنہ محال بالغیر گردد لاستحالۃ الانقلاب پس کلیہ کبری قیاس مذکور او باطل گشت
اقول چون متحقق شد کہ وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین
نظرا الی نفس ذات المساوی مستلزم عدم آنست من دون انضمام امر آخر چہ خاتم النبیین
عبارت ست از آخر النبیین بعثا پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت

موجود باشد فی زمان من الازمنه ضرور ست که آن مساوی پستر از سایر نبیین مبعوث
و آخر النبیین بعثا باشد پس ضرور ست که او پستر از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث باشد
و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیشتر از و مبعوث باشند پس معاذ الله آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم النبیین نباشند پس او مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس وجود
مساوی نظر بنفس یعنی مساوی مستلزم این ست که مساوی نباشد و نیز چون آن حضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین ست یعنی آخر النبیین بعثا است ضرور ست که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پستر از سایر انبیا مبعوث باشد و آن مساوی اگر نبی نباشد مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد و اگر نبی باشد ضرور ست که بیشتر از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مبعوث باشد و الا العیاذ بالله آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخر همه انبیا بعثا نباشد
پس خاتم النبیین نباشد و با اینکه این خلاف مفروض مسلم ست بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مساوی او نباشد پس آن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در وصف خاتم النبیین
نباشد پس وجود آن مساوی بر این تقدیر هم مستلزم عدم آنست حاصل که وجود آن مساوی
بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست پس وجود آن مستلزم عدم آن ست علی الاطلاق
و هرچه وجود آن مستلزم عدم آن علی الاطلاق ست محال بالذات ست کما اعترف به
هذا القایل و آنچه این قایل گمان می برد که وجود آن مساوی در زمان آنحضرت صلی الله علیه
وسلم مستلزم عدم آن نیست ناشی است از جهل او بمعنی خاتم النبیین و از جهل جاهلی بمعنی
خاتم النبیین امکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر بعض تقادیر ثابت نتواند شد
و چون معلوم شد که وجود مساوی بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست و وجود آن بر تقدیر
بودن زمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم عدم آن بوجوه
شتی است همه هذیان این جاهل بیهوده و باطل ست و قول بامکان آن بر این تقادیر
از قبیل هذیانات مجانین است و چون وجود ... وی بر هیچ تقدیر ممکن نیست بلکه محال

بالذات پس برجمیع تقادیر محال بالذات ست و در کلام این قایل اختلالی دیگر ست، وآن این ست که این قایل باقتضای جهل یعنی خاتم النبیین صغری را منع میکند و میگوید که وجود مساوی بربعض تقادیر مستلزم عدم آنست وبربعض تقادیر مستلزم نیست ونمیداند که اگر وجود مساوی بربعض تقادیر مستلزم عدم آن نیست وجود مساوی مستلزم عدم آن نشد وکبری را مسلم میدارد که انچه وجود آن مستلزم عدم آن باشد علی الاطلاق محال بالذات باشد ومعهذا باقتضای حماقت می گوید که صغری وکبری قیاس هردو باطل گشت حالانکه حاصل کلام او منع صغری ست وآن هم ناشی ازجهل او یعنی خاتم النبیین وماهو اول قارورة کسرت فی الاسلام قال الاستاذ العلامه پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات باشد محال بالذات ست وهو المدعی **قال الوقح المفتضح** اقول چون صغری وکبری قیاس هردو باطل گشت بطلان نتیجه که مدعای مستدل ست خود ظاهر گشت پس وجود مساوی مذکور ممکن شد وداخل تحت قدرت کامله گو ممتنع بالغیر وغیر واقع خواهد بود وهو مدعا اهل الحق پس ظاهر وهویدا گشت که قول معترض مستدل باینکه قول بامکان شخصی که برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین ست اگر مرادش عینیت قول اول وقول ثانی است پس غلط محض وکذب باطل ست بالبداهة احتیاج بیان ندارد واگر استلزام قول اول قول ثانی را اراده کرده بطریق مجاز چنانکه خود او بعد چند سطور میگوید پس بتحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات باشد مستلزم این ست که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات نباشد پس این خود اعتراف باستلزام مذکور نموده بنابرآن میگوییم که منتهای تکاپوی اقدام منطقیه دوادید انجام فلسفیت او همین سرحد استلزام ست وبس ونمی دانند که از خود هردو فن مذکور الزام خیالات

بر و لازم زیرا که از هر دو فن مذکور ثابت است که ملزوم و مستلزم محال بالذات لازم
نیست که محال بالذات باشد بلکه گاهی ممکن بالذات محال بالغیر می باشد چنانکه
فلاسفه در مقام اثبات ازلیه و ابدیه عقول موافق اعتقاد خود می گویند ان واجب الوجود
مستجمع لجملة ما لابد منه فی تاثیره فی معلوله والا لکان له حالة منتظرة هذا خلف الی آخر ما قالوا
و ظاهر است و در فلسفه نیز مبرهن است که معلول لازم علة تامه خود است و انفکاک و
تخلفش از علة مذکوره ممتنع پس درین ماده این قضیه منطقیه خواهد شد کلما وجد الواجب
وجد العقل الاول و از علم منطق عکس نقیض این قضیه چنین باشد کلما لم یوجد العقل الاول
لم یوجد الواجب تعالی شانه و تقدس و ظاهر است که مقدم ملزوم ممکن بالذات است
و تالی لازم مستحیل بالذات و همچنین است نزد متکلمین که ممکن بالذات چون ممتنع بالغیر باشد
استلزام او محال بالذات را جائز است کما فی شرح العقاید للنسفی و چون استلزام
مثبت مقصد و مرام او که فساد عقاید اهل اسلام است نمی شد بنا بر تلبیس و از صنائع
ابلیس استلزام را در صورت عینیت هر دو قول ذکر کرد تا در فهم عوام راسخ کند که
مساوی مذکور مستحیل بالذات است نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات
اعمالنا اقول قیاس مستدل این است که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن است و هر چه وجود آن مستلزم عدم
آن نیست محال بالذات است و صدق صغری بوجوه یقینیه تحقیق پیوست و ازاله
اشتباهیکه این پلید نافهم را از جهل او از معنی خاتم النبیین در گرفته بود بتلبیه او بر معنی خاتم
النبیین و تبیین معنی آن بتفصیل نموده شد و بصدق کبری این نافهم هم اعتراف
نمود چه کبری همین است که هر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است
پس آنچه وجود آن بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نباشد در اکبر داخل نیست که وجود
آن مستلزم عدم آن نشد و اگر وجود آن مستلزم عدم آن بودی بر جمیع تقادیر مستلزم

بودی ومساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بجمله آن صفت خاتم النبیین
یعنی آخر النبیین بعثا است در اکبر داخل است زیراکه وجود آن بر جمیع تقادیر مستلزم
عدم آنست کما حقق فیما قبل وهرگاه که صدق هر صغری وکبری قیاس یقینی ومبرهن است
صدق نتیجه یقینی است پس امتناع ذاتی مساوی مذکور یقینا محقق ومبرهن گردید و نور بیان
این تیره درون براولی الابصار روشن گشت اما قول او پس ظاهر وهویدا گشت
الی قوله احتیاج ندارد ناشی از جهل وغباوت اوست چه مراد از بودن قول بامکان شخصی
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین
نه این است که الفاظ آن قول الفاظ این قول است و نه اینکه مفهوم تعبیری قول اول مفهوم
تعبیری قول ثانی است زیراکه از امکان الفاظ و امکان مفهوم تعبیری آن هیچ بحث گفتگو
نیست معنی قول استاد علام این است که محکی عنه ومفاد امکان شخصی که برابر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد محکی عنه ومفاد امکان اجتماع النقیضین است
چه آن شخص مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ومصداق
لیس بمساواه صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات است فهو مصداق الاجتماع النقیضین فامکا
امکان مصداق اجتماع النقیضین پس قول بامکان آن قول بامکان اجتماع النقیضین
است ومعنی قول استاد علامه پس تحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این است که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد این است که وجود آن شخص مستلزم عدم آن است و هرچه
وجود آن مستلزم عدم آن باشد مصداق اجتماع النقیضین است پس قول بامکان
آنچه وجود آن مستلزم عدم آن باشد قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین است
ومراد ازین قول نه این است که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات باشد مستلزم اجتماع النقیضین است تاکه توهم کرده شود وجود آن شخص

مستلزم محال بالذات است و مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات
باشد بلکه مراد ازین قول اثبات آن است که آن شخص که وجود آن مستلزم عدم آنست مصداق
اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن شخص
محال بالذات است این احمق بی فهمیدن معنی کلام هرچه در وهمش میگذرد بصرفه میگوید
وظاهر است که مفهوم ذهنی محال نیست نه بالذات و نه بالغیر محال بالذات مصداق اجتماع
النقیضین است و مساوی مذکور مصداق اجتماع النقیضین است پس بلاشبهه
محال بالذات است این قایل معنی کلام واثرگونه فهمیده بعد تسلیم استلزام وجود مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اجتماع النقیضین را بر آن اعتراض مبنا میکند
باینکه مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات باشد حال آنکه این اعتراض
او مبنی است بر نفهمیدنش معنی کلام را مغلوب معلوم نیست که این قایل مصداق اجتماع النقیضین
که وجود مساوی را مستلزم آن فهمیده است کدام چیز را قرار داده است اگر آن مساوی
را مصداق اجتماع النقیضین قرار داده است مدعای استاذ علامه راست آمد
و گفتگوی معترض باطل شد واگر دیگری مصداق اجتماع النقیضین بدنست اوست
آن را بیان نماید و علی التنزل اگر التزام کرده شود که مساوی آن حضرت صلی الله علیه
وسلم مستلزم اجتماع النقیضین است یعنی مستلزم محال بالذات است تاهم این اعتراض
او ناشی از نافهمی اوست زیراکه مستلزم محال بالذات بر دوگونه است یکی آنکه بالذات
مستلزم محال بالذات دویم آنکه بالذات مستلزم محال بالذات نباشد بلکه بواسطه
امر آخر چنانکه عدم المعلول الموجب عدم العلة الموجبة الواجبة را و هیچو عدم صفات کمالیه
نزد عامه متکلمین مستلزم عدم واجب سبحانه است و عدم عقل اول نزد فلاسفه
مستلزم عدم او سبحانه است چه استلزام عدم معلول موجب عدم علت واجبه را
بواسطه علاقه علیت است واگر علاقه علیت درمیان نباشد عدم صفات کمالیه مستلزم

عدم واجب سبحانه وتعالی نزد متکلمین وعدم عقل اول مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه نیست پس
قسم اول یعنی آنکه بالذات ونظرا الی ذاته مستلزم محال بالذات باشد محال بالذات است
وقسم ثانی لازم نیست که محال بالذات باشد واین قایل از شرح عقاید نسفی سابق نقل کرده
است و درینجا هم حواله برآن نموده است ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته
واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم انه لا یستلزم المحال انتهی حالا نظر باید کرد که آیا وجود
مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات بالنظر الی نفسه مستلزم اجتماع النقیضین
است یا بالنظر الی امر زاید علی نفسه پس میگوییم که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بالنظر الی نفس ذاته مستلزم اجتماع النقیضین است چه اگر آن مساوی
موجود باشد یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد اگر خاتم النبیین باشد
یعنی آخر النبیین بعثا باشد لامحاله نبوت او از نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر باشد
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله خاتم النبیین نباشد پس آن مساوی مساوی
نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واگر خاتم النبیین نباشد آن مساوی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واین استلزام بنظر مساوی است مع
قطع النظر ما سواه من الامور الزایدة بخلاف استلزام عدم معلول موجب عدم علت موجبه را
که آن استلزام نظر بنفس ذات معلول نیست بلکه بواسطه امر زاید بر آن یعنی علاقه علیت
ازینجا معلوم شد که این قایل معنی شرح عقاید نسفی هم نفهمیده است واما قوله وچون استلزام
مثبت مقصود ومرام او الی قوله مستحیل بالذات است از وساوس شیطانی است که
منشا آن جهل ونادانی ونجدیت وبی ایمانی است چه هر کس که معنی خاتم النبیین میداند
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم را بالیقین خاتم النبیین میخواند وفهمی وعقلی بهره او شده است
بادنی تامل دانستن میتواند که ثبوت این صفت بآنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن
از جمیع من عداه ممکن نیست وثبوت آن بدیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی الله علیه وسلم

امکان ندارد وکسیکه قایل بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفت است
قایل بامکان مصداق اجتماع النقیضین است کما مر غیر مرة وسابق محقق شده است
که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفت مصداق اجتماع النقیضین است
وچنین نیست که مصداق اجتماع النقیضین دیگری باشد ومساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم درین صفت مستلزم آن باشد چنانچه این جاهل احمق تخیل می کند پس درینجا هر دو
قول اتحاد وعینیت است نه استلزام وعلی تقدیر التنزل استلزام هم مثبت مرام است
کما مر القا وچون این نادان بی ایمان معنی خاتم النبیین نمی داند ایمان ببودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نمی آرد چه تصدیق بعقد بی دانستن معنی محصول معنی ندارد
وباقتضای غایت نادانی وبی ایمانی برای ترویج روح شیخ نجدی که عوام اهل اسلام را
گمراه وعاقبت خود وعاقبت اتباع خود تباه نمود درپی اثبات امکان مساوی آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات افتاده ذهن وعقل خود در راه آن نجدی
درباخت وخود را از گفتگو درین باب نزد اولی الالباب رسوای عالم ساخت
وتلبیس آن شیخ نجدی که شاگرد رشید ابلیس ورئیس اهل تلبیس بود عوام اهل اسلام
را از دایره ایمان بیرون آورده در بادیه ضلالت فرو برده دام تزویرش درین باب
این بود که قدرت الهی این است که عدد نامتناهی مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات دریک آن پیدا کند عوام کالانعام که معنی قدرت وبودن تعلق آن
بامکان ومعنی امکان وعدم احتمال اشتراک دربعض خصایص که او سبحانه وتعالی
باآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده نمیدانند بلکه فهمیدن نمی توانند بدام تزویرش
آمده این فقره او را ورد زبان ساخته دین وایمان را درباخته اند واین دون تلبیس برای
ترویج روح آن ابلیس دقیقه از دقایق تلبیس فرو نگذاشته لیکن سعی او بجایی دول
اشقیا او نمنای نرسید واستعداد او بقول خودش نعوذ بالله من شرور الفسادین

سیئات اعمالنا که از صمیم قلب بنو د اجابت وقبول نیافت که او در شر و نفس خود ش
وسیات اعمال خود گرفتار مانده روئی ازان برتافت والله الموفق للارشاد والهادی
الی سبیل السداد قال اللباس[1] الخناس ونیز در فتوحات مکی است الباب الثالث
والخمسون ومایة فی معرفة مقام الولایت البشریة واسراره والباب الرابع والخمسون
ومایة فی معرفت الولایت الملکیة واسراره الباب الخامس والخمسون ومایة فی معرفة
مقام النبوة واسراره الباب السادس والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوت البشریة
واسراره الباب السابع والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوة الملکیة واسراه الباب
الثامن والخمسون ومایة فی مقام الرسالة واسراره الباب التاسع والخمسون ومایة
فی معرفة الرسالة البشریة الباب الستون ومایة فی معرفة مقام الرسالة الملکیة انتهی
این عبارت در مقام فهرست کتاب است واما در مقام تفصیل ابواب پس کلام بس
طویل است این اوراق گنجایش نقل آن نمی دارد پس نظر بعموم قدرت و وسعت
قدرت کاملہ میتوان گفت که ممکن است که حقتعالی دو نوع دیگر مثل جان و انسان
پیدا کند چنانکه حور و غلمان مشاکل انسان وجان اند پس آن دو نوع را مثل جن و
انس مکلف می فرماید و در یکی ازان دو نوع مراتب ومناصب مثل مناصب
ولایت ونبوت بشری پیدا کند و یکی را خاتم مرتبه ثانی سازد واین معنی منافی کریمه
وخاتم النبیین نباشد چنانکه تا ملیش برین تقدیر بر طبع سلیم غیر مخفی است وثواب و
عقاب مثل جن وانس در آنها واقع کند و برای آنها یک عالم دیگر باشد چنانکه الحال عالم
برزخ برای جن وانس موجود است واز فهم اکثر عوام بیرون غایة ما فی الباب آنکه علم وادراک
ازین قاصر است حضرت رب العباد نیز چه تخصیص شمول قدرت بان بما نداده ونفی
هم نه فرموده وما از اکثر عموم وشمول دیگر صفات کامله الهی قاصر الفهم هستم ولا یحیطون
بشیء من علمه الا بما شاء در جواهر القرآن مذکور است قال الرسول صلی الله علیه وسلم

[1] له لباس کسی که [illegible]
چیزی را [illegible] خناس
[illegible] شیطان [illegible]
منتهی الارب

ان للہ ارضا بیضا بسیرۃ الشمس فیہا ثلثون یوما ہی مثل ایام الدنیا ثلثین مرۃ مشحونۃ خلقا
لا یعلمون بان اللہ یعصی فی الارض ولا یعلمون ان اللہ تعالی خلق آدم وابلیس رواہ ابن عباس
فاستوسع مملکۃ اللہ تعالی انتہی مور چہ ضعیف کہ از مسکن خود گاہی بیرون نیامدہ باشد تمام عالم را
در مسکن خود منحصر میداند چون بیرون از مسکن آید عالمے بیند کہ بمسکن خود عظم او را مقایسہ در تصور ش
نیاید ہمچنین تجسم اعراض غیر قارہ کہ در عقل جزوی نمی آید و اعمال نیک و بد متجسم شدہ در قبر او
بروی خواہند آمد و نیز ہوا بنفس در حنجرہ وگلو از قرع متکیف بصورت شدہ چون بر مخارج
میگذرد الفاظ متکون می گردد پس این معنی در دست و پا و پوست بدن کی متصور ست
تا ناطق شوند و حال آنکہ نطق دست و پا و جلد منصوص علیہ ہست و نطق و علم و ادراک جملہ
اشیای مع جملہ جمادات وغیرہ را عقل جزوی مستحیل میداند بہ نصوص قطعی ثابت است
وعلی ہذا القیاس و ہر کس را کہ ممارست در کتب مولفہ در احوال برزخ و آخرت و دوزخ
و بہشت و انعام و آلام مثل شرح الصدور و بدور سافرہ وغیرہا حاصل است بیقین
میداند کہ باکثر آنہا عقول غیر انبیا علیہم السلام نمیرسد پس باین ملک ناقص شمول
قدرت الہی مساوی مذکور را بنا بر استحالہ زعمی خود نفی نمودن بجز الحاد در صفات کمالیہ
حضرت رب العباد دیگر نیست اقول این شوریدہ سر با ستیلای مالیخولیای فرط
محبت آن نجدی ابتر مساوی و خیالاتی می تراشد کہ در نظر ہر عاقل دلیل بر انطباق جنون
او می باشد حاصل تطویل لاطایل این قایل دو امر ہست یکی اینکہ ممکن است کہ او سبحانہ
و تعالی دو نوع دیگر ہمچو انسان و جان بیافریند و آن ہر دو نوع را مکلف فرماید و در
یکی از ان دو نوع انبیا مبعوث کند و یک کس را در آن نوع خاتم النبیین گرداند پس آن
کس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین باشد دویم اینکہ او سبحانہ
مستحیلات عادی را خواہد آفرید کہ آن را عقل جزوی مستحیل میداند و این ہر دو امر بغایت
حماقت و تلبیس او دلالت دارند اما امر ثانی از ین جہت کہ ہیچ یک شی از اشیا اینکہ گراد دست

مصداق اجتماع النقیضین نیست و نه ممتنع ذاتی است مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را در صفت خاتم النبیین که مصداق اجتماع النقیضین است و وجودش مستلزم
عدم آنست آنها قیاس کردن ناشی از غایت حماقت و تلبیس است جهله و عوام را بدین
قیاس فریب توان داد که آن بیچارگان در میان مستبعدات عادی و مستحیلات ذاتی
فرق نتوانند کرد اما امر اول بچند وجه لغو و لاطایل است اول اینکه شیخ نجدی مقتدای این
قایل که این جاهل در اتباع هوای او عقل و دین خود بر باد داده و میدهد وی گوید
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم عبارت است از فرد انسانی که مشارک آنجناب علیه وعلی
آله واصحابه الصلوة والسلام باشد در ماهیت و اوصاف کمال پس پیدا شدن دو نوع
دیگر سوای جن و انسان و مکلف شدن آن هر دو نوع و مبعوث شدن انبیا و خاتم
النبیین شدن در یکی از آن دو نوع بر تقدیر تسلیم همه یاوه گوییهای این قایل شیخ نجدی
سودی نمی بخشد که او تجویز خاتم النبیین بودن فرد انسانی میکند و بر آن بزعم خود او لازمی
آرد از پیدا شدن خاتم النبیین در نوع دیگر کارش برنمی آید و دلیل او بر آن انطباق
ندارد و درینجا این آشفته سر باقتضای غایت آشفتگی اتباع شیخ نجدی مقتدای
خود وهم گذاشت دوم اینکه بر تقدیر پیدا شدن آن نوع و مبعوث شدن انبیا در یکی
از آن هر دو نوع آن انبیا یا در عموم النبیین داخل اند بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم خاتم همه نبیین اند که منجمله آنها انبیای آن نوع هستند پس آخر همه انبیا بعثاً باشد
کما هو المراد یا در عموم النبیین داخل نباشد پس انها انبیا نیستند و خاتم آنها خاتم النبیین
نیست نامیدن آنها به نبیین و نامیدن خاتم آنها بخاتم النبیین مبنی بر جهل است و توهم
اینکه نبیین جاییکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را خاتم النبیین گفته اند افراد انسانی هستند
و نبیین جاییکه بعثت آنها در آن نوع مقدر شده است افراد آن نوع اند ساقط است
زیراکه نبیین مشتق است و در مفهوم مشتق ذات خاصه داخل نیست پس مفهوم النبیین

خاتم النبیین عام است دلالت علی ذات دون ذات ندارد سیوم اینکه این قایل خود
یث مروی از حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ فیما سبق نقل کردہ است ان رسول اللہ
لی اللہ علیہ وسلم قال فضلت علی الانبیاء بست اوتیت جوامع الکلم ونصرت بالرعب
حلت لی الغنایم وجعلت لی الارض مسجدا وطہورا وارسلت الی الخلق کافۃ وختم بی النبیون
اہ مسلم پس آن دو نوع اگر مخلوق شوند در عموم الخلق کافۃ داخل باشند پس آنہم ہا
ت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس تخیل اینکہ کسی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
یع کمالات باشد بر تقدیر وجود آن دو نوع نیز ساقط است یا در عموم الخلق کافۃ داخل
شد پس بر آن تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مرسل الی الخلق کافۃ نباشد العیاذ باللہ
ابدای این احتمال نفی این صفت از ان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ ثبوت مساوی
ضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات چہارم اینکہ ملا علی قاری در شرح شفا میفرماید
لی اللہ علیہ وسلم وشرف وکرم رحمۃ لجمیع خلق اللہ فان العالمین لا شک انہ حقیقۃ فیما
ۃ لا صارف بالاتفاق یصرفہ عن دلالۃ الاطلاق ثم من المعلوم انہ لولا نور وجودہ وظہور
وجودہ لما خلق الافلاک ولما وجد الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ التی وسعت کل شیٔ
الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ الایجاد ثم الی منحۃ الامداد ویحررہ القول بانہ مبعوث
کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین فہو بمنزلۃ قلب عسکر المجاہدین والانبیاء
ۃ الاولیاء موخرتہ وسایر الخلق من اصحاب الشمال والیمین ویدل علیہ قولہ تعالے
ک الذی نزل الفرقان علی عبدہ لیکون للعالمین نذیرا ومن جملۃ انذارہ للملائکۃ قولہ
ومن یقل منہم انی الہ من دونہ فذلک نجزیہ جہنم ویقویہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم
الی الخلق کافۃ وقد بینت وجہ ارسالہ الی الموجودات العلویۃ والسفلیۃ فی
ی المسماۃ بالصلات العلیہ فی الصلوات المحمدیۃ انتہی آیا این قایل جاہل
ف آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین اوصاف ایمان دارد یا نہ اگر ایمان ندارد

هرچه خواهد بر زبان آرد واگر ایمان دارد باید ش که بر تصحیح کلام نجدی غو دهمت نگهار دچه بر تقدیر
قول بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات کو از نوع دیگرهم باشد
قول بودن آن مساوی عند فرض وجود ده رحمت برای جمیع خلق الله و بودنش
متصف باینکه لولا نور وجوده لما خلق شئی من الاشیاء و بودنش مبعوث الی کافة
العالمین من السابقین واللاحقین ضروری خواهد بود و بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم موصوف باین صفات نتواند بود پس بر این تقدیر مع کونه خلاف المفروض المسلم
که ایمانش موصوف بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات است آن مساوی
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نشد پس آن مساوی بر تقدیر وجودش
مصداق آنه مساوله صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساوله فی جمیع الکمالات
باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات پس این آشفته سرا مجال
این وسوسه هم نیست حالا نظر در بیهوده گیهای این قایل باید کرد فهرست ابواب فتوحات
ملی که این قایل نقل کرده است سراسی بمراد این قایل ندارد واین قایل از نقل آن چند
تلبیس منظور داشت یکی آنکه عوام وجهله گمان کنند که این قایل بولایت حضرت شیخ اکبر
قدس سره اعتقاد دارد که کلام حضرت شیخ اکبر قدس سره را برای استناد می آرد
حال آنکه بمقتدای او حضرت شیخ اکبر بلکه جمیع اولیا وصوفیه را مشرک ومبتدع میدانست
دویم اینکه عوام وجهله اعتقاد کنند که اینکس فتوحات مکیه را هم میداند حال آنکه بیچاره نمیتواند
که عبارت آن درست خواند وقول او چنانکه تاویلش بر این تقدیر غیر مخفی است علامت
عدم سلامت طبع ودماغ اوست چه صیغه النبیین عام است واین صیغه که مشتق است
بر خصوص ذات موصوف دلالت ندارد ومعنی خاتم النبیین آخر الانبیاء بشااست
ومحذور بودن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مصداق اجتماع النقیضین
بر هر تقدیر لازم است وقوله غایة ما فی الباب الخ بما نحن فیه ربطی ندارد چه ازان لازم

نمی آید کہ ممتنعات ذاتی ممکن نشوند و حدیثی کہ از جواہر القرآن نقل کردہ است بر امکان تساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دلالت ندارد و آن خلق کہ در آن ارض بیضا است تحت عموم الخلق
فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ و در عموم العالمین فی قولہ سبحانہ لیکون
للعالمین نذیرا و فی قولہ سبحانہ وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین داخل اند و مبدار وجود آن
خلق نیز نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است ذکر این حدیث در مقام بیان امکان مساوی
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم وجہی ندارد در وسعت قدرت الٰہی و عموم آن ممکنات را
گفتگو نیست گفتگو در این است کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
کہ مصداق اجتماع النقیضین است مستحیل بالذات است و ہمچنین قول او وہمچنین
تجسم اعراض غیر قارہ الخ بما نحن فیہ ربطی ندارد اگر این معنی ثابت می کرد کہ فلان مصداق
اجتماع النقیضین بوقوع خواہد آمد او را سود وی می بخشید اما قولہ پس باین علمک ناقصک
شمول قدرت الٰہی مساوی مذکور را بنا بر استحالہ زعمی خود نفی نمودن بجز الحاد در صفات
کمالیہ حضرت رب العباد دیگر نیست حالش این است کہ استحالہ اکثر مستحیلات ذاتیہ
بعلمک ناقصک ثابت است چنانکہ استحالہ ذاتی مصداق اجتماع النقیضین و مصداق
ارتفاع النقیضین و استحالہ ما وجودہ مستلزم لعدمہ از اوایل اولیات است و علمک
ناقصک برای ایقان باوایل اولیات کافی است و کسی جز سوفسطائی انکار آن
نتواند کرد و ببیانات قاطعۃ یقینیہ مبرہن گشتہ کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است پس قول الشمول قدرت الٰہی آنرا
ناشی است از جہل بسیط بمعنی خاتم النبیین و اول النبیین خلقا و آخرہم بعثا و بمعنی
رحمۃ للعالمین و بمعنی لیکون للعالمین نذیرا و بمعنی ارسلت الی الخلق کافۃ و بمعنی بعثت
الی الخلق کافۃ و از جہل مرکب در مدرک سوداوی این عدیم المساوی فی المساوی راسخ شدہ است و الحاد
در صفات رب العباد آن است کہ شیخ نجدی مقتدائی او بمقدور بودن اتصاف او

سبحانه بنقایص و قبایح همچو کذب و غیر آن قایل شده و این جاهل بامکان اتصاف او سبحانه
بهمه نقایص و خسایس و فواحش و قبایح و بامکان عدم او سبحانه که حصه از عدم است و بامکان
وجود شریک الباری که حصه از وجود است و بمبودن او سبحانه جاهل و عاجز و اصم
و اعمی و ابکم و متحد بجمیع ممکنات و حوادث در مرتبه ذات احدیه حقه مقدسه علی ما مر مفصلا
قایل است سبحانه و تعالی عما یصفون این بیچاره و آن نجدی آواره از علمک ناقصک
هم بهره نیافتند و از ایقان با وایل اولیات هم ره تافتند و از جهلیات مرکبه خود در دو غها
به پا افتند قول بعدم شمول قدرت الٰهی ممتنعات ذاتیه را همچو مصداق مساوی و لیس بمساوی
و مصداق موجود و لیس بموجود و مصداق ابیض و لیس بابیض و مصداق اسود و لیس باسود و بالجمله
مصادیق مفهومات متناقضه لا متناهیه عین ایمان است چه بر تقدیر قول بدخول ممتنعات
ذاتیه تحت قدرت الٰهی از قول بدخول جمیع ممتنعات ذاتیه تحت قدرت الٰهی گزیر نتواند
بود و قول بمقدوریت شریک الباری و عدم او سبحانه و اتحاد او سبحانه بجمیع
حوادث و ممکنات الی غیر ذلک من المستحیلات لازم خواهد آمد چه میانه ممتنعات ذاتیه
در امتناع ذاتی تفاوتی نیست تا برخی از انها مقدور باشند و برخی مقدور
نباشند مقام استعجاب این است که این جمله ایمان فراموش و این متجاهلان ناحق
کوش بامتناع ذاتی مصادیق ابیض و لیس بابیض و اسود و لیس باسود و کاتب
و لیس بکاتب و بالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لا متناهیه و عدم دخول آن مصادیق
تحت قدرت الٰهی اعتراف دارند پس امتناع ذاتی مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه و سلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده مذکوره بالا مصداق انه مساو له
صلی الله علیه و سلم فی جمیع الکمالات و لیس بمساو له فی جمیع الکمالات یعنی مصداق
اجتماع النقیضین است چرا چگرانیان راهی خر است در رگ دلهای ایهامی تر شد
چرا کمک بریش درون ایهامی باشد چون عدم دخول مصادیق آن مفهومات غیر متناهیه

تحت قدرت الٰہی در عموم قدرت الٰہی قادح نشد عدم دخول این مصداق تحت آن
چسان در عموم آن قادح تواند بود منشا این کج فہمیہا و کج رویہا وبال تجدیت
است والعیاذ باللہ من الالحاد وسوء الاعتقاد قال الجاہل المجنون لکن بر سبیل تنزل
و تسلیم می گوییم کہ در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن
عالم ربانی علیہ الرحمہ تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع کمالات ممکن و مقدور است دعوے
از خود تراشیدن و دیگری را بدان متہم کردہ در پی ابطالش بودن سوای عصیان آن
بہتان از قبیل خرافات بیمعنی است و از جنس ترہات لایعنی بالفرض اگر تقدیر کلامش
ہمین باشد پس از جمیع کمالات کمالیکہ تساوی در آن ممکن نباشد وما بہ التساوی
آنرا نتوان گفت مستثنیٰ باستثناء عقلی خواہد بود چنانچہ کمالات جزئیہ متشخصہ قائمہ
بذات ہر دو مساوی مستثنیٰ اند زیراکہ مراد کلیات آنہاست کہ در ہر دو متساوی
مشترک اند چنانچہ استثناء ذات مبارک و مقدس صلی اللہ علیہ از جمیع نبیین علیہم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکہ لام برای استغراق است پس اگر گفتہ شود کہ
درین صورت ہمچشمی و ہمسری فوت شد خواہ این را قوت مساوات نام نہند یا نی زیراکہ
کمال ختم نبوت در دیگر مساوی یافتہ نشد و این شق را مستدل باطل کردہ میگویم کہ ممکن است کہ
دران مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم مقام وصف ختم یافتہ شود پس چنانکہ در یک
مساوی وصف خاتم است در دیگر مساوی وصف دیگر مختص باو در مقابل وصف خاتم
است پس درینصورت سوای این دو وصف در اوصاف کمال دیگر ہر دو متساوی
مشترک اند و این ہر دو وصف در ہر دو موصوف بتوزیع یافتہ شدند اگر گفتہ شود کہ
این جواب دافع اعتراض نیست بلکہ موجب زیادہ اعتراض است زیراکہ چون فقدان
وصف خاتم در یکی موجب بطلان تساوی باشد بعدم الاشتراک فقدان وصفت
کہ در ہر یکی موجود و مختص بموصوف خود است و مفقود در دیگری موجب اعتراض بطریق

اولی خواهد بود چراکه بنظر هریک وصف مختص گفته خواهد شد که تساوی باطل لعدم الاشتراک
در جوابش گفته خواهد شد که درین سوال از حدیث استثنا و حدیث تدارک همسری
ذهول است زیراکه حاصلش این است که سوائی دو کمال مختص دیگر کمالات مشترک اند
من حیث الانواع میان هردو متساوی و اشتراک این دو کمال من حیث النوع مستثنی
است از اشتراک نوعی دیگر کمالات و چون اشتراک مطلق ما به التساوی میان
هردو متساوی لازم تساوی است برای تحقق این لازم تساوی اشتراک کلی عرضی
هردو و نوع کمال مختص میان هردو متساوی کافی است و این کلی عرضی بمفهوم کمال مختص است
که بر هردو و نوع مختص صادق است و در هردو متساوی مشترک توضیحش آنکه در وصف
خاتمیت دو اعتبار است یکی بمفهوم خاتم و دویم آنکه فردی است از کلی کمال مختص پس چون
در مساوی کمال دیگر محاذی کمال خاتم یافته شد در آن هم یک خصوصیت ذات است
و دویم اینکه فردی از کمال مختص است پس چون کلی کمال مختص در هردو مشترک است
همسری مساوات فوت نشد که خصوصیت خاتم و مقابل آن مشترک نگشت مثلا زید
و عمرو در وصف شجاعت و سخاوت مشترک اند و در زید وصف تیراندازی است و در عمرو
وصف بندوق اندازی هردو بر وجه کمال پس میتوان گفت که زید و عمرو در جمیع
کمالات متساوی اند باینمعنی که بعضی مشترک بالنوع و بعضی اگر در یکی است در دیگر
همسر آن بعضی است و کلی مختص در هردو مشترک است پس در زید و عمرو سه سه
کمال یافته شدند شجاعت و سخاوت و کمال مختص و هیچ یکی از زید و عمرو کم از دیگری
یا افضل از وی نیست و هردو را متساوی گفته خواهد شد شاهد صدق این مقال عند
العلماء اتفاق اقوال است از فقهاء بر تساوی عراب و براذین باآنکه در هریک وصفی
است مختص که در دیگری مفقود است لیکن کلی عرضی هردو وصف که آن منفعت معتبره است
در هریکی مشترک است و موجود بنا برآن هردو را متساوی گفته خواهد شد در بدایه

و دیگر کتب فقه مذکور ست ان العربی وان کان فی الطلب والهرب اقوی فالبرذون اصبر والین عطفا ففی کل منهما منفعة معتبرة فاستویا طلب وهرب قوی در برا ذین وصبر ولین قوی از روی عطف در عراب مفقود ست ولیکن باعتبار منفعة معتبرة هر دو مستوی شدند پس این قسم مساوی ممکن ومقدور الهی خواهد بود که واقع شدنی نیست اگر گفته شود که ازین توجیه بر یک احتمال تساوی ثابت شد و بر احتمال دویم که اعتبار اشتراک نوعی هر یک کمال مختص است تساوی ثابت نمی شود چنانچه خود موجه بران اعتراف کرده و مراد معترض که نافی تساوی است احتمال دویم است جوابش داده خواهد شد که این اعتراض خارج از آداب مناظره است چراکه معترض اصل مدعی ومعلل نیست اصل مدعی امکان مساوات عالم ربانیست ومعترض سایل پس بیان مراد از طرف مدعی اصل برای دفع اعتراض کافیست وتعیین مراد او از طرف خود وانکار مراد مدعی که این مراد تو نیست بعد ازان اعتراض بر آن خلاف قانون مناظره ست اقول حاصل این هذیانات که بی تابانه ازین سوداز ده هوای شیخ نجدی سرزده عقل و دین این ملعبه شیاطین را بر باد داده دو امر ست یکی اینکه مراد شیخ نجدی از مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی در جمیع کمالات نیست نسبت دعوی مقدوریت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات سوی او بهتان است دویم اینکه اگر بالفرض دعویش همین باشد محتمل است که در شخص مفروض المساوات کمالی دیگر که موازن ومعادل وصف خاتم النبیین باشد یافته شود و آن کمال در آن کمال در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس آن شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات بدینمعنی باشد که در آنحضرت صلی الله علیه وسلم وصف خاتم النبیین بالاختصاص و در آن شخص کمال معادل وموازن این وصف بالاختصاص و دیگر کمالات در متساویین بالاشتراک موجود باشند پس مساوات متحقق شد وازین گونه مساوات

مشارکت آن شخص با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین کہ صالح اشتراک نیست لازم نآمد ہذا خلاصہ کلامہ چون شیخ نجدی کہ این سر گشتہ تیہ حیرانی باقتضای نادانی و بی ایمانی اور القب عالم ربانی بخشیدہ است خود تصریح کردہ است کہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و اوصاف کمال است و بر امکان آن دلیل آورد باینکہ امتناع ذاتی آن یا از جہت امتناع اشتراک ماہیت خواہد بود یا از جہت امتناع اتصاف باوصاف مذکورہ بالنظر الی نفس الذات و ظاہر است کہ اشتراک ماہیت انسانی در الوف الوف افراد ممتنع نیست والا اتصاف آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم باوصاف مذکورہ ممتنع بودی فان حکم المثلین واحد فیما یثبت ویسلب بالنظر الی نفس الماہیۃ والا لازم عدم اشتراک الماہیۃ بینہما فیلزم عدم المماثلۃ ہف پس وجود مساوی مذکور ممتنع نباشد انتہی دلیلہ ازین کلام شیخ نجدی ظاہر و آشکار است کہ مدعای او ہمین است کہ برابر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یعنی مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و جمیع اوصاف کمال ممتنع بالذات نیست و دلیل او در جمیع اوصاف کمال کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن اوصاف متصف اند جاری است و دلیل آن ضلیل نزد این ذلیل قابل وثوق و تعویل است بلکہ این پلید برای تشئید و تائید آن عرق ریزیہا بلکہ جانفشانیہا نمودہ است ہرچند مآل عرق ریزی و جانفشانی او بجز خیبت و خسران و ناکامی و حرمان ہیچ نیست کما سیلوح عنقریب انشاء اللہ تعالی پس ازین ہر دو امر کار شیخ نجدی برنمی آید و گرہ از کار فرو بستہ اش نمی کشاید تصحیح کلام ضلالت التیام اوبی اثبات اینکہ وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمال مختصہ آنحضرت افضل ممکنات علیہ افضل الصلوات صالح اشتراک بین الذوات اندر و نمینماید تسلیم اینکہ وصف خاتم النبیین در شخص مفروض المساوات ممتنع بالذات است و مساوی

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن ومقدور نیست دعوی او را باطل میکند ونجدیت را از بیخ بر میکنند و سر سودائیش می شکنند و لیلش را از پا می افگند حاصل که این هر دو امر بکار آمد شیخ نجدی نیست برای کار آن بیچاره آواره هیچکاره اگر ممکن باشد چاره دگر باید جست او باین هذیانات از مضایقی که در آن افتاده است نتواند زنشت حالا اولاً نظر اجمالی در این هر دو امر بقطع نظر اینکه این هر دو امر را با کلام شیخ نجدی ربطی نیست وثانیاً نظر تفصیلی در هذیانات این شوریده سر ضرور است پس می گویم که امر اول یعنی قول او اکنون بر سبیل تنزل و تسلیم می گویم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوی در جمیع کمالات ممکن ومقدور است بمعنی محض است زیرا که مرادش از شخص مفروض المساوات اگر شخص مفروض المساوات فی جمیع الکمالات است بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف خاتمیت در آن شخص آن شخص را مفروض المساوات گفتن هذیان دیوانگی است واگر مراد ازان شخص مفروض المساوات فی الماہیة وفی بعض الاوصاف است گو آن شخص نظر بدیگر کمالات مفضول باشد ومساوی نباشد پس در امکان آن بلکه در وجود این چنین اشخاص کثیره که مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت انسانی و در توحید وایمان ونبوت ورسالت اند کلام نیست واگر مرادش این است که در شخص مفروض المساوات اگرچہ وصف خاتمیت ممتنع بالذات است مگر وصفی دیگر معادل وموازن وصف خاتمیت در آن موجود است وازین جہت او را مساوی توان گفت این آیل بامر ثانی است که آن را بعد این قول تطویل لاطایل بیان نموده است براین تقدیر این قول محض لغو بیمعنی است دیگر وجوه فضوح این قول در نظر تفصیلی وضوح خواهد یافت وامر ثانی وسوسه شیطانی است که در خواطر مومنین خطور هم نمی کند چه جای آنکه از زبان مسلمانی بیهوده سر زند وذلک بوجوه اول اینکه عقیده ما مومنین این است

که او سبحانه بفضل عظیم خود جمیع محاسن صوریه و معنویه وجمله فضایل دینیه و دنیویه و جمیع خصال حمیده جبلیه و مکتسبه و جمیع مکارم اخلاق و محاسن افعال ظاهره و باطنه و اعلی مراتب عبادت و تقوی و اقصی درجات قرب و زلفی و غایت مدارج خلت و محبت و اصطفا و اسنی مناصب شرف و عز و اعتلا مما لا یعد و لا یحصی بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده و هیچ فضیلتے و کمالی را که شایان شان والای آنحضرت صلی الله علیه وسلم که افضل رسل اولی العزم اند بوده باشد نگذاشته که بآنحضرت صلی الله علیه وسلم ارزانی نداشته چنانچه قاضی عیاض قدس سره باب ثانی قسم اول کتاب شفا را در ذکر محاسن و فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم مدون و آن باب را باین عبارت معنون نموده اند الباب الثانی فی تکمیل الله له المحاسن خلقا و قرانه جمیع الفضایل الدینیه والدنیویه فیه نسقا پس توهم اینکه در مساوی آنجناب خلایق مآب صلی الله علیه وسلم فضیلتے و کمالی موازن و موازی وصف خاتم النبیین باشد که آن فضیلت و کمال بوجود در ذات فایض الجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم شرف نیافته باشد در خاطر هیچ مومن خطور نتواند کرد برای خطور هیچ وساوس شیطانی زندقه و بی ایمانی شرط است دویم اینکه او سبحانه در شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم میفرماید و یتم نعمته علیک و نیز میفرماید و کان فضل الله علیک عظیما پس آن فضل و کمال که این قایل آن را معادل و موازن وصف خاتم النبیین قرار داده اختصاص آن بمساوی فرض کرده خود و مقتدای خود نموده نفس در آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز میکند آیا از جمله نعم و افضال حضرت ذو الجلال است یا از آن جمله نیست علی الثانی تخیل بودن آن معادل و مقابل وصف خاتم النبیین از کسی بی جنون مطلق متصور نیست معتوه هم تجویز آن نتواند کرد و علی الاول آن فضل و کمال که هم پایه وصف خاتم النبیین است بلاشبه در ذات جامع جمیع حسنات آن افضل

ممکنات علیه افضل الصلوات موجود خواهد بود والا اتمام او سبحانه نعمت خود را برآن حضرت وعظیم بودن فضل او سبحانه برآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم راست نخواهد بود والعیاذ باللہ من ذلک بلکه منجر بخطرات شیطانی بتکذیب آیات قرآنی است سیوم اینکه او سبحانه میفرماید وانک لعلی خلق عظیم وعن جابر رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ بعثنی لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال از آیه کریمه غایت عظمت خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واز حدیث شریف بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم جمیع مکارم اخلاق ومکمل جمیع محاسن افعال ثابت است چه آیه کریمه توصیف خلق بعظمت با تنکیر موصوف وصفت که این تنکیر برای تعظیم است ودر حدیث شریف اضافت مکارم ومحاسن که هردو جمع اند سوی الاخلاق والافعال که هردو جمع محلی باللام اند آمده افاده غایت عظمت خلق وعموم مکارم الاخلاق ومحاسن الافعال نمود وازین رو متحقق است که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع مکارم اخلاق ومحاسن افعال ومتمم ومکمل آنها هستند وهیچ یک فضل وکمال از جمله مکارم اخلاق ومحاسن افعال وشریف شیم وکرایم خصال اینچنان نیست، که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باکمل واتم آن موصوف نباشند حالا می گویم که آن کمال که این قابل بودن آن در مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معادل وصف خاتم النبیین ونبودن آن درآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تجویز می کند یا از قبیل اصطفا وقرب الٰہی است یا ازان قبیل نیست علی الاول آن کمال منحصر در رسالت ونبوت ودر ولایت بی نبوت است اگر آن کمال از باب نبوت ورسالت است معادل وصف خاتم النبیین نمی تواند شد چه خاتم النبیین مکمل نبوت ورسالت است هیچ یک نبوت ورسالت که ورای ختم نبوت ورسالت باشد معادلت وموازنت ختم نبوت که عبارت از کمال نبوت ورسالت است نتواند کرد واگر آن کمال ولایت بی نبوت است معادلت

آن با وصف خاتم النبیین متصور نیست وعلی الثانی آن کمال اگر از جنس مکارم خلاق ومحاسن افعال است نبودن آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم محتمل نیست موجود بودن آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم باکمل وجوه ضرورلیست واگر از جنس مکارم اخلاق ومحاسن افعال نیست کمال نیست چه جای آنکه معادل وصف خاتم النبیین باشد چهارم اینکه کمال وفضل وشرف مخلوقات محصور ہست در قرب حضرت خلاق سبحانه وامر یکه بقرب حضرت او سبحانه تعلق ندارد فضل وشرف وکمال نیست ومراتب فضل وکمال بحسب تفاوت مراتب قرب باہم متفاوت اند واعلی اجناس وانواع فضل وکمال مخلوقات نبوت ورسالت ہست واعلی مراتب نبوت ورسالت ختم نبوت ورسالت است که عبارت است از کمال نبوت ورسالت پس ہیچ کمال از کمالاتیکه مخلوقات وماسوی الله را حاصل تواند شد درصورت بودن آن ورای نبوت معادل نبوت نتواند شد ودرصورت بودنش ورای رسالت معادل رسالت نتواند شد ودرصورت بودنش از باب نبوت ورسالت معادل ختم نبوت ورسالت نتواند شد توہم امکان مخلوقی که خاتم النبیین نباشد ودرآن کمالی موجود باشد که معادل وصف خاتم النبیین باشد ناشی از جہل ونادانی وزندقه وبی ایمانی است پنجم اینکه موصوف بخاتم النبیین ہمان نبی باشد که مکمل قصر نبوت ورسالت ومحدد جہات عدالت ومتمم مکارم اخلاق ومحاسن افعال وجامع جمیع خصال فضل وکمال ودین او ناسخ ادیان وشریعت او مؤبد تا بقای جہان ورسالت او عام کافه انس وجان وفیض ہدایت او فایض بر جمیع انام ودین او کامل بلا افراط وتفریط در غایت اقتصاد علی وجه التمام باشد ودین او الی یوم الدین شایع وملت بیضائی او ظاہر بر ہمه ملل وشرایع بود ودراین معنی مجال کلام وگنجایش تشکیک واوہام نیست حاصل عموم ہدایت جمہور واخراج ثقلین من الظلمات الی النور وتہذیب خلایق باعمال

ومحاسن افعال ومکارم خلایق واشاعت حسنات وکف عن السیئات الی یوم النشور
ز لوازم وصف مذکور ست وموصوف آن بفحوای من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل
بها الی یوم القیمه بدین ہدایت عامه وعنایت تامه از ایمان واعمال صالحه واتقای
ہر واحد از احاد مومنین ومسلمین ومتقین وصالحین وشہدا وصدیقین آزاست اوشاب
وماجور ست ولہذا آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند انا اکثر الناس تبعا یوم
القیمه ونیز فرموده اند اطمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمه اذا تمهد ہذا
فنقول آن کمال که این قایل ابدای احتمال بودن آن در مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم معادل ومقابل وصف خاتم النبیین ونبودن آن کمال در آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نموده است یا ہمچنین ست که موصوف آن مکمل رسالت وصاحب شریعت
بوده عامه هادی ثقلین الی یوم النشور ومستحق مثوبات واجور مذکور باشد یا چنین
نیست علی الاول آن کمال وصف خاتم النبیین ست که این قایل امتناع ذاتی
بودن آن در شخص مفروض المساوات تسلیم کرده ست وعلی الثانی تخییل بودن
آن کمال معادل ومقابل وصف خاتم النبیین از صبیان ومعتوہین ہم متصور نیست
ششم اینکه آن کمال آیا شایسته منصب نبوت ورسالت ست یا نه علی الثانی
معادل وصف خاتم النبیین نتواند شد وعلی الاول آیا آن کمال در کسی از انبیا
ورسل گاهی بوده ... اگر آن کمال در کسی از انبیا ورسل علیهم السلام بود تو ہم
بودن آن کمال در آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقتضای بی ایمانی است لما روی
ان النبی صلی الله علیه وسلم حاز خصال الانبیاء کلها واجتمعت فیه او ہو مختصرها
ومنبعها وسیاتی انشاء الله العزیز مفصلا واگر آن کمال که شایسته منصب نبوت
ورسالت ست در ہیچ نبی از انبیا علیهم السلام گاهی نبود ونیست وگاهی نخواهد بود
آن کمال از قبیل انیاب الاغوال است نه جنس فضل وکمال واین تخییل که بت جلیل

همه انبیا و رسل علیهم السلام را از ان کمال که با وصف خاتم النبیین موازن و عدیل است
محروم گذاشته آن را برای کرورها لاشی محض که شیخ نجدی بعیر دانش آنها را مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم پنداشته نگاهداشته آن را ازلا و ابدا محض معدوم داشته
است از فنون جنون است پس ابدای این احتمال که خیال محال است باقتضای
غایت غوایت و ضلال برای اضلال عوام جهال است و این همه وبال اتباع نجدی
وخیم المآل است هفتم اینکه آن شخص مفروض المساوات که موصوف بکمال موازن و معادل
وصف خاتم النبیین باشد بر تقدیر امکانش و فرض وجودش یا نبی باشد یا نبی
نباشد اگر نبی نباشد محال است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که در صد
هزار کمال دیگر سوای نبوت باشند و اگر نبی باشد پس وجود او بصفت نبوت در زمان
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آن مستلزم سلب صفت خاتم النبیین از ان حضرت
صلی الله علیه وسلم است حال آنکه بعد تسلیم اختصاص وصف خاتم النبیین بآنحضرت
صلی الله علیه وسلم کلام است و گفتگو بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک آنست پس فرض
وجودش در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آنکه مستلزم خلاف مسلم مفروض
است فرض نقیضین است فهو فرض محال و بر تقدیر وجود او قبل زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پایه او با صد هزار کمال در فضل [illegible] از پایه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فروتر خواهد بود که نبوت او که اعلی کمالات او است بکمال نرسیده غیر کامل
با کامل برابر نتواند شد که در غیر کامل صد هزار وصف باشد غیر کامل بهر حال
غیر کامل است هشتم اینکه آنچه این قایل تجویز می کند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آن
شخص مفروض المساوات در جمیع اوصاف کمال سوای وصف خاتم النبیین که
مختص بآنحضرت صلی الله علیه وسلم است و سوای آن وصف معادل [illegible]
خاتم النبیین که مختص بآن شخص مفروض المساوات باشد مشترک باشند

محض باطل است، چه بسیاری از کمالات مختصه با آنحضرت صلی الله علیه آنچنان هستند
که هرگز مشترک بین اثنین نتواند شد و هیچ کس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن
کمالات نتواند شد از ان جمله است مبعوث بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم سوی عالمین
کافه کما قال عز من قائل لیکون للعالمین نذیرا و قال صلی الله علیه وسلم وبعثت الی الخلق کافه
وارسلت الی الخلق کافه این صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر دو کس متصف
باین صفت باشند هر واحد از ان هر دو داخل عموم العالمین و عموم الخلق باشند پس هر واحد از ان هر دو
از امت دیگری باشد و هذا مما لا یعقل و از انجمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم رحمة للعالمین
این وصف هم مشترک بین اثنین نتواند شد و از انجمله است بودن نور آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اول ما خلق الله و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول النبیین خلقا و اول من ینشق عنه
الارض و اول من یفیق من الصعقه و اول من یؤذن له فی السجود و اول من یرفع راسه
و اول من ینظر الله تعالی و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنة و اول
من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یجیز علی الصراط این سیزده صفات
صالح اشتراک بین اثنین نتواند شد که اول افعل التفضیل مضاف سوی صیغه عموم
درین صفات است پس سبق موصوف آن بر جمیع من عداه مما اضیف الیه الاول
قطعی و ضروری است و قد سبق ما نقلنا من التوضیح والتلویح ان الاول لا یکون
متعددا و اگر دیگری مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرض کرده شود آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در عموم مضاف الیه داخل باشد پس سلب این صفات از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم لازم آید پس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفات مشارک
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه و از ان جمله است بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل وسیله که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند
فانها منزلة لا ینبغی الا لعبد من عباد الله وارجو ان اکون انا هو و نیز چون صحابه

پرسیدند ما الوسیلة فرمودند اعلی درجة فی الجنة لا ینالها الا رجل واحد پس نیل وسیله که نمی سزد
مگر برای یک بنده و نخواهد یافت آن را مگر یک مرد یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیست وازان جمله است قیام آنحضرت صلی الله علیه وسلم علی یمین الله
وعن یمین العرش مقاما لا یقومه غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون کما سیاتی عنقریب
انشاء الله العزیز ولهذا حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی قدس سره در تکمیل الایمان
در اثنای ذکر حدیث شفاعت کبری میفرماید خبر او را ایستادن درین مقام ممکن نباشد
وازان جمله است بودن سایر انبیا علیهم السلام در روز قیامت زیر لوای آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کما قال صلی الله علیه وسلم وبیدی لواء الحمد ما من نبی آدم فمن سواه
الا تحت لوائی معلوم نیست که آن شخص مفروض المساوات طایفه نجدیه در اعتقاد
این طایفه در صورت امکان او بعد فرض وجودش در عرصه قیامت خواهد بود یا نه وعلی
الاول آیا او تحت لوای آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواهد بود یا خود صاحب لوا خواهد بود
استکشاف اعتقاد این طایفه درین باب توان کرد وازان جمله است شفاعت [illegible]
کبری که احادیث آن عنقریب می آید خلاصه آن این است که آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در روز قیامت ملجاء وملاذ سایر اولین وآخرین اند وشاه ولی الله [illegible]
مشایخ این نجدی در قصیده بائیه بآن اعتراف دارد حیث یقول [illegible]
ملجاء خوفهم اذا جاء یوم فیه تشیب الذوائب چه عباد الله که جمیع مصاف است [illegible]
است وظاهر است که این صفت هم مشترک بین اثنین نتواند شد والا هر واحد ازان
اثنین ملاذ وملجاء جمیع من عداه من الاولین والآخرین ومن عباد الله نباشد پس تقدیر
بودن هر واحد از اثنین ملجاء وملاذ جمیع من عداه هر واحد ازان اثنین [illegible]
من عداه نباشد فهو تقدیر محال مگر شاید این نجدی باتباع شیخ نجدی [illegible]
ایمان ندارد وقول شیخ مشایخ خود را از قبیل اکاذیب شعرا [illegible]

بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکرم الاولین والآخرین علی الله چه بر تقدیر بودن دیگری اکرم
الاولین والآخرین علی الله آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکرم الاولین والآخرین علی الله نتواند بود
پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت هم ممکن نیست و وجود مشارک
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مستلزم عدم آنست فهو محال بالذات واز انجمله است بودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم سید الناس یوم القیمه بر تقدیر بودن دیگری سید الناس یوم القیمه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم سید الناس یوم القیمه نتوانند بود پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
درین صفت هم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مستلزم
عدم آنست فهو محال بالذات واز انجمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
امام النبیین وصاحب شفاعتهم یوم القیمه بر تقدیر بودن دیگری امام النبیین
وصاحب شفاعتهم یوم القیمه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم النبیین که جمع محلی باللام
است داخل باشند وامام النبیین وصاحب شفاعتهم نباشند وجود مشارک
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت هم مستلزم عدم آنست فهو محال بالذات
واز انجمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن
الافعال بر تقدیر بودن دیگری متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال آنحضرت
صلی الله علیه وسلم متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال نتواند بود که تتمیم تام
وتکمیل کامل وتحصیل حاصل محال بالذات وغیر معقول است بالجمله صفات مذکوره
ودیگر انچه بمانند صفت خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تخییل بودن
مساوی مفروض مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در سائر کمالات واختصاص او
بکمال موازن ومعادل صفت خاتم النبیین که مختص با آنحضرت صلی الله علیه وسلم است
ناشی از جهل ونادانی والحاد وبی ایمانی است این قایل اگر از اتصاف آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بصفات مذکوره انکار دارد ربقه اسلام از رقبه خود برآورد واگر

باین اعتراف می نماید باید که از کیش نجدیت و اتباع شیخ نجدی برآید و اگر با وجود این اعتراف تجویز مشارکت در این اوصاف در افتد از اہلیت مخاطبت بر افتد که ہمچو تجویز بی فقد فہم و تمیز نتواند شد ہر یکی ازین صفات کمال ہمچو وصف خاتم النبیین آنچنان فضل کلیست که محتمل اشتراک بین اثنین نیست و ہیچ فضیلت از فضایلی که در دیگری سوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باختصاص یا بلا اختصاص یافته شدند یا یافته شوند یا یافته توانند شد بنسبت ہر یکی ازین صفات کمال فضایل جزئیه اند معادل ہیچ یکے ازین صفات نتوانند شد و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در یکی ہم ازین صفات مستلزم عدم آن ہست و مشارک مذکور مصداق اجتماع النقیضین ہست فہو محال بالذات اقول حالا النظر تفصیلی در ہذیانات این قایل باید کرد قول او و اکنون برسبیل تنزل و تسلیم می گویم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات ہست ترقی در سخافت و خرافت ہست چہ بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف خاتمیت در شخص مفروض المساوات آن شخص را مفروض المساوات گفتن از آثار جنون ہست که بر تقدیر نبودن آن شخص خاتم النبیین مساوی بودن او معنی ندارد پس این تسلیم خرق مساوات ہست و اگر بنای مساوات او بر ابدای احتمال اختصاص کمالے معادل وصف خاتم النبیین با آن شخص ہست مآل این قول ہمان می شود که بعد ازین گفته ہست بر این تقدیر این قول لغو و ہذر ہست و قول او لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوات در جمیع کمالات ممکن و منعقد ہست بدان ماند که اہلی تمام مثنوی یوسف و زلیخا خوانده می پرسید که زلیخا زن بود یا مرد آیا دعوی شیخ نجدی که این قایل لقب عالم ربانی باد لطف فرموده ہست این بوده که شخصی که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فی امر من الامور و فی وجہ من الوجوہ باشد ممکن و منعقد ہست اگر ہمین دعوی او ہست ظاہر ہست که ہزاران ہزار اشیا که مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در شخصیت و وجود و در انسانیت و در ایمان اند و نیز مشارکان آنحضرت صلی
الله علیه و سلم در نبوت و رسالت موجود بوده اند در امکان و وجود همه اشیا و اشخاص
چه کلام است و شیخ نجدی تصریح نموده بدینکه برابر آنحضرت صلی الله علیه و سلم
جماعت کثیره از افراد انسانی که مشارک آنجناب باشد در ماهیت و اوصاف کمال
در امکان آن دلیل می آرد چنانکه بالا گذشت و آن دلیل در جمیع اوصاف کمال
آنحضرت صلی الله علیه و سلم جاری است و این قایل برای اتمام آن دلیل بسیار سعی و
پا زده ترهات ناپوچی کرده است درینجا این مدهوش گم کرده هوش ناحق کوشش دعوی
و دلیل را فراموش ساخته خود را در مخمصه دیگر انداخته است معلوم شد که این پلید واهی
با این بلادت نامتناهی بغایت ناشی و سلیمی است بلادت و نسیان خود را بر طاق
نسیان این گمراه نهاده است افترا و بهتان بر دیگران بر داشته این فرتوت بهبوت خود
[illegible] خرافت افزوده لب بهیچ خرافات کشوده و قول او بالفرض اگر تقدیر
[illegible] باشد پس از جمیع کمالات کمالیکه تساوی در آن ممکن نباشد و ماله التساوی
آن را توان گفت مستثنی باستثنای عقلی خواهد بود طرفه هذیانی است چه دلیل
آورده شیخ نجدی که بالا مذکور شده است و این خاکپای نجدیان برای اتمام آن
بسیار خاک بر سر خود ریخته است در جمیع کمالات جاری است چه حاصل آن دلیل
این است که مشارکت در ماهیت ممتنع نیست و اتصاف با وصاف مذکوره نیز
بالنظر الی نفس الماهیة ممتنع نیست و الا اتصاف آنحضرت صلی الله علیه و سلم هم
بآن اوصاف ممتنع می بود و این کلام در همه اوصاف جاری است اگر کدامین کمال
بکدامین وجه مستثنی شد این دلیل بهمان کمال منقوض است بر تقدیر مستثنی بودن کمالی
از کمالات از کلیه عدم امتناع اتصاف بان بالنظر الی نفس الماهیة دعوی
شیخ نجدی و دلیل از بیخ بر کنده است و سعی این قابل در اتمام دلیل رایگان است

ومعهذا از دو حال خالی نیست آیا مستثنی شدن باستثنای عقلی مخصوص بوصف خاتم النبیین است یا دیگر کمالات مختصه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم که در وجه هشتم مذکور شده اند نیز ازان کلیه مستثنی اند اول باطل است چه مبرهن شده است که آن کمالات هم محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن کمالات مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم اوست پس استثنای آن کمالات هم ازان کلیه ضروریست وعلی الثانی متحقق شد که مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در همه آن کمالات مختصه ممتنع بالذات است وهو المطلوب پس نجدیت مستاصل و دلیل شیخ نجدی باطل ومختل است ازینجا انکشاف یافت که توجیه قول شیخ نجدی به تحریر اینکه در مساوی مفروض کمالی مختص موازن وصف خاتم النبیین یافته شود توجیه القول بما لا یرضی به قایله است و قول او بمستثنی بودن وصف خاتم النبیین ازان کلیه بنای نجدیت برمی کند و دلیل او را از پامی افگند وکفی الله المومنین القتال وقول او چنانکه کمالات جزئیه متشخصه بذات هر دو متساوی مستثنی اند زیراکه مراد کلیات آنهاست که در هر دو متساوی مشترک اند به شیخ نجدی و دلیل او مضرت تمام میرساند چه مبنای دلیل او این است که چون اتصاف نفس ماهیت بوصفی در فردی ممکن باشد اتصاف نفس ماهیت بهمان وصف در افراد دیگر بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود واگر این کلیه صادق است اتصاف نفس ماهیت بکمالات جزئیه متشخصه بذات هر دو متساوی بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود و پس کمالات جزئیه متشخصه بذات هر دو متساوی ازان کلیه مستثنی نتوانند بود واگر آن کلیه کاذب است دلیل شیخ نجدی ساقط است در مقدمات کلیه عقلیه از تخصیصات به بیان مراد کاری برنمی آمد در حقیقت کلیه صادق این است که هر وصفی که صلح اشتراک بین اثنین در نفس الامر باشد

اتصاف نفس ماہیت بآن وصف در فردی مستلزم امکان اتصاف ماہیت بآن وصف در فرد دیگر ہم ہست و چون کمالات جزئیہ متشخصہ بخصوصیات موصوفات صالح اشتراک بین اثنین نیست آن کمالات داخل این کلیہ نیست و ہمچنان وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ در وجہ ہشتم مذکور شدہ اند صالح اشتراک در نفس الامر بین اثنین نیست کما سبق مرارا پس مشارکت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران کمالات ممتنع بالذات است چنانکہ مشارکت شخص خاص در اوصاف جزئیہ متشخصہ بآن شخص ممتنع بالذات است و قول او و چنانچہ ذات مبارک و مقدس صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم از جمیع نبیین علیہم السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکہ لام برای استغراق است دلالت دارد برانکہ بیچارہ تا حال معنی خاتم النبیین نفہمیدہ است خاتم النبیین عبارت است از واحد اخیر جماعت انبیا علیہم السلام پس ہرگاہ کہ از الجماعت مستثنی باشد واحد اخیر الجماعت نتواند بود و داخل بودن واحد اخیر در الجماعت ضروری است و جماعتی کہ ماورای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واحد اخیر الجماعت نیستند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واحد اخیر جماعت جمیع انبیا اند مثلا واحد صدم خاتم مجموع صد است و اگر واحد صدم از مجموع صد مستثنی کردہ شود باقیماندہ نود و نہ واحد صدم واحد اخیر نود و نہ نیست بلکہ آن واحد اخیر مجموع صد و خاتم مجموع صد است پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم ہمہ انبیا علیہم السلام اند باین معنی کہ مجموع احاد انبیا باین واحد اخیر یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تمام شدند کما قال صلی اللہ علیہ وسلم وختم بی النبیون و اگر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم از ان مجموع مستثنی کنند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واحد اخیر و خاتم الجماعت کہ بعد استثنای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باقیماندہ نیستند خاتم الجماعت باقیماندہ آن نبی است کہ قبل

آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلا واسطه است لیکن آن نبی خاتم النبیین نتواند بود زیرا که آن
نبی آخر همه انبیا نیست پس مستثنی بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از عموم النبیین
در خاتم النبیین معنی ندارد شاید این قایل توهم کرده که اگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
داخل عموم النبیین باشند واز ان مستثنے نباشند لازم آید که خاتم ذات خود باشند
منشاء این توهم فاسد غایت غباوت است خاتم جماعت احاد متعدده رامی باشد
که آن جماعت بیک واحد اخیر تمام شود آن واحد اخیر خاتم الجماعت است بودن کسی
واحد خاتم یک واحد معنی ندارد مثلا اگر کسی گوید که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم
حضرت موسی علیه السلام اند این قول او بمعنی است بودن کدامین واحد واحد اخیر کدامین
واحد معنی ندارد و واحد اخیر جماعت احاد رامی باشد واحد بما هو واحد را ختامی
و واحد اخیری نتواند بود پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل همه انبیا اند و واحد
اخیر جماعت همه احاد نبیین هستند داخل بودن آخر انبیا در همه انبیا و تاخر آخر انبیا
عن جمیع من عداه من الانبیا در معنی خاتم النبیین ماخوذ است کسیکه نبی نیست آخر الانبیا
نتواند بود و آن نبی که متاخر از سائر انبیا نیست آخر الانبیا نیست وانچه این
قایل گفته است که لام در النبیین برای استغراق است درست است فی الواقع
لام در النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر همه انبیا است و داخل
بودن آخر همه انبیا در همه انبیا ضروریست کسیکه نبی نیست آخر همه انبیا نتواند بود
عجب این است که پیش ازین که این قایل تجویز تعدد خاتم النبیین کرده می گفت
که جایز است که دو نبی در یکزمان باشند و هر دو خاتم النبیین باشند بودن لام
النبیین برای استغراق از یادش رفته بود چون آن تجویز نتوانست دانست که
لام النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر همه انبیا است و
هیچیکے ازان دو نبی که در یکزمان باشند آخر همه انبیا نتواند بود چنانچه سابق

مفصلا گذشت سبحان الله این قایل با این غباوت که معنی الفاظ درست نمی تواند
فهمید در دقایق علمیه دست اندازی کردن میخواهد و قول او میگوییم که ممکن است که دران
مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم بمقام وصف ختم یافته شود وسوسه
شیطانی است که بطلان آن آنفا بوجوه شتی مبرهن گشته این پلید عنید معنی
خاتم النبیین ندانسته و قدر این وصف که از اعلی کمالات و فضایل کلیه است
نشناخته هرچه از وسوسه شیطانی در خاطرش خطور میکند هرزه می سراید خاتم
النبیین وصفی است که بعثت موصوف آن الی الخلق کافةً و تایید شریعت و بکمال و
تمام رسیدن منصب نبوت و رسالت بوجود فایض الجود او و شیوع فیض
هدایت او در هفت اقلیم در اقطار و امصار علی مر الدهور و الاعصار در ثقلین الی یوم
القیام و استحقاق او باجور و مثوبات ایمان و اسلام و اعمال صالحه مومنین امام علی
الخلود و الدوام و بودن ملت او ناسخ ملل و ظهور دین او بر ادیان و اکمال او سبحانه
دین او را و اتمام او نعمت را برا و برامت او بر آن وصف مترتب است اگر اینهمه
امور بر وصفی که این قایل اختصاص آن بمساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بمعاولت وصف خاتم النبیین تجویز کرده است مترتب اند آن وصف وصف
خاتم النبیین است گو این قایل باقتضای حماقت یا جهل مرکب یا بد دینی و تعنت
بر آن اطلاق این اسم نکند و اگر این همه امور بر آن مترتب نیست تخئیل بودن
آن وصف معادل وصف خاتم النبیین یا باقتضای غایت سفاهت و بیخردی
است یا از مکابرة و بدکیشی یا از آثار مالیخولیا قیاس معاولت آن وصف با وصف
خاتم النبیین بر تیراندازی زید و بندقه اندازی عمرو از غایت حماقت ناشی است
چه اموریکه بر تیراندازی مترتب اند و اموریکه بر بندقه اندازی مترتب اند باهم
متقارب اند اگر تیراندازی را معاول بندقه اندازی شمارند بعید نیست بخلاف

وصف خاتم النبیین و وصف دیگر که فرض کرده شود و همچنان قیاس او حضرت موصوف
وصف خاتم النبیین را صلی الله علیه وسلم و مساوی مفروض موصوف وصف فرض کرده
خود را بر عراب و براذین که منافع آن هر دو بهیمه باهم متقارب اند بخلاف ما نحن فیه
اما تقبیح و تهجین ایراد این هجان هجین بنظر معاولت خاتم المرسلین سید العالمین
علیه افضل صلوات المصلین و ازکی تسلیمات المسلمین المسلمین با مساوی فرض کرده
خود بسوء ظن و تخمین یا معاولت عراب با براذین که ذکر این بهایم در هیچ مقام از این حیوان
لا یعقل از باب استخفاف و تهوین است مستغنی از تبیین و توهین است این خر ابتر
که ابلد من الحمار و اکفر من حمار است معاولت کدام دو حیوان لا یعقل در نظیر معاولت
حضرت عدیم المماثل افضل الاماثل من الآخرین والاوایل علیه افضل الصلوات
الفواضل با یک لا شی محض بفرض کردن آن مساوی و معادل با وصف بودن
این نظیر قیاس مع الفارق بچه بیباکی می آرد و برفتن دین و ایمان هیچ بیباکی ندارد
اینهمه وبال نجدیت است و سوال مصدر بقول او اگر گفته شود که بر این توجیه بر یک احتمال
تساوی ثابت شد الخ محض هیچ و پوچ است چه بدلایل ساطعه و براهین قاطعه مبرهن گشته
که بر هیچ یک احتمال تساوی محتمل و ممکن نیست بر جمیع احتمالات تساوی باطل و محال است خود
آن احتمال که این قایل ابدای آن نموده است خیال محال است عجیب تر این است که
آن احتمال فرضی محض است این قایل امکان آن احتمال هم ثابت نکرده و مع هذا
باقتضای تلبیس از جانب معترض اعتراف به ثبوت تساوی بر آن احتمال در سوال
می نماید بر تقدیر امکان آن احتمال محال امکان تساوی است نه ثبوت آن و جوابیکه
مصدر بقوله جوابش داده خواهد شد الی آخره از سوال سخیف تر است چه مقتدای
این قایل که این قایل لقب عالم ربانی باو بخشیده است خود تصریح نموده است
باینکه مراد از برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرد انسانی است که مشارک آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و در اوصاف کمال است و بر آن بزعم باطل خود دلیل
آوردہ است پس ابدائی احتمال اینکہ در فردی از افراد انسان کہ مشارکت او با آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات باشد کمالی دیگر معادل وصف
خاتم النبیین یافتہ شود بکار آن نابکار نمی آید و آنچہ بکار آمد او ست اثبات امکان
مشارکت مساوی مفروض با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین و دیگر
اوصاف کمال مختصہ بذات مقدسہ آن افضل ممکنات است صلی اللہ علیہ وسلم
و نیز در صورتیکہ مقتدای این قایل مدعی امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در ماہیت و در اوصاف کمال است ابدائی احتمال وجود وصفی کہ معادل وصف
خاتم النبیین تواند شد در مساوی مفروض او با وسودی نمی دہد چہ ابدائی احتمالی
مدعی را کفایت نمی کند مدعی را برای اثبات دعویش می باید کہ اولا این معنی ثابت نماید
کہ فلان وصف معادل و موازن وصف خاتم النبیین است بعد از ان امکان
وجود آن وصف در مساوی مفروض خود باثبات رساند و بعد آن امتناع اتصاف
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن وصف بمقابلہ امتناع اتصاف مساوی مفروض
او بوصف خاتم النبیین مبرہن کند آنگاہ از عہدہ اثبات دعوی خود تواند
بر آمد صرف این بیہودہ سرائی کہ جایز است کہ در شخص مفروض المساوات کمالی
مختص بذات او قایم مقام وصف خاتم النبیین یافتہ نشود برای مدعی کافی
نیست ازینجا معلوم شد کہ بی ادب بی بصر را بر داب و آداب مناظرہ ہم نظر
نیست و این مخالف بخبرت را از قوانین علم خلاف ہم خبر نیست قال الخابل
الخامل باز می گوییم کہ کلام عالم ربانی علیہ الرحمۃ چاہے تو کروڑوں نبی اور جن اور فرشتے
جبرئیل اور محمد کے برابر پیدا کر ڈالے محتمل است کہ مراد تساوی و برابری
در شرف و عزت باشد و وجوہ و اسباب آن در متساویین مختلف باشند

ای خابل سرشتہ [illegible] شیطان [illegible] صاحب [illegible] منتہی

چنانکہ زید کہ مہتم ملک ست و عمر کہ مہتم عسکر ست و نزد بادشاہ ہر دو شرف و عزت برابر میدارند پس نمی توان گفت کہ ہر دو نزد بادشاہ برابر و متساوی اند یا آنکہ سبب ہر دو وصف در ہر دو موصوف مختلف ست پس ابطال اشتراک در اسباب و وجوہ شرف و عزت چنانکہ معترض از نافہمی خود می نماید با دہمائی ست اقول ظاہر انشاء این ہذیان فرط جنون و جوش سودا ست این سوداز دہ خود کلام خود را نمی فہمد چہ حاصل این قول ہمین ست کہ جایز ست کہ در دیگری وصفی یافتہ شود کہ آن وجہ و سبب مساوات آن دیگر در شرف و عزت با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد چنانکہ در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وصف خاتم النبیین مثلا وجہ سبب شرف و عزت است وہمین حاصل کلام اول اوست کہ بطلان آن انفا بوجوہ عدیدہ مبرہن گشتہ وچون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ اند اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در شرف و عزت عند اللہ وسبحانہ ممکن باشد و وجودش فرض کردہ شود یا آن مساوی اکرم الاولین والآخرین علی اللہ باشد یا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ نباشد علی الثانی او در شرف و عزت عند اللہ سبحانہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس وجود آن مستلزم عدم آن باشد فہو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل عموم مفضل علیہم باشند و اکرم الاولین والآخرین نباشند العیاذ باللہ پس مساوی آن مساوی نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود مساوی در شرف و عزت عند اللہ سبحانہ مستلزم عدم اوست فہو محال بالذات مگر این قایل شاید از جوش سودائی خود و برائی ترویج روح مقتدائی خود بر انکار از بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ اقدام وجسارت والتزام ہلاک وخسارت نماید و این صفت بمساوی مفروض خود ثابت کند

براین تقدیر مساوی مساوی نتواند شد وعلاوه براین این است که آن وجوه واسباب شرف وعزت که در متساوین مختلف اند اوصاف کمال اند یا نه علی الثانی آن اسباب ووجوه اسباب و وجوه شرف وعزت نتوانند بود وعلی الاول حسب تصریح معتقد ایش برای اثبات دعوی اثبات امکان مشارکت مساوی مفروض او باآن حضرت صلی الله علیه وسلم درآن وجوه واسباب که اوصاف کمال اند ضروری است وابطال امکان اشتراک آن بین اثنین برای ارغام انف او وارغام انوف پیروانش بس است قال اللائح الطائح ونیز میتوان گفت که حضرت خاتم النبیین حبیب رب العالمین صلی الله علیه وعلی آله وسلم چون مساوی جناب شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر انبیا علیهم السلام اند علیه انعقد الاجماع همچنین بعض رسل از بعض دیگر افضل اند تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض الآیة وهمچنین اولو العزم افضل از غیر خود اند بالاجماع ایضا واتفاق نعت وعرف براین است که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد ودراین هم شک نیست که با وجود تفاضل فیما بین انبیا ورسل علیهم السلام اختصاص بعضی بخصایص وبعضی دیگر بخواص دیگر متحقق است چنانچه در آدم علیه السلام سجده ملایک ووجوبی توالد وابوالبشریت مثلا ودر حضرت ادریس علیه السلام اجتماع نبوت وحکمت وسلطنت ودخول جنت در حیات دنیا ودر نوح علیه السلام تحمل ایذای است تا نهصد وپنجاه سال در تبلیغ احکام الهی وغرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب وابقای نسل آدم بتوسط ایشان علیهما السلام وقصه نار وذبح فرزند جگر گوشه خود در حضرت ابراهیم علیه السلام وعلی هذا القیاس پس اگر خصوص اسباب فضیلت در مساوات شرط باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد بود لعدم الاشتراک

بوجو الخصایص الموجبة للفضیلة لہذا حضرت مالک معطی فضایل جل شانہ بعد ذکر تفضیل بذکر وجوہ مختلف در رسل متفاضل علیہم السلام در کریمہ تلک الرسل تخصیص فرمود تنبیہا علی ذلک واللازم باطل لثبوت التفاضل بینہم بالنص فالملزوم مثلہ پس ثابت شد کہ نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبتنی بر ذہول از قاعدہ تفضیل ست ومنبی از تضلیل وپیشتر وجملہ کمالات کثرت ثواب وقرب حضرت رب الارباب ست کہ منجملہ ثواب ست پس معتبر در تفاضل وتساوی ہمین معنی ست پس بنظر قوت ووسعت قدرت کاملہ ممکن ومقدور الہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول ست یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول ست او را مساوی بلکہ فضل از فضل اوگرداند درین مطلب بزرگ ومقصد سترگ مومنین ممکن التساوی اند در ہمعنی ومقدوریت قدرت کاملہ گو واقع نشود زیرا کہ کلام در وقوع نیست بلکہ در امکان وتعلق قدرت کاملہ است چنانکہ حدیث صحیح بخاری دال ست برین معنی اقول حاصل تطویل لاطایل کہ این قایل جاہل دست از دین وایمان کشیدہ تلبیسات عجیبہ برای اضلال جہلہ وعوام در ضمن آن پوشیدہ است این است کہ وجود مساوی بلکہ اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در کثرت ثواب وقرب حضرت رب الارباب ممکن ست بلکہ جملہ مومنین درین فضل مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ اعلی از آنجناب درین باب توانند شد گو اشتراک دیگری در خصوص خاتمیت انبیا ممکن نباشد زیرا کہ کثرت ثواب ومزیت قرب منوط بفضل الہی است برای نیل آن قابلیت شرط نیست درین معنی جملہ مومنان ممکن التساوی نظر بقدرت الہی اند گو تساوی واقع نشود وکلام در وقوع نیست کلام در امکان ومقدوریت است ہذا خلاصہ کلامہ ومنشاء ہمچو وساوس شیطانی غایت الحاد وبی ایمانی ونہایت جہل ونادانی است ہچند وجہ وجہ اول اینکہ ازین

کلام ضلالت التیام کار شیخ نجدی بر نمی آید برای اثبات دعوی او و اتمام دلیل او و اثبات امکان مشارکت دیگر افراد انسانی با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمالیہ مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری است ازین گفتگوی خارج از بحث کارش بر نمی آید و گره از کار فرو بسته اش نمی کشاید ایمان این سودا زده محبت شیخ نجدی مفت بر باد رفت و کارش بر نامدع آن ہم نشد میسر و سودائی خام شد ✦ نہایت کار این است کہ این نجدی از غایت رشد و اتباع شیخ نجدی برائی استخفاف شان والا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ سایر انبیا علیہم السلام بجواز مساوات جملہ مومنین کو فساق با غلط فسوق و فجار باشد فجور باشند با آنحضرت و با آنحضرت علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات در مراتب قرب و درجات ثواب بلکہ اعلی بودن آنان از آنحضرت و از ان حضرات علیہ وعلیہم السلام دراین باب قایل شده راه دیگری پماید و در پرده در آہنگ استخفاف موافق وہم آہنگ شیخ نجدی بوده بنوای مخالف نوائی او بیہوده میسراید و بساز او در طنبور سخافت نغمہ دیگری افزاید و در تشید بیہوده سرائی بزبان ناپاک خود بعض القاب مستطاب آنجناب می آلاید تا پرده از روی آہنگ زشت او نکشاید تا باین تلبیس بجہلہ و عوام بنماید کہ آنچہ می گوید بیان عقیده اسلام است نہ بقصد استخفاف ارجح الثقلین علیہ الصلوۃ والسلام وجہ دویم اینکہ عقیده ما مومنین است کہ او سبحانہ عز مجده بفضل عظیم و رحمت تامہ خود آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم از جملہ ممکنات برگزید و باقصی درجات قرب در نفی در دنیا و عقبی و اعلی مراتب اجور و مثوبات در نشاء اخری کہ ممکن را فوز بآن درجات و نیل آن مثوبات ممکن بوده است آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم اختصاص بخشید و با قتضائی غایت محبت و عنایت و عظم مراتب فضل و رحمت آنجناب لغوت کمال و صفات عز و جلال و شرف و جمال

بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمود کہ آن نعوت وصفات محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن نعوت وصفات غیر محتملہ اشتراک بین اثنین مصداق اجتماع النقیضین است ہیچ مرتبہ عزو شرف وہیچ درجہ ثواب وقرب وزلف کہ ممکن را نیل آن ممکن باشد آنچنان نیست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نامل آن یا نایل اعلی ازان نباشند وبعد تسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل اقصی مراتب ثواب وقرب وزلفی ومتصف بآن نعوت وصفات علیا قول بامکان فوز دیگری بآن مراتب قصوی واتصاف دیگری بآن صفات کبری قول بامکان ممتنعات ذاتی است وبرتقدیر نیل دیگری بآن مراتب واتصاف دیگری بآن صفات نفی آن نعوت وصفات از ذات آن سرور ممکنات علیہ افضل الصلوات ضروری است پس تجویز امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجات واتصاف بآن صفات بی تجویز سلب آنہمہ از ذات آن افضل ممکنات علیہ افضل التحیات امکان ندارد وباتجویز سلب آن درجات وصفات ازان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیز تجویز امکان مساوی ومشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست کہ بران تقدیر مشارکت ومساوات معنی ندارد وہرگاہ کہ مشارکت ومساوی ممکن نشد اعلی اولی بالامتناع است چہ این قابل خود می گوید کہ مفضل مرتبہ مساوات را جایز شدہ بمرتبہ زیادت فایز می باشد پس چون جایز شدن مرتبہ مساوات جایز نباشد فایز شدن بمرتبہ زیادت بطریق اولی جایز نتواند بود اما بیان اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باقصی درجات قرب وزلفی فایز واعلی اجور ومثوبات را جایز اند بنذی ازان این است کہ او سبحانہ میفرماید دنا فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی قال ابن عباس رضی اللہ عنہ ہو محمد دنا فتدلی من ربہ وعنہ رضی اللہ عنہ ہو الرب دنا من محمد فتدلی الیہ ای نزل الیہ صلی اللہ علیہ وسلم

وعن الحسن البصری رضـ دنا ای الرب من عبده محمد صلی اللہ علیہ وسلم فتدلی فقرب منہ فاراہ ماشاء ان یریہ من قدرتہ وعظمتہ قال ابن عباس رضی اللہ عنہ ہو ای قولہ دنا فتدلی مقدم وموخر ای فیہ تقدم وتاخر تدلی الرفرف لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ المعراج فجلس علیہ ثم رفع فدنا من ربہ قال صلی اللہ علیہ وسلم فارقنی جبرئیل وانقطعت عن الاصوات وسمعت کلام ربی وعن انس فی الصحیح عرج بی جبرئیل الی سدرۃ المنتہی ودنا الجبار رب العزۃ فتدلی ای الجبار فکان منہ ای من سید الابرار قاب قوسین او ادنی فاوحی الیہ ماشاء واوحی الیہ خمسین صلوٰۃ ثم خفف حتی قال یا محمد ہی خمس وہی خمسون لایبدل القول لدی وعن ابن کعب محمد دنا من ربہ فکان قاب قوسین وقال جعفر ابن محمد رضی اللہ عنہما ادناہ ربہ منہ حتی کان منہ کقاب قوسین وعن ابن عباس رضی اللہ عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فی قولہ دنا فتدلی قال فارقنی جبرئیل فانقطعت الاصوات عنی فسمعت کلام ربی وہو یقول لیہدا روعک یا محمد ادن ادن وعن ابن عباس رضی اللہ عنہ انہ ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم راہ ای اللہ سبحانہ بعینہ وبہ قال انس وعکرمۃ والربیع وروی عطاء عنہ بقلبہ وعن ابی العالیۃ عن ابن عباس رضی اللہ عنہ راہ لفوادہ مرتین وذکر ابن اسحاق ان ابن عمر رضـ ارسل الی ابن عباس رضـ یسالہ ہل رائ محمد ربہ فقال نعم والاشہر عن ابن عباس رضـ انہ رائ ربہ بعینہ وروی ذلک عنہ من طرق وروی الحاکم والنسائی والطبرانی ان ابن عباس قال ان اللہ اختص موسی بالکلام وابراہیم بالخلۃ ومحمدا بالرؤیۃ وحجتہ قولہ ماکذب الفواد ما رای فالمعنی ما اعتقد قلب محمد خلاف ما رائ ببصرہ قال فی شرح الشفا الراجح کما قالہ النووی عند اکثر العلماء انہ راہ یعنی ربہ لیلۃ الاسراء وروی عبد اللہ ابن الحارث قال اجتمع ابن عباس وکعب فقال ابن عباس انا بنو ہاشم نقول ان محمدا رائ ربہ مرتین فکبر کعب حتی جاوبتہ الجبال وقال ان اللہ قسم رویتہ وکلامہ بین محمد وموسی فکلمہ موسی دراہ محمد

بقلبه وروی لقی ابن عباس کعبا فسأله عن شئ فکبر حتی جاوبته الجبال فقال ابن عباس انا بنو هاشم نقول ان محمدا رای ربه فقال کعب ان الله قسم رویته وکلامه بین محمد وموسی فکلم موسی مرتین وراه محمد مرتین وعن معاذ عن النبی صلی الله علیه وسلم قال رایت ربی و ذکر کلمة فقال یا محمد فیم یختصم الملاء الاعلی قلت انت اعلم یارب مرتین قال فوضع کفه و فی روایته یده بین کتفی فوجدت بردها بین ثدیی وفی روایته قد وجدت بردانامله بین ثدیی فعلمت ما فی السماء والارض وفی الروایته الثانیه فتجلی لی کل شئ وعرفت ما فی السماء والارض ثم تلا هذه الایته وکذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض الحدیث وحکی عبد الرزاق ان الحسن ای البصری کان یحلف بالله لقد رای محمد ربه وحکاه ابو عمر عن عکرمته وحکی بعض المتکلمین هذا المذهب عن ابن مسعود وحکی ابن اسحاق صاحب المغازی ان مروان سأل ابا هریرة هل رای محمد ربه قال نعم وحکی النقاش عن احمد ابن حنبل انه قال انا اقول بحدیث ابن عباس بعینه راه راه حتی انقطع نفسه ای نفس احمد وحکی عبد الله ابن احمد ابن حنبل عن ابیه انه قال راه وعن عطاء فی قوله الم نشرح لک صدرک قال شرح صدره للرویته وشرح صدر موسی للکلام وقال الشیخ ابو الحسن الاشعری وجماعة من صحابه انه ای النبی صلی الله علیه وسلم رای الله ببصره وعینی راسه وقال ای الشیخ الاشعری کل آیته اوتیها نبی من الانبیاء علیهم السلام فقد اوتی مثلها نبینا صلی الله علیه وسلم وخص من بینهم بتفضیل الرویته وفی حدیث الاسراء انه صلی الله علیه وسلم رای موسی فی السماء السابعته ثم علی صلی الله علیه وسلم فوق ذلک بما لا یعلمه الا الله فقال لم اظن ان یرفع علی احد وفی الصحیحین فی حدیث الاسراء من روایته مالک ابن صعصعة عنه صلی الله علیه وسلم قال فلما جاوزته یعنی موسی بکی فنودی ما یبکیک قال رب هذا غلام بعثته بعدی یدخل من امته الجنته اکثر مما یدخل من امتی وفی احادیث الشفاعته عن ابن عباس رضی الله عنه صلی الله علیه وسلم یوضع للانبیاء منابر یجلسون علیها ویبقی منبری لا اجلس

علیه قائما بین یدی ربی منتصبا فیقول الله تبارک وتعالی ما ترید ان اصنع بامتک فاقول
یا رب عجل حسابهم فیدعی بهم فیحاسبون فمنهم من یدخل الجنة برحمته ومنهم من یدخل الجنة
بشفاعتی ولا ازال اشفع حتی اعطی سکاکا برجال قد امر بهم الی النار حتی ان خازن النار
لیقول یا محمد ما ترکت لغضب ربک فی امتک من نقمة وعن انس ان رسول الله صلی الله
علیه وسلم قال انا اول من تنشق الارض عن جمجمته ولا فخر وانا سید الناس یوم القیمة ولا
فخر ومعی لواء الحمد یوم القیمة وانا اول من یفتح له الجنة ولا فخر فاتی فاخذ بحلقة الجنة فیقال
من هذا فاقول محمد فیفتح لی فیستقبلنی الجبار تعالی فاخر له ساجدا وعن حذیفة فیاتون ای الاولون
والاخرون محمدا فیشفع فیضرب الصراط فیمرون اولهم کالبرق ثم کالریح والطیر وشد الرجال
ونبیکم علی الصراط یقول اللهم سلم سلم حتی یجتاز الناس وذکر اخرهم جوازا وفی روایة ابی هریرة
فاکون اول من یجیز وعن ابن مسعود رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
انی لقایم المقام المحمود قیل وما هو قال ذلک یوم ینزل الله تبارک وتعالی علی کرسیه
فیئط کما یئط الرحل الجدید من تضایقه به وهو کسعة ما بین السماء والارض ویجاء بکم حفاة عراة
غرلا فیکون اول من یکسی ابراهیم یقول الله تعالی اکسو خلیلی فیوتی بریطتین بیضاوین من ریاط
الجنة ثم اکسی علی اثره ثم اقوم عن یمین الله مقاما یغبطنی فیه الاولون والاخرون وعن ابی هریرة
رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال فاکسی حلة من حلل الجنة ثم اقوم عن یمین العرش
لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری وعن ابن مسعود رضی الله عنه صلی الله علیه
وسلم انه ای المقام المحمود قیامه عن یمین العرش مقاما لا یقومه غیره یغبطه فیه الاولون والاخرون
وعن عبد الله ابن عمرو ابن العاص انه سمع النبی صلی الله علیه وسلم یقول اذا سمعتم المؤذن
فقولوا مثل ما یقول ثم صلوا علی فانه من صلی علی مرة صلی الله علیه عشرا ثم سلوا الله لی
الوسیلة فانها منزلة لا ینبغی الا لعبد من عباد الله وارجو ان اکون انا هو وعن ابی هریرة
عنه صلی الله علیه وسلم قال سلوا الله لی الوسیلة قالوا یا رسول الله ما الوسیلة قال

اعلى درجة فى الجنة لاينبغى الا لعبد واحد وارجوان اكون انا هو وقال صلى الله عليه وسلم انا اكثر الناس تبعا يوم القيمة وانا اول من يقرع باب الجنة وقال صلى الله عليه وسلم انا سيد ولد آدم يوم القيمة ولافخر وبيدى لواء الحمد ولا فخر مامن نبى آدم فمن سواه الاتحت لوائى وانا اول من ينشق عنه الارض ولافخر وانا اول شافع واول مشفع وقال صلى الله عليه وسلم الا وانا حبيب الله ولافخر وانا حامل لواء الحمد يوم القيمة تحته آدم فمن دونه ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع يوم القيمة ولافخر وانا اول من يحرك حلق الجنة فيفتح الله لى فيدخلنى ومعى فقراء المؤمنين ولافخر وانا اكرم الاولين والآخرين على الله ولافخر وقال صلى الله عليه وسلم اذا كان يوم القيمة كنت امام النبيين وخطيبهم وصاحب شفاعتهم غير فخر وقال صلى الله عليه وسلم انا اول الناس خروجا اذا بعثوا وانا قائدهم اذا وفدوا وانا خطيبهم اذا انصتوا وانا شفيعهم اذا حبسوا وانا مبشرهم اذا ايسوا الكرامة والمفاتيح بيدى ولواء الحمد يومئذ بيدى وقال صلى الله عليه وسلم آتى باب الجنة يوم القيمة فاستفتح فيقول الخازن من انت فاقول محمد فيقول بك امرت لاافتح لاحد قبلك وقال صلى الله عليه وسلم انا سيد الناس يوم القيمة وتدرون لم ذلك فقال يجمع الله الاولين والآخرين وذكر حديث الشفاعة على ماياتى انشاء الله تعالى قال فى الشفا هو سيدهم فى الدنيا ويوم القيمة لكن اشار عليه السلام لانفراده بالسود والشفاعة دون غيره اذ لجاء الناس اليه فى ذلك فلم يجدوا سواه والسيد هو الذى يلجاء الناس اليه فى حوائجهم فكان حينئذ سيدا منفردا من بين البشر لم يزاحمه احد فى ذلك ولا ادعاه وهذا منه صلى الله عليه وسلم كما قال تعالى لمن الملك اليوم لله الواحد القهار والملك له تعالى فى الدنيا والآخرة لكن فى الاخرة انقطعت دعوى المدعين لذلك فى الدنيا وكذلك لجاء الى محمد جميع الناس فى الشفاعة فكان سيدهم فى الاخرى دون دعوى انتهى وقال فى الشفا وشرحه للخلاف فى انه صلى الله عليه وسلم اكرم البشر

لما فی الترمذی والدارمی انا اکرم الاولین والاخرین ولافخر کذا ذکرہ الدیحی وکانہ ذہب وہمہ
الی ان اللام فی الاولین والاخرین للجنس والمراد بہم البشر والاظہر ان اللام للاستغراق
وانہ اکرم الخلایق بالاتفاق ولاعبرۃ بخلاف المعتزلۃ وارباب الشقاق وسید ولد
آدم بحدیث الترمذی انا سید ولد آدم یوم القیمۃ وبیدی لواء الحمد ولافخر وما من نبی
یومئذ آدم فمن دونہ الا تحت لوائی وانا اول من ینشق عنہ الارض ولافخر وافضل الناس
منزلۃ عند اللہ ای مرتبۃ ومکانۃ واعلاہم درجۃ وارفعہم قربۃ واقربہم زلفی ای تقربا واکثرہم
حبا لکونہ حبیب رب العالمین انتہی واما انکہ مساوی مشارک آنجناب خلایق باشد
در درجہ قرب وثواب ممتنع بالذات است فاولا ازینوجہ کہ اگر مساوی ومشارک مذکور
ممکن باشد بعد فرض وجودش یا اول من ینفلق الارض عن جمجمتہ باشد یا نہ اگر نباشد
مساوی نباشد پس مساوی باشد ونباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین واگر
باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من ینفلق الارض عن جمجمتہ نباشند پس بلزوم خلاف
مفروض مسلم آنحضرت مساوی او نباشند پس او مساوی باشد ومساوی نباشد
فہو مصداق اجتماع النقیضین ووجودش بر ہر تقدیر مستلزم عدم اوست فہو محال
بالذات وثانیا ازینکہ او بعد فرض وجودش اگر سید الناس باشد آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در عموم الناس داخل باشند وسید الناس نباشند العیاذ باللہ پس
مساوی او نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد فہو مصداق
اجتماع النقیضین واگر سید الناس نباشد مساوی نباشد پس مساوی
باشد ومساوی نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین وعلی التقدیرین وجودہ مستلزم
لعدمہ فہو محال بالذات وثالثا ازینکہ اگر او حامل لواء الحمد یوم القیمۃ نباشد مساوی
نباشد واگر باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تحت لوائی او باشند وداخل عموم
فمن سواہ ومن دونہ باشد پس با وجود لزوم خلاف مسلم مفروض مساوی او نباشد

پس او مساوی باشد و مساوی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمه علی التقدیرین فهو محال بالذات و رابعاً از اینکه او بعد فرض وجودش اگر اول من یفتح له الجنة باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یفتح له الجنة نباشند پس مساوی او نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد و اگر او اول من یفتح له الجنة نباشد آن مساوی مساوی نباشد فعلی التقدیرین وجوده مستلزم لعدمه فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات و خامساً از اینکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یجیز علی الصراط اند اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا اول من یجیز علی الصراط باشد بر ان تقدیر آنحضرت صلعم اول من یجیز علی الصراط نباشد و هو خلاف المسلم المفروض یا اول من یجیز علی الصراط نباشد پس مساوی مساوی و اعلی نتواند شد و سادساً از اینکه آنحضرت صلعم موصوف اند لقیام عن یمین العرش بمقامی که در آن غیر او قایم نخواهد شد اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلعم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا متصف لقیام ان مقام باشد یا نه علی الثانی مساوی مساوی و اعلی اعلی نتواند بود فهو مصداق اجتماع النقیضین و وجوده مستلزم لعدمه فهو محال بالذات و علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف بقیام آن مقام نتواند بود فیلزم خلاف الفرض فیلزم عدم اتصافه صلی اللہ علیہ وسلم بقیام ذلک المقام علی تقدیر تسلیم اتصافه به فهذا الشق محال بالذات و سابعاً از اینکه اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم الاولون والآخرون باشد یا نه علی الثانی بر تقدیر وجودش معدوم باشد چه موجودات منحصر اند در اولون و آخرون و هر چه بر تقدیر وجودش معدوم باشد ممتنع بالذات است فهو علی هذا الشق ممتنع بالذات و علی الاول از جمله غابطین در مقام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس آن مساوی مساوی و آن اعلی اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در درجات قرب وثواب نتواند بود فالمساوی مساو ولیس بمساو والاعلی اعلی ولیس
باعلی فهما مصداقا اجتماع النقیضین ووجودهما مستلزم لعدمهما فهما محالان بالذات
وبوجه آخر اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب وثواب ممکن
باشد برتقدیر وجودش یا مغبوط اولین وآخرین در مقام قرب وثواب باشد یا نہ
علی الثانی مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود فهما مصداقا اجتماع النقیضین
وجودهما مستلزم لعدمهما فهما محالان بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم در عموم اولین وآخرین داخل واز جملہ غابطین او باشند العیاذ باللہ پس مغبوط
سایر اولین وآخرین نباشند فیلزم خلاف المفروض المسلم فهذا الشق ایضا محال
بالذات چہ بر این شق عدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت برتقدیر
اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت لازم ست وعدم الشئ علی تقدیر
وجوده محال بالذات وبوجہ آخر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند بقیام عن
یمین العرش بمقام لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیره کما رواه ابو ہریرۃ
رضی اللہ عنہ پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب
وثواب ممکن باشد برتقدیر وجودش یا موصوف بقیام آن مقام باشد یا نہ علی الثانی
مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود فهما محالان بالذات وعلی الاول لا یکون
ذلک المقام الذی لیس احد من الخلائق یقومہ غیره صلی اللہ علیہ وسلم ذلک المقام
الذی لیس احد من الخلائق یقومہ غیره صلی اللہ علیہ وسلم وہذا سلب الشئ عن نفسہ
فهو محال بالذات مگر شاید آن مساوی واعلی برتقدیر وجودش داخل عموم احد
من الخلائق نزد این نافہم بی ایمان نباشد وثانیا ازینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم صاحب منزلتی اند کہ نمی سزد مگر برای یک بندہ از بندگان خدا تعالی
کما رواه عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص رضا پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم ممکن باشد بر تقدیر وجودش آن منزلت کہ بجز یک بندہ بدیگری نمی سزد یا سزاوار برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ برای آن مساوی یا اعلی براین تقدیر آن مساوی مساوی وآن اعلی اعلی نتواند بود فہو مصداق اجتماع النقیضین و وجودہ مستلزم لعدمہ فہو محال بالذات یا سزاوار برای آن مساوی یا اعلی است نہ برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ وہذا خلف چہ کلام بعد وضع وتسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صاحب آن منزلت است واگر این قایل این را مسلم نمی دارد وازین انکار می آرد درین مقام با او کلام نیست در مقام کلام بانصاری ویہود با او ہم گفتگو خواہد بود وبا اینہمہ براین تقدیر ہم امکان مساوات کہ مدعای این قایل است بیچ صورت نمی تواند بست وبوجہ آخر وسیلہ برترین درجات جنت است کہ برابران یا برتر ازان ہیچ یک درجہ در جنت نیست کما قال صلی اللہ علیہ وسلم فی وصفہا اعلی درجۃ فی الجنۃ واعلی افعل التفضیل است ومضاف است سوی نکرہ ونکرہ کہ افعل التفضیل سوی آن مضاف باشد عام مستغرق می باشد وآن افعل التفضیل افادہ تفضیل موصوفش بر جمیع ما عداہ مما اضیف الیہ می کند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش درجہ او در قرب وثواب یا مساوی وسیلہ باشد یا اعلی ازان واین ہر دو احتمال باطل است چہ وسیلۃ اعلی از سایر درجات است یا کمتر از وسیلہ باشد پس نایل آن درجہ کمتر مساوی نایل وسیلہ کہ آنحضرت اند صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی ازان نتواند بود پس مساوی واعلی اعلی نتواند بود وحاصل کہ ثبوت نیل درجہ اعلی بدیگری بی سلب نیل آن از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست وبوجہ آخر چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن درجہ علیا ہستند کہ نائل آن نیست مگر یکی داگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش اگر نائل آن درجہ نباشد مساوی واعلی

اعلی نتواند بود واگر نایل آن درجه باشد آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم نایل اندرجه نباشند
فیلزم خلاف المسلم المفروض ومهذا براین تقدیر هم مساوات ممکن نیست بالجمله اشتراک
آن درجه اعلی که نمی سزد مگر برای یک بنده ونایل آن نیست مگر یکی ومیان دو کس
وتساوی دو کس دران درجه ممکن نیست این قایل تساوی وتشارک جمله مومنین درآن
درجه دشیخ او تساوی کرو رها درآن درجه که نمی سزد مگر برای یک بنده ونایل آن نیست
مگر یک مرد که آن بنده وآنمرد متعین است یعنی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم تجویز میکنند این
ست فهم ایشان وهمین است عقیده این بیدینان وتاسعا از هیچکه پوشیده نیست که قرب
وثواب کسیکه بطفیل او دیگران فایز بقرب وثواب شوند نسبت بقرب وثواب کسیک
چنین نباشد زاید وافزون است وقرب کسیکه بطفیل او اکثر کسان مقرب ومثاب
شوند از قرب وثواب کسیکه کمتران بطفیل او بقرب وثواب رسند از زید واکثر است
وآنحضرت صلی اللہ علیه وسلم اکثر الناس تبعا یوم القیمة اند کما سبق وکما قال صلی اللہ
علیه وسلم مامن نبی من الانبیاء الا قد اعطی ما مثله امن علیه البشر وانما کان الذی
اوتیت وحیا اوحی اللہ الی فارجوان اکنو اکثرهم تابعا یوم القیمة وقال صلی اللہ علیه وسلم
انا اول شفیع فی الجنة لم یصدق نبی من الانبیاء ماصدقت وان من الانبیاء نبیا
ماصدقه من امته الا رجل واحد پس ظاهر است که ثواب وقرب آنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم از قرب وثواب من عداه افزون تر است ولهذا قال صلی اللہ علیه وسلم اطمع ان
اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة پس اگر مساوی آنحضرت در قرب وثواب یا اعلی
ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا او اکثر الناس تبعا یوم القیمة باشد یا نه علی الثانی
مساوی مساوی واعلی اعلی نتواند بود وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم
اکثر الناس تبعا یوم القیمة نتوانند بود فیلزم خلاف المسلم المفروض حاصل اینکه
وحدت اکثر الناس تبعا له بلزوم وحدت اکثر الناس قربا وثوابا است ... بالجمله اشتراک

بین اثنین نیست کالاوصاف المذکوره سابقا وعاشر ازینکه اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازباب قرب وثواب که مصدر باول اند همچو اول من ینشق عنه الارض واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة صالح اشتراک بین اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین اوصاف محال است وهرگاه که مساوی محال است اعلی اولی بالامتناع است چه این قابل اعتراف دارد که مفضل بنسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد وحاوی عشر ازینکه سید ولد آدم وصاحب لواء الحمد وبودن آدم علیه السلام فمن سواه تحت لوا به وامام النبیین واکرم الاولین والآخرین علی الله که اوصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند صالح اشتراک بین اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین اوصاف مختصه ممتنع بالذات است واعلی اولی بالامتناع است تجویز اینکه کرورها کسان مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین اوصاف باشند چنانکه شیخ نجدی گفته وتجویز اینکه جمیع مومنین دراین اوصاف که مراتب قرب وثواب اند مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشند بی جنون مطبق یا الحاد موبق از کسی ممکن نیست این گول جهول اینقدر نتوانست فهمید که جمله مومنین سید الناس یوم القیمة وقایم مقامی که دران خبر یک کس قایم نخواهد بود واولون وآخرون غبطه آنکس خواهند کرد ونایل درجهٔ اعلی که بجز یک کس برائی دیگری نمی سزد وبجز یک کس دیگری نایل آن نخواهد بود واکثر الناس تبعا یوم القیمة واول من یقرع باب الجنة وحامل لوائی که آدم ومن سواه تحت آن باشند واول من ینشق عنه الارض واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة وامام النبیین وخطیبهم وصاحب شفاعتهم واول الناس خروجا اذا بعثوا وقایدهم اذا وفدوا وخطیبهم اذا انصتوا وشفیعهم

اذا جلسوا و مبشرہم اذا ابلسو و مخاطب خازن جنت بدین خطاب یک مرت لا افتح
لاحد قبلک و اکرم الاولین والآخرین علی اللہ چنان تو انند شد بایستی کہ اول تصور آن
بیان می کرد بعد ازان در پی اثبات امکان آن می افتاد انشاء اللہ العزیز در نظر تفصیلے
در اقوالش زیادہ ازین کشف فضایح و فظایع او نمودہ می شود و ہر چند در بیان این
مطالب تکرار مخل بوقوع آمد لکن راقم را در تکریر تقریر عذر و تاوان داشت کہ کار
با بلیدی نافہمی بیدینی افتادہ لہذا استجیلا علی غباوتہ والحادہ و قطعا لفسادہ ولدادہ
اطناب و تکریر روا دادہ - وجہ ثالث اینکہ از جملہ درجات قرب و ثواب کہ او سبحانہ
بفضل عظیم خود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بآن اختصاص بخشیدہ است شفاعت
کبری است قال حذیفۃ رضی اللہ عنہ یجمع اللہ الناس فی صعید واحد حیث یسمعہم الداعی
ینفذہم البصر حفاۃ عراۃ کما خلقوا سکوتا لا تکلم نفس الا باذنہ فینادی محمد الحدیث وفی
روایۃ انس وابی ہریرۃ رضی اللہ عنہما وغیرہما یجمع اللہ الاولین والآخرین یوم القیمۃ
فیہتمون فیقولون لو استشفعنا الی ربنا وتدنو الشمس فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون
ولا یحتملون فیقولون الا تنظرون من یشفع لکم فیاتون آدم فیقولون انت ابو البشر خلقک
اللہ بیدہ ونفخ فیک من روحہ واسکنک جنتہ واسجد لک ملائکتہ وعلمک اسماء کل شیئ
اشفع لنا عند ربک حتی یریحنا من مکاننا الا تری ما نحن فیہ فیقول ان ربی غضب الیوم غضبا لم
یغضب قبلہ مثلہ ولا یغضب بعدہ مثلہ ونہانی عن الشجرۃ فعصیت نفسی نفسی اذہبوا الی
غیری اذہبوا الی نوح فیاتون نوحا فیقولون انت اول الرسل الی اہل الارض وسماک اللہ
عبدا شکورا الا تری ما نحن فیہ الا تری ما بلغنا الا تشفع لنا الی ربک فیقول ان ربی غضب
الیوم غضبا لم یغضب قبلہ مثلہ ولا یغضب بعدہ مثلہ نفسی نفسی قال فی روایۃ انس
ویذکر خطیئتہ التی اصاب سؤالہ ربہ بغیر علم وفی روایۃ ابی ہریرۃ وقد کانت لی دعوۃ دعوتہا
علی قومی اذہبوا الی غیری اذہبوا الی ابراہیم فانہ خلیل اللہ تعالی فیاتون ابراہیم

فيقولون انت نبي الله وخليله من اهل الارض اشفع لنا الى ربك الا ترى ما نحن فيه فيقول
ان ربي غضب اليوم غضبا فذكر مثله ويذكر ثلث كلمات كذبهن نفسي نفسي لست لها ولكن
عليكم بموسى فانه كليم الله وفي رواية فانه عبدا اتاه الله التورية وكلمه وقربه نجيا قال
فياتون موسى فيقول لست لها ويذكر خطيئته التي اصاب وقتله النفس نفسي نفسي ولكن
عليكم بعيسى فانه روح الله وكلمته فياتون عيسى فيقول لست لها ولكن عليكم بمحمد عبد غفر الله
له ما تقدم وما تاخر فاتوني فاقول انا لها فانطلق فاستاذن على ربي فيوذن لي فاذا
رايته وقعت ساجدا وفي رواية فاتي تحت العرش فاخر ساجدا وفي رواية فاقوم بين
يديه فاحمده بمحامد لا اقدر عليها الا ان يلهمنيها الله تعالى وفي رواية فيفتح الله
على من محامده وحسن الثناء عليه شيئا لم يفتحه على احد قبلي وقال في رواية ابي هريرة
فيقال يا محمد ارفع راسك سل تعطه واشفع تشفع فارفع راسي فاقول يا رب امتي امتي
فيقول ادخل من امتك من لا حساب عليه من الباب الايمن من ابواب الجنة وهم شركاء
الناس فيما سوى ذلك من الابواب ولم يذكر في رواية انس هذا الفصل وقال
مكانه ثم اخر ساجدا فيقال لي يا محمد ارفع راسك وقل يسمع لك واشفع تشفع واسأل
تعطه فاقول يا رب امتي امتي فيقال انطلق فمن كان في قلبه مثقال حبة من برة او شعيرة
من ايمان فاخرجه فانطلق فافعل ثم ارجع الى ربي فاحمده بتلك المحامد وذكر مثل الاول وقال فيه
مثقال حبة من خردل قال فافعل ثم ارجع وذكر مثل ما تقدم وقال فيمن كان في قلبه ادنى ادنى من
مثقال حبة من خردل فافعل وذكر في المرة الرابعة فيقال ارفع راسك وقل يسمع واشفع تشفع واسأل
تعطه فاقول يا رب ايذن لي فيمن قال لا اله الا الله قال ليس ذلك لك ولكن وعزتي وكبريائي و
عظمتي وجبريائي لاخرجن من النار من قال لا اله الا الله ومن رواية ابي قتادة عنه قال
فلا ادري قال في الثالثة او الرابعة فاقول يا رب ما بقي في النار الا من حبسه القرآن اي
وجب عليه الخلود ومن رواية انس قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم

یقول لاشفعن یوم القیمہ لاکثر مما فی الارض من حجر وشجر وفی الصحیحین عن انس یحبس المومنون یوم القیمۃ حتی یہموا بذلک فیقولون لو استشفعنا الی ربنا فیریحنا من مکاننا فیاتون آدم فیقولون انت آدم ابو الناس الحدیث وفیہما عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمہ ماج الناس بعضہم فی بعض فیاتون آدم فیقولون اشفع الی ربک فیقول لست لہا الحدیث حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی قدس سرہ در تکمیل الایمان خلاصہ این احادیث را بزبان فارسی بیان نمودہ اند ایراد عبارت تکمیل الایمان برائے افادہ کسانیکہ سواد عربیت ندارند مناسب می نماید قال قدس سرہ اول کسیکہ فتحیاب شفاعت کند محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خواہد بود فردا ظاہر شود کہ او را در درگاہ خداوندی چہ قدر جاہ وعزت بودہ است روز روز اوست وجاہ جاہ اوست اللہم بجاہ محمد اغفر لنا وتمامہ عالمیان چون از شدت ہول موقف بجان آیند وحیران شوند وبطلب شفیع برآیند تا ذوایشان را درمان کند نزد آدم صفی اللہ روند وگویند کہ تو ان آدمی کہ پدر تمام اومیانی وپرورکارت بدست خود پیدا کرد ودر بہشت بزینت جا داد ومسجود ملائکہ گردانیدہ واسماء تمامہ اشیا ترا آموخت شفاعت کن کہ مارا سخت روزی درپیش آمدہ است آدم صفی اللہ علیہ السلام گوید کہ ایستادن درین مقام ودم زدن درین حضرت حد من نیست ازمن ہنوز آن شرمندگی کہ اکل شجرہ کردہ بودم ودر فرمان الہی براہ خطا رفتم از خاطرم نرفتہ است این کار کار از نوح برآید پس آدم علیہ السلام حوالہ بنوح علیہ السلام کند وایشان نزد نوح علیہ السلام بروند ونوح بابراہیم علیہ السلام وابراہیم بموسی علیہ السلام وموسی بعیسی علیہ السلام تمام این رسل اولوالعزم صلوات اللہ وسلامہ علیہم اجمعین شرمندہ زلات خود باشند ہیچکس از دہشت این مقام

قدم پیش نتوانند نهاد وتا در خاتمه حضرت محمدیه که سید رسل وشفیع روز محشر ومکرم بخطاب لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک وما تاخر ہست بآیند وعرض حال خود نمایند پس وی برخیزد ودر سراپرده جلال درآید ودر مقام محمود که در دنیاش وعده کرده بود عسیٰ ان یبعثک ربک مقاماً محموداً وخبر اورا ایستادن دراین مقام ممکن نباشد بایستد وبسجده دررود وحکم شود که سر از سجده بردار وهرچه خواهی بخواه وهرچه گوئی بگو پس سر از سجده بردارد وبزبانیکه درآنوقت آموزندش پروردگار خود را حمد وثنا گوید وقسمی از عاصیان را به بخشاید باز بسجده رود وقسمی دیگر را شفاعت کند واز سجده ثالثه که سر بردارد تمامه گنهگاران را به بخشاید پس هیچکس باقی نماند الا آنکه قرآن بخلود او حکم کرده ہست یعنی کافران ومنکران این مضمون حدیثی است که در صحیح بخاری ومسلم مذکور ہست واز ینجا خود ظاہر شد که گناہان ہمہ راوی درخواہد واحتیاج شفاعت دیگری نماند مگر آنکه گویند که این مخصوص بامت وی باشد یا دیگران را شفاعت در حضرت وی بود وویرا در حضرت حق واللہ اعلم ودر حدیث دیگر آمده ہست که بعد شفاعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم کسی نماند خبر کسانیکه در ایشان خبر لا الہ الا اللہ ذره نیکی نبود وسراسر معصیت وگناه باشد پس اذن شفاعت ایشان درخواہد از درگاه رب العزت حکم آید که ای محمد اینها خاصگان من اند ایشان من خود بخود شفاعت کنم واز آتش دوزخ ایشان را برآورم وبالجملہ روز روز محمد ہست وجای جای اوست ومقام مقام اوست وسخن سخن اوست واوست وو مهمان ہست ودیگران ہمہ طفیلی اند که در قرآن خطاب میرود ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ ترا ای محب من وای محبوب من وای مطلوب من وای بندۀ خاص من چندان نعمت دہم ورحمت کنم که راضی شوی ازین تا ہیچ آرزو در دل تو نماند ای محمد ہمہ کس رضای من می طلبند ومن رضای تو میخواہم کلام

قدسی کلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا محمد وی صلی الله علیه وسلم گوید که من راضی
نشوم تا یک یک را از است من بنیا مرزی ونه بخشی انتهی بالفاظه قال فی الشفا بعد ذکر
احادیث الشفاعة فقد اجتمع من اختلاف هذه الآثار ان شفاعته صلی الله علیه وسلم
ومقامه المحمود من اول الشفاعات الی آخرها من حین یجتمع الناس للحشر وتضیق بهم الحناجر
ویبلغ منهم العرق والشمس والوقوف مبلغه وذلک قبل الحساب فیشفع حینئذ لاراحة الناس
من الموقف ثم یوضع الصراط ویحاسب الناس کما جاء فی الحدیث عن ابی هریرة وحذیفة
وهذا الحدیث اتقن فیشفع فی تعجیل من لا حساب علیه من امته الی الجنة کما تقدم فی الحدیث
ثم یشفع فیمن وجب علیه العذاب ودخل النار منهم حسب ما تقتضیه الاحادیث الصحیحة
ثم فیمن قال لا اله الا الله ولیس هذا السواه انتهی چون بخال وکیفیت شفاعت کبری
که او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل خود از جهت محبوبیت وجاه ووجاهت
تامه بآن اختصاص بخشیده است مبین شد حالا میگوییم که آیا این نجدی نجید وابن پلید
پلید که مساوات جمله مومنین با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی شدن آنجمله مومنین
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب وثواب تجویز میکند با اختصاص [illegible] این اتحاد
با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایمان دارد یا نه علی الثانی در اینجا با او گفتگو [illegible] با ایشان
با یهود ونصاری وغیرهم از منکران نبوت آنحضرت صلی الله علیه گفتگو خواهد شد
با این نجدی هم گفتگو درمیان خواهد آمد وعلی الاول اگر این نجدی این شفاعات را اعلی
درجات قرب وثواب نمیداند استحقاق مخاطبت واهلیت مجاوبت ندارد واگر این
شفاعات را اعلی درجات قرب وثواب میداند صورت حصول مرتبه این شفاعات
جمله مومنین را اول تصویر کند وبیان نماید که بر تقدیر حصول این شفاعات بجمله مومنین
محبوس کدام کس خواهد شد چنانکه در حدیث حبس المؤمنون آمده ویهتمون چه ان صادق
خواهد آمد فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون ولا یحتملون را چه معنی خواهد بود واستشفاع

کدام کس خواہد کرد وکدام کس شفیع کدام کس خواہد شد وکسانیکه برآنها حساب نیست کدام کسان خواهند بود چه ظاهرست که براین تقدیر جمله مومنین خود صاحب شفاعت کبری برای تعجیل ادخال انان در جنت شفاعت خواهند کرد کافران خواهند بود و همچنان کسانیکه بشفاعت از عذاب وارهند وازدوزخ بیرون آیند کفار خواهند بود ونیز بران تقدیر جمله مومنین ملاذ وملجا محتاج الیه وجمله مومنین ملتجی ومحتاج ومستشفع خواهند بود چه مساوات جمله مومنین باآنحضرت صلی الله علیه وسلم در درجات شفاعت بی آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم ملاذ وملجای سائر مومنین بلکه سایر اولین وآخرین اند وسائر مومنین وسایر اولین وآخرین در رستگاری خود ہا از شدائد موقف محتاج باستشفاع از آنحضرت صلعم اند جمله مومنین ملاذ وملجا جمله مومنین بلکه جمله اولین وآخرین در رستگاری خودشان از شدائد موقف باشند وچنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای تعجیل من لاحساب علیه الی الجنة وعفو من وجب علیه العذاب واخراج من دخل النار شفاعت خواهد فرمود وشفاعت آنجناب صلی الله علیه وسلم در ہر باب مقبول خواهد شد جمله مومنین شافع جمله مومنین در اینهمه باشند وشفاعت جمله مومنین درحق جمله مومنین مقبول باشد متصور نیست این نجدی را بعد بیان صورت حصول درجه شفاعت کبری بجمله مومنین که تخیل آنهم از کسی بے جنون مطلق متصور نیست باید که امکان آن باثبات رساند بلکه مع تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشفاعت کبری قول بامکان اتصاف یک کس دیگر ہم بشفاعت کبری از کسیکه ادنی فہم دارد متصور نیست چه اگر کسی دیگر از اولین وآخرین متصف بشفاعت کبری شود آنحضرت صلی الله علیه وسلم ملاذ وملجای سایر مومنین وسایر اولین وآخرین اول کسیکه فتح باب شفاعت کند نباشند وسایر المومنین وسایر اولین وآخرین در رستگاری از شدائد موقف ودخول جنت ورہائی از عذاب مستحق وخروج از دوزخ محتاج باستشفاع از آنحضرت صلعم نباشند فیلزم خلاف المسلم المفروض وہم بطلان مساوات لازم آمد چه

براین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف باین صفات نتواند بود چه جای آنکه مع
مساوی متصف باین صفات باشند ظاهر این نجدی باین احادیث ایمان ارد
معتقد او همان است که شیخ نجدی سه صورت اختراع کرده یک صورت را شفاعت
وجاهت وصورت دویم را شفاعت محبت وصورت سیوم را شفاعت بالاذن
نام نهاده است وآن هر سه صورت در حقیقت شفاعت نیست در حقیقت آن
تلبیس با قتضای الحاد است چنانکه استاد در تحقیق الفتوی بتفصیل مذکور نموده
وجه رابع اینکه اصطفا وبرگزیدن خدای عزوجل بنده را بنبوت ورسالت بی آنکه
او سبحانه آن بنده را بمنزلت قرب ووجاهت ودرجه مزید مثوبت از دیگر بندگان
خود امتیاز واختصاص بخشد ممکن نیست واز اجلی بدیهیات است که غیر نبی وغیر رسول
در قرب وثواب برابر نبی ورسول یا برتر از نبی ورسول نمی تواند بود والا نبوت وعدم
نبوت ورسالت وعدم رسالت یکسان وبرابر باشد ونبوت ورسالت محض لغو وبیکار
واختصاص بنده بنبوت واختصاص بنده برسالت سفه وعبث باشد مختص فرمودن
او سبحانه آن بنده را بنبوت مختص فرمودن او سبحانه آن بنده را بدرجه خاص از
قرب وثواب است ومختص فرمودن او سبحانه بنده را برسالت مختص فرمودن
او سبحانه آن بنده را بمنزلتی از قرب ودرجه از ثواب است که آن منزلت وآن
درجه بغیر نبی ورسول حاصل نتواند شد پس غیر نبی با نبی وغیر رسول با رسول ورسل
غیر اولو العزم با رسل اولو العزم در درجه قرب وثواب برابر نتوانند شد فضل رسل
اولو العزم بر غیر اولو العزم وفضل مرسلین بر غیر مرسلین وفضل نبی بر غیر نبی در قرب و
ثواب از ضروریات آن مناسب است وسلب آن فضل در قوت سلب آن
منصب است تجویز مساوات جمله مومنین گو فساق وفجار
باشند با انبیا ومرسلین ورسل اولو العزم خصوصا با فضل رسل اولو العزم یا تجویز

افضلیت جملہ مومنین از آنحضرت علیهم السلام در قرب و ثواب غایت غوایت و
ضلالت است و منشاء آن فرط جہالت بجلالت منصب نبوت و رسالت است
بر تقدیر ہیچ تجویز قول بعصمت انبیا علیهم السلام و نفی عصمت از غیر انبیا لغو ولا طائل است
و چون او سبحانه بفضل و رحمت خود بفحوای وکان فضل الله علیک عظیما و یتم نعمته علیک
وانا اطلب رضاک یا محمد ولسوف یعطیک ربک فترضی آنحضرت صلی الله علیه وسلم را
از جملہ ممکنات برگزیده بر سایر انبیا و رسل و سایر ممکنات فضل کلی بخشیده نبوت و
رسالت را که اعلی درجات فضایل ممکنه ممکنات است بوجود باجود آنحضرت صلی الله
علیه وسلم باتمام واکمال رسانیده و قصر نبوت را بذات کامل الصفات آن افضل
ممکنات علیه افضل الصلوات تام و کامل گردانیده کما قال صلی الله علیه وسلم مثلی و مثل
الانبیاء کمثل قصر احسن بنیانه ترک منه موضع لبنة الحدیث و ببعث وارسال آن
حضرت صلی الله علیه وسلم اکمال دین نموده و اتمام نعمت فرموده کما قال عز من قایل
الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی و آنحضرت را بارسال الی الخلق کافة
کما قال عز مجده لیکون للعالمین نذیرا و کما قال صلی الله علیه وسلم وارسلت الی
الخلق کافة بر سایر انبیا و رسل و ملائکه و من سواهم و ما سواهم جمیعا فضل کلی کرامت
فرموده چنانچه حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه بعد روایت حدیث اسرا میفرمایند
الحمد لله الذی شرف محمدا علی اهل السموات و الارض و عن ابن عباس رضی الله عنه ان الله فضل محمدا
صلی الله علیه وسلم علی اهل السماء و علی الانبیاء صلوات الله علیهم و سبحانه ببعث آنحضرت صلعم مکارم
اخلاق و محاسن افعال را تکمیل و اتمام رسانیده کما قال صلی الله علیه وسلم ان الله بعثنی لتمام
مکارم الاخلاق و کمال محاسن الافعال و قال صلی الله علیه وسلم صلعم ان اکون اعظم الانبیاء اجرا
یوم القیمة و همچنین ظاهر است که اختصاص او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بارسال الی الخلق
کافه و فضل بر ملائکه و انبیا علیهما السلام و غیرهم و اکمال نبوت و رسالت و اکمال دین

واتمام نعمت وجود فایض الجود آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بودن آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم اکثر الناس اتباعا و اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمۃ در قوت اختصاص او سبحانہ آنحضرت
را صلی اللہ علیہ وسلم باعلی درجات قرب و اقصی مراتب ثواب ہست واگر مساوات
جملہ فساق و فجار مومنین در عین اتصاف باشد انحاء فسق و اغلاظ وجوہ فجور بآن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا افضل بودن آنہا از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب
جایز باشد چنانکہ عقیدہ این قایل ہست رسالت عامہ الی الخلق کافۃ وختم واکمال
نبوت و رسالت واکمال دین واتمام نعمت وتتمیم مکارم اخلاق وتکمیل محاسن افعال
ببعثت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وکثرت اتباع و اعظمیت اجر آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم بنسبت باجور انبیاء علیہم السلام واشرف وافضل گردانیدن او سبحانہ آنحضرت
را صلی اللہ علیہ وسلم بر سایر اہل سموات و ارض محض لغو وسفہ وعبث باشد العیاذ باللہ
من ذلک در تجویز این قایل کمال رسالت باکمال فجور برابر بلکہ کمال فجور
از کمال رسالت برتر باشد این زندقہ والحاد ناشی از غایت فساد اعتقاد ہست وعند
التامل قول بہ چنین خرافات قول بامکان اجتماع متنافیات ومتضادات ہست وجہ خامس
آنکہ در شرح عقاید نسفی می گوید ولا یبلغ ولی درجۃ الانبیاء معصومون مامونون من خوف
الخاتمۃ مکرمون بالوحی ومشاہدۃ الملک مامورون بتبلیغ الاحکام وارشاد الانام بعد
الاتصاف بکمالات الاولیاء فما نقل عن بعض الکرامیۃ من جواز کون الولی افضل من
النبی کفر وضلال والحاد وجہالۃ انتہی ودر شرح فقہ اکبر می گوید ومنہا ان الولی لا یبلغ درجۃ النبی
لان الانبیاء معصومون مامونون عن خوف الخاتمۃ مکرمون بالوحی حتی فی المنام و
بمشاہدۃ الملائکۃ الکرام مامورون بتبلیغ الاحکام وارشاد الانام بعد الاتصاف
بکمالات الاولیاء العظام فما نقل عن بعض الکرامیۃ من جواز کون الولی افضل من النبی
کفر وضلالۃ والحاد وجہالۃ انتہی این قایل باقتضای وسعت ظرف وفراخی حوصلہ

بران چه بعض کرامیه از تجویز بلوغ ولی بدرجه نبی وتجویز فضل ولی بر نبی کمال برده اند
قناعت واکتفا نکرده تجویز مساوات جمله فساق وفجار مومنین گو متناهی فی الفسق
والفجور باشند در عین اتصاف بکمال فسق وفجور با افضل الانبیاء والمرسلین
صلوات الله علیه وعلیهم بلکه تجویز افضل بودن بر فاسق وفاجر از مومنین از آنجناب
در درجات قرب وثواب اعتقاد می کند واین را کمال دین وایمان می پندارد
هیچ اعتقاد از و مستعجب نیست تا چه این مدقق بامکان اتصاف او سبحانه بجمیع
نقایص وقبایح وفواحش وبهمه صفات حوادث قایل شده بتدقیق نظر بران دلایل
آورده است که از ان اتصاف او سبحانه بجمیع نقایص وقبایح وفواحش واتحاد
او بجمیع ما عداه من الممکنات والممتنعات در مرتبه ذات احدیه مقدسه وامکان
عدم او سبحانه وامکان وجود شریک الباری لازم می آید کما مر سابقا پس از
قول بجواز افضلیت هر فاسق وهر فاجر بر افضل الرسل علیه افضل الصلوات
او را چه باک تواند بود وجه سادس آنکه این قایل وخواجه تاشان او که اتباع
شیخ نجدی اند وخود شیخ نجدی یا آنحضرت صلی الله علیه وسلم را متصف باعلی درجات
قرب وثواب میدانند یا نه علی الاول مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب
ثواب ممکن نتواند بود چه بر این تقدیر درجه قرب وثواب آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دیگر
همه درجات قرب وثواب اعلی است ودر صورت بودن کدامین درجه دیگر مساوی آن
یا اعلی از ان آن اعلی درجات نتواند بود وهذا خلف وعلی الثانی لازم است که این نجدیان
اعتقاد کنند که درجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب وثواب از درجات غیر متناهیه
فروتر است واو سبحانه با اینکه فرموده است وکان فضل الله علیک عظیما ویتم نعمته
علیک ولسوف یعطیک ربک فترضی وکلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا
محمد آنحضرت را صلی الله علیه وسلم با وجود غایت محبوبیت از فضل عظیم اتمام نعمت وعطای

مرضی کہ کرامت فرمودن دیگر درجات علی کہ از درجہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برتراند باشد محروم داشت و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بسبب تنگ ظرفی وپست ہمتی بدرجہ کہ از درجات غیر متناہیہ فروتر ست می راضی شدہ آنرا اعلی درجہ کہ افعل التفضیل مضاف سوی نکرہ عامہ است باآنکہ آن درجہ از درجات غیر متناہیہ فروتر ست دل خود را خوش کرد بر این تقدیر این نجدیان را ازین اعتقاد گزیر نیست و این اعتقاد محض الحاد و بیدینی ہست العیاذ باللہ من ذلک وجہ سابع آنکہ این نجدیان باقتضائی سوء اعتقاد وخبث باطن بقصد غرضی کہ انشاء اللہ العزیز در نظر تفصیلے درین قول ایمائی بآن خواہد رفت در پی اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در اوصاف کمال افتادہ حیلہ اجرای خود را تمسک بعموم قدرت الہی قرار دادہ اند و چون این قایل برین معنی متنبہ شد کہ بعض اوصاف کمال ہمچو خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تا مساوات در آن ممکن باشد اول برای تحریف معنی خاتم النبیین دست و پا زدہ حرکات مذبوحی کرد چون از آن دست و پا زدنش بجز دست بر سر زدنش کاری بر نامد از دعوی امکان مساوات در جمیع اوصاف درگذشتہ بدعوی امکان مساوات در قرب وثواب کہ درجات آن از جنس ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر ہست تشبث کردہ ہمان حیلہ یعنی عموم قدرت الہی را تمسک گردانیدہ چون بدلایل قاطعہ و براہین ساطعہ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اعلی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب وثواب ہم مبرہن شد این گمراہان سوئی این بیراہہ روی نتوانند رفت وحیلہ اینہا راسا منقطع و وساوس اینہا یکسر مندفع است چہ خود این قایل بعدم شمول قدرت الہی بعض ممکنات را ہمچو صفات الہی معترف شدہ ہست چہ جای ممتنعات ذاتیہ و اندرین صورت ضرورت بیان دیگر برای تبکیت اینہا نبودہ ہست الا برای افحام مکابرین و افہام ناظرین میگویم کہ آیا در اعتقاد این نجدیان حضرت باری جلت

قدرت قادر است براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و درجات قرب و ثواب افضل ممکنات
و اعلی از سایر ما سوی الله گرداند یا در اعتقاد اینان براین قادر نیست علی الثانی نفی قدرت
او سبحانه براینان لازم آمد و اینان را از التزام نفی قدرت الهی بران براین شق گریز نیست
فیلزمهم الفرار علی ما عنه الفرار و علی الاول چون او سبحانه قادر است براینکه یک ممکن را
افضل ممکنات گرداند گردانیدن ممکنی دیگر مساوی آن ممکن مفروض افضل ممکنات
یا اعلی از ان ممکن مفروض افضل ممکنات مقدور نتواند بود چه معنی قادر بودن او سبحانه
برگردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و درجه قرب و ثواب این است
که او سبحانه قادر است براینکه ممکنی را اوصاف کمالیه بخشد که برابر ان اوصاف کمالیه
و افضل از ان ممکن نبود و بآن ممکن درجه از قرب و ثواب کرامت فرماید که مساوی
آن درجه و اعلی از ان امکان نداشته باشد زیراکه اگر مساوی آن اوصاف کمالیه
و آن درجه و اعلی از انها ممکن باشد آن ممکن مفروض افضل ممکنات در اوصاف
کمال و درجه قرب و ثواب نتواند شد بلکه بعض ممکنات مساوی او و بعض ممکنات
اعلی از و در اوصاف کمال و قرب و ثواب تواند شد پس در این صورت بودن
ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب و ثواب ممکن نتواند بود پس او سبحانه
برگردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب و ثواب قادر نتواند بود
لان المصحح للمقدورية هو الامكان پس خلف لازم آمد زیراکه شق اول این است که او سبحانه
قادر است براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و در قرب و ثواب افضل ممکنات گرداند
حاصل انکه این بخدیان را گریز نیست از احد الامرین یا بگویند که او سبحانه برگردانیدن ممکنی
افضل الممکنات قادر نیست و علی التقدیرین این بخدیان را از محذوری که آنرا مستحیله
پیا کی گردانیده اند گریز نیست فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین حالا
در اقوال این قابل نظر تفصیلی باید تا تفاصیل ضلالت و جهالت او انکشاف یابد قول

چون مساوی جناب شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر
انبیا علیهم السلام اند ناشی از نافهمی و بیدینی ست چه اگر مساوی آنجناب در جمیع کمالات
ممکن باشد از فرض و قوع آن نظر الی ذاته محالی لازم نخواهد آمد پس بر فرض وجود آن
مساوی اگرچه مفضول نخواهند شد مگر افضل واکمل از سایر انبیا نتوانند شد چه آن
مساوی مفروض الوجود از جمله انبیا ست پس وجودش مستلزم نفی این صفت کمال یعنی
افضل الانبیا از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ست پس مشارکت او با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات که این صفت هم از انجمله ست مستلزم سلب مشارکت در جمیع
کمالات ست وانچه مستلزم نقیض خود ست محال بالذات ست پس مشارکت
ومساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات ست و چون مساوات
محال بالذات ست افضلیت از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اولی بالامتناع
است چه این قایل خود می گوید که اتفاق عرف واهل لغة بر این ست که مفضل
نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد حال آنکه
معتقد این نجدی و شیخ او و همکیشان او این ست که اعلی از آن حضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات ممکن ست و ظاهر ست که بر تقدیر امکان آن و فرض وجودش آن
حضرت صلی الله علیه وسلم مفضول خواهند بود بلکه این قایل بجواز افضلیت جمله مومنین
گو فساق و فجار باغلظ انحای فسق و فجور باشند بر ان حضرت صلی الله علیه وسلم در قرب
ثواب ست پس او بمفضول بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر فاسق و فاجر با اعتراف
باتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوصف خاتم النبیین و سایر اوصاف کمالیه مختصه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و کمالات مخصوصه بانبیا علیهم السلام در عین حال اتصاف
بآن و در عین حال اتصاف فساق و فجار مومنین بانحای فسق و فجور تجویز میکند و با اینهمه دعای اسلام
میکند والعیاذ بالله من ذلک قول او و اتفاق عرب و لغت بر این ست الی قوله فایز

می باشد با وسودی نمی دہد بلکہ ہیچ بجذبیت را برمی کند چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع کمالات سایر انبیا علیہم السلام اند و بر سایر انبیا و رسل در قرب و ثواب و فضایل دینی و دنیوی و محاسن صوری و معنوی فضل و مزیت دارند کما سیاتی عنقریب و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال محال بالذات ست چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول النبیین خلقا اند و اول ما خلق اللہ نوری آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و اول النبیین خلقا و اول ما خلق اللہ صالح اشتراک بین اثنین نیست و متاخر در خلق مساوی اول نتواند شد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای تمام مکارم اخلاق و کمال محاسن افعال مبعوث اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال ممکن باشد با تمام مکارم اخلاق و کمال محاسن افعال با و منوط باشد یا نہ علی الثانی ان مساوی مساوی نتواند شد و علی الاول چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم اخلاق و مکمل محاسن افعال اند بودن آن مساوی متمم مکارم اخلاق و مکمل محاسن افعال محال بالذات ست زیرا کہ تتمیم متمم و تکمیل مکمل محال بالذات ست و ہر گاہ کہ مساوات محال ست افضلیت اولی بالامتناع ست چہ این قابل اعتراف میکند بانیکہ فضل مرتبہ مساوات را جایز شدہ بمرتبہ زیادت فایز می باشد ہر چند برای اثبات امتناع ذاتی اعلی ازان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاجت باین بیان نیست چہ متاخر افضل از اول نمی تواند بود و غیر متمم مکارم اخلاق از متمم آن و غیر مکمل محاسن افعال از مکمل آن افضل نتواند شد مگر این بیان برای تبکیت این قایل آوردہ شد و قول او و دراینہم شک نیست الی آخرہ بچند وجہ بر غایت جہالت و ضلالت او دلالت دارد اول اینکہ ہر فضیلتے کہ در نبی من الانبیا بودہ ست بوجہ اکمل در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موجود ست قال فی الشفا بعد ذکر قولہ تعالی تلک الرسل فضلنا بعضہم علی بعض الایۃ قال اہل التفسیر فی قولہ سبحانہ و رفع بعضہم درجات اراد محمد صلی اللہ علیہ وسلم

لانہ بعث الی الاحمر والاسود واحلت لہ الغنایم وظہرت علی یدیہ المعجزات ولیس احد من الانبیاء اعطی فضیلۃ او کرامۃ الا وقد اعطی محمد صلی اللہ علیہ وسلم مثلہا انتہی وقال الشیخ ابوالحسن الاشعری رح کل آیۃ اوتیہا نبی من الانبیاء علیہم السلام فقد اوتی مثلہا نبینا صلی اللہ علیہ وسلم وخص من بینہم بتفضیل الرویۃ وفی مواہب اللدنیۃ فی القسم الرابع من المقصد الرابع ما خص نبی بشئ من المعجزات والکرامات الا ولنبینا صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ کما الفوا علیہ انتہی وقال فی شرح الشفا قال التلمسانی روی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم جاءتہ خصال الانبیاء کلہا واجتمعت فیہ اذ ہو عنصرہا ونبعہا فاعطی خلق آدم ومعرفۃ عیسی وشجاعۃ نوح وخلۃ ابراہیم ولسان اسمعیل ورضی اسحاق وفصاحۃ صالح وحکمۃ لوط وبشری یعقوب وجمال یوسف وشدت موسی وصبر ایوب وطاعۃ یونس وجہاد یوشع وصورت داود وحب دانیال ووقار الیاس وعصمۃ یحیی وزہد عیسی واغمس صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع اخلاق الانبیاء لیقتبسوہا منہ صلوات اللہ علیہم اجمعین وقد افصح بذلک البوصیری حیث قال وکل آی اتی الرسل الکرام بہا فانما اتصلت من نورہ بہم وقال الامام البغوی رح ما اوتی نبی آیۃ الا اوتی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم مثل تلک الآیۃ وفضل علی غیرہ بایات مثل انشقاق القمر باشارۃ وحنین الجذع علی مفارقتہ وتسلیم الحجر والشجر علیہ وکلام البہایم والشہادۃ برسالتہ ونبع الماء من بین اصابعہ وغیر ذلک من المعجزات والایات التی لا تحصی واظہرہا القرآن الذی عجز اہل السماء والارض عن الاتیان بمثلہ ثم روی بسندہ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ما من نبی الا وقد اعطی من الایات ما مثلہ آمن علیہ البشر وانما کان الذی اوتیتہ وحیا اوحاہ اللہ تعالی الی فارجو ان اکون اکثرہم تابعا یوم القیمۃ متفق علیہ بالجملہ در ہیچ نبی از انبیاء علیہم السلام فضیلتی وکرامتی وآیتی نبودہ کہ مثل ان فضیلت وآن کرامت وآن آیت

راکمل وجوه در آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد و ازین ہم برہن شد کہ ہیچک نبی
ز انبیا وہیچک رسول از رسل باعتبار خصوصیات وفضایل ہم فضلی بر آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ندارد پس قول این قایل کہ باوجود تفاضل فیما بین انبیا و رسل علیہم السلام
ختصاص البعض بخصایص وبعضی دیگر بخواص دیگر متحقق ہست ناشی از سوء اعتقاد اوست
بیا نہ ہیچک نبی ومیانہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تفاضل نیست یعنی تفاضل این ہست
کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از دیگر انبیا و رسل من وجہ افضل باشند و دیگر انبیا و رسل
ز ان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ آخر افضل باشند حال آنکہ ہیچک نبی و رسول
وجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل نیست آنحضرت من کل الوجوہ
ر ہمہ انبیا و رسل افضل اند و آنحضرت را بر سایر خلایق کافہ فضل کلی ہست چہ ہیچک فضیلت
ز ہیچک نبی از انبیا آنچنان نیست کہ مثل آن باکمل وجوہ در آنحضرت صلی اللہ علیہ
سلم موجود نباشد پس ہیچک نبی را ہیچک وجہ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضل نیست
از ینجا بطلان قول این قایل پس اگر خصوص اسباب فضیلت در مساوات شرط
اشد نفی فضیلت از افضل لازم خواہد آمد لعدم الاشتراک لوجود الخصایص
لموجبۃ للفضیلۃ انکشاف یافت چہ بنای این قول بر این ہست کہ در بعض انبیا علیہم
سلام بعض فضایل آنچنان بودہ اند کہ مثل آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبودہ
این معنی باطل ہست و آن فضایل کہ خصایص آن انبیا شمردہ می شوند نسبت با آنحضرت
لی اللہ علیہ وسلم خواص آن انبیا نیستند آن خواص اضافیہ بہ نسبت دیگر انبیا
ستند مثلا اول البشر فضیلت خاصہ حضرت آدم علیہ السلام ہست لیکن این فضیلت
خاصہ حضرت آدم علیہ السلام نسبت با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیست چہ آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم اول النبیین خلقا ہستند پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت آدم
علیہ السلام و اولیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہست محتاج بیان نیست و علی ہذا القیاس

[illegible marginal note]

دیگر خصایص دیگر حضرات انبیا علیهم السلام چنانچه بندی ازان عنقریب می آید حاصل که آنحضرت صلی الله علیه وسلم جامع جمیع اجناس و انواع فضایل اند که در دیگر انبیا علیهم السلام فرادی فرادی بوده اند مصرع انچه خوبان همه دارند تو تنها داری .:. بلکه جمله فضایل خاصه و عامه و جمیع کمالات کلیه و جزئیه که در حضرات سایر انبیا علیهم السلام بوده اند از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مقتبس بودند توهم اینکه بعض فضایل کسی از انبیا علیهم السلام در آن حضرت نبود ناشی از تجدیت وبی ایمانی است وجه دویم اینکه انچه این قایل از آیة تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض فهمیده است که هر یک از رسل علیهم السلام بر من عداه من الرسل بعض وجوه فضل دارد تا ازان لازم آید که هر واحد از دیگر رسل علیهم السلام در بعض وجوه فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضل باشد محض غلط فهمی اوست معنی این آیة کریمه همین قدر است که او سبحانه بعض رسل را بر بعض دیگر از رسل فضل بخشیده است چنانکه او سبحانه رسل اولو العزم بر رسل غیر اولو العزم و در رسل اولو العزم آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل و کرامت فرموده وهمچنان او سبحانه بعض انبیا را بر بعض دیگر از انبیا علیهم السلام فضل داده کما قال سبحانه ولقد فضلنا بعض النبیین علی بعض وازین مفهوم می شود که هر یک نبی افضل است از جمیع من عداه من الانبیاء چنانکه این قایل از آیة تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض فهمیده است فی الشفا و شرحه قال الله تعالی ولقد فضلنا بعض النبیین علی بعض فالتفضیل ثابت مقطوع به فی الجملة بین ارباب النبوة وکذا بین اصحاب الرسالة لقوله وقال ای سبحانه تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض قال بعض اهل العلم والتفضیل المراد لهم هنا فی الدنیا ای غیر مقصور فی العقبی لانه غیر موجود فی الاخری وذلک ای سبب تفضیلهم فی الدنیا بثلاثة احوال ان یکون آیاته ومعجزاته ابهر واشهر ولاشک ان معجزات نبینا صلی الله علیه وسلم اظهر واشهر ولو لم یکن الا القرآن لکفی بالله وکیلا وبرهان او تکون امته ازکی

واکثر ای ازید من غیرہم کیفیۃ وکمیۃ اما الکیفیۃ فقد قال تعالی کنتم خیر امۃ واما الکمیۃ فقد
ثبت انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال صفوف المومنین مائۃ وعشرون وامتی منہم ثمانون
اویکون ای النبی المفضل فی ذاتہ افضل واطہر ثم مما یدل علی افضلیۃ نبینا صلی اللہ
علیہ وسلم فی ذاتہ انہ سبحانہ خلقہ قبل جمیع موجوداتہ بل جعلہ کالعلۃ الغائیۃ فی مراتب مخلوقاتہ
وجعلہ اولا واخرا فی مقامات کائناتہ وجعل نورہ مشکواتہ محل فیوض انوار ذاتہ واسرار صفاتہ
ومعدن ظہور تجلیاتہ وفضلہ ای فضل کل نبی فی ذاتہ راجع الی ما خصہ اللہ بہ من کرامتہ
اختصاصہ من کلام ای کما وقع لموسی فی الطور ولنبینا فی مقام ونایل ادنی فی معرض الظہور
او خلہ ای کما ثبت للخلیل ولنبینا الجلیل مع زیادۃ المحبۃ الخاصۃ او لمحالۃ الجامعۃ بین المحبۃ
والمحبوبیۃ بل الوسیلۃ لکل محب ومحبوب فی المرتبۃ المطلوبۃ والمجذوبیۃ اورویۃ ای بصریۃ
کما اختص بہ نبینا صلی اللہ علیہ وسلم علی ما تقدم اورویۃ بصریہ وہی مقام المشاہدۃ برفع
الحجب الجسمانیۃ کما یحصل للکل من الافراد الانسانیۃ او ما شاء اللہ من الطائفۃ تحف ولایۃ
واختصاصہ انتہی این قایل معنی آیت وارکونہ فہمیدہ بتفضیل ہریک نبی بر آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ قابل شدہ این آیت را مستند میگرداند وہمچنان شیخ او معانی
آیات قرآنی واحادیث نبوی غلط فہمیدہ بندگان خدایتعالی را گمراہ میکرد شاید منشاء
غلط فہمی این قایل آنست کہ او از تفسیر مظہری فیما سبق سند نقل کردہ است الفضل
ہو زیادۃ احد الشیئین علی الآخر فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص
ذلک بالکمال وہو ما یقتضی مدحا فی الدنیا وثوابا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصا بوصف
کمال والآخر بوصف کمال آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی
فی استحقاق المدح والثواب انتہی این قایل از جملہ شرطیۃ فان کان الی آخرہ گمان برد کہ
ہریکی از رسل علیہم السلام بر جمیع من عداہ من الرسل فضل جزئی وارد واین گمان او را در این
ضلالت انداخت کہ گمان برد کہ ہریک رسول را بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہتہ

بعض فضایل فضل جزئی است و ندانست که این جمله شرطیه است و در هیچ نبی از انبیاء و
در هیچ رسول از رسل علیهم السلام فضیلتی و کمالی و کرامتی آنچنان نبود که در آنحضرت
صلی اللہ علیه وسلم مثل آن بوجه اکمل موجود نباشد کما سبق و این جمله شرطیه یعنی آیهٔ کریمه
نیست و صاحب تفسیر مظهری در معنی این آیه نگفته است که هر یک رسول را بر جمیع من عداه
فضل جزئی است بلکه او می گوید در تفسیر آیه و رفع بعضهم درجات علی بعضهم او علی کلهم اما رفع درجات
بعضهم علی بعضهم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء واولوا العزم
من الرسل علی غیرهم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضهم علی کلهم فذلک مختص بنبینا صلی اللہ علیه
وسلم ثبت ذلک لوحی غیر متلو وانعقد علیه الاجماع انتهی و اینکلام صریح است در خلاف
مزعوم این قایل باقی ماند خدشه در کلام صاحب تفسیر مظهری بدو وجه یکی اینکه مدلول کلامش
این است که ضمیر هم فی بعضهم در قول او سبحانه و رفع بعضهم راجع است سوی انبیا کما یدل
علیه قوله اما رفع درجات بعضهم علی بعضهم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی
الانبیاء حال آنکه مرجع مذکور قبیل تلک الرسل و تفضیل رسل بر انبیا مدلول این آیت
نیست مدلول این آیت تفضیل بعض رسل بر بعض آخر از رسل است دویم اینکه تفضیل او
رفع بعضهم را بقوله اما رفع درجات بعضهم علی بعضهم الی آخره مبنی است بر اینکه مراد از بعضهم
فی قوله و رفع بعضهم درجات بعض مبهم است حال آنکه دیگر اهل تفسیر گفته اند که مراد از آن
حضرت صلی اللہ علیه وسلم و این ابهام برای تفخیم شان آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم است و اشعار
اعلی انه لا یلتبس در بینه الا الفرد والاکمل الافضل درجات من عداه من الرسل و این کلام
استطراداً مذکور شده پس معلوم شد که قول این قایل لهذا حضرت مالک و معطی فضایل
جل شانه بعد ذکر تفضیل بذکر وجوه مختلف در رسل متفاضل علیهم السلام در کریمه تلک الرسل
تخصیص فرمود تنبیهاً علی ذلک الخ مرادش این است که او سبحانه بعض رسل را بر بعضی
دیگر فضل بخشیده بعض وجوه فضل بیان فرموده است مفید مطلب او نیست چه اینقدر

لازم نمی آمد کہ کسی را از رسل بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ فضل باشد و اگر مرادش از ان
این است کہ او سبحانہ ہر یکی را از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل فضل بخشیدہ بذکر وجوہ
مختلف در ہر یک رسل متفاضلین تخصیص فرمودہ است این غلط فہمی اوست او سبحانہ
ہر یکی را از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل فضل نہ بخشیدہ است و ازین کریمہ ہمین قدر
فہمیدہ میشود کہ او سبحانہ بعض رسل راہمچو رسل اولو العزم بر بعض دیگر از رسل ہمچو رسل
غیر اولو العزم فضل دادہ است و بعض رسل اولو العزم را بر بعضی دیگر از رسل اولو العزم
ہمچو آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل بخشیدہ است و انچہ
او سبحانہ از وجوہ فضل ذکر فرمودہ است وہو قولہ سبحانہ منہم من کلم اللہ وقولہ تعالے
وآتینا عیسی ابن مریم البینات وایدناہ بروح القدس چنین نیست کہ از ان تفضیل کسی
از سایر رسل اولو العزم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مستفاد شود در من کلم اللہ
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل اند چنانچہ مفسران گفتہ اند کہ ہو موسی علیہ السلام
ومحمد صلی اللہ علیہ وسلم فکلم موسی لیلۃ الحیرۃ وفی الطور ومحمد لیلۃ المعراج حین قاب قوسین
او ادنی وبر تقدیر انیکہ مراد از من کلم اللہ موسی علیہ السلام باشد نفی این صفت از
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتوان کرد چہ تکلم او سبحانہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
لیلۃ المعراج ثابت است و ہمچنان او سبحانہ بینات با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
کرامت فرمودہ وآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بروح القدس موید گردانید پس ازین
وجوہ تفضیل حضرت موسی یا حضرت عیسی علیہما السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم لازم نتوانم
آمد چنانکہ مزعوم این قایل است و ازینجا معلوم شد کہ قول این قایل اگر خصوص اسباب
فضیلت در مساوات شرط باشد نفی فضلیت از افضل لازم خواہد بود لعدم الاشتراک
مبنی است بر جہل او بانیکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع کمالات اند کہ در حضرت
انبیا علیہم السلام بودند وقول او واللازم باطل لثبوت التفاضل بینہم بالنص مبنی است

بر نفهمیدن معنی آیت کریمه چه معنی آیت کریمه تفضیل بعض رسل بر بعض است نه تفضیل هر واحد از رسل بر جمیع من عداه من الرسل کما عرفت وجه ثالث اینکه انواع و اجناس فضایل باهم متفاوت اند بعض فضایل از بعض دیگر از فضایل افضل اند و بعض کمالات نسبت ببعض دیگر از کمالات مفضول اند مثلا رسالت از نبوت بی رسالت افضل است و ولایت بی نبوت از نبوت مفضول است و از اجلی بدیهیات است که کسیکه با متصف باشد بفضیلتے که افضل است از فضیلتے دیگر افضل است از کسیکه متصف باشد بآن فضیلت دیگر مفضوله بلکه بعض فضایل نسبت ببعض اشخاص فضایل اند و نسبت ببعض اشخاص دیگر فضایل نیستند مثلا نبوت بی رسالت نسبت بانبیاء غیر مرسل از کمالات است و نسبت بمرسلین از کمالات نیست بلکه دون درجه آنحضرات است وانیهم ظاهر و ضروری است که شخصی که واسطه افاضه کمالی بشخص دیگر باشد از ان شخص دیگر افضل است چه تفاوت میانه مستفیض کمال و مفیض آن گوان مفیض علت مستقله نباشد ضروری است وانیهم از اجلی ضروریات است که همه کمالات و فضایل و سایر اوصاف هرگونه که باشد توابع وجود موصوفات اند لاشئی محض که هیچگونه بهره از وجود ندارد متصف بکمالی و فضیلتی نتواند شد پس کسیکه بطفیل دیگری بوجود آمده باشد بهرحال از ان دیگر مفضول است و توهم افضل بودنش از ان دیگر غیر معقول و در انیمقدمات کسی را گو عقل و ایمان نداشته باشد جای کلام نیست بعد تمهید انیمقدمات می گوییم که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم آنچنان فضایل فاضله بفضل عظیم خود کرامت فرموده است که هیچیک کس را از سایر انبیا و رسل علیهم السلام دران فضایل بآنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوات و مشارکت نیست چه جای آنکه کسی را از انبیاء و رسل بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوجه من الوجوه فضل باشد یکی از انجمله این است که خلق و ایجاد همه ممکنات بطفیل آنحضرت است و اول ما خلق الله

نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است اگر نبودی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نہ آدم بودی
و نہ بنی آدم بلکہ نہ عالم و نہ اجزای عالم فشانہ انہ لولاہ لم یکن فلک ولا دورانہ ولا زمن
ولا حوالانہ ولا آدم ولا ولدانہ ولا ادریس ولا نبوتہ وحکمتہ ولا سلطانہ ولا جنتہ وخلعہا ولا علائ
ولا مکانہ ولا نوح ولا طوفانہ بل ولا ماء ولا طغیانہ ولا من حمل سعۃ لا فلکھم ولا قومہ ولا
غرقھم وہلکھم ولا ابراہیم ولا آلہ ولا ملکھم نعیم ولا داؤد ولا سلیمانہ ولا موسی ولا ثعبانہ ولا
فرعون ولا ہامانہ ولا عیسی ولا حواریوہ ولا رہبانہ ولا الدنیا ولا احوالہا ولا الارض ولا
زلزالہا ولا القیمۃ ولا اہوالہا ولا جنۃ ولا رضوانہا ولا جہنم ولا نیرانہا کما قال فی شرح
الشفا ان من المعلوم انہ لولا نور وجودہ وظہور کرمہ وجودہ لما خلق الافلاک ولا وجد
الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ التی وسعت کل شیٔ من الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ
الایجاد ثم الی منحۃ الامداد الی آخر ما قال وقد سبق نقلہ پس ہر چہ بوجود آمدہ است
از فضایل وصحاب فضایل بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از مکمن عدم بمنصہ
شہود آمدہ است تعمیم ہیچکسی از انبیا و رسل علیہم السلام کہ بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم بوجود آمدہ اند از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ افضل اند
بدان ماند کہ بعض غلاۃ بدین گویند کہ حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند و بران استدلال می کنند کہ مادر حضرت حسنین
رضی اللہ عنہما از مادر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و پدر حسنین رضی اللہ عنہما از پدر
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ونمی دانند کہ فضل پدر و مادر حضرت حسنین
رضی اللہ عنہما از جہت کدام کس و بطفیل کدام کس بود و نیز از انجملہ این است
کہ او سبحانہ میفرماید واذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب وحکمۃ
ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ قال اأقررتم واخذتم علی ذلکم
اصری قالوا اقررنا قال فاشہدوا وانا معکم من الشاہدین قال امیر المؤمنین علی ابن

ابیطالب رضی اللہ عنہ لم یبعث اللہ نبیًا من آدم فمن بعدہ الا اخذ علیہ العہد فی محمد صلی اللہ علیہ وسلم لئن بعث وہو حیٌّ لیومننّ بہ ولینصرنہ ویاخذ العہد بذلک علی قومہ ونحوہ عن السدی وقتادۃ قال ابو الحسن القابسی اختص اللہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم بفضل لم یوتہ غیرہ ابانہ وہو ما ذکرہ فی ہذہ الایۃ قال المفسرون اخذ اللہ المیثاق بالوحی فلم یبعث نبیًا الا ذکر لہ محمدا ونعتہ واخذ علیہ ای علی کل نبی میثاقہ وہو ان ادرکہ لیومنن بہ وقیل ان یبینہ لقومہ ویاخذ میثاقہم ان یبینوہ لمن بعدہم وہکذا الی ان یبعث فیومنوا بہ وقال اللہ سبحانہ واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح وابراہیم وموسی وعیسی ابن مریم واخذنا میثاقا غلیظا قال امیر المومنین عمر ابن الخطاب رضی اللہ عنہ فی کلام بکی بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم بابی انت وامی یا رسول اللہ لقد بلغ من فضیلتک عند اللہ ان بعثک آخر الانبیاء وذکرک فی اولہم فقال واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح الا یہ وقال قتادۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرہم فی البعث فلذلک وقع ذکرہ مقدما ہہنا قبل نوح وغیرہ وقال الامام ابو اللیث السمرقندی فی ہذا تفضیل نبینا صلی اللہ علیہ وسلم لتخصیصہ بالذکر قبلہم وہو آخرہم والمعنی اخذ اللہ علیہم المیثاق اذ اخرجہم من ظہر آدم کالذر قال فی شرح الشفا والمعنی ان للانبیاء میثاقا خاصا بعد دخولہم فی المیثاق العام المعنی بہ قولہ الست بربکم قالوا بلی تبلیغ الرسالہ واخص من ہذا المیثاق میثاق الانبیاء اصالۃ وامہم تبعًا انہ صلی اللہ علیہ وسلم لو فرض انہ وجد فی ای زمان من الازمنہ لتبعہ جمیع الانبیاء وجمیع امہم من الاولیاء والعلماء والاصفیاء فکانہم تابعون لہ بالقوۃ وعلی فرض وقوعہ بالفعل انتہی ثم قال وفی کتاب القصص لوثیمۃ ابن الفرات برفعہ الی ابی موسی الاشعری انہ قال لما خلق اللہ سبحانہ آدم علیہ السلام قال لہ آدم علیہ السلام فقال نعم یارب قال من خلقک فقال انت یارب خالقی قال فمن ربک قال انت لا الہ الا انت قال فآخذ علیک المیثاق بہذا قال نعم

فاخرج اللہ سبحانہ الحجر الاسود من الجنۃ وہو اذ ذلک ابیض ولولا ماسودہ المشرکون بمسہم ایاہ لما اشتفی بہ ذو عاہۃ الا شفی بہ فقال اللہ سبحانہ امسح یدک علی الحجر بالوفاء ففعل ذلک فامرہ بالسجود فسجد اللہ سبحانہ ثم اخرج من ظہرہ ذریتہ فبدأ بالانبیاء منہم وبدأ من الانبیاء بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم فاخذ علیہ العہد کما اخذہ علی آدم ثم اخذ العہد علی الانبیاء والرسل کذلک ان یومنوا بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وان ینصروہ ان ادرکہم زمانہ فالتزموا ذلک وشہد بہ بعضہم علی بعض وشہد اللہ سبحانہ بذلک علی جمیعہم ثم اخذ بعد ذلک العہد علی سایر بنی آدم فسجد واکلہم الا الکافرین والمنافقین لم یطیقوا ذلک لصیاص خلقت فی اصلابہم الحدیث وقال صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ وقال صلی اللہ علیہ وسلم وارسلت الی الخلق کافۃ فہو صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درحقیقت نبی الانبیاء اند وازینجاست کہ فرمودہ اند لوکان موسی حیا لما وسعہ الا اتباعی وحضرت ابراہیم وحضرت عیسی علیہما السلام کہ از رسل اولوالعزم اند درروز قیامت درامت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خواہند بود وہمہ انبیاء از حضرت آدم ومن سواہ زیرلوائے آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران روز خواہند بود وافاضہ کمالات وکرامات برارواح حضرات انبیا علیہم السلام بوساطت روح مقدس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم شدہ است ونسبت سایر انبیا علیہم السلام سوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت امت سوی رسول ان امت ہست ونسبت مستفیض سوی مفیض پس توہم اینکہ ہریک نبی ورسول بوجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل است توہم این ہست کہ افراد امت از رسول خود افضل اند ومستفیض از مفیض افضل است اینچنین توہم باطل دردلی کہ ایمانی دارد نتواند گنجید سیوم انجملہ این ہست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ اند ودرعموم مضاف الیہ

ہمہ انبیا و رسل علیہم السلام داخل اند و نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر اصحاب الیمین و خیر السابقین اند کما روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ قسم الخلق قسمین فجعلنی من خیرہم قسما فذلک قولہ اصحاب الیمین واصحاب الشمال فانا من اصحاب الیمین وانا خیر اصحاب الیمین ثم جعل القسمین ثلاثا فجعلنی من خیرہا ثلثا وذلک قولہ فاصحاب المیمنۃ واصحاب المشامۃ والسابقون السابقون فانا من السابقین وانا خیر السابقین ثم جعل الاثلاث قبایل فجعلنی من خیرہا قبیلۃ وذلک قولہ وجعلناکم شعوبا وقبایل لتعارفوا الآیہ فانا اتقی ولد آدم واکرمہم علی اللہ ولا فخر ثم جعل القبایل بیوتا فجعلنی من خیرہا بیتا فذلک قولہ انما یرید اللہ لیذہب عنکم الرجس اہل البیت ویطہرکم تطہیرا وظاہر است کہ در عموم اصحاب الیمین و عموم دیگر مضاف الیہ خیر درین حدیث رسل و انبیا داخل اند و نیز ارشاد شدہ است انا سید الناس یوم القیمۃ و در عموم الناس حضرت آدم فمن سواہ داخل اند تو ہم افضل بودن ہر یکی از انبیاء و رسل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ ناشی است از سوء فہم و سوء عقیدت چہارم از انجملہ این است کہ در حدیث اسرا است فقال تبارک وتعالی لہ ای للنبی علیہ السلام سل فقال انک اتخذت ابراہیم خلیلا واعطیتہ ملکا عظیما وکلمت موسی تکلیما واعطیت داؤد ملکا عظیما والنت لہ الحدید وسخرت لہ الجبال واعطیت سلیمان ملکا عظیما وسخرت لہ الجن والانس والشیاطین واعطیتہ ملکا لا ینبغی لاحد من بعدہ وعلمت عیسی التورۃ والانجیل وجعلتہ یبرئ الاکمہ والابرص واعذتہ وامہ من الشیطان الرجیم فلم یکن لہ علیہما سبیل فقال لہ ربہ تعالی قد اتخذتک حبیبا فہو مکتوب فی التوریۃ محمد حبیب الرحمن وارسلتک الی الناس کافۃ وجعلت امتک ہم الاولون وہم الآخرون وجعلت امتک لا یجوز لہم خطبۃ حتی تشہد وا انک عبدی ورسولی وجعلتک اول النبیین خلقا وآخرہم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطہا احد قبلک واعطیتک خواتیم سورۃ البقرۃ

من کنز تحت عرشی لم اعطها انبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما پس از فرمودهٔ او سبحانه صراحة بیّن ہست که فضایلی که او سبحانه بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرموده افضل اند از فضایلی که او سبحانه بحضرت ابراہیم وحضرت موسیٰ وحضرت داؤد وحضرت سلیمان وحضرت عیسی علیہم السلام بخشیده واو سبحانه آنحضرت راصلی اللہ علیہ وسلم ہمان فضایل که آنحضرت راصلی اللہ علیہ بآن اختصاص بخشیده از سایر انبیا ومرسلین افضل گردانیده وبخصوص خاتمیت وفاتحیت واعطای خواتیم سوره بقره وسبع مثانی واوّلیت در خلق وآخریت در بعث وتشریف امت باولیت وآخریت که فرع اولیت وآخریت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است وارسال الی الناس کافه که از لوازم ختم نبوت ہست ومحبوبیت خاصه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگران تفضیل داده وچون فضایل آنحضرت علیہم السلام نسبت بفضایل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول اند لامحاله آنحضرات علیہم السلام نسبت بآنحضرت مفضول اند تخییل فضلیت دیگری از انبیا ومرسلین علیہم السلام بوجه من الوجوه از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تخییل خالی از تحصیل معنی تفضیل ومبنی بر ضلالت وتضلیل ہست واز ینجا منکشف شد که قول این قایل پس ثابت شد که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعده تفضیل ہست ومبنی از تضلیل مفضی سوی تجہیل رب جلیل از قاعده تفضیل واز موجبات کفر این جاہل ضلیل ہست اگر وصف خاتمیت وآخریت وبعث وارسال الی الناس کافه که از لوازم خاتمیت ہست مفید فضل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر دیگر انبیا ورسل ومفید نفی مساوات دیگران بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نمی بود اینکلام قدسی وجہی نداشت حال آنکه اینکلام مسوق ہست برائی تبیین تفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بران رسل که در کلام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مذکور اند این جاہل بیباک ہرچه در دلش می آمد بیہوده می سراید پنجم از انجمله این ہست که در

حدیث اسرا از روایت ابی هریرة رضی اللہ عنہ آمده ثم لقوا ای النبی و جبرئیل و من معه
من الملائکة ارواح الانبیاء فاثنوا علی ربهم و ذکر کلام کل واحد منهم و هم ابراهیم و موسی
و عیسی و داؤد و سلیمان ثم ذکر کلام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ای ابو هریره و آن
محمدا اثنی علی ربه فقال کلکم اثنی علی ربه و انا اثنی علی ربی فقال الحمد للہ الذی ارسلنی
رحمة للعالمین و کافة للناس بشیرا و نذیرا و انزل علی الفرقان فیه تبیان کل شیء و جعل امتی
خیر امة و جعل امتی امة وسطا و جعل امتی هم الاولون و هم الآخرون و شرح لی صدری
و وضع عنی وزری و رفع لی ذکری و جعلنی فاتحا و خاتما فقال ابراهیم بهذا فضلکم محمد
ازین حدیث ثابت است که حضرت ابراهیم علیہ السلام از جهت وصف خاتمیت
و دیگر فضایل خاصه آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر دیگر انبیا و رسل علیهم السلام
تفضیل دادند و فرمودند بهذا فضلکم محمد اگر بدانست این قایل نفی مساوی
بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل و مبنی از
تضلیل است باری این قول ابراهیم علیہ السلام که بخصوص خاتمیت و خصوص اسباب
فضیلت آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر رسل و انبیا علیهم السلام تفضیل دادند
و نفی مساوات کردند بر کدام قاعده مبنی و از کدام چیز مبنی است شاید در اعتقاد
این جهول حضرت ابراهیم علیہ السلام راهم از قاعده تفضیل ذهول و تضلیل ماسول و معمول
بود والعیاذ باللہ هیچ کلمات این قایل مفضی بکفر او است ششم از انجمله این است که در شرح
شفا مذکور است که روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم نزل علی جبرئیل فسلم علی فقال فی سلامه السلام علیک یا اول السلام علیک یا آخر
السلام علیک یا ظاهر السلام علیک یا باطن فانکرت ذلک علیه و قلت یا جبرئیل کیف
یکون هذه الصفة لمخلوق مثلی و انما هذه صفة الخالق الذی لا یلیق الا به فقال یا محمد اعلم
ان اللہ امرنی ان اسلم بها علیک لانه قد فضلک بهذه الصفة و خصک بها علی جمیع

النبیین والمرسلین فشتق لک اسما من اسمہ ووصفا من وصفہ وسماک بالاول لانک اول
الانبیاء خلقا وسماک بالآخر لانک آخر الانبیاء فی العصر وخاتم الانبیاء الی آخر الامم وسماک
بالباطن لانہ تعالی کتب اسمک مع اسمہ بالنور الاحمر فی ساق العرش قبل ان یخلق اباک آدم
بالفی عام الی ما غایۃ لہ ولا نہایۃ فامرنی بالصلوٰۃ علیک فصلیت علیک یا محمد الف عام
بعد الف عام حتی بعثک اللہ بشیرا ونذیرا وداعیا الی اللہ باذنہ وسراجا منیرا وسماک
بالظاہر لانہ اظہرک فی عصرک ہذا علی الدین کلہ وعرف شرعک وفضلک اہل السموات والارض
فما منہم احد الا وقد صلی علیک وسلم فربک محمود وانت محمد وربک الاول والآخر والظاہر
والباطن وانت الاول والآخر والظاہر والباطن فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحمد للہ
الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی ازین حدیث ثابت است کہ آن حضرت صلی اللہ علیہ
وسلم از جمیع النبیین افضل اند من جمیع الوجوہ والا قول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حتی فی اسمی
وصفتی بمعنی باشد العیاذ باللہ معلوم نیست کہ در اعتقاد این قائل قول حضرت جبرئیل
علیہ السلام لانہ قد فضلک بہذہ الصفۃ وخصک بہا علی جمیع النبیین والمرسلین وقول
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الحمد للہ الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی نیز بمعنی
بر ذہول از قاعدہ تفضیل ومعنی از تضلیل است قاعدہ این قائل اورا بقعر سجین از
نار خواہد نشانید وتلبیسات منافقانہ او اورا بدرک اسفل خواہد رسانید ہفتم از انجملہ
این است کہ از حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مروی است ان اللہ فضل محمدا
صلی اللہ علیہ وسلم علی اہل السماء وعلی الانبیاء صلوات اللہ وسلامہ علیہم قالوا فما فضلہ علی اہل السماء
قال ان اللہ قال لاہل السماء ومن یقل منہم انی الہ من دونہ الآیہ وقال لمحمد صلی اللہ
علیہ وسلم انا فتحنا لک فتحا مبینا قالوا فما فضلہ علی الانبیاء قال ان اللہ تعالی قال وما ارسلنا
من رسول الا بلسان قومہ وقال لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وما ارسلناک الا کافۃ للناس فارسلہ
الی الجن والانس ازین قول حضرت ابن عباس کہ مستنبط از آیہ قرآنی است تفضیل آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم از جہت رسالت عامہ بر سائر رسل وانبیا ثابت است واز ان
ظاہر است کہ ہیچک نبی ورسول را بر ان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہی فضل نیست چہ
اعلی فضایل آنحضرات علیہم السلام رسالت است ونبوت ورسالت آنحضرات نسبت
بر رسالت عامہ تامہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ خاتمہ رسالت ومنبع سائر کمالات است
مفضول است پس لامحالہ اہل آن رسالات نسبت بصاحب این رسالت کاملہ مفضول
اند حضرت ابن عباس از جہت خصوص سبب فضیلت یعنی عموم رسالت کہ یکی از شعب
ختم نبوت است بتفضیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر سائر انبیا قایل اند شاید در اعتقاد
این جاہل حضرت ابن عباس ہم از قاعدہ تفضیل ذاہل وبتضلیل مخاطبین مائل اند چون از
قول این جاہل ضلیل تجہیل رب جلیل وآنحضرت وحضرت ابراہیم خلیل وحضرت جبریل از
قاعدہ تفضیل وانتساب این حضرات بتضلیل لازم است این لباس بتجہیل ابن عباس چرا
مبالات خواہد کرد وبرای کشف عوار این ناہنجار وجوہ بسیار اند وفیما ذکرناہ کفایۃ لاولی
الابصار وجہ رابع اینکہ فضیلت بر دو گونہ است یکی آنکہ موصوف آن بوجود آن فی نفسہ
کامل باشد وکمال او متعدی بغیر او نشود واز ونفعی بدیگری نرسد وکمال او بدیگری
سودی نہ بخشد دوم آنکہ فضل وکمال موصوف آن متعدی بغیر باشد ودیگران بفیض
فضل وکمال موصوف آن از فضائل وکمالات متمتع وبہرہ اندوز شوند واین قسم بحسب
مراتب عموم فیض ومدارج تعدیہ افضال متفاوت بحسب المراتب است ودر این
شک واشتباہ نیست کہ قسم ثانی از قسم اول افضل واعلی است وفضل متعدی نسبت
بفضل غیر متعدی باسم فضل احق واولی است واز اینجا است کہ خیر الناس من ینفع الناس
وظاہر است کہ ہادی از مہتدی ومُجدی از مجتدی در فضل برتر وفضل مکمل بر کامل
ومنجی بر ناجی اجلی واظہر است وچنانکہ در کمالات ظاہرۃ وباطنہ وفضائل دینیہ ودنیویہ
میانہ متعدی وغیر متعدی تفاوت است ومتعدی از ان کمالات وفضائل از غیر

مستعدی فضل است همچنان در باب قرب و ثواب او ذریعه قرب و ثواب دیگران نباشد
و قرب و ثواب اول افضل است از قرب و ثواب ثانی و علی هذا القیاس مراتب قسم
ثانی در فضیلت متفاوت اند ان فضیلت متعدیه که تعدیه ان اکثر و عموم آن
بیشتر است افضل است ازان فضیلت متعدیه که تعدیه آن کمتر و افاضه ان اقل
و اندر ست چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم رحمۃ للعالمین و مبعوث الی کافۃ الخلق
الی یوم الدین اند افاضه آن رحمت تمام عالم و عالمیان را عام و افاده آن هر گونه کمالات
دینیه و دنیویه و صوریه و معنویه و جمع فضائل اولویه و اخرویه را بجمیع عوالم و عالمیان
تام و مستدام است تخئیل اینکه کسی را از انبیا و رسل بوجه من الوجوه بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
فضل است ناشی از غایت غوابت و بی ایمانی است و باقتضای جهالت و نادانی است
همچو تخئیل بدان ماند که کسی بگدامی یک فلس دهد و بادشاهی بهزاران هزار کسان صره های
زر بخشد ابلهی آنکس را که یک فلس به یک گدا داده است بران بادشاه تفضیل دهد باین وجه
که صفت دادن یک فلس بیک گدا در بادشاه یافته نشد همچو ابله را چه توان گفت وجه
خامس ہم آنکه تفضیل آدم بسجود ملائکه و وجود بی تولد و ابوت بشر و حضرت ادریس
باجتماع نبوت و حکمت و سلطنت و دخول جنت و حضرت نوح بتحمل ایذای امت
تا نهصد و پنجاه سال در تبلیغ احکام الٰهی و غرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب ابقاء
نسل آدم متوسط ایشان و حضرت ابراهیم بقصه نار و ذبح ولد بر آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم باقتضائی غایت سفاهت است اما اجمالا فلما روی عن ابن عباس رضی اللہ عنهما
ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کانت روحه بین یدی اللہ قبل ان یخلق آدم بالفی عام
یسبح ذلک النور و یسبح الملائکة بتسبیحه فلما خلق اللہ آدم القی ذلک النور فی صلبه
فاهبطنی الی الارض فی صلب آدم وجعلنی فی صلب نوح السفینة وقذف بی فی صلب
ابراهیم ثم لم یزل ینقلنی من الاصلاب الکریمة والارحام الطاهرة حتی اخرجنی من ابوی

لم يلتقيا على سفاح قط قال القاضی فی الشفاء ويشهد بصحة ہذا الخبر شعر العباس المشهور فی مدح النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروی ایضًا عن ابن عباس عنہ علیہ السلام لما خلق اللہ آدم اہبطنی فی صلبہ الی الارض وجعلنی فی صلب نوح فی السفینۃ وقذفنی فی النار فی صلب ابراہیم ثم لم یزل ینقلنی فی الاصلاب الکریمۃ الی الارحام الطاہرۃ حتی اخرجنی بین ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط قال فی الشفاء والی ہذا اشعار العباس بن عبد المطلب رضی اللہ عنہ بقولہ شعر من قبلہا طبت فی الظلال وفی ✤ مستودع حیث یخصف الورق ✤ ثم ہبطت البلاد لا بشر ✤ انت ولا مضغۃ ولا علق ✤ بل نطفۃ ترکب السفین وقد ✤ الجم نسرا واہلہ الغرق ✤ تنقل بصالب الی رحم ✤ اذا مضی عالم بدا طبق ✤ ثم احتوی بیتک المہیمن من خندف علیاء تحتہا النطق ✤ وانت لما ولدت اشرقت ✤ الارض وثارت بنورک الافق یا برد نار الخلیل یا سبب ✤ العصمۃ اذ النار محترق ✤ پس خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از خلق حضرت آدم علیہ السلام مقدم است اگر حضرت آدم اول البشر اند حضرت اول الخلق اند اول البشر را با اول الخلق فضلی نتواند بود وہرگاہ کہ وجود حضرت آدم علیہ السلام وصفات شان بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است حضرت آدم علیہ السلام را ہیچگونہ فضل بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند بود وہمچنان وجود حضرت ادریس علیہ السلام وکمالات شان ونجات حضرت نوح علیہ السلام از غرق وحضرت ابراہیم علیہ السلام از حرق بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است ومعہذا برای ابطال ہمچو تخییل حدیث وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من نبی یومئذ آدم فمن دونہ الا تحت لوائے کافی است واما تفصیلا فلما روی عن ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ قال قالوا یا رسول اللہ متی وجبت لک النبوۃ قال وآدم بین الروح والجسد وعن العرباض ابن ساریۃ رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انی عبد اللہ وخاتم النبیین وان آدم لمنجدل فی طینتہ وحکی مکی والامام ابو اللیث السمرقندی

وغیرہما ان آدم عند معصیتہ قال اللہم بحق محمد اغفر خطیئتی ویروی تقبل توبتی فقال لہ اللہ من این عرفت محمدا قال رایت فی کل موضع من الجنۃ مکتوبا لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ ویروی محمد عبدی ورسولی فعلمت انہ اکرم خلقک علیک فتاب علیہ وغفر لہ وفی روایۃ فقال آدم لما خلقتنی رفعت راسی الی عرشک فاذا فیہ مکتوب لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ فعلمت انہ لیس احد اعظم قدرا عندک ممن جعلت اسمہ مع اسمک فاوحی اللہ الیہ وعزتی وجلالی انہ لآخر النبیین من ذریتک ولولاہ لما خلقتک قال فی شرح الشفاء وتقرب منہ ما روی لولاک لما خلقت الافلاک وروی البیہقی عن علی کرم اللہ وجہہ انہ کان آدم یکنی بابی محمد ووجہ تخصیصہ کونہ صلی اللہ علیہ وسلم افضل اولادہ واشرفہ باستنادہ بالجملۃ چون اجل فضائل حضرت آدم علیہ السلام تشرف شان بابوت آنحضرت است تفضیل حضرت آدم علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ باقتضائی جہل وبی ایمانی است چنانکہ بعض جہلہ حضرات حسنین رضی اللہ عنہما را از جہت نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تفضیل میدہند وانچہ این قائل از فضل حضرت ادریس علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہت اجتماع نبوت وحکمت وسلطنت ودخول جنت در حیات ذکر کردہ است منشاء آن نیز جہل ونادانی والحاد وبی ایمانی است چہ ظاہر ست کہ نبوت حضرت ادریس علیہ السلام از نبوت ورسالت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بمراتب مفضول است وحکمت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حکمت ادریس علیہ السلام بمراتب زاید است قال سبحانہ وانزل اللہ علیک الکتاب والحکمۃ وعلمک مالم تکن تعلم وکان فضل اللہ علیک عظیما وقال سبحانہ ہو الذی بعث فی الامیین رسولا منہم یتلو علیہم آیاتہ ویعلمہم الکتاب والحکمۃ وقال صلی اللہ علیہ وسلم فی حدیث شرح صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم تناول احدہما ای احد الملکین الذی شرحا صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم شیئا فاذا بخاتم فی یدہ من نور یحار الناظر

دونہ فختم بہ قلبی فامتلاء ایمانا وحکمۃ ثم اعادہ مکانہ وامر الآخر یدہ علی مفرق صدری فالتام
وفی روایۃ قال قلب وکیع ای شدید لہ عینان تبصران واذنان سمیعتان ومعنی شدید
متین فی العلم ومحکم فی الفہم ومعنی تبصران یدرکان الامور العقلیۃ ومعنی اذنان سمیعتان
انہما تعیان العلوم النقلیۃ وفی حدیث ابی ذر رضی اللہ عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فماہو الاان
ولیا ای الملکان فکانما اری الامر معانیہ وعن معاذ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال صلی رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ الغداۃ ثم اقبل علینا فقال انی ساحدثکم انی قمت من اللیل
فصلیت ما قدر لی فنمت وفی روایۃ فوضعت جنبی فاذا انا بربی فی احسن صورۃ فقال
یا محمد فیم یختصم الملاء الاعلی قلت انت اعلم یارب مرتین قال فوضع کفہ وفی روایۃ
یدہ بین کتفی فوجدت بردہا بین ثدییّ وفی روایۃ قد وجدت بردانا ملہ بین ثدییّ
فعلمت ما فی السماء والارض وفی روایۃ الثانیۃ فتجلی لی کل شیٔ وعرفت ما فی السماء والارض
ثم تلا ہذہ الآیہ وکذلک نری ابراہیم ملکوت السموات والارض ولیکون من الموقنین
وقال وہب ابن منبہ قرأت فی احد وسبعین کتابا فوجدت فی جمیعہا ان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم ارجح الناس عقلا وافضلہم رایا وفی روایۃ اخری فوجدت فی جمیعہا ان اللہ لم یعط
جمیع الناس من بدء الدنیا الی انقضائہا فی جنب عقلہ صلی اللہ علیہ وسلم الا کحبۃ رمل
من رمال الدنیا قال فی الشفاء ومن معجزاتہ الباہرہ ما جمعہ من المعارف والعلوم
وخصہ من الاطلاع علی جمیع مصالح الدنیا والدین ومعرفتہ بامور شرائعہ وقوانین دنیہ
وسیاستہ عبادہ ومصالح امتہ وما کان فی الامم قبلہ وقصص الانبیاء والرسل والجبابرۃ
والقرآن الماضیۃ من لدن آدم الی زمنہ وحفظ شرائعہم وکتبہم ووعی
سیرہم وسرد انبائہم وایام اللہ فیہم وصفات اعیانہم واختلاف آرائہم
والمعرفۃ بمددہم واعمارہم وحکم کلامہم ومحاجۃ کل امۃ من الکفرۃ ومعارضۃ کل
فرقۃ من الکتابیین بما فی کتبہم واعلامہم باسرارہا ومخبئات علومہم واخبارہم الی الاحتوار

علی لغات العرب وغریب الفاظ فرقہا والاحاطۃ بضروب فصاحاتہا والحفظ لایامہا وامثالہا وحکمہا ومعانی اشعارہا والتخصص بجوامع کلمہا الی المعرفۃ بضرب الامثال الصحیحۃ والحکم البیّنۃ لتقریب التفہیم للغامض والتبیین للمشکل الی تمہید قواعد الشرع الذی لاتناقص فیہ ولا تخاذل مع اشتمال شریعتہ علی محاسن الاخلاق ومحامد الآداب وکل شیئ مستحسن مفصل لم ینکر منہ ملحد ذو عقل سلیم شیئا الا من جہۃ الخذلان بل کل جاحد لہ وکافر من الجاہلیۃ بہ اذا سمع مایدعو الیہ صوبہ واستحسنہ دون طلب اقامۃ برہان علیہ ثم مااحل لہم من الطیبات وحرم علیہم من الخبایث وصان بہ انفسہم واعراضہم واموالہم من المعاقبات والحدود عاجلا والتخویف بالنار آجلا مما لایعلم ولایقوم بہ ولابعضہ الا من مارس الدرس والعکوف علی الکتب ومثافنۃ بعض ہذا الی الاحتواء علی ضروب العلم وفنون المعارف کالطب والعبارۃ والفرایض والحساب والنسب وغیر ذلک من العلوم مما اتخذ اہل ہذہ المعارف کلامہ صلی اللہ علیہ وسلم قدوۃ واصولا فی علمہم انتہی وقد سبق انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بعثنی اللہ لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال پس مبرہن شد کہ ہر دو قسم حکمت یعنی حکمت نظریہ وحکمت عملیہ بانواعہا واضافہما در ذات ان اعلم ممکنات علیہ افضل الصلوات باکمل مراتب رسیدہ وحکمت ادریس علیہ السلام ذرہ ازان ضیا وقطرہ ازان دریا بود وہمچنان سلطنت حضرت ادریس علیہ السلام باسلطنت آن شاہ رسل کرام کہ در مشارق ومغارب ارض باشاعت دین اسلام تاقیام قیامت باقی علی الدوام است نسبتی معتد بہا ندارد ففی صحیح مسلم عن ثوبان عنہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ زوی لی الارض فرأیت مشارقہا ومغاربہا وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منہا قال فی الشفاء ولذلک امتدت ای ملۃ وامۃ صلی اللہ علیہ وسلم فی المشارق والمغارب ما بین ارض الہند اقصی المشرق الی بحر طنجہ وہی بلدۃ عظیمۃ بساحل بحر المغرب حیث لاعمارۃ وراءہ وذلک مالم تملکہ امۃ من الامم وایضا فی صحیح مسلم عن سعد ابن ابی وقاص رضی اللہ عنہ صلی اللہ

علیه وسلم لایزال اہل الغرب ظاہرین علی الخلق حتی تقوم الساعة وروی احمد والطبرانی
عن ابی امامة رضی اللہ عنہ عنہ صلی اللہ علیہ وسلم لاتزال طایفة من امتی ظاہرین علی الحق
قاہرین لعدوہم حتی یاتیہم امر اللہ وہم کذلک قیل یارسول اللہ واین ہم قال بیت المقدس
واما دخول جنت وحیات دنیا کہ از خصایص حضرت ادریس علیه السلام فروتر است از دخول
مقام قاب قوسین او ادنی ونیز وسیله کہ خاص بآنحضرت صلی اللہ علیه وسلم است از دخول
کہ در جنت برای حضرت ادریس علیه السلام است ارفع واعلی است حاصل کہ فضائل
حضرت ادریس علیه السلام نسبت فضائل آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بمراتب مفضول اند
وفضل اہل فضایل مفضوله بر اہل فضایل فاضله معنی ندارد وانچه ابن قائل از فضل حضرت
نوح علیه السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم از جہت تحمل ایذای امت تا نہصد وپنجاہ سال
در تبلیغ احکام الٰہی وغرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب والقای نسل آدم بتوسط
ایشان علیهما السلام گمان می کند از نافہمی او ناشی است چه فضائل مذکورہ نسبت
بفضایل آن سید الاواخر والاوائل مفضول اند حضرت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب
رضی اللہ عنہ در کلامیکه بآن بر آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم میگریست میفرماید بابی انت و
امی یارسول اللہ لقد دعا نوح علی قومہ فقال رب لاتذر علی الارض من الکافرین
دیارا ولو دعوت علینا لهلکنا من عند آخرنا فلقد وطی ظهرک وامی وجهک وکسرت رباعیتک
فابیت ان تقول الاخیرا وقلت اللهم اغفر لقومی فانهم لایعلمون بابی انت وامی یارسول
اللہ لقد اتبعک فی قلة سینک وقصر عمرک مالم تتبع نوحا فی کثرة سینه وطول عمرہ فلقد
آمن بک الکثیر وما آمن معه الاقلیل بابی انت وامی یارسول اللہ لولم تجالس الاالاکفا
ماجالستنا ولولم تنکح الاالی الاکفاء مانکحت الینا ولولم تواکل الاالاکفاء ماواکلتنا لبست
الصوف ورکبت الحمار ووضعت طعامک بالارض تواضعا منک صلی اللہ علیک
تفاوتی کہ میانه دعای اخلاق ودعای آمرزش وانجاست وفرقی کہ بامین مراتب ہاہیت

که مقصود و مراد از بعثت رسل و انبیاست بقلت اهتدا و کثرت اهتدا و مینه هر دو هادی
رهنماست ظاهر و آشکارا است و همین تفاوت فرق در کلام حضرت فاروق اعظم مراد مدعا
است و فی الصحیحین انه لما کذبه کفار قریش من کفار مکة اتاه جبرئیل فقال له ان الله قد سمع
قول قومک لک و ما ردوا علیک وقد امر ملک الجبال لتامره بما شئت فیهم فناداه ملک الجبال
وسلم علیه وقال مرنی بما شئت ان شئت فناداه ملک الجبال وسلم علیه وقال مرنی بما شئت ان شئت اطبق
علیهم الاخشبین فقال النبی صلی الله علیه وسلم بل ارجو ان یخرج الله من اصلابهم من یعبد الله وحده
ولا یشرک به شیئا و روی ان جبرئیل علیه السلام قال للنبی صلی الله علیه وسلم ان الله امر السماء
والارض والجبال ان تطیعک فمرها بما شئت فقال اؤخر عن امتی لعل الله ان یتوب علیهم
و در روایت ابی هریره رضی الله عنه در حدیث شفاعت آمده که چون مردمان از نزد
آدم علیه السلام نزد حضرت نوح علیه السلام آمده استشفاع کنند حضرت نوح علیه السلام
فرمایند وقد کانت لی دعوة دعوتها علی قومی اذهبوا الی غیری و از آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در صحیحین مرویست لکل نبی دعوة یدعو بها و اختبأت دعوتی شفاعة لامتی قال فی الشفا
قال اهل العلم معناه لکل منهم دعوة اعلم انها تستجاب لهم ویبلغ فیها مرغوبهم والا فکم
لکل نبی منهم من دعوة مستجابة ولنبینا صلی الله علیه وسلم منها ما لا یعد لکن حالهم عند الدعاء بها
بین الرجاء والخوف وضمنت لهم اجابة دعوة فیما شاؤا یدعون بها علی یقین من الاجابة
وقد قال محمد ابن زیاد و ابو صالح عن ابی هریرة و عائشة فی هذا الحدیث لکل نبی دعوة دعا بها فی امته
فاستجیب له وانا ارید ان اؤخر دعوتی شفاعة لامتی یوم القیمة و فی روایة ابی صالح عن ابی
هریرة لکل نبی دعوة مستجابة فتعجل لکل نبی دعوته وانی اختبأت شفاعتی لامتی کذا فی الصحیحین
وزاد فی صحیح مسلم فهی نائلة ای واصلة و شاملة ان شاء الله من مات لا یشرک بالله شیئا ثم
قال فی الشفا و عن انس مثل روایة ابن زیاد عن ابی هریرة فیکون هذه الدعوة المذکورة
مخصوصة بالامة مضمونة الاجابة والا فقد اخبر صلی الله علیه وسلم انه سال لامته اشیاء من

امور الدین والدنیا اعطی بعضها ومنع بعضها وادخرهم هذه الدعوة لیوم القیامة وختامه انه من
عظم السؤال والرغبة جزاه الله احسن ما جزی نبیا عن امته وصلی الله تعالی علیه وسلم کثیرا انتهی پس
از تفاوتی که میانه دعوت مستجابه مضمونة الاجابة حضرت نوح علیه السلام که از آن است ایشان
غریق طوفان شده داخل درکات نیران خواهند شد و دعوت مضمونة الاجابة آنحضرت صلی الله
علیه وسلم که از آن امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم با وجود عصیان غریق رحمت و ریاض رضوان
خواهند شد پی بتفاوتی که مابین صاحبین دعوتین است تو آن بر و آری دعوت مضمونة الاجابة
حضرت رحمة للعالمین همچنین باید که عالمیان را غریق رحمت نماید و ایشان حضرت فاتح ابواب
شاید که ابواب رحمت بروی وابستگان خود کشاید سفینه حضرت نوح علیه السلام تن چند را
از طوفان رهایند و سفینه اهلبیت اطهار حضرت سید الابرار هزاران هزار گنهکاران امتیان
افزون از شمار را از عذاب نار نجات داده بجنات تجری تحتها الانهار خواهد رسانید و بقای
نسل آدم علیه السلام بتوسط حضرت نوح علیه السلام از جهة آن [illegible] الاجابة وکه محبوب مطلوب
از ایجاد آنها بوده است کما قرره [illegible] و اما تفضیل حضرت ابراهیم علیه السلام بر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بقصه نار و ذبح و ارتفاع آن نیز جهل این قائل است حال قصه نار [illegible] شعر حضرت
عباس ابن عبد المطلب رضی الله عنه در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که [illegible] باید
یا برد نار الخلیل یا سبب العصمة اذ النار تحترق [illegible] است و حال قصه ذبح [illegible]
که اینهمه از فروع و آثار مرتبه خلت که او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام [illegible] بوده
بود و ابتلای حضرت ابراهیم علیه السلام بالقاء در نار و بذبح ولد امتحان خلت بود و [illegible] ایشان
نار برد و سلام و فدای ولد بذبح عظیم از جهت بودن آنحضرت علیه الصلوة والتسلیم در
صلب حضرت ابراهیم و حضرت ذبیح علیهما السلام بوده است معنی خلیل منقطع الی الله یا
مختص بخدمت مولی یا مختص بصداقت و محبت یا برگزیده یا فقیر و محتاج منقطع عن الاخوان
والاعوان است و حضرت ابراهیم علیه السلام باین صفات [illegible] بکمال اتصاف داشت

که بود منقطع الی الله مختص بعبادت و محبت او و برگزیده او سبحانه و محتاج او سبحانه به بیان
که حاجت خود برا او سبحانه متصور داشت چنانچه مروی است که چون او علیه السلام در آتش
می انداختند جبرئیل علیه السلام از و علیه السلام پرسید الک حاجة او علیه السلام فرمود اما الیک
فلا حضرت جبرئیل علیه السلام گفت فاسأل ربک حضرت ابراهیم علیه السلام فرمود حسبی من سؤالی
علمه بحالی و محبت الهی در حضرت ابراهیم علیه السلام باقتضای مرتبه خلت بحدی بود که بوحی رویا به
ذبح ولد اقدام فرمود و چنانکه او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام درجه خلت بخشیده بود بآنحضرت
صلی الله علیه وسلم نیز درجه خلت کرامت فرمود در احادیث آمده در حدیث ابی هریره رضی الله
عنه مروی است که او سبحانه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود انی اتخذتک خلیلا و قال صلی الله علیه
وسلم کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابابکر خلیلا و فی روایة لکن اخی و صاحبی و قد اتخذ الله
صاحبکم خلیلا و فی حدیث آخر و ان صاحبکم خلیل الله و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم
بدرجه محبوبیت فرید فضل بخشیده و بجهة محبوبیت بجوا ابتلا نفرمود و از اینجا است که گفته اند که وصول
خلیل بواسطه است او سبحانه میفرماید و کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض و وصول
حبیب بلا واسطه چنانچه میفرماید فکان قاب قوسین او ادنی و مغفرت خلیل که مرید و طالب
است در حد طمع است چنانکه او سبحانه حکایة عن الخلیل علیه السلام میفرماید والذی اطمع
ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین و مغفرت حبیب که مراد و مطلوب است در حد یقین است
چنانچه میفرماید لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و خلیل گفت ولا تخزنی
یوم یبعثون و حبیب را پیش از سوال خود فرمود یوم لا یخزی الله النبی و خلیل
بوقت ابتلا گفت حسبی الله و حبیب را خود فرمود یا ایها النبی حسبک الله و
خلیل دعا کرد و گفت واجعل لی لسان صدق فی الآخرین و حبیب را بی سوال فرمود
ورفعنا لک ذکرک و خلیل بدعا خواست واجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام و اهل بیت
حبیب را بی سوال فرمودند انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم

تطهیرا حاصل که ہیچک مخلوق را بوجہ من الوجوہ بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضل نیست
اگر کدامین فضیلت مفضولہ در دیگری آن چنان باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از جہتہ علو درجت وسمو منزلت متصف بآن فضیلت مفضولہ نباشد صاحب آن فضیلت
مفضولہ افضل از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند بود مثلاً ایں احاد امت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فضیلت بودن از خیر امتہ وامتہ وسط موجود ست واین فضیلت در آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نیست نتوان گفت کہ احاد امت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ازین جہتہ کہ در احاد امت فضلی است کہ در آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیست یا مثلا در احاد امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضیلت
خوش نویسی یافتہ میشود کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبود نتوان گفت کہ خوش نویس
بفضیلت خوش نویسی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل ست چہ امی بودن فضیلت
ومعجزہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است وخوش نویسی بمراتب الحصی ازان مفضول است
صاحب فضیلت مفضولہ افضل از صاحب فضیلت فاضلہ نمیتواند بود بلکہ صاحب
فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ قطعاً افضل ست گو در صاحب فضیلت
فاضلہ آن فضیلت مفضولہ یافتہ نشود چنانچہ در روایت ابن وہب در حدیث اسرا
آمدہ قال قال اللہ تعالی سل یا محمد فقلت ما اسال یا رب اتخذت ابراہیم خلیلا
وکلمت موسی تکلیما واصطفیت نوحا واعطیت سلیمان ملکا لا ینبغی لاحد من بعدہ
فقال اللہ تعالی ما اعطیتک خیر من ذلک اعطیتک الکوثر وجعلت اسمک مع اسمی
ینادی بہ فی جوف السماء وجعلت الارض طہورا لک ولامتک وغفرت لک ما تقدم
من ذنبک وما تاخر فانت تمشی فی الناس مغفورا لک ولم اصنع ذلک لاحد قبلک وجعلت
قلوب امتک مصاحفہا وخبأت لک شفاعتک ولم اخباء لنبی غیرک ازیں حدیث افضل
بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسی وحضرت نوح وحضرت

سلیمان علیہم السلام از جہتہ بودن انچہ او سبحانہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ افضل از انچہ بآنحضرات علیہم السلام بخشیدہ وہذا ما قال سبحانہ ما اعطیتک خیر من لک پس مبرہن شد کہ حاجت فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ افضل است از جہتہ افضلیت فضیلت او از فضیلت مفضولہ وروی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما قال جلس ناس من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینتظرونہ فخرج حتی اذا دنا منہم سمعہم یتذاکرون فسمع حدیثہم فقال بعضہم عجبا ان اللہ اتخذ من خلقہ خلیلا وقال آخر ماذا باعجب من کلام موسی کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر فعیسی کلمۃ اللہ وروحہ وقال آخر آدم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم بان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وہو کذلک وموسی نجی اللہ وہو کذلک وعیسی روح اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنیہا ومعی فقراء المؤمنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین ولا فخر از ینحدیث متحقق ہست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسی وحضرت عیسی وحضرت آدم علیہ السلام افضل اند از جہتہ افضل بودن صفات آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از صفات آنحضرات علیہم السلام ودر حدیث آخر آمدہ اما ترضون ان یکون ابراہیم وعیسی فیکم یوم القیمۃ ثم قال انہما فی امتی یوم القیمۃ اما ابراہیم فیقول انت دعوتی وذریتی واما عیسی فالانبیاء اخوۃ بنو علات امہاتہم شتی وان عیسے اخی لیس بینی وبینہ نبی وانا اولی بہ وحکی السمرقندی عن الکلبی فی قولہ تعالی وان من شیعتہ لابراہیم ان الہاء عائدۃ الی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ای ان من شیعۃ محمد لابراہیم ای علی دینہ ومنہاجہ واختارہ الفراء وحکی عنہ مکی بالجملہ ہیچیک را از رسل وانبیا بر آنحضرت صلعم فضل نیست وفضائل سائر رسل وانبیا علیہم السلام نسبت بفضائل آنحضرت صلعم مفضول اند وآنحضرت صلعم من جمیع الوجوہ از سائر انبیا ورسل علیہم السلام واز سائر خلائق وانام من جمیع الوجوہ افضل اند

وجه سادس آنکه چون ظاهر و بین و متحقق و مبرهن است که بعض فضائل افضل از بعض دیگر است و درجه بعض فضائل نسبت بدرجه بعض دیگر فروتر مثلاً فضیلت نبوت نسبت بصحابت نبی که انهم فضیلتی است افضل و درجه صحابت نبی نسبت بدرجه نبوت اسفل است و کسیکه موصوف باشد بفضیلتی که افضل است افضل است از کسیکه موصوف باشد بفضیلت مفضوله گو در آن افضل این فضیلت مفضوله یافته نشود و مثلاً نبی از صحابی نبی افضل است گو درین صحابت نبی یافته نشود و پس در افضلیت جایز شدن مرتبه مساوات مفضول بمعنی اتصاف افضل بفضیلتی مفضوله که مفضول بآن متصف باشد ضرور نیست بودن افضل متصف بفضیلتی که افضل باشد از فضیلتی که در مفضول است برای افضلیت افضل بس است و چون وصف خاتم النبیین از جمیع اوصاف و فضائل که در سائر انبیاء و رسل بوده اند افضل است کسیکه متصف بوصف خاتم النبیین است افضل است از سائر انبیا و رسل لما مر فی المقدمة الممهدة اما اینکه وصف خاتم النبیین از جمیع اوصاف و فضایل سائر انبیاء و رسل افضل است ظاهر و باهر است که اعلی فضائل انسانی اصطفای ربانی و برگزیدگی یزدانی است که نبوت و رسالت عبارت از آن است و هر کمالی و فضیلتی که در هر یکی از انبیا و رسل علیهم السلام بوده است بحسب درجه نبوت و رسالت او بوده است او سبحانه هر کمالی و هر فضیلتی را که شایان شان مرتبه نبوت هر یک نبی و رسول بوده است بهر یکی از انبیا و رسل کرامت فرموده است و همچنان آیات و معجزات هر یک نبی و رسول باندازه مرتبه نبوت و رسالت و بحسب حال عهد نبوت و رسالت او بر دست او منصوب نموده چنانچه بر دست حضرت موسی علیه السلام که در عهد ایشان سحر رایج و غالب بود آیت ید بیضا و قلب العصا حیة تسعی و بر دست حضرت عیسی علیه السلام که در عهد ایشان رواج طب بیشتر بود آیت ابرای اکمه و ابرص و احیای موتی پیدا کرد و کل ذلک بالتیاس [illegible] او بتانه نبوت و رسالت را [illegible] فان الجود

ضرت خاتم النبیین رحمة للعالمین بغایت کمال آن رسانید آنحضرت صلی الله علیه وسلم را
بعوث الی الخلق کافه و دین آنحضرت را صلی الله علیه ناسخ ادیان و شریعت و ملت
یشان را موبد تا آخر اینجهان و فیض رحمت و هدایت ایشان در عالم و عالمیان دایم
لفیضان گردانید و معجزات آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر قسم زاید از اضعاف مضاعفه
نسبت بمعجزات سائر رسل و انبیا بر دست مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بر دست
ولیای امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که کرامات آنان معجزات آنحضرت صلی الله علیه
سلم اند همچو اجابت دعوات و تکلم جمادات و احیای اموات و نطق حیوانات عجم و اسماع
حجار صم و جوشیدن آب از اصابع و فیض منابع و تکثیر قلیل و شق قمر و رد شمس و قلب
اعیان چنانکه روز بدعصا تیغ بران شد و حنین جذع و اطلاع بر غیبات و سایه کردن
ابر بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم و شفای اسقام و ابرای الآلام و ظهور دین بر سایر ادیان
در مشارق و مغارب الی غیر ذلک مما لا تعد ولا تحصی و تا قیام قیامت باقی خواهد داشت
و عمده آن معجزات باقیه قران مجید هست که وجوه اعجاز آن از بودن آن در درجه اعلی
از فصاحت و بلاغت که خارج از طوق بشر هست و نظم عجیب و اسلوب غریب و حسن
تالیف و تناسب کلمات و جزالت و وجازت الفاظ و کثرت و غزارت معانی
و حسن مطالع و مقاطع که همه فصحا و بلغای عرب با وجود براعت و دعوای بلاغت و افراط
حمیت و شدت جاهلیت از معارضه آن باز ماندند و تن بعجز در دادند و اشتمال آن
بر اخبار بغیبات ماضیه و آتیه و شرایع سابقه و قرون لاحقه و اسرار منافقین و اهل
کتاب و هواجس نفسانی مومنین و اسرار نجوای کفار مشرکین و احتوای آن بمصالح
عباد در معاش و معاد و حکم بالغه و احکام محکمه و علوم و معارف ظاهره و باطنه و اسباب
اجابت دعوات و نیل سعادات و دفع آفات و عاهات و شفای امراض روحانی
و جسمانی الی غیر ذلک مما هو مذکور فی مقامه غیر محصور و نامتناهی است و چون خاتم النبیین

آخرالانبیا را سو بد بودن دین او و بقای شریعت او الی آخر الدنیا ضروریست لاجرم
ن بایست که معجزات او و کتاب شریعت او تا آخر جهان باقی باشد بنا بر آن او سبحانه
رآن مجید را که عدد آیات آن شش هزار سیصد و شصت و شش ست و اقصر سوره
زان که بمقدار سه آیت ست معجزه بالاستقلال بوجوه غیر محصوره ست. و بدین
ساب این کتاب کریم بر دو هزار دو صد و بست و دو معجزه مستقل مشتمل ست
نظر بر وجوه اعجاز حادی معجزات نامحصور ست در مصاحف و تفاسیر و صدور
فاظ در امصار و اقطار اقالیم از عهد سعادت مهد آن حضرت صلی الله علیه وسلم
مرور اعوام و شهور و انقضای اعصار و دهور محفوظ داشته چنانکه فرموده انا نحن نزلنا
ذکر و انا له لحافظون و محفوظ ماندن آن تا اینمدت مدید بدین گونه که در آن در متون
صاحف و صدور حفاظ فرقی و تفاوتی و اختلافی بیک حرف و یک نقطه و یک اعراب
وصف غایت جد و جهد ملاحده و قرامطه و معطله و دیگر اعدای دین در تحریف و تغییر آن
ونداده از اعظم معجزات ست این چنین حفظ از غیر او سبحانه امکان نداشت
نوع مصداق آیه کریمه انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون از اجل معجزات بینات ست
چون ادیان و شرایع انبیا و رسل سابقین موبد نبود بلکه آنهمه بدین دین متین منسوخ شدند
نظر بر اولین هیچ توراة و انجیل از تحریف و تبدیل اعجاز و [illegible] رت نداشت بالجمله رسالت عامه
بوت تامه ملت دایمه و شریعت قایمه و معجزات باقیه و مثوبات متوالیه متتالیه اجور
متناهیه از لوازم ضروریه وصف خاتم النبیین ست اتصاف آنحضرت صلی الله علیه
سلم باین وصف جمیل جلیل برای تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سائر انبیا و مرسلین
ز جمیع الوجوه کافی و وافی ست چه موصوف را باین صفت ضرور ست که نبوت
رسالت او از سایر نبوات و رسالات اعم و اشمل و دین و شریعت او از سایر
دیان و شرایع اتم و اکمل و ملکات اخلاق او از اخلاق سایر خلق ازکی و اعدل

وشیم وشمایل او از سایر شیم وشمایل اسنی واجل وملت او قایم واقوام ومعجزات او از
معجزات سایر انبیا ومرسلین اظهر وابهر واو دوم وطریقه او از سایر طرق اهدی وامثل
وامت او از سایر امم اکثر وافضل باشد پس این وصف جامع فضایلی است که
هر فضیلتی را از ان فضایل بر همه فضایل سایر انبیا ومرسلین علیهم السلام فضل کلی است
وازینجاست که او سبحانه در تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر دیگر انبیا ومرسلین
فرمود وجعلتک فاتحا وخاتما وحضرت ابراهیم علیه السلام فرمود بهذا فضلکم محمد وحضرت
جبرئیل علیه السلام باآنحضرت صلی الله علیه وسلم گفت لانه فضلک بهذه الصفه وخصک بها
علی جمیع النبیین والمرسلین وآنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود الحمد لله الذی فضلنی علی جمیع
النبیین حتی فی اسمی وصفتی وحضرت ابن عباس رضی الله عنهما بعموم رسالت آن حضرت
صلی الله علیه وسلم که شعبه از شعب وصف خاتم النبیین است بر تفضیل آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بر جمیع انبیا ومرسلین استدلال فرموده وازینجا تحقق شد که از امتناع اشتراک
در خصوص خاتمیت انبیا امتناع مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق ومبرهن است
پس قول این قایل که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت
مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل است ومبنی از تضلیل ناشی از فرط جهالت وضلالت
این ضلیل ذلیل است واز جهت تضمن آن تجهیل حضرت رب جلیل ومبنی نبیل وابراهیم خلیل
وروح امین جبرئیل علیهم السلام را بر الحاد قایل آن دلیل است وجه سلب اینکه قاعده
تفضیل کسی بر دیگری اینست که اگر مفضل ومفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک باشند
باید که آن فضیلت در مفضل بوجه اکمل زیادت بر آن مرتبه فضیلت که در مفضل علیه موجود
باشد یافته شود واگر مفضل ومفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک نباشند باید که فضیلتی که
در مفضل باشد افضل باشد از فضیلتی که در مفضل علیه است مثلا بودن زید افضل از عمرو
بدو وجه می تواند شد یکی آنکه زید وعمرو در فضیلتی مثلا علم متشارک باشند وعلوم این

نسبت بعلوم عمرو زاید باشند دوی این که در زید فضیلتی یافته شود که از فضیلتی که در عمرو
است افضل باشد و آن هر دو فضیلت از هر یک جنس نباشند مثلا در زید فضیلت علم
و در عمرو فضیلت کتابت یافته شود دراینصورت هم زید افضل است از عمرو زیرا که فضیلت
زید یعنی علم افضل است از فضیلت عمرو یعنی کتابت وفیما نحن فیه این قاعده تفضیل متحقق است
چه وصف خاتم النبیین که مختص بآن حضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع اوصاف کمال که در سایر
انبیا و مرسلین علیهم السلام بوده اند افضل است پس لامحاله موصوف وصف خاتم النبیین
از سایر انبیا و مرسلین افضل است این قایل بیان کند که آن قاعده کدام است که این تفضیل
ونفی مساوات بر ذهول از ان مبنی است وآن قاعده کدام کس مقرر کرده است و در کدام
علم آن قاعده مقرر شده است و در کدام کتاب از کتب معتبره تصریح بآن قاعده وتصریح
باینکه از عدم اشتراک در فضیلتی که افضل فضایل باشد نفی مساوات لازم نمی آمد مرقوم است
غالبا منشا ضلالت این کول انجول آن باشد که اهل سنت وشیعه باهم اختلاف کردند دراینکه
افضل اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت ابوبکر صدیق اند یا حضرت علی مرتضی رضی الله
عنهما اهل سنت گفتند که افضل الاصحاب حضرت صدیق اند وشیعه گفتند که افضل اصحاب
حضرت مرتضی اند چون شیعه استدلال کردند باین که حضرت مرتضی اشجع واقوی واعلم و
اقضی واشرف واقرب الی الرسول وابوالحسنین وبعل حضرت سیده بتول اند الی
غیر ذلک من فضائله التی لاتحصی ومناقبه التی لاتستقصی اهل سنت جواب دادند که
مراد ما از افضلیت افضلیت من حیث الثواب والکرامة عند الله است نه فضیلت
من حیث آحاد الفضایل او من حیث مجموع الفضایل ازاین جواب این کول فهمید که
این قاعده افضلیت است وبنا براین فهم نفی مساوات را از جهة عدم اشتراک
در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل انگاشت واز عقل وایمان دست
بر داشت حال آنکه این جواب بیان قاعده نیست بیان مراد از دعوی افضلیت است

واین جواب را دو محمل است یکی آنچه محقق دوانی درحاشیه جدید شرح تجرید جدید تفصیلا و در شرح عقائد عضدیه اجمالا بیان کرده قال فی شرح العقائد فان صیغة افضل موضوعه للزیادة فی معنی المصدر بوجه ما اعم من ان یکون من جمیع الوجوه او بجمیع صفات الفضایل من حیث المجموع والذی وقع الخلاف فیه هو الرجحان بهذا الوجه ای من حیث الثواب لا الرجحان من الوجوه الآخر فلا ینافی ذلک رجحان الغیر فی احاد الفضایل الآخر ولا فی مجموع الفضایل من حیث المجموع انتهی دویمی آنکه فضل کثرت ثواب از دیگر همه فضایل افضل است وحضرت صدیق رضی الله عنه موصوف است بفضیلت کثرت ثواب که افضل است از دیگر فضایل وکسی که موصوف است بافضل فضایل افضل است از من عداه کو موصوف باشد بجمیع فضایل مفضوله واین جواب برین محمل مبنی است برقاعده که ما بیان کرده ایم وبنابران قاعده از عدم اشتراک در وصف خاتم النبیین نفی مساوات لازم است کما بینا وبعد تحقیق وتدقیق نظر تفضیل حضرت شیخین یعنی صدیق اکبر وفاروق اعظم رضی الله عنهما برهمه بشر بعد الانبیا علیهم السلام که همه اهل سنت از اسلاف واخلاف بلا خلاف بران اتفاق دارند مبنی است بر افضلیت وصف خاتم النبیین برجمیع فضایل وکمالات تفصیل این اجمال وتوضیح اینمقال این است که مسئله تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما برهمه بشر بعد الانبیا از مسایل اعتقادیه است ودر مسایل اعتقادیه جزم اعتقاد می باید در اعتقادیات ظن بکار نمی آید وافضلیت حضرت شیخین رضی الله برجناب مرتضوی رضی الله عنه من حیث کثرت الثواب باعتراف علمای اهل سنت امر ظنی است فی المواقف وشرحه اعلم ان مسئلة الافضلیة لا مطمع فیها فی الجزم والیقین اذ لا دلالة للعقل بطریق الاستقلال علی الافضلیة بمعنی الاکثریة فی الثواب بل مستندها النقل ولیست هذه المسئلة مسئلة یتعلق بها عمل فیکتفی فیها بالظن الذی هو کاف فی الاحکام العملیة بل هی مسئلة علمیة یطلب فیها الیقین والنصوص المذکورة من الطرفین بعد

تعارضها لا یفید القطع علی ما لا یخفی علی منصف لانها باسرها اما احاد او ظنیۃ الدلالۃ مع کونها متعارضۃ ولیس الاختصاص بکثرت اسباب الثواب موجبا لزیادتہ قطعا بل ظنا لان الثواب تفضل من اللہ کما عرفتہ فیما سلف فلہ ان لا یثیب المطیع ویثیب غیرہ وثبوت الامامۃ وان کان قطعیا لا یفید القطع بالافضلیۃ بل غایتہ الظن کیف ولا قطع بان امامۃ المفضول لا تصح مع وجود الفاضل لکنا وجدنا السلف قالوا بان الافضل ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی وحسن ظننا بهم یقضی بانهم لو لم یعرفوا ذلک لما اطبقوا علیہ فوجب علینا اتباعهم فی ذلک القول وتفویض ما هو الحق الی اللہ تعالی انتهی واین اعتراف است باینکہ بافضلیت من حیث الثواب جزم نیست وقول بافضلیت کہ بتقلید اسلاف است مبنی بر حسن ظن است وپیداست کہ در اعتقادیات ظن بکار نیست ثم قال فی الشرح قال الآمدی قد یراد بالتفضیل اختصاص احد الشخصین عن الآخر اما باصل فضیلۃ لا وجود لها فی الآخر کالعالم والجاہل واما بزیادۃ فیها لکونہ اعلم مثلا وذلک غیر مقطوع بہ فیما بین الصحابۃ اذ ما من فضیلۃ تبین اختصاصها بواحد منهم الا ویمکن مشارکۃ غیرہ لہ فیها وبتقدیر عدم المشارکۃ فقد یمکن بیان اختصاص الآخر بفضیلۃ اخری ولا سبیل الی الترجیح بکثرۃ الفضائل لاحتمال ان یکون الفضیلۃ الواحدۃ ارجح من فضائل کثیرۃ اما لزیادۃ شرفها فی نفسها او لزیادۃ کمیتها فلا جزم بالافضلیۃ بهذا المعنی ایضا انتهی ازینجا ظاهر شد کہ در مسئلہ تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنهما بیان مراد باینکہ مراد افضلیت من حیث الثواب است بکار نمی آید برای آن وجهی قاطع باید کہ موجب جزم باین مسئلہ اعتقادیہ متفق علیها باشد وآن وجہ قاطع این است کہ چون کمال نبوت و رسالت کہ ختم نبوت عبارت ازان است والکمال فی تابید این دین الی یوم الدین وعموم ودوام ہدایت ودعوت الی الخلق وبقای آن تا آخر اینجهان وشیوع عبادات وایمان در هر مکان در همہ اعصار وازمان واقامت

عدل و حدود و اجرای احکام شرعیه و ایصال حقوق وکف از مظالم و امر بالمعروف
ونہی عن المنکر الی غیر ذلک از آثار مرتبہ بران ہست افضل فضایل ہمہ خلایق است و موصوف
بوصف خاتم النبیین باتصاف باین افضل فضایل از ہمہ آخرین و اوایل افضل است
کما حققنا فیما سبق و تمکین این دین و اعلاء کلمۃ اللہ و تکثیر سواد مسلمین و تایید و اشاعت
آن و ہدایت کافہ انام سوی اسلام و تطہیر عباد در اقطار و بلاد از عبادت اصنام
و اجلای اہل کتاب و مشرکین و اطفای فروغ آتش پرستان و فتح بلاد و امصار
و قہر جبابرہ کفار اقطار و اقامت حدود اللہ بر فسقہ و فجار و انتظام ممالک بر وفق
احکام شرعیہ کہ اینہمہ وجوہ اظہار دین است افضل فضایل افضل الامم است چہ اینہمہ
اظہار دین متین علی الادیان و اکمال آثار ختم نبوت و ابقای آن تا آخر زمان است و ظاہر
و باہر است کہ اینہمہ قسمیکہ از دست حضرت شیخین رضی اللہ عنہما حسن انجام یافت از دست
دیگر کسی صورت نہ بست حضرت صدیق اکبر اول من اسلم من الرجال البالغین بلا خلاف
است و بدعوت او حضرت عثمان بن عفان و حضرت زبیر ابن العوام و حضرت عبد الرحمن
ابن عوف و حضرت سعد ابن ابی وقاص و حضرت طلحہ ابن عبد اللہ رضی اللہ عنہم
ایمان آوردند و او از بدو اسلام در نصرت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ببذل نفس
و مال دقیقہ فرونگذاشت و در صحیح بخاری از عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص مروی است
قال بینما النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی حجر الکعبۃ اذ اقبل عقبۃ ابن ابی معیط فوضع
ثوبہ فی عنقہ فخنقہ خنقا شدیدا فاقبل ابو بکر حتی اخذ بمنکبیہ و دفعہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
وقال اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ الآیہ و از علی مرتضی رضی اللہ عنہ مروی است
کہ او رضا حضرت صدیق اکبر را بدین وجہ بر مومن آل فرعون تفضیل داد و فرمود کہ مومن
آل فرعون کتمان ایمان کردہ گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ و صدیق رضی اللہ
اعلان ایمان نمود گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی اللہ و رفاقت حضرت صدیق

اکبر رضی اللہ عنہ با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہجرت کہ مقدمہ ظہور دین و مبداء ظہور
قوت مسلمین است و صحابت او با آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در غار کہ منصوص کتاب
مبین است و صبر و تمکن و استقلال و ثبات بعد وفات حضرت سرور کائنات علیہ افضل
الصلوات و جزم عزم قتال اہل ردۃ و مانعین زکواۃ و قتل مسیلمہ کذاب و دیگر مدعیان
نبوت کہ از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بوقوع آمدہ موجب قوام و دوام و شیوع دین
اسلام شد فضیلتی است کہ ہیچ فضیلت از فضایل این است معادل آن نمی تواند شد
روی الترمذی عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما لاحد
عندنا ید الا وقد کافیناہ ما خلا ابا بکر فان لہ عندنا یدا یکافیہ اللہ بہا یوم القیمۃ وما نفعنی مال احد ما نفعنی
مال ابی بکر ولو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر الا وان صاحبکم خلیل اللہ وروی عن عمر رضی
اللہ عنہ ذکر عندہ ابو بکر فبکی وقال وددت ان علمی کلہ مثل عملہ یوما واحدا من ایامہ ولیلۃ واحدۃ
من لیالیہ اما لیلتہ فلیلۃ سار مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی الغار فلما انتہیا الیہ
قال واللہ لا تدخلہ حتی ادخل قبلک فان کان فیہ شئی اصابنی دونک فدخل فکسحہ و وجد
فی جانبہ ثقبا فشق ازارہ فسدہا بہ وبقی منہا اثنان فالقمہا رجلیہ ثم قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم ادخل فدخل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ووضع راسہ فی حجرہ ونام فلدغ ابو بکر
فی رجلہ من الجحر ولم یتحرک مخافۃ ان یتنبہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فسقطت دموعہ
علی وجہ رسول اللہ فقال مالک یا ابا بکر قال لدغت فداک ابی وامی فتفل رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فذہب ما یجدہ ثم انتقض علیہ وکان سبب موتہ واما یومہ فلما قبض
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ارتدت العرب وقالوا لا نؤدی زکوۃ فقال لو منعونی عقالا
لجاہدتہم علیہ فقلت یا خلیفۃ رسول اللہ تالف الناس وارفق بہم فقال لی اجبار
فی الجاہلیۃ وخوار فی الاسلام انہ قد انقطع الوحی وتم الدین اینقص وانا حی واما
مجاہدات وفتوحات فاروقیہ کہ باعث شیوع دین اسلام در کافہ انام و در آمدن

ممالک وسیعہ و اقطار فسیحہ از فارس و روم و شام در حوزۂ تصرف مسلمین بغایت تسلط و انتظام و انہدام آتشکدہ ہا و معابد اصنام و ابتنای مساجد باستحکام و جریان حدود و احکام و سیاست و جبر گیری رعایا و عمال و حکام و در آمدن اکثر بدکیشان در دین و باز ماندن انہا از ارتکاب مظالم و ماثم و قوت گرفتن مسلمانان از یافتن انفال و مغانم الی غیر ذلک مما شاع من الخیرات فی الممالک از غایت اشتہار کالشمس فی رابعۃ النہار مستغنی از بیان و اظہار است بالجملہ انجاز مواعیدیکہ او سبحانہ بحضرت خاتم النبیین از اظہار دین اسلام بر ہر دین و تسلیط و استخلاف و تمکین مومنین و اغنای آنان از مغانم و اظفار مجاہدین بر مرتدین و دیگر کافرین و اجلای یہود مرۃ ثانیہ از جزیرۂ عرب در آیات کتاب مبین کقولہ سبحانہ ہو الذی ارسل رسولہ بالہدی و دین الحق لیظہرہ علی الدین کلہ و قولہ وعد اللہ الذین امنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنہم فی الارض کما استخلف الذین من قبلہم ولیمکنن لہم دینہم الذی ارتضی لہم ولیبدلنہم من بعد خوفہم امنا یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا و قولہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینہ فسوف یاتی اللہ بقوم یحبہم ویحبونہ اذلۃ علی المومنین اعزۃ علی الکافرین یجاہدون فی سبیل اللہ ولا یخافون لومۃ لائم ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم و قولہ تعالی ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثہا عبادی الصالحون و قولہ سبحانہ وعدکم اللہ مغانم کثیرۃ فعجل لکم ہذہ و قولہ تعالی ہو الذی اخرج الذین کفروا من اہل الکتاب من دیارہم لاول الحشر کہ مبنی است بحشر ثانی و جلای اہل کتاب مرۃ ثانیہ فرمودہ بود بر دست حضرت شیخین و بجد جہد و حسن سعی و تدبیر حضرتین رضی اللہ عنہما جلوہ ظہور گرفت و شیوع اکمال دین و اتمام نعمت الٰہی بر مسلمین بمجاہدات و مشاق حضرت شیخین رضی اللہ عنہما حسن انجام پذیرفت و تا کہ بر سیرت شیخین عمل رفت اختلالی راہ نیافت و فسادی رونما نشد بالجملہ انچہ در بارہ اشاعت دین خاتم النبیین صلی اللہ

علیه وسلم از دست شیخین رضی الله عنهما سرانجام یافت از دست دیگری میسر نشد و بوقوع نامد بسبب آن هرچه باشد و این عظیم نفع فی الاسلام که حضرت شیخین را رضی الله عنه بفضل الٰهی میسر شد نسبت بسایر احاد فضائل عظمای این امت فضل کلی است میان این فضیلت کلیه و دیگر فضایل افاضل این امت نسبتی است که ظل وخلف آن نسبت است که فیما بین فضیلت ختم نبوت و دیگر نبوات ست پس چنانکه فضیلت ختم نبوت بالای سائر نبوات ست همچنان این فضیلت شیخین رضی عنه بالای سائر فضایل ست و چنانکه اجور ایمان واسلام واعمال صالحات جمیع احاد این امت الی یوم القیمة بآن حضرت صلی الله علیه وسلم خواهند رسید همچنان اجور ایمان واسلام واعمال صالحات اهل یاریکه بحسن سعی شیخین رضی الله عنهما دران دیار دین اسلام شیوع یافته الی یوم القیمة بشیخین رضی الله عنه خواهد رسید و این فضل شیخین رضی الله عنهما قطعی ویقینی است ارتیاب در آن مکابره وبدیهی است کدام کس تواند گفت که دفعه یمامه وقتال اهل ردة از صدیق اکبر رضی الله عنه و وقائع قادسیه ویرموک وفتح بلاد از فاروق اعظم رضی الله عنه بوقوع نامده وشیوع اسلام در طوایف انام بحسن سعی حضرت شیخین رضی الله عنه بظهور نرسیده افضلیت حضرت شیخین رضی الله عنه باین فضل کلی بر سائر صحابه رضی الله عنهم قطعی است پس تحقیق پیوست که مسئله تفضیل شیخین که از عقائد دینیه ست از مسائل قطعیه یقینیه ست واین مسئله متفرع است بر فضلیت وصف خاتم النبیین بر جمیع فضایل وکمالات سائر انبیا ومرسلین اما تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما بر حضرت امیر المومنین یعسوب الدین علی مرتضی کرم الله وجهه در احاد فضایل آنجناب که افزون از شمار و بیرون از حساب اند وآنهمه فضایل نیز از باب مزید قرب وثواب اند مبنی است بر غایت تعصب درین باب والله الموفق للصواب ازین تفصیل مبرهن شد که این قایل جاهل باین قول خود که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت نبی بر ذهول از قاعده

تفضیل است و مبنی از تفضیل قطعیت تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما که نزد اہل سنت
مجمع علیه است بہم زد چه تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما منوط است باینکه کار اظهار آثار
ختم نبوت و مصالح مترتبه بر آن و اشاعت آن چنانکه از دست حضرت شیخین رضی الله عنهما
برآمده از دست دیگری سرانجام نیافته و این کار افضل فضایل امت است پس مصدر
این کار افضل امت است و بتقدیر نبودن ختم نبوت افضل فضایل خلق و نبودن اختصاص
آن بآنحضرت صلی الله علیه وسلم سبب بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الخلق و نبودن
عدم امکان اشتراک در خصوص خاتمیت دلیل نفی امکان مساوی عظیم نفع در اظهار آثار خاتمیت
و اشاعت مصالح و لوازم مرتبه بران افضل فضایل امت نتواند بود پس موصوف بآن افضل
امت نتواند بود و فضلیت باعتبار کثرت ثواب مجهول است حکم بقطعیت آن نتوان کرد
کما فی المواقف و شرحه فالحق ما ذکرنا بالتفصیل فی هذا التفصیل فی الکلام وان قضی الی التطویل
لکنه لا یخلو عن التحصیل والله الهادی الی سواء السبیل وجه ثامن آنکه چون ختم نبوت و رسالت
افضل کمالات و فضایل ممکنه ممکنات است کما سبق اختصاص او سبحانه بندهٔ را بدین افضل
کمالات و فضایل بی اختصاص او سبحانه آن بندهٔ را بغایت قرب و ثواب متصور و ممکن
نیست تجویز این که بندهٔ که او را او سبحانه باین افضل فضایل اختصاص بخشیده است
نائل اعلی درجات قرب و ثواب نباشد تجویز متنافیین است وجه تاسع اینکه چون او
سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآنچنان درجات قرب و ثواب کرامت اختصاص
بخشیده است که صالح اشتراک بین اثنین نیست و مشارکت دو کس باهم دران اوصاف
و درجات ممکن نیست منجمله آن است اول من تنفلق الارض عن جمجمته و اول من تنشق عنه
الارض و اول الناس خروجا اذا بعثوا و اول من یفیق من الصعقة و اول من یحرک
حلق الجنة و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول شفیع فی الجنة و اول من
یؤذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول من یجیز علی الصراط اشتراک این اوصاف

بین اثنین ممکن نیست چه اول مضاف است سوی جمیع عموم پس موصوف باین صفات
همان است که بر جمیع من عداه در انشقاق ارض از وی و در خروج وقت بعث و در تحریک
حلق جنت و قرع باب آن و مفتوح شدن آن برای وی و در شفاعت در جنت
و در ماذون بسجود بودن و در شافع و مشفع بودن و در جواز بر صراط سابق و مقدم باشد
اگر دو کس در این امور معیت دارند هیچکی ازان هر دو کس سابق علی جمیع من عداه
در این امور نیست پس موصوف باین صفات نیست و سابق گذشته که اول متعدد
نتواند شد و هرگاه یکه دو کس در این صفات متشارک نتواند شد و بر هیچیک کس
ازان دو کس که متشارک در این صفات بفرض محال فرض کرده شوند صادق
نتواند شد که اول از جمیع من عداه و سابق بر جمیع من عداه مما اضیف الیه الاول
است پس تساوی جمله مومنین در این صفات اولی بالامتناع است اذا تمهد هذا فنقول
آیا این صفات از باب قرب و ثواب اند یا نه اگر بدانست این قابلها از باب قرب و
ثواب اند مشارکت و مساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه [illegible] این صفات که صالح
اشتراک بین اثنین نتواند شد محال بالذات است [illegible] آیا
صفات ممکن التساوی باشند و اعلی از آنحضرت صلی الله علیه [illegible] قرب و ثواب
بر این تقدیر اولی بالامتناع است زیرا که اگر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه و سلم ممکن
باشد اول در خروج و افاقه از صعقه و دخول جنت [illegible] باز و نیست بسجود و
شفاعت و مقبولیت شفاعت باشد یا نه علی الثانی اعلی از آنحضرت [illegible]
علیه و سلم نتواند بود چه آنحضرت صلی الله علیه و سلم در این امور از جمیع من عداه اول
و مقدم است و ظاهر است که با وصف مقدم بودن آنحضرت صلی الله علیه و سلم در این
همه امور بر جمیع من عداه هر کس از جمله من عدا آنحضرت صلی الله علیه و سلم متاخر از آنحضرت صلی الله
علیه و سلم در اینهمه امور خواهد بود و اگر کسی از جمله من عدا آنحضرت صلی الله علیه و سلم در این امور [illegible]

از جمیع من عداه اول باشد از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول باشد چه بر این
تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم من عدا آنکس مما اضیف الیه الاول یعنی در عموم
مفضل علیه داخل است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من عداه در این همه امور نتواند
بود فیلزم خلاف المفروض المسلم وعلی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول
از جمیع من عداه نتوانند بود فیلزم خلاف مفروض المسلم ومع هذا چون مشارکت ومساوات
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات ممکن نیست اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در این صفات ممکن نتواند بود چه این قائل خود اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه
مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد پس چون مساوات
در این همه امور ممکن نیست افضل ممکن نتواند بود و اگر این صفات بدانست
این قائل از باب قرب و ثواب نیستند این قائل اهلیت مخاطبت ندارد و این گفتگوی
او از جمله هذیانات مجانین است وجه عاشر این که شفاعت کبری وصفت سید الناس
یوم القیمة واکرم الاولین والآخرین علی الله وقائم مقامیکه لایقوم الا رجل واحد ونائل درجه
که لاینبغی الا لعبد من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وبودن صاحب لوای که آدم
فمن سواه تحته واکثر الناس تبعا یوم القیمة واعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة از صفات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اند اگر این قائل انکار اتصاف آن حضرت صلی الله علیه وسلم
باین صفات میکند از دعوی ایمان دست بردارد و هرچه خواهد بر زبان آرد و اگر
این قائل را با تصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین اوصاف اعتراف است مشارکت
ومساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این اوصاف ممکن نیست چه جای تساوی
جمله مومنین در این صفات این قائل مشارکت ومساوات دیگری را با آنحضرت صلی الله علیه
وسلم تصور کند بعد از آن امکان آن باثبات رساند تصور آن از کسیکه بهره از
فهم داشته باشد متصور نیست چه جای آنکه امکان آن باثبات رساند وجه حادی [عشر]

ایست کہ غالباً منشا جسارت این قایل براین ہذیان این است کہ نزد اہل سنت تثویب مطیع وتعذیب عاصی برخدا تعالی واجب نیست وازین عقیدہ اہل سنت کار این قایل برنمی آمد در عقیدہ ما اہل سنت خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وبعث آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واختصاص آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بختم نبوت وافضلیت برسایر خلق عموما وبرسایر انبیا ورسل خصوصًا ودیگر فضایل کہ بالا مذکور شدہ اند وشفاعت کبری وقیام بمقامیکہ لایقوم احد غیرہ ونیل وسیلہ کہ درجہ ایست درجنت کہ لاینبغی الالعبد من عباد اللہ ولاینالہا الارجل واحد برحضرت باری جلت کبریارہ واجب نبود وجوب ہیچ شئی براو سبحانہ جل شانہ ہیچ معنی ندارد واین ہمہ ممکن بودہ است کہ او سبحانہ آنحضرت را نافریدی وبرسالت ومحبوبیت نہ برگزیدی وبآن فضایل وکمالات وبشفاعت کبری وآندرجات اختصاص نہ بخشیدی اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وعدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات ممکن بودہ است مگرچون آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نیستند کمامر غیر مرۃ مشارکت ومساوات دوکس دران صفات ممکن نیست وازامکان آن صفات وامکان اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات امکان اشتراک اتصاف بین اثنین فصاعدا لازم نمی آید مثلاً زید وتشخص زید ممکن است واشتراک تشخص زید بین اثنین ممکن نیست ہمچنان صفت اول النبیین خلقا مثلا ممکن است امکان داشت کہ او سبحانہ ہیچ نبی نبی آفریدیا دوکس باہزارکسان راپیش از دیگر انبیا نبی میگردانید علی التقدیرین ہیچ کسی اول النبیین خلقا نمی بود مگر اشتراک دوکس درصفت اول النبیین خلقا ممکن نیست چہ اگر او سبحانہ دوکس راپیش از دیگر انبیا نبی میگردانید برہیچ کس ازآن ہردو اول النبیین خلقا صادق نتوانست شد کہ معنی اول النبیین خلقا سابق برجمیع من عداہ من الانبیا درآفرینش است وبرتقدیر مذکور ہیچ کس ازان

هر دو سابق بر جمیع من عداه من الانبیاء نیست بلکه بعض من عداه من الانبیاء باو در آفرینش معیت دارد همچنان وصف خاتم النبیین ممکن است امکان داشت که او سبحانه کسی را نبی نگردانیدی یا دو کس یا چند کس را معاً نبی گردانیده بعد آن دو کس یا چند کس نبوت را منقطع گردانیدی بر این هر دو تقدیر کسی خاتم النبیین نبودی چه خاتم النبیین آخرین همه انبیا است بر تقدیر اول کسی نبی نبودی چه جای آنکه کسی آخرین همه انبیا باشد و بر تقدیر ثانی هیچ یکی ازان دو کس نبی یا چند کس نبی که بعد انان نبوت منقطع میشد آخرین همه انبیا نیست تا مصداق خاتم النبیین باشد بلکه بعض انبیا با هر یکی ازان هر دو نبی یا چند نبی معیت دارد پس وجود وعدم خاتم النبیین ممکن است لیکن اشتراک خاتم النبیین در دو کس ممکن نیست تساوی وتشارک دو کس در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات است چه این وصف صالح اشتراک بین اثنین نیست و همبرین قیاس دیگر صفات که او سبحانه بفضل عظیم خود برآنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت صلعم را بان صفات اختصاص بخشیده است ممکن اند امکان داشت که آن صفات و موصوف آن صفات را نمی آفرید مگر اشتراک آن صفات بین اثنین ممکن نیست که آن صفات صلوح اشتراک بین اثنین ندارند کما مر مرارا و سبق ذکره تکرارا پس ازین عقیده اهل سنت قول بامکان مساوات ومشارکت کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم نمی آید و چون آن صفات اعلی مراتب قرب وثواب اند و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اعلی مراتب قرب وثواب اختصاص بخشیده است وآن صفات که اعلی مراتب قرب وثواب اند صلوح اشتراک بین اثنین ندارند واشتراک انها بین اثنین ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن اعلی مراتب قرب وثواب ممکن نیست وممتنع بالذات است وهو المدعی اما انکه آن صفات اعلی مراتب قرب وثواب اند ظاهر است چه کسیکه اول من ینشق عنه الارض واول من یفیق من الصعقة واول من یجوز

علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول من یوذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول شفیع فی الجنة وقایم عن یمین العرش بمقام لا یقومه احد غیره ونایل وسیله ای درجة لا ینبغی الا العبد من عباد الله ولنایلها الا رجل واحد افضل است در قرب وثواب از کسیکه اول درانهمه نباشد وآما اینکه این صفات صلوح اشراک بین اثنین ندارند فلما مر غیر مرة انچه از عقیده اهل سنت لازم است همین قدر است که سلب این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است بامکان ذاتی واین مسلم ومعتقد ما مومنین است لیکن درامکان وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم وامکان اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات وامکان سلب آن اتصاف کلام نیست کلام درامکان اشتراک این صفات مابین آنحضرت صلی الله علیه وسلم وفردی دیگر از افراد انسان است ودرامکان مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفات است وبراهین قاطعه باثبات رسید که این صفات صلوح اشتراک بین اثنین ندارند ومساوات ومشارک دیگری با آن حضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفات ممتنع بالذات است این قایل که تساوی جمیع مومنین دراین درجات قرب وثواب که صلوح اشتراک بین اثنین ندارند وتشارک اثنین درانهمه ممتنع بالذات است تجویز میکند بیان نماید که هر یکی از جمله مومنین چسان اول من ینشق عنه الارض واول من یفیق من الصعقة واول من یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول من یوذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول شفیع فی الجنة تواند شد اگر هر یکی از جمله مومنین اول باشد هر یکی از جمله مومنین درانهمه بر جمیع من عداه من المومنین مقدم باشد وهر یکی از جمله مومنین درانهمه بر جمیع من عداه من المومنین مقدم نباشد پس اول باشد ونباشد پس هر یکی از مومنین مصداق اجتماع النقیضین باشد پس دراعتقاد این قایل اعتقاد امکان مصداق اجتماع النقیضین از جمله عقاید

اهل سنت است حاشاهم عن ذلک و علی هذا القیاس درجه شفاعت کبری اعلی درجات
قرب و ثواب است که صاحب آن درجه آن باشد که همه اولین و آخرین بوی التجا دارند و
بحضرت او پناه آرند و بوجاهت و شفاعت او از شداید موقف نجات یابند و بسفارش او
کسانی که محاسب نباشند بزودی به بهشت شتابند و گنهگاران از دوزخ برآیند
و بجنت درآیند تخییل این که جمله مومنین در آن درجه ممکن التساوی اند بلی منتج مالیخولیاء دماغ
از کسی ممکن نیست و همچنان در صفت سید الناس یوم القیمة و اکرم الاولین و الآخرین علی الله
و همچنان بودن صاحب لوای که ما من بنی آدم فمن سواه الا تحته جمله مومنین ممکن التساوی
نتوانند شد مگر این قایل شفاعت کبری و این صفات را از باب قرب و ثواب نمیداند
و در اعتقادش صفت خاتم النبیین از قبیل صنعت نقاشی است که با قرب و ثواب
تعلقی و مناسبتی ندارد و کو بجای خود صفت کمال است هیچ خیال که سراسر خیال است
و بال اتباع شیخ نجدی وخیم المآل است وجه ثانی عشر اینکه اگر این قایل بنای هذیانات
خود در زعم باطل خود بر این عقیده اهل سنت که بر او سبحانه تثویب مطیع و تعذیب
عاصی واجب نیست نهاده است باوصف اینکه هذیانات او باین عقیده مساسی
ندارند و چه تخصیص بجمله مومنین بامکان تساوی در کثرت ثواب و قرب رب الارباب
چه باشد زیرا که نزد اهل سنت تعذیب کفار و مشرکین بر خدا تعالی واجب نیست
و اگر این هذیانات را بنای دیگر است بایستی که آن بنای هذیانات خود را ذکر نموده
امکان تساوی جمله مومنین و امتناع شرکت مشرکین و کفار در آن باثبات میرسانید
وجه ثالث عشر اینکه کلام او عند التامل متهافت و بیمعنی است چه خلاصه کلام او این
است که معتبر در فضیلت فضیلت من حیث کثرة الثواب و القرب است و جمله
مومنین در این فضیلت ممکن التساوی اند و این کلام محض بی معنی است افضل بودن جمله
مومنین من حیث کثرة الثواب و القرب متضمن این است که هیچکی از مومنین افضل من عدام

من المومنین من حیث کثرة الثواب والقرب نباشد زیراکه هریکی از مومنین داخل عموم مضاف الیه افضل یعنی عموم مفضل علیه است ومعنی تساوی جمله مومنین در افضلیت عدم افضلیت وعدم مفضولیت هریکی از مومنین ممن عداه من المومنین درکثرت قرب وثواب درعین افضل بودن هریکی از مومنین ممن عداه من المومنین درکثرت قرب وثواب است واین کلام متهافت بمعنی است چون این قایل جاهل سخن خود نمیفهمد ومیمنداند که سخنی که از زبانش برآمده بمعنی است یا با معنی آرزو امید فهمیدن سخن دیگری چسان توان داشت وجه رابع عشر اینکه آیا آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعتقاد این نجدی افضل الخلق من حیث کثرة الثواب والقرب بود یا نه علی الثانی قول او فیما سبق ببودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل واکمل ازسائر انبیا علیهم السلام که درباره آن این قایل وعلیه العقد الاجماع گفته است در اعتقادش باطل است وایمانش نزد همه مومنین زایل است زیراکه نزد او معتبر در معنی افضل افضل من حیث القرب والثواب است ونزد همه مومنین آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الخلق من حیث کثرت القرب والثواب بلاریب وارتیاب اند وانکار ان کفر است وعلی الاول مشارکت ومساوات دیگری باآنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین وصف محال است چه اگر دیگری افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب فرض کرده شود آن حضرت صلی الله علیه وسلم درعموم مفضل علیه داخل باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف ونیز چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم براین تقدیر افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب است ان دیگر داخل عموم مفضل علیه باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف فعلی التقدیرین مساوی مساوی نشد ومشارک مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین ووجوده مستلزم لعدمه پس مبرهن شد که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در افضلیت من حیث القرب و الثواب نیز ممتنع بالذات است وهو المدعی وجه خامس عشر قول این قایل پس نظر

بر قوت و وسعت قدرت کاملہ ممکن و مقدور الٰہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول
است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکہ افضل از افضل
او گرداند صریح است درین کہ اگر مفضول در کثرت ثواب مفضول باشد گردانیدن
آن مفضول مساوی کسیکہ از و در کثرت ثواب افضل باشد یا افضل از و در کثرت
ثواب بدانست این قایل ہم ممکن و مقدور نیست والاقول او کہ ہر مفضول را کہ کمالات
دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول است لغو و بیمعنی باشد چون
ہر واحد از سائر خلق در کثرت ثواب از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول است
گردیدن ہیچکی از خلق و ہیچکی از مومنین مساوی یا افضل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در کثرت ثواب باعتراف این قایل ہم ممکن و مقدور نتواند بود پس ہمہ سعی این قایل رایگان
رفت و حق بہر گز قرار گرفت و بتحقیق پیوست کہ او سبحانہ بفضل عظیم و رحمت تامہ آنحضرت را صلی اللہ
علیہ وسلم آفریدہ و از جملہ ممکنات برگزیدہ بصفاتی از باب قرب و ثواب اختصاص بخشیدہ
کہ آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نتوانند شد و وجود مشارک و مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در ان صفات مستلزم عدم آن است و مشارک و مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات و وجود آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم واتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بآن صفات و وجود آن صفات در ذات
آن سرور کائنات علیہ افضل الصلوات ممکن بالذات و متحقق بارادہ حضرت خالق
الکائنات واہب العطیات است و امکان آن صفات مستلزم امکان اشتراک
آن صفات بین اثنین نیست امکان شئی دیگر و امکان اشتراک آن دیگر و اینہمہ یعنی
آفریدن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و برگزیدن بر سایر ممکنات و اختصاص بصفات ممتنعہ
عن الاشتراک محض فضل عظیم او سبحانہ است آن نہ از جہت قابلیتی و استحقاقی ذاتی بود
و نہ مزد کاری و نہ اجر عملی و نہ جزای عبادتی استحقاق و قابلیت و نیکو کاری و اعمال

حسنه وعبادات مقبوله که شایسته منصبی که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند وهمین مدلول حدیث صحیح بخاری است کما یاتی انشاء الله تعالی باید دانست که ازین قایل تااین مقام چند موجبات کفر او سر زده شده اند در اثنای ابطال اقوال او ایما بان رفته است مناسب می نماید که درینجا بطریق فذلکه تعداد موجبات کفر او مذکور نموده شود اگر این قایل بعد متنبه شدن بران موجبات کفر باعلان تمام توبه نصوح نماید در دین اسلام باز درآید واگر اختیار نار بر عار کنند روسیاه بجهنم رود وما علینا الا البلاغ نخستین از موجبات کفر او این است که در اوایل خرافات تامه خود گفته است که این کلیه که هیچ ممتنع ذاتی داخل تحت قدرت الهی نیست محل کلام است پس او بتجویز دخول ممتنعات ذاتی تحت قدرت الهی میکند و برین تجویز لازم است که عدم الواجب سبحانه وشریک الباری ودیگر ممتنعات ذاتی داخل تحت قدرت الهی باشند وقول باین لازم کفر است پس ازین قول او تجویز اغلظ انحای کفر براو لازم است وغایت جهل او از ندانستن او معنی امتناع ذاتی ومعنی قدرت ازین تجویز پیدا است وجهل او عذر کفر نمیتواند شد دوم اینکه او قایل شده است بامکان اتصاف او سبحانه به نقایص وقبایح وفواحش غیر متناهیه وقول بامکان اتصاف او سبحانه بیک فاحشه وبیک نقیصه هم کفر است پس این اعتقاد او مشتمل است بر انحای غیر متناهیه کفر چه اعتقاد امکان اتصاف او سبحانه بیک یک فاحشه ویک یک نقیصه کفری جداگانه بالاستقلال است سیوم اینکه این قایل قاعده اختراع کرده است که اگر یک حصه از کدامین معنی مصدری ممکن ذاتی باشد ضرور است که جمیع حصص آن معنی مصدری ممکن باشند وبر اعتقاد این قاعده اصرار تمام دارد کما سبق این اعتقاد متضمن وجود غیر متناهیه کفر است چه وجود وعدم معنی مصدری لیست وبعض حصص آن هر دو مثل وجود انسان وعدم انسان ممکن ذاتی است پس بنا برین

اعتقاد او ضرورست که جمیع حصص وجود و عدم ممکن ذاتی باشد پس وجود واجب
سبحانه وهم عدم واجب سبحانه ممکن ذاتی باشد و وجود شریک الباری وهم عدم شریک
الباری ممکن ذاتی باشد و حدوث واجب الوجود سبحانه و ترکب واجب الوجود
وغیرها که تبلفظ آن زبان نمی آلایم ممکن ذاتی باشد الی غیر ذلک من اللوازم الباطلة الغیر
المتناهیة که قول بهریک ازان لوازم کفر مستقل جداگانه است چهارم اینکه این
قایل بران قاعده مخترعه خود امکان اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح متفرع نموده
است این تفریع او بجای خود کفر است فالاصل والفرع والموصل والمفرع
والتاصیل والتفریع کلها فی النار پنجم اینکه او گفته است که سلب اتصاف او سبحانه
بنقایص وقبایح و فواحش ممکن ومعلول او سبحانه است و ذات واجب الوجود
چنانکه مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود
بمقابل آن صفت است واین را بنهایت شد و مد بیان کرده است واین اعتقاد
او کفر است زیرا که نفس ذات حقه احدیه براین تقدیر مصداق سلب اتصاف
بنقایص وقبایح و فواحش نتواند بود مصداق این سلب براین تقدیر از نفس ذات[۴]
احدیه مصداق ایجابات نقایص وقبایح و فواحش غیر متناهیة باشد ضرورة استحالة
ارتفاع صدق الموجبات وسوالبها واین متضمن انحائی غیر متناهیه کفر است ششم اینکه
در اعتقاد او میانه اتصاف او سبحانه[۵] بصفات نقص معیت ذاتی است این قائل
در بیان این چند صفحه همچو صفحه روی خود سیاه کرده است وخودش اعتراف دارد
که صفات کمال و اتصاف بصفات کمال متاخر بالذات از ذات حقه است پس او را
از اعتراف بتاخر سلب اتصاف بنقایص و فواحش وقبایح غیر متناهیه از ذات حقه
بنا بر اعتقاد او معیت ذاتیه میانه اتصاف بصفات کمال وسلب اتصاف
بنقایص و فواحش وقبایح گزیر نیست پس نفس ذات حقه واجبه مصداق سلوب اتصافات

۴ احدیه متاخر خواهد بود پس در اعتقاد این قائل ضرورست که نفس ذات

۵ بصفات کمال وسلب اتصاف او سبحانه

نقایص و فواحش و قبایح غیر متناهیه حسب این اعتقاد در اعتقاد و نیست پس این نجدی را از اعتقاد
نمودن نفس ذات حقه مقدسه مصداق ایجابات غیر متناهیه که نقایص آن این سلوب غیر
متناهیه اند گزیر نیست و این اعتقاد او متضمن وجوه غیر متناهیه کفر است هفتم اینکه این
قایل اعتقاد دارد باینکه علم و قدرت وغیره صفات الهیه و هم اتصاف بآن صفات
ممکن ذاتی و معلول او سبحانه اند و باین اعتقاد میگوید که عدم علم و قدرت از ذات
حقه مقدسه که از شان او علم و قدرت است بعینه جهل و عجز است و میگوید که چون صفت
علم و قدرت او سبحانه ممکن بالذات است وجود و عدم این هر دو صفت ممکن خواهد
بود و عدم هر دو صفت مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است
بعینها جهل و عجز است پس بر او لازم است اعتقاد ثبوت جهل و عجز بنفس ذات حقه مقدسه
قبل از اتصاف آن ذات حقه بعلم و قدرت و این اعتقاد کفر است و متضمن انحای کفر است
چه همین کلام او در دیگر صفات کمالیه جاریست مثلا حیات صفت زائده است ممکنه
پس وجود و عدم آن ممکن است و عدم حیات از ذات مقدسه که از شان آن حیات
است موت است پس موت او سبحانه ممکن است و چون ثبوت حیات از ذات
حقه مقدسه متاخر است عدم حیات در مرتبه متقدمه ضروریست و سبحان الحی الذی
لایموت عما یقول الظالمون علوا کبیرا و چون سابق وجه بطلان قول این قایل بیان کرده
ایم درینجا حاجت اعاده آن نیست هشتم اینکه او گفته است که عدم علم از
حضرت باری جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع
مستلزم سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی انتهی و این قول او از موجبات
کفر او است زیرا که علم نزد او از صفات زائده علی الذات است پس سلب آن
از مرتبه ذات احدیه حقه ضروریست و او خود اعتراف دارد باینکه صفات او سبحانه محتاج
ذات حقه اند و تاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب بسیط علم از ذات احدیه

ضروری است وسلب بسیط نزد وجود موضوع که ذات احدیه است مستلزم سلب
عدولی است وسلب عدولی علم نزد او جهل است پس این قول واعتراف است
باعتقاد او باتصاف او سبحانه در مرتبه ذات احدیه بجهل و آن کفر است واین
بر متکلمین قائلین بزیادت صفات لازم نمی آید زیرا که جهل نزد آنان عبارت است
از قوت استعدادیه علم نه از سلب بسیط علم و نه از سلب عدولی علم و ذات حقه از
قوت استعدادی منزه است و زعم این قایل بودن جهل سلب عدولی علم ناشی از
جهل است چه سلب عدولی علم در جمادات موجوده متحقق است حال آنکه جمادات
متصف بجهل نیستند و قد مر تفصیل ذلک نهم اینکه این قایل در معنی خاتم النبیین
تحریف کرد ظاهر است که معنی خاتم النبیین آخر همه انبیا بعثا است ولام النبیین برای
استغراق و در عقائد همه مسلمانان است ان محمدا صلی الله علیه وسلم آخر الانبیاء این
قایل معنی دیگر برای خاتم النبیین تراشد و بحسب معنی تراشیده خود تجویز تعدد خاتم
النبیین نمود پس از دو حال خالی نیست یا این قایل معنی خاتم النبیین نمیداند
و براین تقدیر ظاهر است که او اعتقاد باینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین اند
ندارد چه تصدیق بعقد بی دانستن معنی محمول معنی ندارد و براین تقدیر کفر او ثابت است
وجهل در کفر عذر نمیتواند بود یا این قایل دیده و دانسته بغرض تضلیل جهله معنی خاتم
النبیین را تحریف میکند براین تقدیر این کفر او از اغلظ وجوه کفر است دهم اینکه این قایل
بمستثنی بودن ذات مبارک مقدس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع نبیین علیهم السلام
در لفظ خاتم النبیین که لام برای استغراق است قایل شده است و پر ظاهر است که
کسیکه از جمیع نبیین خارج است خاتم النبیین نمی تواند بود پس این قول او مستلزم
قول به نبودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین است واین کفر است و عذر
اینکه این قایل ازین معنی که کسیکه از جمیع نبیین خارج است خاتم النبیین نمیتواند شد

جہل داشت سودی ندارد جہل در کفر عذر نتواند بود یازدہم اینکہ این قایل بعد
تسلیم امتناع اتصاف دیگری بوصف خاتم النبیین و استحالہ اشتراک این صفت
بین اثنین ابدای احتمال بودن وصفی دیگر ہمتا و عدیل وصف خاتم النبیین در مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بودن آن وصف در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نمودہ است
و ابدای اینچنین احتمال محال کفر است زیراکہ وصف خاتم النبیین اعلی اوصاف کمالیہ
ممکنات است تجویز بودن کدامین وصف ہمسر او ہمتا و عدیل این وصف از درای شان
کمال نبوت و رسالت است و تجویز لغو و بیکار بودن بعض کمال نبوت و رسالت
است و این کفر است و وجہ بودن این تجویز از درای شان کمال نبوت و رسالت
سابق ازین بتفصیل تمام مذکور اند دوازدہم اینکہ این قایل در تنظیر تساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم کہ مختص بوصف خاتم النبیین اند و مساوی مفروض خودش کہ آنرا
مختص بوصفی کہ آنرا ہمتای و عدیل وصف خاتم النبیین تجویز کردہ قرار دادہ تساوی
زید و عمرو بدین گونہ کہ در زید صفت تیراندازی و در عمرو وصف بندقہ اندازی بعد اشتراک زید
و عمرو در کمالات دیگر ہمچو سخاوت و شجاعت یافتہ شود و نیز تساوی اعراب و براذین کہ در ہر یکی ازین
ہر دو منفعتی معتبرہ بالاختصاص یافتہ میشود آوردہ است آوردن ہمچو تنظیرات
در ہمچو مقام موجب استخفاف و ازرای شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و منصب آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یعنی ختم نبوت و رسالت است پس در بودن آن از موجبات
کفر قایل اشتباہی نیست این قایل جاہل در این تنظیر نا اندیشید کہ کدام کس را
بجای زید و کدام کس را بجای عمرو کدام کس را بجای اعراب و کدام کس را بجای براذین می نہد و وصف خاتم
النبیین را بجای تیراندازی یا بجای بندقہ اندازی یا بجای قوت ہرب و طلب کہ در
اعراب است یا بجای کین عطفت کہ در براذین است قرار مید ہد اینچنین تنظیر از غلط
وجوہ کفر است علمای اعلام آن ابیات را کہ در آن تشبیہ ممدوحین شعرا با آنحضرت صلی

صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ است ہمچو قول ابو العلاء معری لولا انقطاع الوحی بعد محمد قلنا محمد من ابیہ بدیل ہو مثلہ فی الفضل الا انہ لم یاتہ برسالۃ جبرئیل وہمچو قول حسان اندلسی در مدح محمد ابن عاد و وزیر اد ابی بکر ابن زیدون کان ابا بکر ابو بکر الرضی وحسان حسان وانت محمد از باب استخفاف از موجبات کفر شمردہ اند چہ جای تشبیہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بزید یا عمرو یا بعراب یا براذین وتشبیہ منصب خاتم النبیین بہ تیر اندازی وبندقہ اندازی یا باوصاف آن دو بہیمہ انچنین تنظیر کفر ہست وسہل انگاشتن آن کفر دیگر است سیزدہم اینکہ قایل بفضل دیگر انبیاء علیہم السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ببعض وجوہ قایل است واین کفر وخرق اجماع است وقد تقرر نزد ما ہمہ مومنین آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سائر انبیاء ومرسلین من جمیع الوجوہ فضل کلی ہست چہاردہم اینکہ قول این قایل کہ نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر دہول از قاعدہ تفصیل ہست ومبنی از تضلیل منجر بتجہیل حضرت رب جلیل وحضرت جبرئیل وحضرت ابراہیم خلیل وآنحضرت علیہ وعلیہما الصلوٰۃ والتسلیم میشود کما سبق مفصلا پس این قول بوجوہ چند از موجبات کفر است پانزدہم اینکہ قول او بجواز مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب بلکہ بجواز فضیلت جملہ مومنین از آنحضرت در قرب وثواب کفر ہست واشنع ہست از کفر بعض کرامیہ کہ بجواز افضل بودن ولی از نبی تجویز می کنند چہ این قایل بجواز افضل بودن افجر فجار وافسق فساق مومنین از افضل الانبیاء والمرسلین در قرب وثواب قایل شدہ ہست شانزدہم اینکہ قول او پس بنظر قوت ووسعت قدرت کاملہ ممکن ومقدور الہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول ہست او را مساوی بلکہ افضل از

افضل او گردانند دراین مطالب بزرگ و مقصد معتبر که جمله مومنین ممکن التساوی اند
و دراین معنی و مقدوریت قدرت کامله گو واقع نشود صریح است در اینکه در اعتقاد
او آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل از جمیع من عداه در قرب و ثواب نیستند و من
عداه اگرچه در دیگر کمالات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مفضول باشد در قرب و
ثواب از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مفضول نیستند و این اعتقاد کفر است
هشتم هم قول مذکور صریح است در اینکه جمله مومنین گو فساق و فجار باشند
در قرب و ثواب از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مفضول نیستند و در کمالات
دیگر یعنی ماسوای کثرت ثواب مفضول اند و ازین قول لازم است قول باینکه نبوت
و رسالت محض لغو است چه در قرب و ثواب نبی و غیر نبی و رسول و غیر رسول بنابر
این قول برابر اند پس هیچو اعتقاد اعتقاد لغو و بیکار بودن نبوت و رسالت است
و آن بی شبهه کفر است نهم هم اینکه قول باینکه جمله مومنین در قرب و ثواب
افضل از حضرت افضل المرسلین خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم توانند شد متضمن
استخفاف شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم است بقطع نظر ازینکه این کلام صادق
باشد یا کاذب اشتمال کلام بر استخفاف منوط بکذب آن نیست بسا کلام
کاذب مشتمل بر استخفاف نمی باشد و بسا کلام صادق متضمن استخفاف میباشد و استخفاف
شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم بهر کلامی که باشد کفر است نوز دهم اینکه این قایل
تجویز می کند که این مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین وجه باشد که در یک
کمال مختص معادل وصف خاتم النبیین که وصف مختص آنحضرت صلی الله علیه و
سلم است یافته شود و در دیگر کمالات آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آن مساوی
مشارک باشد حال آنکه بسیاری از کمالات و نعوت کمالیه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم آن چنان هستند که صالح اشتراک بین اثنین هستند و برخی از ان کمالات

ولغوت در اشتاق ابطال قول این قایل سابق مذکور شده اند پس تجویز اینکه آن مساوی
در ہمہ کمالات و صفات کمالیہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سوائی وصف خاتم النبیین شارک
باشد بی انکار اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بدان صفات کمالیہ ممکن نیست
وآن انکار محض زندقہ وکفر ست لستم اینکہ تکلف اینچنین تحملات تدینی وابدای اینچنین
احتمالات باطلہ رکیکہ برای تصحیح کلام شیخ نجدی وانداختن خود را در مہالک گفتگو وکلام
در شان آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم فی جمیع الکمالات باوصف اینکہ مفہومات غیر متناہیۃ آنچنان ہستند کہ مصداق
آنہا ممکن نیستند واز عدم امکان آنہا عموم قدرت الٰہیہ برہم نمی شود واز عدم امکان
مصداق مفہوم مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات چسان برہمی عموم قدرت
الٰہیہ متصور تواند شد بدون زندقہ وسوء اعتقاد وبغیر بدکیشی وبدباطنی والحاد متصور نیست
اینہمہ از علامات کفر ست اعاذ باللہ من ذلک کلہ بحرمۃ حبیبہ وخلہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ
وصحبہ قال الوسواس الخناس در بخاریست عن سالم ابن عبد اللہ عن ابیہ انہ اخبرہ
انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انما بقاءکم فیما سلف قبلکم من الامم کما بین صلوٰۃ
العصر الی غروب الشمس اعطی اہل التوراۃ التوراۃ فعملوا بہا حتی انتصف النہار ثم
عجزوا فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطی اہل الانجیل الانجیل فعملوا بہ حتی صلوٰۃ العصر ثم عجزوا
فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطیتم القرآن فعملتم بہ حتی غروب الشمس فاعطیتم قیراطین قیراطین
فقال اہل الکتابین ای ربنا اعطیت ہولاء قیراطین قیراطین واعطیتنا قیراطا قیراطا
ونحن اکثر عملا قال اللہ ہل ظلمتکم من اجرکم من شئی قالوا لا قال فذلک فضلی اوتیہ من اشاء
ودر حدیث دوم متصل این ہست عن ابی موسی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال مثل
المسلمین والیہود والنصاری کمثل رجل استاجر قوما یعملون لہ عملا یوما الی اللیل علی اجر
معلوم فعملوا لہ الی نصف النہار فقالوا لا حاجۃ لنا الی اجرک الذی شرطت لنا وما عملنا

باطل فقال لهم لا تفعلوا اکملوا بقیة عملکم وخذوا اجرکم کاملا فابوا وترکوا فاستاجر آخرین
بعدهم فقال اکملوا بقیة یومکم هذا ولکم الذی شرطت لهم من الاجر فعملوا حتی اذا کان
حین صلوٰة العصر قالوا لک ما عملنا باطل ولک الاجر الذی جعلت لنا فیه فقال اکملوا

بقیة عملکم فانما بقی من النهار شئی یسیر فابوا فاستاجر قوما ان یعملوا له بقیة یومهم فعملوا له
بقیة یومهم حتی غابت الشمس فاستکملوا اجر الفریقین کلیهما۔ از حدیث ابی موسیٰ
رضی اللہ عنہ ثابت شد کہ حق تعالی از فضل خود طفیل حضرت خاتم النبیین صلی اللہ
علیہ وسلم امت را بر عمل ناقص و ناتمام کہ از وقت عصر تا شام است اجر عمل کامل و
تام کہ عمل تمام روز ست عنایت فرمودہ پس چنانکہ این امت را بشرف فضل
مذکور خود سرفراز فرمود ممکن ست و او تعالی قادر ست بر نیکہ دیگر آنرا مساوی این
امت بفضل خود گرداند کو واقع نفرماید و در حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہ حال این
امت بشمول ذات اقدس و نفس النفس در کثرت ثواب بیان و اخبار بر وجہ اتم و اکمل
فرمودہ کہ با وجود قلت عمل نسبت بهرد و امت این امت را اجر عمل مضاعف
مرحمت شدہ و چون هرد و امت عرض کردند کہ عمل ما کثیر و اجر ما یسیر و عمل این
امت اقل و اجر آن اکثر و اکمل ست ارشاد شد کہ از اجر شما چیزی کم کردہ شد
وهرد و امت تسلیم کردند باز فرمودند اینکہ زیادہ از عمل عطا کردم فضل من است
بعدہ فرمودندی بخشم هر کرا بخواهم مومن صادق را بعد ملاحظہ معانی این حدیث شکی
نماند در اینکہ هر کرا بشرف عزت و کثرت ثواب و قرب منزلت سرفراز فرمودہ
اند محض بفضل ست اگر بجای او دیگری را در این فضیلت قایم و منصوب میفرمودند
کیست کہ مانع می شد و چیست کہ مزاحم میگردید و حالا اگر مساوی با افضل
او و سازند مانع و مزاحم کیست و چیست چنانکہ عنقریب از کلام بعض کمل اولیا
خواهد آمد عارف رومی قدس سرہ میفرماید ؎ داد حق را قابلیت شرط نیست بلکہ

ونیز می فرماید ؎ بلکه شرط قابلیت داد اوست ۰ عقیده اسلام این
است که حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم را بمقام قاب قوسین او ادنی در دنیا
وبمقام محمود وقت شفاعت وبمقام وسیله بعد دخول جنت و دیگر فضایل چون نذی
از تفسیر مظهری نقل شده مخصوص فرموده دیگری سهیم وعدیل جناب اقدس نیست
ونخواهد شد وهر سه مقام ارفع واعلی از سائر منازل ومقامات است و این
عقیده اسلام نیست که حق تعالی را قدرت بر تسویه دیگری در انها نیست معاذ الله
اقول سابق بیان کرده ایم که آفریدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
وبرگزیدن او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر سایر ممکنات واختصاص بخشیدن آن
آنحضرت بصفات ممتنعة الاشتراک از محض فضل عظیم او سبحانه بر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم بوده است نه از جهت قابلیتی واستحقاقی ذاتی ونه مزد کاری واجر عملی
ونه جزای عبادتی استحقاق وقابلیت ونیکو کاریها واعمال حسنه وعبادات
مقبوله که شایسته آن منصب جلیل که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله
علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند
واز بودن آنهمه محض از فضل او سبحانه صالح اشتراک بودن آن صفات کمالیه
که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآنها شرف اختصاص بخشیده است لازم
نمی آید همه تشخصات وتعینات وهمه آن صفات که صالح اشتراک بین اثنین
نیستند از فضل الهی پیدا شده اند واز پیدا شدن آنها بفضل الهی بودن آنها
صالح اشتراک بین اثنین لازم نمی آید امکان شئی دیگر وامکان اشتراک آن شئی
دیگر است وسابق مکرر بارها مبرهن شده که وصف خاتم النبیین واول النبیین خلقا
واول ما خلق نوره واول من تنشق عنه الارض واول من یفیق من الصعقة واول من
یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول من یؤذن له

فی السجود واول شافع واول مشفع واول شفیع فی الجنة وقایم یمین العرش بمقام لا یقوم به
احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل وسیله ای درجة لا ینبغی الا لعبد من عباده
ولا ینالها الا رجل واحد وشافع بشفاعت کبری که این همه اوصاف کمالیه را او سبحانه
بفضل عظیم خود بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده است صالح اشتراک بین
اثنین نیستند تجویز اشتراک این اوصاف کمالیه بین اثنین از کسی بی تناهی در قوت
و بلادت یا جنون مطبق ممکن نیست واز جمله اوصاف کمالیه غیر صالحة الاشتراک این
است که امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است چنانکه آنحضرت صلی الله علیه
وسلم افضل الرسل اند واین فضیلت امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده
او سبحانه است که بفضل عظیم خود بوجاهت ومحبوبیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم این امت را
کرامت فرموده است قال الله سبحانه کنتم خیر امة اخرجت للناس وفی التوریة فی
صفاته صلی الله علیه وسلم وجعل امته خیر امة اخرجت للناس وفی التوریة ایضا انک
خیر الانبیاء وان امتک خیر الامم واسمک احمد وامتک الحمادون قربانهم دماؤهم
واناجیلهم صدورهم لا یحضرون قتالا الا وجبریل معهم یتحنن علیهم تحنن الطیر علی فراخه وفی حدیث
الاسراء ان محمدا صلی الله علیه وسلم اثنی علی ربه فقال کلکم اثنی علی ربه وانا اثنی علی ربی
الحمد لله الذی ارسلنی رحمة للعالمین وکافة للناس بشیرا ونذیرا وانزل علی الفرقان
فیه تبیان کل شیء وجعل امتی خیر امة وجعل امتی امة وسطا وجعل امتی هم الاولون
وهم الآخرون بالجمله بودن امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم خیر امة بنص قطعی ثابت
است وخیر افعل التفضیل مضاف الی النکره است ونکره که افعل التفضیل سوی
آن مضاف باشد از صیغ عموم است پس معنی خیر امة بهترین همه امم وافضل از سایر
امم واین صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر امت دیگر خیر امة باشد ومشارک
این امت در این صفت باشد آن امت دیگر یا در عموم مضاف الیه مفضل علیه

داخل باشد یا نه علی الاول آن است خیر امة نتواند بود بلکه ادامم موصوله مفضل علیها است فیلزم خلاف المفروض وعلی الثانی این است بهترین همه امم وافضل از سایر امم نتواند بود پس خیر امة نتواند بود فیلزم خلاف المفروض المسلم ونیز بر تقدیر بودن است دیگر مشارک این است دراین صفت این است یا داخل عموم مضاف الیه ومفضل علیه باشد یا نه علی الاول این است خیر امة نتواند بود بلکه مفضول نسبت ببعض امم خواهد بود وعلی الثانی آن است بهترین همه امم نتواند بود پس خیر امة نتواند بود ونیز او سبحانه است آنحضرت را صلی الله علیه وسلم صفت هم الاولون وهم الآخرون بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم محض بفضل عظیم خود کرامت فرموده واین هر دو صفت هم قابل اشتراک بین اثنین نیست چه معنی این صفت این است که امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در دخول جنت از سایر امم اول است ودر وجود وخلقت از سایر امم متاخر است کما فی صحیح مسلم نحن الاخرون من اهل الدنیا والاولون یوم القیمة المقضی لهم قبل الخلائق نحن اول من یدخل الجنة اگر این صفت در امت دیگر یافته شود امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در دخول جنت از سایر امم اول باشد ودر وجود وخلقت از سایر امم متاخر نباشد بر این تقدیر امت دیگر مشارک امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت نتواند شد بلکه بر این تقدیر این صفت نه در امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم موجود است ونه در امت دیگر پس مشارکت امت دیگر با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مستلزم عدم مشارکت آن امت دیگر با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت است وهر چه وجود آن مستلزم عدم آن است محال بالذات است ونیز او سبحانه میفرماید وکذلک جعلناکم امة وسطا لتکونوا شهداء علی الناس ویکون الرسول علیکم شهیدا ونیز میفرماید لیکون الرسول شهیدا علیکم وتکونوا شهداء علی الناس ازین آیات ظاهر است که او سبحانه امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل خود بر سایر امم شهید گردانیده اگر مشارکت امت دیگر

با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفت فرض کرده شود دربن تقدیر این امت
بر سایر امم شهید نتوانند بود و آن امت دیگر هم بر سایر امم شهید نتوانند بود پس این
تقدیر مستلزم سلب مشارکت آن امت دیگر با این امت درین صفت است
و هرچه وجود آن مستلزم عدم آن است محال بالذات است بالجمله چنانکه او سبحانه
بفضل عظیم خود بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت را صلی الله علیه
سلم بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل صالح اشتراک بین اثنین
نتوانند شد همچنان بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم امت آنحضرت صلی الله علیه و
سلم را بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل [illegible] اشتراک میان دو
امت هم ندارند پس چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الانبیاء والرسل است همچنان
امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است افضلیت این امت بر سایر امم
مسبب است از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا و رسل علیهم السلام
استدلال از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل بر افضلیت
این امت بر سایر امم استدلال لمی است و استدلال از افضلیت این امت بر سایر امم که از
قول او سبحانه کنتم خیر امة ثابت است بر افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل
استدلال انی است و بهر دو وجه استدلال واقع است حاصل این است که افضلیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا علیهم السلام و افضلیت امت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم بر سایر امم محض از فضل الهی است نه از جهت استحقاقی و نه مزد کاری و نه اجر عملی و نه
جلدوی عبادتی و از بودن افضلیت از محض فضل الهی لازم نیست که این افضلیت قابل
اشتراک بین اثنین باشد امکان شئی و بودن وجود آن بفضل الهی دیگر است و بودن آن صالح
اشتراک بین اثنین او اکثر دیگر است کسی که فرق میانه هردو نتواند فهمید البته مخاطب ندارد
پس از بودن زیادت اجر این امت بر عمل ناقص نسبت با جور اهل کتابین که [illegible]

بوده است که از هر دو حدیث صحیح بخاری محقق است حسب امکان مساوات و مشارکت
امت دیگر با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضل لازم نمی آمد ازین هر دو حدیث همین قدر
ثابت است که افزودن اجر بر عمل ناقص بفضل الهی منوط است و ما اهل سنت اعتقاد داریم
که فضل بخشیدن بکسی که عمل ناقص هم نداشته باشد منوط بعنایت الهی است مسبب بعمل منوط
باستحقاق و قابلیت نیست اما اعتقاد آن نداریم که اشتراک اوصافیکه صالح اشتراک
بین اثنین نیستند ممکن است همچو اعتقاد منوط السوفسطائیت است برای همچو اعتقاد شدت غباوت
و بی ایمانی و جهل مرکب و نافهمی شرط است عوام و جهله این چنین اعتقاد را باقتضای غباوت
و غوایت ارباب ایمان میدانند غافل ازینکه این اعتقاد سوفسطائیت است و غایت بی ایمانی
است اعتقاد صحیح این است که وجود با وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت و رسالت و آن
حضرت صلی الله علیه وسلم و سایر فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم و درجات قرب و ثواب آن
حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن اند تحقق و عدم تحقق آن ضرور نبوده است او سبحانه بفضل عظیم خود
آنحضرت را آفرید و با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ختم نبوت و رسالت که اعلی درجات فضل ممکنات
است و دیگر فضایل لاتعد که بعض از آنها صالح اشتراک بین اثنین نیستند کرامت فرمود
و امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل عظیم خود افضل امم گردانید اگر میخواست آن
حضرت را نمی آفرید و آن فضایل نمی بخشید و این امت را نمی آفرید و آنرا افضل الامم نگردانیدی
سلب اینهمه ممکن بوده است و ازین لازم نمی آید که مشارکت و مساوات در فضایلی که صلوح
اشتراک بین اثنین ندارند ممکن باشد و از جمله آن فضایل مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
که صالح اشتراک بین اثنین نیستند آن فضایل اند که سابق مذکور شده اند عدم آن
فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است لا اشتراک
آن فضایل بین اثنین ممکن نیست و بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم سبحانه این امت را
بعض فضایل چنین کرامت فرموده است که صالح اشتراک درمیان دو امت نیست

کما مرّ آنفاً حال این قایل در این بیهوده سرائیها که از قلم و زبانش سر زده اند از این احتمالات
خالی نیست یا آن فضایل و اوصاف را که صالح اشتراک بین اثنین نیستند در سابق با رها
عدم صلوح آنها برای اشتراک بین اثنین ببین و مبرهن شده است صالح اشتراک بین
اثنین می انگارد و میانه امکان صفتی و امکان اشتراک آن فرق نمیتواند دانست یا
حصول که این فضیلت را بکسی بفضل الهی مستلزم صالح اشتراک بودن آن فضیلت
بین الکثرین می پندارد بر این تقدیر او متناهی فی البلادة والحماقت است امید صحت
پذیرفتن او نتوان داشت ؎ لکل داء دواء یستطب به :: الا الحماقة اعیت
من یداویها :: از حضرت مسیح علیه السلام روایت کنند که میفرموده ابرأت الاکمه و
الابرص واعیانی علاج الاحمق یا او دیده و دانسته برای اغوای جهله و عوام تلبیس
می کند که آن بیچارگان در میان امکان شی و امکان اشتراک آن و در صلوح و عدم
صلوح صفات برای اشتراک تمیز نمیتوانند کرد و آنان ممتنعات ذاتی و مستحیلات
عقلی را نیز ممکن و مقدور دانند بر این تقدیر او از شیاطین الانس است نعوذ بالله
منهم و من شیاطین الجن حالا نظر تفصیلی در کلمات بیهوده این قایل باید کرد قول او
پس چنانکه الی قوله کو واقع نفرماید اگر مراد او از ان این است که او سبحانه قادر است
بر اینکه است دیگر را در فضایلی که ممکن الاشتراک بین کثیرین اند مساوی و مشارک این
است گرداند این مسلم است و با وجود ی نمی بخشد که از ان امکان مساوات و مشارکت
است دیگر با این است در فضایلی که صالح اشتراک بین اثنین نیست لازم نمی آید و اگر
مراد او از ان این است که او سبحانه قادر است بر اینکه است دیگر را مساوی و مشارک
این است در جمیع اوصاف و فضایل گرداند گو آن اوصاف و فضایل صالح اشتراک
نباشد این خود باطل است مشارک گردانیدن کسی با کسی در صفتی که صالح اشتراک
نیست متهافت و متناقض است قول این قایل بدان ماند که کسی گوید که چون وجود

زید و تشخص او محض از فضل الٰہی است او سبحانہ قادر است بر اینکہ دیگر آن را در وجود و تشخص زید مشارک زید گرداند کسی بی فرط حماقت و بلادت یا اطباق جنون تجویز آن نتواند کرد و قول او بشمول ذات اقدس و نفس انفس رجم بالغیب است در حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہما ذکر اجور یہود و نصاری و ذکر اجراست آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است دیگر اجور انبیای بنی اسرائیل و ذکر اجر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیست و قول او مومن صادق را از ملاحظہ معانی این حدیث شکی نمی ماند در اینکہ ہر کرا بشرف عزت و کثرت ثواب و قرب برکت سرفراز فرمودہ اند محض فضل است درست است مومن صادق را کہ ہیچ چیز بر خدا تعالی واجب نمیداند ہرگز در این معنی شک نیست کہ ہر ممکن کہ بوجود آمدہ است از فیض و فضل او سبحانہ بوجود آمدہ است و ہر کرا شرف و عزت و کثرت ثواب و قرب منزلت حاصل شدہ است بفیض وجود او سبحانہ حاصل شدہ است لیکن مستحیلات ذاتیہ و ممتنعات عقلیہ کہ صلوح قبول فضل و فیض ندارد ہیچگونہ واقع نمی تواند شد از ین کلام امکان مساوی کہ مصداق اجتماع النقیضین و وجود آن مستلزم عدم آن است ثابت نتواند شد و قول او اگر بجای او دیگر ہا را در این فضیلت قایم و منصوب می فرمود کیست کہ مانع میشد و چیست کہ مزاحم میگردید درست است لیکن باین لبّاس خنّاس مسودی نمید ہد چہ ممکن بودہ است کہ او سبحانہ آنحضرت را نا فریدی یا خاتم النبیین نگردانیدی یا دیگر صفات مختصہ غیر صالحہ الاشتراک نبخشیدی دیگری را آن صفات بخشیدی لیکن آن دیگر بر آن تقدیر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبودی و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی آن دیگر نبودی این کلام برای اثبات امکان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات مختصہ مراتب قرب و ثواب کہ صالح اشتراک بین اثنین نیستند سودی ندارد حاصل این کلام بعد تدقیق ہمین قدر است کہ عدم این صفات از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن بودہ است و در این کلام نیست مدعای ما این است

که مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفات محال وممتنع بالذات از
امکان عدم این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم امکان مساوی ومشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم درین صفات ثابت نتواند شد اما قول او وحالا اگر مساوی یا افضل
از و سازند مانع و مزاحم کیست وچیست وسوسهٔ شیطانی است چه اگر آن فضیلت وآن
درجه قرب ومنزلت صالح اشتراک بین اثنین باشد مساوات ومشارکت دیگری در
همچو فضیلت وهمچو درجه ممتنع ومحال نیست پس ممکن است که دیگری را مساوی یا افضل
در همچو فضیلت و همچو درجه قرب ومنزلت سازند اگر آن فضیلت وآن درجه قرب ومنزلت
صالح اشتراک بین اثنین نباشد مشارکت ومساوات اثنین در همچو فضیلت وهمچو درجه
ممتنع ذاتی ومستحیل عقلی است امتناع ذاتی مانع وجود مساوی وافضل است قول این
قایل بر آن ماند که کسی گوید که چون او سبحانه زید و تشخص زید را بفضل خود آفریده است اگر
دیگران را مساوی زید در تشخص زیدی کند یا دیگران را در تشخص زیدی از زید افضل گرداند مانع
کیست و مزاحم چیست سامع این هذیان را جز اینکه صدور این هذیان را از قایل بر جنون
مطلق قایل محمول کند چاره نتواند بود سابق مکرر مبرهن شده است که فضایلی که او سبحانه
بفضل عظیم خود از آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بدان اختصاص بخشیده است صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تا مساوات ومشارکت کسی دیگر با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در آن فضایل ممکن ومتصور باشد آری عدم وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آن فضایل
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است در امکان آن کلام نیست کلام درین است که مساوی
ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن فضایل ممکن ومتصور نیست این قایل اول تصویر نماید
که دو کس اول من خلق نوره واول النبیین خلقا وآخرهم بعثا واول من ینشق عنه الارض و
اول من یفیق من الصعقه واول من یوذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول
من یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی الجنة

وقایم بمقام لا یقوم احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل درجه لا ینبغی الا لعبد
من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وصاحب شفاعت کبری چسان تواند شد وبعد
تصور آن امکان مشارکت درین اوصاف ثابت نماید تا مدعایش برآید والا همه
بیهوده گوئیها و یاوه سرائیهای او لغو وهذیان است عجب تر آن است که این کلام
او بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک وصف خاتم النبیین بین اثنین است وظاهر است
که اختصاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت محض از فضل الٰهی است پس بر تقدیر
استلزام بودن اختصاص باین صفت از فضل الٰهی اشتراک این صفت را بین اثنین
واگر تسلیم امتناع اشتراک این صفت بین اثنین چه معنی دارد این فرومایه که در ادراک
پایه او از هر چهار پایه فروتر است کلام خود هم نفهمد فهم کلام دیگری از او چسان امید توان
داشت وانچه این قایل برای تلبیس گفته است که حق تعالی از فضل خود بطفیل حضرت
خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم بر عمل ناقص وناتمام که وقت عصر تا شام است اجر عمل کامل وتمام
که عمل تمام روز است عنایت فرموده خلاف عقیدهٔ باطنه اوست چه عقیدهٔ او همان است
که عقیدهٔ شیخ نجدی بوده است وشیخ نجدی تطفل وتوسل آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از وجوه
شرک میدانست وهمچنان قول او چنانکه عنقریب از کلام بعض کمل اولیا خواهد آمد چه شیخ نجدی
دشمن اولیا قدس الله اسرارهم بود در عقیده او همه اولیاء الله مشرک ومبتدع بوده اند وانچه
این قایل از کلام بعض کمل اولیا فهمیده است غلط فهمی اوست چنانچه عنقریب انشاء الله تعالی
می آید وقول او عارف رومی قدس سره می فرماید ؎ داد حق را قابلیت شرط نیست ؎ ونیز
میفرماید ؎ بلکه شرط قابلیت داد اوست ؎ سود می بخشد ما خود اعتقاد داریم که اختصاص
بخشیدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضایلی که صالح اشتراک بین اثنین
هستند از محض فضل عظیم او سبحانه است نه از جهت استحقاق وقابلیت استحقاق وقابلیت
این فضایل هم بخشیدهٔ او سبحانه است کسی دعوی این معنی نمی کند که اختصاص آنحضرت صلی الله

علیه وسلم بآن فضایل واختصاص است آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات از جهة
استحقاق وقابلیت بوده است تا برد آن گفته آید که واد حق را قابلیت شرط نیست
آنچه حضرت مولانا قدس سره فرموده است عین عقیدهٔ ماست امّا استناد بقول مولانا
قدس سره این نجدی را نمی بایست چه شیخ نجدی حضرت مولانا را در تقویة الایمان
که آنرا تقویة الایمان نامیده است باین بیت مولانا قدس سره تکفیر میکند ؎
فی الجمله همین بود که می آمد و میرفت هر قرن که دیدی در عاقبت آن شکل عرب وار برآمد
دارای جهان شد این نجدی برای تلبیس مولانا را بتعظیم یاد میکند و بقول مولانا استناد
میکند تا مردمان را بفریب بنماید که او بحضرات اولیا قدس اسرارهم سوء اعتقاد ندارد
درین جا دقیقه است فهمیدنی که شیخ نجدی حضرت مولانا قدس سره را به بیت مرقوم
اکفار نمود حالانکه اگر او توحید وجودی نمی توانست فهمید یا آنرا کفر میدانست بایستی که
اکفار حضرت مولانا قدس سره به ابیات دیگر از همین مستزاد که نسبت به بیت مذکور
عوام وجهله را موحش تر اند میکرد همچو قول حضرت مولانا قدس سره ؎ خود کوزه و خود
کوزه گر و خود گل کوزه ؛ خود رند سبو کش خود بر سر آن کوزه خریدار برآمد ؛ بشکست
و روان شد لیکن چون بیت مذکور در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است آن بر دل شیخ
نجدی گران تر بود ازین جهة اکفار حضرت مولانا بهمان بیت نمود و مقطع این مستزاد از کرامات
مولانا قدس سره است که میفرماید ؎ رومی سخن کفر نگفته است و نگوید ؛ منکر مشویدش
کافر شده آنکس که بانکار برآمد ؛ و قول این قایل عقیدهٔ اسلام این است
الی قوله و هر سه مقام ارفع واعلی از سایر منازل و مقامات است درست است و از همین
قول که عقیدهٔ اسلام است قول بامتناع ذاتی مشارک و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در فضایل وکمالات لازم است زیراکه چون هر سه مقام ارفع واعلی از سایر منازل
و مقامات است پس اگر مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضایل

وکمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش آیا مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات
باشد یا نه اگر مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات نباشد آن مساوی
ومشارک مساوی ومشارک نباشد فوجوده مستلزم لعدمه فهو محال بالذات واگر
مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد هرسه مقام آنحضرت صلی الله علیه
وسلم داخل مقام مفضل علیه ومنجمله سایر منازل ومقامات باشد پس ارفع واعلی از سایر
منازل ومقامات نباشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی ومشارک او که مقام
او ارفع واعلی از مقامات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر این تقدیر است نباشد پس او
مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه علی هذا التقدیر
ایضا فهو محال بالذات پس وجودش بر جمیع تقادیر مستلزم عدم اوست پس او
بر جمیع تقادیر محال بالذات این احمق بیدین در هوای وجاجه شیاطین آنچنان بیهوش
وبدمست است که معنی کلام خود نمی فهمد ونمیداند که هیچیک منزلت ومقام مساوی
مقامیکه ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد نمیتواند شد ونه اعلی وارفع
ازان تواند شد چه اگر منزلتی ومقامی مساوی آن یا اعلی ازان باشد آن مقام
اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات نباشد فیلزم خلاف المفروض وهو محال
واگر کدامین مقام مساوی مقامیکه آنرا اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات مسلم
داشته اند هست ممکن باشد یا اعلی ازان ممکن باشد بر تقدیر وقوع آن مقامیکه اعلی
وارفع از سایر منازل ومقام مسلم داشته شده اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات
نتواند بود پس این تقدیر تقدیر سلب صفت اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات
ازان مقام که اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات مسلم شده بوده است
نه تقدیر مساوی ومشارک آن مقام در این صفت چه مساوی ومشارک در صفت
آن باشد که در وجود در همتای او آن صفت یافته شود واین صفت آنچنان است که

که اگر کسی مشارک و مساوی فرض گرفته شود سلب این صفت از موصوف آن وہم
از مساوی مفروض لازم می آید بر تقدیر وجود مساوی و اعلی نسبت با علی منازل
و مقامات اعلی منازل و مقامات اعلی منازل و مقامات نتوانند بود پس تقدیر مساوی
آن یا اعلی ازان تقدیر بطلان آن است نه تقدیر مساوی آن یا اعلی ازان پس بعد
تسلیم اینکه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن سه مقام اند که آن ہر سه مقام ارفع
و اعلی از سایر منازل و مقامات ست تقدیر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
و تقدیر اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تقدیر سلب نیل آن ہر سه مقام از آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم ست نه تقدیر مساوی و مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در اعلی
و ارفع از سایر منازل و مقامات و نه تقدیر اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل
آن ہر سه مقام پس تقدیر مساوی و اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم که مشارک آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات باشند تقدیر عدم مساوی
و اعلی مذکور ست پس مساوی و اعلی که وجودش مستلزم عدم آن ست محال بالذات
است وفقامراین ست که آن اوصاف مختصه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تقدیر اشتراک آنها تقدیر بطلان آنها است نه تقدیر
اشتراک آنها و از جہت عدم امکان اشتراک آنها مساوی و مشارک آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم دران اوصاف ممکن نیست ولنعم ما قال صاحب البردة منزه عن
شریک فی محاسنه فجوهر الحسن فیه غیر منقسم چون صفات کمالیه آنحضرت صلی اللہ علیہ و
سلم که سابق بارہا مذکور شده اند صالح انقسام و اشتراک نیستند شریک آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن صفات ممتنع ذاتی است این احمق خرف از جہت تناہی
فی البلادہ با وجود اعتراف ببودن مقاماتی که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل آن ہستند
ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات تجویز مساوات و مشارکت دیگری در آن مقامات

میکند ونمیداند که تجویز شارکت در آنها تجویز بطلان ارفع واعلی بودن آنمقامات از سایر منازل ومقامات است نه تجویز اشتراک آن ازینجا بطلان قول او واین عقیده اسلام نیست که حق تعالی را قدرت پر تسویه دیگری در انها نیست سبرهن است این بلید پلید نتوانست دانست که تسویه دیگری درارفع واعلی منازل ومقامات ابطال ارفع واعلی منازل مقامات است پس معنی قدرت پر تسویه دیگری درارفع واعلی منازل ومقامات قدرت برجمع نقیضین یعنی اثبات ارفع واعلی منازل ومقامات وابطال ارفع واعلی منازل ومقامات است واعتقاد بقدرت برجمع نقیضین عقیده اسلام نیست بیچو عقیده سوفسطائیت است عقیده این خرابتر از عقیده سوفسطائیه هم خرابتر است این بلید احمق را بنابر اقوال ش از اثبات قدرت برجمیع مصادیق ممتنعات ذاتیه گریز نخواهد بود این نجدیان به حیله عموم قدرت الهی میخواهند که عقاید اسلام را برهم زنند. یریدون ان یطفئوا نور الله بافواههم ویابی الله الا ان یتم نوره ولو کره الکافرون الحمد لله که بیخ نجدیت برکنده وجمعیت نجدیان پراگنده شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین **قال الاستاد** وبرای اثبات استحاله ذاتی وجود شخصی که برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات باشد دیگر حجتی قاطع ودلیلی ساطع است که بنای آن بر مسئله وحدت وجود که مختار حضرات ایمه کشف وشهود است **قال البور المثبور** اول صدر وصدر کلام از و بدین نمط که سراسر اغلاط وخطاء است برعبارت او حجتی است قاطع وبربلادت او دلیلی است ساطع چه مراد از حضرات ایمه کشف وشهود جمیع وهمه آن حضرات اند یا بعض فقط شق اول کذب وبهتان است وموجب نقصان ایمان چه مسئله وحدة الوجود مختلف فیهاست بعضی بوحدة الوجود قایل اند وبعضی دیگر نافی آن ومثبت وحدة شهود چنانکه حضرت علاء الدوله سمنانی وحضرت امام ربانی مجدد الف ثانی قدس اسرارهم از حضرت علاء الدوله سمنانی رحمه الله مرویست

که فرموده اند در آن وقت که مرا حال کرم بود بزیارت حسین منصور حلاج رفتم روح
او را در علیین یافتم در مقام عالی گفتم خداوندہ فرعون انا ربکم الاعلی گفت و حسین
انا الحق هر دو دعوی خدائی کردند اکنون روح منصور در علیین و روح فرعون در
سجین در این چه حکمت است در سر من ندا کردند که فرعون بخود در افتاد و همه خود را
دید و ما را گم کرد و حسین منصور همه را دید و خود را گم کرد بنگر چه فرق است انتهی یکی بدرتمام
همه انور است و یکی خفاش و موشکی کور یکی نهر مالامال زلال و یکی سراب سیراب ضلال
ازینجاست که گفته اند که مقلد شریعت و احوالش مومن است و موحد و مقلد طریقت
یعنی مقلد صاحب حالش زندیق و ملحد آنچه از سوال و جواب مردی مذکور است از
اثبات و نفی وحدت شهود و وحدت وجود بر ناقد بصیر مخفی نیست و نیز کتب کلامیه
مملو و مشحون ازان است تا آنکه در وحدت شهود که مشعر از مغایرت وجود است
از ظاهر شریعت که دال بر معیت و اتصال و قرب حضرت خالق با مخلوق بلا کیف است
تعدی نیست الله هو حکم ان الله معنا ان معی ربی سیهدین نحن اقرب الیه من حبل الورید
نحن اقرب الیه منکم ولکن لا تبصرون و امثال ذلک و این قرب و اتصال را ارباب وحدت
وجود هم مثبت اند ؎ اتصالی بی تکیف بی قیاس ؛ هست رب الناس با جان ناس
و سایر المخلوقات علی هذا القیاس پس بر تقدیر اختلاف هر دو فریق ارباب کشف و شهود
چون ثالث که خارج از هر دو فریق است و غیر آنها و از ارباب کشف و شهود نیست
چون نظر با ختلاف هر دو فریق نماید نزد او قول هر یک محتمل نقیض است و علم و یقین
که محتمل نقیض نمی باشد نخواهد بود پس نام نهاد برهان قاطع و دلیل ساطع که فرع و مبنی
بران است هوسی از هوسات معترض است و طرفه این که به لفظ مختار که اعتراف
و اشتهار با ختلاف است تنقیص کردن و باز قاطعیت برهان و ساطعیت دلیل
ادعا نمودن خود گفتن است وجوه نفهمیدن تو محش اینکه شخصی نه حنفی است نه شافعی

پیش ابوحنفی گفت که مسح ربع راس فرض است و شافعی گفت نی بلکہ ادنی ما یطلق علیہ اسم المسح درفرض کافی است پس از شنیدن ہر دو قول آن شخص را یکی جزم حاصل نخواہد شد باز حنفی گفت کہ نص مسح مجمل است درمقدار و حدیث مسح ناصیہ کہ ربع راس است بیان مجمل واقع گشت پس فرض ہمان ربع خواہد بود شافعی گفت نہ نص مسح مطلق است نہ مجمل پس ادنی ما یطلق علیہ اسم المسح ہمو وہی فرض خواہد شد از شنیدن دلیل ہر دو فریق باز او را قطع بیک جانب دست نخواہد داد تا وقتی کہ قدح دریکی از دو دلیل نکند ہمچنین چون شخص ثالث از حضرات قایلین وحدت وجود وار ایمہ کرام دیگر قایلین وحدت شہود قول ہر دو شنید این شخص را جزم بیکی از ہر دو قول حاصل نخواہد شد و چون یک فریق تمسک بشہود و الہام مدعای خود خواہد نمود و فریق دویم نیز دست بکشف والہام در دعوی خود خواہد زد باز قطع بیک طرف حاصل نگشت چنانکہ در نظر فقہی بانکہ انچہ فقہا و متکلمین بدان استدلال میکنند از اصول شرعی حجت است بر حضرات کرام اہل شہود والہام بخلاف تمسک این طایفہ از کشف و شہود کہ آن حجت نیست بر دیگران زیرا کہ کشف والہام بجز از انبیا علیہم السلام از اسباب علم نیست آری شہود والہام حضرت انبیا علیہم السلام کہ قسمی است از اقسام وحی حجتی است بر کافہ انام این است حال مبنی و اصل اما خود مبنی و فرع پس تا وقتی کہ ذکر کردہ شنو و حالش مستور و مشکوک

اقول این پیر خرف آنا فانا در خرافت و سخافت می افزاید در ہر دم کہ از عمرش بسر می آید ہما نقش جلوہ بوقلمون می نماید چہ ظاہر است کہ مراد او دستا داز حضرات ایمہ کشف و شہود جمہور آن حضرات اند جمہور آن حضرات بر وحدہ وجود اجماع دارند خلاف حضرت علاء الدولہ سمنانی قدس سرہ مر این اجماع را کہ بخلاف حضرت سعد ابن عبادہ رضی اللہ عنہ اجماع صحابہ را بر خلافت حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ نا سست بمعزل از تعویل است و قول حضرت شیخ احمد سرہندی درین مسئلہ از قبیل دیگر اقاویل متعددۃ الدلیل التنا

ان شیخ نبیل است این قایل اول چاره دیگرا قاویل شان کند بعد از ان ذکر شیخ موصوف
درمیان آرد مسئله وحدت وجود ما بین حضرات ائمه کشف وشهود مختلف فیها نیست
قول حضرت علاء الدوله سمنانی در آن از باب خلاف است نه از باب اختلاف و فهم
اختلاف از لفظ مختار در کلام استاذ باقتضای غباوت است معنی کلام استاد
همین است که مسئله وحدت وجود مختار حضرت ائمه کشف وشهود است نه مختار اشاعره
متکلمین و نه مختار معتزله وغیرهم از فرق اسلامیه مثلا اگر کسی گوید که در مسئله امامت وخلافت
مختار اهل سنت این است که خلیفه اول حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه اند نتوان فهمید
که اهل سنت درین مسئله باهم اختلاف دارند بلکه مدلول این کلام این است که مذهب
شیعه است این احموقه بفحوای المرء یقیس علی نفسه فهم دیگران را بر فهم خود قیاس میکند درین
مسئله دو فریق نیستند صرف علاء الدوله سمنانی قدس سره دران خلاف کرده
اند وخلاف شان در مقابله سایر حضرات ائمه کشف وشهود تعویل را نشاید و [illegible]
این مرید مرید شاه ولی الله وشاه عبد العزیز بر توحید وجودی اصرار دارد غیر حجتی که بران
مبنی است در حق او بهرحال مبکت است وعلی التسلیم از وقوع [illegible] مسئله
اعتقادی قطعیت آن باطل نمیشود نشاید این هم ایمان بالعقاید اسلامیه که [illegible]
فیها اند جزم ندارد و قیاس این مسئله بر مسئله مسح راس حماقت [illegible] در
فروع عملیه مجتهد را ظن او و مقلد را قول مجتهد کافی است جزم بکار نیست در اعتقادیات
ظن بلغو است این حرف باقتضای خرافت نموده [illegible] می آید بسیار شهود
والهام اولیای کرام هم نزد محققین از قطعیات است سخافت این سرا با خرافت در
کلام بر [illegible] مبنی علیه [illegible] شد وحماقت وجهالت او در کلام او بر فرع مبنی [illegible] جلوه
مینماید و پرده از خود او می کشاید قال الاستاد و اصل مبنی علیه یعنی توحید
وجودی ببرهان عقلی و دلایل نقلی ثابت است قال الاحمق و قد الظفر و قد اقول

احمق بالغ ۱۲ [illegible] از رقعه حضرت [illegible]

چون اصل مبنی علیه مخالفت فیه بود و اختلاف آن مانع از جزم است در آن و در فرع مبنی
بران و اینمعنی منافی قطعیت برهان تلافی و تدارکش بدین قول خود مینماید و نمیدانند که
همچنین دعوی در وحدت شهود میتوان کرد باز تلافی و تدارکش لغو و عبث گردید و سودی
نه بخشید اکنون باید شنید که منشاء هر دو قول در اصل کشف و شهود است هر فریق از
صوفیه کرام موافق شهود خود الهام مقصد و مرام خود قرار داده اند و کسانی که قوت بیان
و طاقت اثبات مطالب بدلیل و برهان میدارند و اینمعنی از کتاب علوم ظاهری دست
میدهد بعضی از ایشان یا اتباع شان بنابر افادت دیگران خصوصا مریدان و معتقدان
اثبات این عمده مطالب از هر جانب بنظم دلایل بطور دیگر مسایل متوجه شده لیکن این
مسلکی است غیر مسلک تصوف و سبیلی است جدا از سبیل تعرف چه طرق وصول بمطالب
چهار قرار داده اند یکی شهود و وجدان دیگر استدلال بقیاس و برهان باز اگر در اول
شرط اتباع شریعت است منصب حضرات متصوفین است و الا وظیفه اشراقین
و ثانی نیز اگر تبعیت شرع است طریقه متکلمین است و الا مسلک مشایین پس اگر حضرات
صوفیه کرام در اثبات مطلب و ابرام مرام بدیگر دلایل سوای کشف و شهود متوجه شوند
وایره مناقشه و ساحت مناظره اتساع نذیر است لهذا اشتیان توحید وجودی چون مسایل
مشتمل بر دلایل سوای آنکه منصب اعلی شان است عقلی باشند یا نقلی تالیف کردند
در مقابل آن مثبتان توحید شهودی نیز رساله ها و اوراق صالحه متضمن اجوبه فریق اول و دلایل
مثبته مکشوف و مشهود خود ها مرتب نمودند پس لایق همچو مقصود کشف و شهود است نه استدلال
بدیگر وجوه چنانچه در کلام اهل عرفان تلمیحی بدان است عارف رومی قدس سره میفرمایند پای
استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی تمکین بود مراد از استدلال استدلال در همین مقاصد است
و الا در مسایل و احکام شرعی طریقه همین استدلال متعین است چنانچه در حدیث صحیح وارد
است انما العلم بالتعلم صاحب افق مبین در جواب بیت مذکور گفته پای استدلالیان

شد اهن سخن ثبتناه فی الافق المبین پیش حضرت استاد علیه الاعتماد این بیت کسی خوانده
فرمود که پای آهنین در رفتار بی تمکین تر از پای چوبین است و بی اختیار **اقول** این پیر
بی پیر را علاوه بر سخافت و خرافت عمر از دل از مالیخولیا هم دماغ مختل است این هذیانات
و یاوه سرائی از آثار فساد و مالیخولائی است استاد همین فرمود که توحید وجودی برهان
عقلی و دلائل نقلی ثابت است بجواب آن بایستی که آن برهان عقلی و دلایل نقلی خواستی
واگر توانستی در آن برهان و دلایل گفتگو میکردی این هذیانات را با کلام استاد مساسی نیست
و سابق بیان کرده ایم که این مسئله مختلف فیها نیست خلاف حضرت علاء الدوله در ان از
باب خلاف است نه از باب اختلاف و علی التنزل مختلف فیه بودن مسئله منافی قطعیت برهان
و دلیل نیست والا هیچ یک مسئله از مسایل مختلف فیها و هیچ یک برهان و دلیل از براهین و دلایل
آن مسائل قطعی نباشند از ینجا معلوم شد که این قایل را هیچ یک مسئله از مسایل اعتقادیه
مختلف فیها جزم حاصل نیست و ظن در مسایل اعتقادیه لغو است پس دعوی ایمان
از و بیجاست آری از کسیکه بچنین خرافت و مالیخولیا مبتلا باشد تصدیق جازم هیچ یک
مسئله رست نتواند آمد و این معنی از اجلی بدیهیات است که عقاید یقینیه یا بدیهیات اند
یا آنچنان نظریات اند که مبادی و مقاطع براهین آنها بدیهیات اند بر تقدیر اول اختلاف
دران نادر الوقوع است و بر تقدیر وقوع اختلاف در آن مخالف و منکر آن مکابر
است خلافش اعتبار را نشاید و بر تقدیر ثانی چون آن نظریات منتهی بدیهیات اند
آن نظریات هم قطعی و براهین آنها هم قطعی اند کو در آن اختلاف واقع باشد وقوع اختلاف در آن منافی
قطعیت آن نظریات و براهین آن نظریات نمی تواند شد این قایل بی تامل در فقه امر هر چه در خاطرش
خطور مینماید بیهوده میسراید و در فضیحت خودش می افزاید و اگر کسی اینچنین دعوی در
وحدت شهود نماید زبان آنکس نتوان گرفت و دهن او را بند نتوان کرد مگر باید برهان
و دلایل از و خواسته آمد تا پرده از روی دعوتش بکشاید و از قول او و کسانی که

قوت بیان دارند الی قوله وسبیلی است جدا از سبیل تعرف اینمعنی برمی آید که آن حضرات که بنظم دلایل دراین مسئله پرداخته اند حرکتی بیهوده ساخته اند و بیان طرق چارگانه وصول بمطالب که ملایان رسمی بمبتدیان می آموزند بد انست این قایل بر غرارت علم او دلالت دارد اظهار تبحر بران باعث شده است وقول او پس اگر حضرات صوفیه کرام الی قوله مرتب نموده ناشی از همان مخالفت او است که مذکور شد مدار احقاق بر نظر در مقدمات دلایل و براهین است اگر آن دلایل و براهین منتهی به بدیهیات میشوند مناقشه و مناظره در آن سوقطائیت و مکابره است واگر منتهی بکواذب می شوند آن دلایل و مقدمات آنها را مذکور کرده وجوه بطلان آن باید نمود از مرتب نمودن مثبتان توحید شهودی رسایل و اوراق را بمقابله آن مبطل آن دلایل و براهین نتواند شد این گفتگو او همه بیمعنی است و اسناد او بقول حضرت مولانا رومی قدس سره بادنی اسنرد شیخ نجدی بکفر والحاد مولانا تصریح کرده است او را بی آنکه نکث بیعت شیخ نجدی کند مولانا را عارف رومی نامیدن نشاید و با اینهمه مراد مولانا نه آنست که این کول جهول فهمیده است چه مولانا بعد این بیت می فرماید ؎ پای چوبین را اگر تمکین بدی ؎ فخر رازی راز دار دین بدی ظاهر است که فخر رازی بر حقایق تصوف دلایل نادر ده است بلکه معنی کلام مولانا این است که طریقه متکلمین پسندیده انحضرات نیست واکثر انحضرات یا باحت تعلم علم کلام قایل نموده اند طریقه مرضیه نزد آنحضرات طریقه صوفیه صافیه است این حضرات گفتگوی متکلمین را از قبیل متشابهات بیمعنی میدانند و مراد از تعلم در حدیث شریف تعلم بر طریقه متکلمین نیست وعلی التنزل بعد تسلیم انچه این قایل می گوید که لایق همچو مقصود کشف و شهود است نه استدلال بدیگر وجوه میگویم که کشف و شهود یک حضرت علاء الدوله سمنانی قدس سره معارض کشف و شهود جمهور حضرت اولیای کرام و صوفیه عظام که قایل بوحدت وجود اند نمیتواند شد پس بهرحال حقیقت توحید

وجودی مبرهن وتیقن است و چون شیوخ این قایل همچو مولوی شاه عبدالعزیز رح و مولوی شاه
ولی الله دهلوی رح بر اعتقاد توحید وجودی اصرار داوند دلیلی که بر توحید وجودی مبنی است بر مسلمات
شیوخ این قایل تام و مفید الزام این ناکام است شاه ولی الله در تفهیمات الهیه میفرمایند
تفهیم بسرم درداوند که این تقریر بر دم برسان این فقیر السنه شتی دارد در یک لسان ولی الله
ابن عبدالرحیم است و بدیگری انسان است و بدیگر نامی و بدیگر جسم و بدیگر جوهر و بلسان آخر
هست است و باعتبار ان لسان هم حجرم هم شجرم هم فرس هم فیل و هم بعیر و هم غنم تعلیم اسما مر آدم را
من بودم و انچه بر نوح طوفان شد و سبب نصرت او شد من بودم انچه بر ابراهیم گلزار گشت
من بودم توریة موسی من بودم احیاء عیسی میت را من بودم قرآن مصطفی من بودم والحمدلله
رب العالمین انتهی و آوردنش بیت صاحب الافق المبین را بجواب بیت مولانا قدس
سره باقتضای شدت خرافت است گفتگوی صاحب الافق المبین در مسایل فلسفیه
هم همه پوچ و بیهوده است حال پوچ گوییها و بیهوده سراییهای او بکسیکه فهم درست
دارد از حاشیه استاد بر افق مبین انکشاف تواند یافت و انچه استاد این قایل
بعد شنیدن بیت او گفته از ان پوچ تر است چه پای استدلال برای رفتار نیست
برای این است که بر عابران بنا کرده شود پای چوبین متحمل بار بنا نمی باشد از بار
می شکند بخلاف پای آهنین که متحمل بار گران بنا تواند شد و ازین جهة صاحب
الافق المبین گفته سخن شبناه تثبیت برای پای بنای باید نه برای پای رفتن از ینجا
معلوم شد که استاد این قایل هم بغایت سطحی بود که معنی شعر هم درست فهمیدن
نتوانست تا بمطالب علمی چه رسد قال الاستاد الا چون آن مسلک
دشوار گذار و فهم آن بر عامه بغایت دشوار است ذکر آن در اینجا مناسب مقام و ملایم
مذاق افهام نمود قال البوه المسبوه چون قدح و جرح بعد بیان شرح است
قلم منحرف است برای و تتبع هفوات استاد و عای او متصور نگردید و چون بتقریب ذکر مسئله

[illegible]

وحدة الوجود بطرف علم تصوف و ارباب آن اذا اقتنا الله ما اذاقهم ذهن منتقل گشت جواب
دندان شکن این قایل و خطاب بیخ افگن این مقالات لاطایل از کلام اصحاب عرفان
واهل این فضایل بکیران بیاد م آمد و چون خواهی دانست که کلمات اهل عرفان بزعم و
خلاف زعم این ملحدان است واضح خواهد شد که انچه این قایل در قول مذکور خود را
از خاصه و دیگر آنرا از عامه قرار داده مسلک دشوار و ز بور مذکور نکرده تصنعی است از ده
در تصوف و تکلفی در تعرف انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده اند بیان
واقع است نه آنکه حق تعالی را بر سوای آن قدرت نیست **اقول** چون ذهن این
قایل که عبارت از حجر صلد است بطرف علم تصوف منتقل شد از جهة کجی که دارد و
زیاده تر سوی الحاد مایل شد تصوف در حقیقت نجدیان را کردن شکن و نجدیت را
بیخ افگن است مشار الیه باین ملحدان شیخ نجدی و اتباع آن بی ایمان اند که کلمات اهل
عرفان همه بر زعم آن ملحدان است و آن ملحدان حضرات اولیای کرام را مشرک و مبتدع
می انگارند و بکسی از آنحضرات هیچگونه حسن عقیدت ندارند برای استجابت دعای که
این نجدی خواسته یعنی قوله و اذا اقتنا ما اذاقهم اول ایمان و توبه از نجدیت شرط است
واین قایل نزد استاد در عداد عامه هم نیست چه در عامه جهل بسیط است و درین
جاهل و ابل و ذاهل و اهل جهل مرکب و جهل بسیط امتزاج یافته طرفه معجونی مزاج
کرده است بلکه از جنس بهائم و انعام هم نیست بلکه در شمار ابلد من الحمار است و انچه این
قایل از کلام حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری فهمیده است غلط فهمی او است
کما سیلوح عنقریب و قول او انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده
اند بیان واقع است بیخ نجدیت او را بر می کند و قول او نه اینکه حق تعالی را بر سوای
آن قدرت نیست مبنی است بر نفهمیدن او معنی حقیقت محمدیه را قال الصوفیة الکرام قدس
الله اسرارهم لما تجلی الحق ذاته بذاته لذاته و شاهد فیها اسماءه و صفاته مجملةً و مفصلةً

ولیس المراد بالصفات السبعة والتسعون بل الامور الکلیة والجزئیة التی ہی نفس العالم بل الممکنات
بتمامہا وذلک لانہ تعالی اسمیعہا ومشارہا فمشاہدتہ ذاتہ یوجب مشاہدۃ اجمالیۃ لہا
فاوجد حقیقۃ جامعۃ لجمیع المراتب الامکانیۃ العلویۃ والسفلیۃ وہی المسماۃ بالحقیقۃ المحمدیۃ
التی ہی حقیقۃ ہذا النوع الانسانی فی الحضرۃ العلمیۃ ولکونہا صورۃ جامعۃ للحقایق کلہا یسمی
بالانسان الکبیر فوجدت حقایق العالم اجمالا اقتضائیا للمرتبۃ الالہیۃ الجامعۃ للاسماء
فاوجدہم فی تلک الحضرۃ العلمیۃ تفصیلا ایضا فصارت اعیانا ثابتۃ وہی مناط العلم التفصیلی
لہ تعالی قبل الوجود العینی وجمیع الحقایق التی تضمنہا الاعیان الثابتۃ فی الحضرۃ الاحدیۃ
عین الذات ثم جعلہا فی العین مطابقا للوجود العلمی بایجاد العقل الاول وہو ما اشار الیہ
صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ اول ما خلق اللہ نوری وہذہ التعینات المترتبۃ بما ہی حاضرۃ عندہ
تعالی مراۃ لمشاہدۃ عالم الامکان ولیست سوی اعتبارات التعینات مع الوجود المطلق
وہی المسماۃ بالاعیان الثابتۃ ولیست فی الحقیقۃ غیرہ تعالی لانہا الوجود مع اعتبار
تلک التعینات فی العلم وہی المسماۃ بالحقیقۃ المحمدیۃ لجامعیتہا لجمیع المراتب العلویۃ
والسفلیۃ پس حقیقت محمدیہ نزد حضرات صوفیہ عبارت از حقیقت جامعہ جمیع
مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ ست وتعدد آن محال بالذات ست چہ اگر دو حقیقت
جامعہ جمیع مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ باشند ہر یکی ازان ہر دو یا جامع حقیقت
دیگری باشد یا نہ اگر یکی ازان ہر دو جامع حقیقت دیگری نباشد جامع جمیع مراتب امکانیہ
علویہ وسفلیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد وہو خلاف المفروض واگر جامع حقیقت
دیگری باشد آن حقیقت دیگری جامع این حقیقت جامعہ نباشد پس جامع جمیع مراتب
امکانیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد پس فرض تعدد حقیقت محمدیہ مستلزم آن ست
کہ ہیچیک ازان دو حقیقت یا حقایق حقیقت محمدیہ نباشد این قایل کہ بعد تسلیم اینکہ
انچہ صوفیہ کرام در بیان حقیقت محمدیہ ذکر فرمودہ اند آن بیان واقع ست تجویز تعدد

حقیقت محمدیه میکند بیچاره حقیقت محمدیه نفهمیده است و نیز آنحضرات کرام تصریح کرده
اند که حقیقت محمدیه حقیقت نوع انسانی است و حضرت علیه آیا نوع انسانی را دو حقیقت
میتواند شد تجویز تعدد حقیقت نوع انسانی انسلاخ از انسانیت است و نیز
حقیقت محمدیه عبارت است از تنزل اول و غیب اول و اول احتمال و صلوح
تعدد ندارد و تعدد آن ممکن نیست این احمق پلید باقتضای سفاهت در هریک فن
دخل کرده خود را فضیحت میکند و از غایت حماقت بر اقتضاح خود متنبه نمی‌شود و
قال اللباس الخناس لفسفاس للنسناس اکنون اصغا باید کرد که
سر دفتر عرفا و سر حلقهٔ اولیا جامع علوم باطنی و حاوی فنون ظاهری حضرت
شرف الدین احمد بن یحیی منیری قدس سره در مکتوب سی و پنجم از جلد مکتوبات
در بیان بعض حقایق و معارف که متعلق حج است و در این مکتوبات می‌فرمایند که
مقصود و مراد طالبان از حج خانه خدا و نه خانه است نه خانه اما خانه درمیان
بهانه انتهی یعنی مقصود از زیارت خانه زیارت و مشاهده صاحب خانه است
و از فضل حق تعالی فایز بدان می‌شوند چنانچه در مکتوب مندرج است چون عبارت
مکتوب طولی داشت ترجمه آن که ابطال عقاید باطل و اثبات عقاید حق از آن حاصل
بود اکتفا رفت بعد از این هرکرا شوق دامنگیر گردد مکاتیب مذکوره که مشهور و معروف
اند مطالعه کند عبارت آخر این مکتوب این است از خود و از طاقت خود منکر باش
ایمان خود را بنظر زنار بین عبادت خود را بت پرستی شمر خود را [illegible] و فرعونی
تصور کن و از دعوی دور باش که بساط عزت [illegible] بیت بساطی است که هرکرا [illegible]
آن بساط رسد همه دعوی‌ها شش [illegible] همه سرمایه هالشد [illegible]
حسناتش رنگ زلات گرفت همه طاعتش با معاصی برابر آمد اگر [illegible] بیان
است کنک گردد و اگر عالم عالم است جاهل گردد چون در عظمت عزت بی نیازی

او نظر کنی همه موجودات عالم را بینی وچون بسلطنت و قدرت او نگری همه معدومات را
موجود یابی اگر خواهد در هر لحظه صد هزار همچون محمد صلی الله علیه وسلم بیافریند و هر نفسی از انفاس
ایشان را مقام قاب قوسین دهد در جلال او ذره زیادت نگردد واگر خواهد در هر نفسی
صد هزار چون فرعون بیافریند تا دعوی انا ربکم الاعلی کنند در جلال وکمال او ذره کم نگردد
واگر خواهد هر کافری را که بر روی زمین است غرق دریای رحمت خود کند از صنعت
قهر او ذره کم نگردد واگر خواهد که هر ولی ونبی که در عالم هست در یک سلسله قهر کشند
وخالداً مخلداً در عذاب الیم بدارد از صفت رحمت او ذره کم نگردد ای برادر
انجا که قدرت وعظمت علم زند مکونات ومقدورات ومخلوقات را چه خطر مردی کودک
خود را بدبیرستان فرستاده بود چون شبانگاه بخانه باز آمد او را پرسید که
امروز استادت چه آموخت گفت همین که الف هیچ ندارد والسلام دراین کلام
حق وحقیقت نظام غور تمام می باید تا دریافت شود که امتناع ذاتی همچو حضرت
خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نه یکی بلکه هزاران دلکهوک
وبیشمار ونیز عبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب مطابق کلام حضرت ملک علام
جل شانه است که حضرت سید انام علیه التحیة والسلام از حضرت رب الارباب
عز اسمه بطور حدیث قدسی روایت کرده اند ودر صحیح مسلم ودیگر کتب حدیث مذکور
است وخواهد آمد انشاء الله تعالی ودران حدیث قدسی دفع دیگر اتحادات این
ملحدان نیز موجود است واین مکاتبت حقایق اسالیب که زیاده از پانصد سال
بران گذشته وشایع وذایع در تمام هندوستان ودست گردان سالکان
طریقت وعالمان شریعت از اولیای کرام وعلمای عظام است ودراین مدت
ممتد هزاران هزار وبیحد وشمار از هر دو گروه حق پژده این خطه را مطالعه فرموده اند
لیکن احدی بران گرفت نکرده ومتنفسی در حرف گیری آن نفسی بر نیاورده ودمی نزده

پس گویا اجماع سکوتی از هر دو طایفه علیه بران واقع گشت وازانجا که عدو مبین ابلیس لعین
در بنی آدم هر دم یجری مجری الدم مطابق خبر صدق اثر هست و نظر این مرید طرید در ایذا همیشه
بر هل من مزید بیشتر هست تا اینکه غایة لعنة آن خبیث پلید در افراد انسان سلب ایمان
و تخلید نیران هست العیاذ بالله تعالی و عبارت منقوله مکتوب معرفت اسلوب در معانی
متحد و موافق اقوال عالم ربانی هست که مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی هست
پس باندیشه آنکه مبادا چنانکه بعالم عامل مجاهد کامل رحمه الله علیه بی ادبی نموده اند در باره
عارف کامل مکمل زبان درازی کنند و بغضب الٰهی گرفتار شده آبروی اعتقاد خود
برباد داده خاک مذلت و خسران از نعیم جنان بر سر انداخته مستحق عذاب الیم نیران گشته
همسایه شیطان شوند ؎ از خدا جوئیم توفیق ادب ٭ بی ادب محروم ماند از لطف رب ٭
بی ادب خود را نه تنها داشت بد ٭ بلکه آتش در همه آفاق زد ٭ بفحوای الدین النصیحة ذکر
برخی از احوال برکت اشتمال صاحب مکتوب محبوب پیر سالک و مجذوب ضرور
افتاد باشد که بفضل عمیم و هدایت جسیم حضرت کریم رحیم از همسلکی و همخانگی آن لعین رجیم
محفوظ و مصون داشته در جوار رحمت ابدی که جنة الخلد هست جا دهد مناقب آن
عالی مقام و احوال آن سر آمد اولیاء کرام در بسیاری از کتب و زبر این فن واقع
و مندرج هست منجمله انها دو کتاب بالفعل موجود هست سفوات الاتقیا و اخبار الاخیار
فی اسرار الابرار تالیف شیخ عبد الحق دهلوی محدث رحمة الله علیه و در این کتاب
دوم احوال حضرت شیخ شرف الدین احمد قدس سره بسیار نوشته اند ولیکن
چون نسخه موجود آن اغلاط بسیار داشت و نسخهای صحیحه آن در دیار دهلی اکثر یافته
میشوند بر نقل عبارت کتاب اول اکتفا رفت شیخ بدر الدین ابن شیخ ابراهیم
سهرندی مولف سفوات الاتقیا که از کتب معتبره تواریخ این کتاب را استخراج
کرده در طبقه اولیاء مائة تاسعه در ذکر احوال حضرت شیخ مینویسد شیخ شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری رضی الله عنه از اولیاء مشهورین هندوستان است حنفی مذهب صاحب
دو جلد کتاب مکتوبات است در اصل از منیر بود وقتی که والد بزرگوار وی رحلت فرموده
وی خرد سال بود والده ماجده سلمها اش تربیت نموده و در اندک مدت قرآن را
حفظ کرده در طلب علم در آمد و بجهت تحصیل علم از قصبه منیر بر آمد اکثر کتب متداوله پیش
شیخ شرف الدین لوامه که یکی از اعاظم دانشمندان دهلی بود گذرانید چون تحصیل علوم
پیش وی تمام کرد ذوق محبت حق که در باطن وی بود وی را بخدمت سلطان المشایخ
کشید و التماس صحبت کرد سلطان المشایخ فرموده که ترا حواله شیخ نجیب الدین
فردوسی کردم به پیش وی آمد و صحبت او را لازم گرفت در مدت قلیله سلوک را بانجام
رسانید و در بعضی کتب چنین آورده که وی بشوق نظام الدین اولیاء بدهلی آمد
قضا را پیش از انکه او بدهلی برسد شیخ بر یاحل عنوان خرامیده بود شیخ نجیب الدین
فردوسی را در انجا دید چون بملازمت او رسید فرمود که ای درویش سالها است
که منتظر تو نشسته ام امانتی دارم که بتو سپردنی است مرید او شد و نعمتی که برای او
نهاده بود بگرفت شیخ شرف الدین در حفظ آداب شریعت بغایت کوشش داشت
و از انچه مخالف سنت و جماعت باشد مصون بود شیخ نجیب الدین چون او را
راه طریقت کامل دید و تکمیل دیگرانی و خرقه خلافت باو حواله نمود و رخصت فرمود و
از انجا به بهار رسید و در نواحی بهار رهی بود و آنجا حجره بر آورده بحق مشغول گشت
گویند او را در چندین سال در بیابان که مابین دهلی و آگره است توقف واقع شد
هم در دشت می بود و عبادت میکرد و بعد از سالها بوطن رسید روزی حضرت
ابو المظفر بلخی خلیفه او که مخاطب یک جلد مکتوبات وی است از وی پرسید
می گویند که شیخ چهل سال چیزی نخورده است فرمود چنین نیست که چیزی نخورده
بلکه طعام نخورده ام اما گاه گاه برگ درخت و گیاه دیده و بیابان از [illegible]

چیزها خورده ام گویند که دوازده سال او را حاجت بول و غایط نشده دراین مدت بوی طعام بدماغ او نرسید و بارها گفتی از روی کسر نفس ریاضتی که من کشیده ام اگر کوه را بودی آب شدی با شرف الدین چیزی نشدی با شیخ مظفر مکتوب نوشته لله دره [illegible] ولیکن قوم را حق داده است و زیر آن گنج کرم بنهاده است شیخ برادر عزیز ابوالمظفر سلام و دعای کاتب مطالعه کند باید که در کار خود مردانه باشد وازشداید امور و از کثرت ابتلا و امتحانات گوناگون که در راه سالک است نباید که در کار قصور و فتور راه یابد ای برادر در عصمت الانبیاء آورده است که کار خداوند بر یک نمط نیست نتوان دانست که اقبال فتوح حق سبحانه و تعالی از کدام راه پدید آید از راه نعمت یا از راه محنت یا از راه عطا یا از راه بلا موسی پیغمبر را علیه السلام بعد از زادن [illegible] فگندند پس در تابوت کردند پس در دریا انداختند پس در دست دشمن افگندند بعد از آن بدست او قوت تیغ دادند و از خوف کشتن در غربت آوردند و از آنجا دوازده سال در شبانی انداختند شب تاریک شد و [illegible] و برق جستن گرفت و گرگان در رسیدند و گوسپندان ربودند و [illegible] سرما سخت گرفت هرچند چقماق زد آتش بر نیامد چون [illegible] شب پدید آمد تا گفت انی آنست نارا چون [illegible] فگفت انی انا ربک فاخلع نعلیک انک بالوادی المقدس طوی و انا اخترتک فاستمع لما یوحی الی آخره الی آخر المکتوب و [illegible] زمان سلطان محمد تغلق بود سلطان بیگی از امرایان [illegible] که در [illegible] شیخ [illegible] سلطان خانقاه [illegible] منزل [illegible] حجره خاص [illegible] [illegible] ساخت و عرض کرد که [illegible]

درویشان است و بایشان گذرانید گویند که در زمان سلطان فیروز شاه بدهلی تشریف
آورده بود سلطان بادی عقیدت و اخلاص داشت دیه راجگده در وجه معاش
خدام او داد تا مدتی آن دیه در تصرف خدام او بود وقتی بخاطر او رسید که ترک آن دیه
نماید بدین نیت متوجه دهلی شده حاسدان بسلطان رسانیدند که شیخ با وجود دیه
راجگده قناعت نکرده بطمع پیش شما آمده است سلطان ازانجا که اعتقاد داشت زجر
انجماعت نموده چون شیخ را دید فرمان از آستین بیرون کشید و گفت که دیه ترک میکنم بادشاه را
از حکم آن چاره نماند که باز اعاده نماید حاسدان منفعل گشته در سنه هفتصد و چهل وفات
یافت او طبل معارف سرا بوده تاریخ او خرد کشوده **اقول** این سیه روی سفید ریش و این
مسلمان صورت کافر کیش برای اضلال جهال تلبیسات گوناگون و تدلیسات
بوقلمون می نماید و ازین نیرنگیهای او فضیحت و رسوائی او نزد کسانیکه بهره از فهم و دیانت
دارند می افزاید همه نجدیان لیام اعدای حضرت صوفیه کرام و با معتقدان آنحضرات
الد الخصام اند شیخ نجدی و پیرو انش آنحضرات را مبتدع و مشرک می انگارند
و ارشادات آنحضرات را بجوی نمی شمارند این لعین ابلیس برای خدع و تلبیس زبان
ناپاک خود را بمدح و ثنای آنحضرات می آلاید و داستان احوال حضرت شیخ
شرف الدین احمد ابن یحیی منیری قدس سره برای فریب دادن عوام و جهله می
سراید تا خیال سوء اعتقاد طائفه نجدیه نسبت باًنحضرات از اذهان عوام و جهله
برآید و بآن بیچارگان که معانی دقیقه نتوانند فهمید مطابقت کلمات کفر که از
شیخ نجدی با ارشادات حقه آنحضرات بنماید و غالبا او خود هم از جهت غایت غباوت
و غوایت آن کلمات کفر را مطابق آن ارشادات میداند و بحسب فهم کج سخن
بیهوده بر زبان کج خود میراند باید دانست که نعوت و صفات کمالیه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بر دو گونه اند یکی آنکه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم اختصاص دارد

همچو ایمان ونبوت ورسالت دوم آنکه بآن حضرت صلی الله علیه وسلم مختص است
ودر دیگری یافته نشده واین قسم دوم دو قسم است یکی آن صفات که صالح اشتراک
بین اثنین فصاعدا استند اما از انقسام بر متعدد ندارند مگر او سبحانه آن صفات
را بدیگری ارزانی نداشته ثبوت آن صفات مستلزم سلب آن صفات
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم وثبوت آن صفات بآنحضرت صلی الله علیه وسلم
مستلزم سلب آن صفات از دیگری نیست نظر بر بودن آن صفات صالح اشتراک
وتعدد مشارکت دیگران بآنحضرت صلی الله علیه وسلم در همچو صفات ممکن ومقدور است
گو واقع نیست همچو نیل مرتبه قاب قوسین او ادنی که ابا از اشتراک وتعدد ندارد
ممکن است که او سبحانه دیگران را نائل مرتبه قرب قاب قوسین او ادنی گرداند چون
این قسم صفات صالح اشتراک بین کثیرین است مشارکان آنحضرت صلی الله علیه و
سلم درین قسم صفات ممکن اند میتوان گفت که اگر او سبحانه خواهد صدهزار چون آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در هر لحظه بیافریند وهر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین
وهمچو نیل مقام قاب قوسین صالح اشتراک درمیان کثیرین مخصوصات قسم دوم از
قسم ثانی آن صفات اند که هرگز صلوح اشتراک بین اثنین ندارند فضلا عما فوق
اثنین وثبوت آن صفات بیکی بی سلب آن صفات از جمیع من عداه ممکن نیست
واتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات بی سلب اتصاف هر واحد
ممن عداه صلی الله علیه وسلم بآنها واتصاف یکی ممن عداه صلی الله علیه وسلم بآن صفات
بی سلب اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات امکان عقلی ندارد ومن جمله
این قسم صفات است صفت خاتم النبیین واول ما خلق الله نوره واول النبیین
خلقا واول من تنشق عنه الارض واول الناس خروجا اذا بعثوا واول من یفیق
من الصعقة واول من یؤذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول من یجوز علی

الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی الجنة وقایم مقام
لا یقومه بعد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل درجة لا ینبغی العبد من عباد الله الا
ینالها الا رجل واحد وصاحب الشفاعة الکبری وسید الناس یوم القیمة وصاحب
لواء الحمد الذی مامن نبیّ آدم فمن سواه الا تحت لوایه واکرم الاولین والآخرین علی الله
ورحمة للعالمین ومبعوث الی الخلق کافة مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این
قسم صفات محال بالذات وممتنع عقلی ست پس بودن دوکس خاتم النبیین ممکن
نیست چه جای آنکه هر یکی از صد هزار کس که در یک یک لحظه آفریده شوند واحد
اخیر کل جماعت انبیا باشد چه هر یکی از آنهمه صد هزار بلکه از آنهمه کسان بیشمار که
در هر یک لحظه آفریده شوند نبی باشد یا هر یک از انها نبی نباشد اگر هر یکی از آنان نبی
باشند وبعضی نبی نباشند محال ست که هر یکی از ان همها خاتم النبیین باشد چه
کسیکه نبی نباشند خاتم النبیین نتواند شد واگر هر یکی از آنهمه ها نبی باشد هر یکی از
آنهمه آخرین همه انبیا و واحد اخیر جماعت همه انبیا نتواند شد پس هر یکی از آنهمه خاتم
النبیین نتواند شد حاصل که اشتراک وصف خاتم النبیین در دو کس ممکن نیست
فضلا عما فوق اثنین رهی چنان دیگر اوصاف مذکوره مشترک بین اثنین نتواند شد
چسان عاقلی بلکه کسیکه بهره از فهم داشته باشد تجویز تواند کرد که صد هزار کس در
هر لحظه که هر واحد از انها موصوف باشد باینکه انه اول ما خلق الله نوره وانه اول
النبیین خلقا وانه من ینشق عنه الارض واول الناس خروجا اذا العثبوا واول من
یفیق من الصعقة واول من یؤذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول من
یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی
الجنة ممکن الخلق اند اگر یکی از ان صد هزار کس موصوف باین صفات باشد جمیع من
عداه داخل عموم مضاف الیه اول ومفضل علیه باشند نه موصوف بصفات مذکوره

نتوانند بود و براین تقدیر سلب این صفات از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروریست پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفات ممکن نیست وقد سبق مرارًا ان الاول لایتعدد و اگر صد هزار کس در هر یک لحظہ آفریده شوند اگر کسی از آنان موصوف بقیام مقامیکہ لایقومہ احد غیره یغبطہ فیہ الاولون والآخرون نباشد کسی از آنان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتوانند شد و اگر یکی هم از آنان قایم مقام لایقومہ احد غیره یغبطہ فیہ الاولون والآخرون باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ و سلم قایم آن مقام نباشد و از جملہ غابطین باشند نہ مغبوط اولین و آخرین براین تقدیر مشارکت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت ممکن نیست و همچنان اگر ان صد هزار کس در هر یک لحظہ آفریده شوند نائل درجۃ لاینبغی الا لعبد من عباد اللہ ولا ینالها الا رجل واحد نتوانند شد و اگر یکی از آنان نائل آن درجہ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن درجہ نتوانند بود براین تقدیر هم مشارکت یک کس هم با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجہ ممکن نتواند بود چہ جای مشارکت صد هزار کسان کہ در هر یک لحظہ آفریده شوند با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجہ ممکن نتواند بود چہ جای مشارکت صد هزار کسان کہ در هر یک لحظہ آفریده شوند با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجہ و همچنان سوای یک کس دیگری صاحب شفاعت کبری نمیتواند شد شفاعت کبری صلوح اشتراک بین اثنین ندارد هر یکی از آن صد هزار کس کہ در هر یک لحظہ آفریده شوند صاحب شفاعت کبری و سید الناس یوم القیمہ و صاحب لوائی کہ جمیع من عداه یعنی آدم فمن سواه تحت ان لوا باشند و اکرم الاولین والآخرین علی اللہ و رحمۃ للعالمین قاطبۃ و مبعوث الی الخلق کافۃ نمیتوانند شد و اینهمہ مقدمات بشرح وبسط تمام سابق ازین مکرر مبین و مبرهن شده نظر بر شدت غباوت این قائل حاجت اعاده آن افتاد پس معنی کلام حضرت شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری قدس سره این است که اگر او سبحانه خواهد صد هزاران ہمچو آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب ذلفی و نیل مقام قاب قوسین بیافریند که این وصف صالح اشتراک پس کثیر است در جلال او سبحانه ذره زیادت نگردد و این کلام صادق است چه آفریدن صد هزار کسان که مانند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل مقام قاب قوسین باشند موجب زیادت ذره در جلال الٰہی نمیتواند بود حضرت موصوف قدس سره بقوله و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد وجه تشبیه که از قول او ہمچو محمد مفهوم می شد تصریح فرمود که مشارکت در این صفت بسبب صلوح اشتراک ممکن است و ذکر آن صفات که صلوح اشتراک ندارند که در میان نا آورد که مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران صفات امکان ندانست واز جهت ہمین نکته حضرت موصوف قدس سره نفرمود که اگر خواهد در هر لحظه صد هزار ہمچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم بیافریند و هر نفسی از انفاس ایشان را خاتم النبیین گرداند یا اول النبیین خلقا گرداند الی غیر ذلک من الصفات التی لاتحتمل الاشتراک واگر مقصود حضرت موصوف بیان امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمال خواه صالح اشتراک باشند یا نه می بود افزودن قول او و هر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دهد ضرورت نداشت بلکه بایستی گفت که صد هزار ہمچون محمد در جمیع صفات کمال بیافریند و وجه تخصیص مقام قاب قوسین بذکر وجهی نداشت وجه تخصیص آن بذکر ہمین است که دیگر صفات کمالیه مختصه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صالح اشتراک نبوده اند این صفت مختصه صالح اشتراک است و مشارکان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت ممکن اند ذکر این صفت فرموده دیگر صفات مختصه غیر صالحه الاشتراک را ذکر نتوانست کرد ازینجا معلوم شد که این بلید جاهل کلام حضرت موصوف

نتوانست فہمید انگاشتن او این کلام را موید کلام شیخ نجدی ناشی از جہل ناہی اوست و معہذا اکلہ قول حضرت موصوف اگر خواہد در ہر لحظہ صد ہزار ہچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم بیافریند و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دہد در جلال او ذرہ زیادت نکرد و قضیہ شرطیہ صادقہ ہست و برائی صدق قضیہ شرطیہ امکان مقدم و امکان تالی آن ضرور نیست صدق این شرطیہ مستلزم امکان مقدم و تالی آن نیست قال اللہ سبحانہ لو اردنا ان نتخذ لہوًا لاتخذناہ من لدنا ان کنا فاعلین وقال سبحانہ لوکان فیہما آلہۃ الا اللہ لفسدتا بالجملہ استدلال بصدق شرطیہ بر امکان مقدم یا تالی آن سفاہت دیگر ہست این بود جواب اجمالی ہذیان این نجدی بیخود حالیا نظر تفصیلی در ہذیانات بیہودہ او باید نمود و پردہ از روی زشت عوار و عواری این اعور باید کشود قول او در این کلام حق و حقیقت نظام غور تمام می باید تا دریافت شود کہ امتناع ذاتی ہچو حضرت خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نہ یکی بلکہ ہزاران دلکوک و بیشمار این تلبیس عجیب ہست در قول حضرت شیخ شرف الدین احمد منیری قدس سرہ وصف خاتم النبیین مذکور نیست مشارک آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این وصف کہ صالح اشتراک نیست ممتنع بالذات ہست حضرت ممدوح ذکر مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بذکر نام مبارک در وصف نیل مقام قوسین فرمودہ اند این قابل لباس کہ شاگرد شایستہ وسواس خناس ہست بجای نام مبارک وصف خاتم النبیین مذکور نمود تا در اوہام جہلہ و عوام انداز دکہ امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین از کلام حضرت موصوف مستنبط میشود حال آنکہ در کلام حضرت موصوف ازین وصف اثری نیست حضرت موصوف بر ذکر مقام قاب قوسین کہ صالح اشتراک ہست اکتفا فرمودہ اند

وبا اینهمه از کلام حضرت موصوف امکان ذاتی مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در نیل مقام قاب قوسین هم ثابت نمی شود چه صدق شرطیه مستلزم امکان مقدم
و امکان تالی نیست مثلا اگر کسی گوید که اگر امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه موجود بالفعل
شوند ذره در جلال الهی زیادت نگردد و این قضیه شرطیه صادق است و از صدق
آن امکان وجود امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه بالفعل که باتفاق متکلمین و حکما ممتنع
ذاتی است و امکان زیادت جلال الهی ثابت نمی شود فهمیدن امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازین کلام باقتضائی غایت حماقت و نافهمی است و قول
او و عبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب الی قوله و دران حدیث قدسی در رفع
دیگر الحادات این ملحدان نیز موجود است ناشی است از غایت جهل و نادانی
و شدت تلبیس و بی ایمانی آن حدیث قدسی این است یا عبادی لو ان اولکم و آخرکم
و انسکم و جنکم کانوا علی اتقی قلب رجل ما زاد ذلک فی ملکی شیئا یا عبادی لو ان اولکم
و آخرکم و انسکم و جنکم کانوا علی افجر قلب رجل ما نقص ذلک فی ملکی شیئا و کلمه لو در لسان
عرب برائے امتناع تالیها موضوع است قال سبحانه لو کان فیهما الهة الا الله لفسدتا
فهمیدن امکان مقدم شرطیه که در حدیث قدسی حدیث قدسی مبنی است بر جهل از معنی او و جهل
از ینکه صدق شرطیه تقدیریه مستلزم امکان مقدم و امکان تالی آن نیست
و تفصیل نافهمیهای این قایل و شیخ نجدی و کشف جهالات این جاهلان بجائیکه
این قایل این حدیث قدسی را نقل خواهد کرد خواهد آمد انشاء الله تعالی و قول او و این
مکاتیب حقایق اسالیب الی قوله پس گویا اجماع سکوتی از هر دو طایفه بران واقع
گشت بر نافهمی قایل مبنی و از فرط حماقتش مبنی است چه از قول حضرت صاحب مکتوب
قدس سره امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع اوصاف کمال متوهم
نمی شود بلکه از بودن آن قول قضیه شرطیه امکان مشابه به آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در نیل مقام قاب قوسین ہم مستنبط نیست چہ صدق قضیہ شرطیہ مستلزم
امکان مقدم و تالی آن نیست کما سبق و صدق شرطیہ مذکور محل کلام نیست اولیائے
کرام و علمائے عظام چرا بران کلام میکردند و از اجماع بر صدق شرطیہ مذکورہ مکتوب
فہم امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در اوصاف کمال ناشی از حماقت و
بلادت است از اجماع بر صدق این شرطیہ کار شیخ نجدی و اتباعش برنمی آید و چون
ہمہ امت از مجتہدین و مقلدین و صوفیہ کرام اہل بدع و اہوا اجماع دارند بر اینکہ
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند بآن صفات کمالیہ کہ صالح اشتراک
بین اثنین نتواند شد و اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل ماسوی اللہ و
افضل ممکنات اند آن اجماع مستلزم اجماع قطعی است بر امتناع ذاتی مساوی
و مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہمہ اوصاف کمالیہ کما سبق مرار اشیخ نجدی
و این اخرق خرق اجماع قطعی نمودہ در وعید من شذ فی النار در آمدند و از دائرہ ایمان بر آمدند
و قول او از انجا کہ عدد مبین الی قولہ العیاذ باللہ درست است و مصداق آن حال شیخ
نجدی وخیم المآل و حال این سرکردہ جہال است کہ شیطانی در رگ و پی اینہا
در آمدہ ایمان اینہا را بغارت بردہ اینہا را در جملہ الاخسرین اعمالا الذین ضل سعیہم
فی الحیواۃ الدنیا وہم یحسبون انہم یحسنون صنعا داخل کردہ اینہا را مستحق خلود فی النار
گردانید و قول او و عبارت منقولہ مکتوب معرفت اسلوب در معانی متحد و موافق اقوال
عالم ربانی است کہ مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی است مبنی بر جہل دبی ایمانی
است چہ از عبارت منقولہ امکان ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع
کمالات بلکہ امکان ذاتی مشابہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل مقام قاب قوسین
ہم مستنبط نیست و شیخ نجدی کہ سرکردہ شیاطین الانس بودہ است بامکان
وقوعی کرورہا مساویان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات مصرح است

کما سیأتی عبارت مکتوب راتحد وموافق با اقوال سراپا ضلال واضلال و آن وخیم
المآل دانستن غایت جهل وضلال است وقول اوپس باندیشه انیکه ای قوله فحوای الدین
النصیحة دلیل غایت سفاهت اوست ذکر شیخ نجدی که شیطانی ضال ومضل بود
دراثنای ذکر حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری از قبیل ذکر احد الضدین
مع ذکر الضد الآخر است شیخ نجدی جاهلی بود که معنی الفاظ هم درست نمیدانست اعمال او
که باقتضای جهل وسفه اقتدای ائمه مجتهدین گذاشته برای کج خود که از جهت لا علمی
او از مسایل کلامیه واصول فقه ومسایل فقهیه وفنون عربیت که ازین جهت ترجمه آیات
قرآنی واحادیث نبوی واثر گونه می کرد الخود محدث ومفسر بودن خود جهله وعوام را بدام
تزویر می آورد روبراستی نداشت عمل میکرد محض لغو ولاطایل بودند تطوعات را لغو می انگاشت
وصلوات فرایض او از جهت اعمال کثیره که درنماز می کرد همه فاسد بوده اند ومعهذا
او ملحدی بی ایمان بود برای مقبولیت اعمال ایمان شرط است او بارتکاب استخفاف
بشان حضرت افضل الممکنات علیه افضل الصلوات واهانت ایمه مجتهدین وحضرات
صوفیه طوق لعنت درگردن وخار ارتداد در دامن داشت لطمع جاه عبا دالله را
گمراه ودین خلفی را تباه کرده میخواست که همچو اسماعیل صفوی که بذریعه اشاعت
رفض بر ایران زمین تسلط یافت باشاعت نجدیت در نواحی افغانستان وپنجاب
استیلا یابد **قال الاستاد** چون این قایل را که رای ازین وفهم سلامت قرین یعنی نظر ظاهر
بین وعقل خطا آگین او متوجه دقیقه رسی وباریک بینی بلکه مجوز حق جوئی وصواب گزین نیست چند
وساوس درگرفته ودر تشخص فهم او تارگ وبی فردرفته اند مداوه وعلاج واصلاح مزاج او ضرور
افتاد **قال الفراش الاطیش من الفراش** چون این کلمات لایعنی بمطالب علمی
تعلق نمیداشت وبیمعنی است در جوابش بیک بیت اکتفا رفت ؎ اهجو عالماً براً تقیاً
وعند الله فی ذلک انتقام **اقول** ذکر این کلمات برای تنبیه بر جهالت وضلالت وغباوت

وغوایت شیخ نجدی کہ عالمی در فریب اغوائش عالمی بیعدیل در دام اغواء وتضلیل او درآمده واز دائرۂ ایمان برآمده ضرور بود این فرومایه فروپایه باقتضای درایت یمنی کہ شاید آنہم ازان او نباشد خوانده بر سر خود بلا آورده وہستا دعلامه چون این بیت شنید بجوابش قصیده ثلثاغرا کہ مشتمل ہست بر مسائل ودلائل وحسال وخیم شیخ نجدی واین قائل بدابہہ نظم فرمود وبجواب این بیت بیت خاص انشا نمود

اتمدح جاہلا اشر اشقیا ۞ تدارکہ من اللہ انتقام ۞ اگرچہ اینجا دیعجود و آن نجدی بنکو و آن مایہ فہم و آن قدر استعداد علمی ندارد کہ بر دقایق حقایق وصنائع وبدائع کہ در اثبات قصیده و دائع اند وقوف یابد مگر تنشیط خواطر ناظرین کہ از عربیت و دیگر فنون بہره یافتہ اند آن قصیده تمام وکمال درین مقام ثبت کرده شد وہی ہذه۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

كلامي في حشا العادي كلام ۞ نوافذ ماله منها التيام

جوارح قطعت منها قلوب ۞ لاعادي لاجوارحهم وهام

جمع جارح خستہ کنندہ ۱۲

كلامي حاسم للريب قطعا ۞ بدالوتين من راب الحسام

براهينى قضاياها قواض ... فلا مى فى اصابتها سهام

تزيد قلوب نجديين نجدا ... وتنكى فوق ما ينكى الحسام

فكم سيف له ثلم ونبو ... وما للحق نبو وانثلام

وتمت لجاحدى رشد وقم ... كانّ لو فهم قلمى وقام

يناجدنى لاجل جحود حق ... بما ناجدت نجدى طغام

جهول يدعى علما وتبدو ... عليه من جهالته علام

يضادنى كما ضاد الرشاد ... المبين الغىّ والنّور الظلام

فقد يعوي لما تعوي كلاب ... وقد يثغو لما تثغو بهام

حماحمات حين أراح ليثا ... وكلب هر إذ مر الكرام

ومن أمر الزمان ونكره ان ... يعارضني عيايا ء عبام

يساجل باقل سحبان نطقا ... يساهم في النهى سهما فدام

يجاري ضالع قرم ضليعا ... قرما لا يغالبه قزام

يوازن سافل دون نزيل ... لقدام له مجد قدام

تزيغ ثعالة ليثا هصورا ... يجادل احد لا طير طغام

مراوغ ثعالة لتصيد ليثا ... لها حيف وفي الهلك اقتحام

اذا ما همّ ان يصطاد بازا ... حمام طار حان له الحمام

يروعني وكيف تهاب شاة ... ليوث او عصافير اعلام

لقد غمر الجهول الغمر غمر ... فغامر في محال لا يرام

هوى ذا الوغم في وغم وغم ... وهمّ فؤاد ذا الهمّ اهتمام

بما عقمت شيخ النجد قيلا ... يعاقمني عيايا عقام

عقام حنه فكر عقيم ... على جهل هو الداء العقام

واورثه اب تمهيد فرش ... وصوغ الكذب خوال دمام

فكان ابوه نجادا نجيدا ... تعناه فروش او خيام

ترد دخا فيا حتى تردى ... ولم يحمله ظهرا وسهام

فشغل ابيه فرش او خيام ... وشغل الابن فرش وخيام

وفسل صائغون لخوول ... له فى صوغه بهم اهتمام

صغار القدر اصغره خوول ... واعمام وكبره عمام

رضيع ارضعته الام جهلا ... فليس له من الجهل انفطام

صم اصمه وقر ووقر ... فذان على صماخيه صمام

وخام خيمه خيم شتيم ... وشيمته الوشيمة والشتام

لئيم ماله في اللوم لئيم ... وليس له اذا ما ليم لام

زنيم ليس داهية ولكنه ... في الدهى داهية زنام

نشي غلا بخمر لا بخمر ... واسكره السخيمة لا سخام

نفى الحمق التحلم عنه قدما ... ولم يسلبه حمق اى مدام

ولم يعقل مدام عقله بل ... حماقته له خلق مدام

أراك أسك أبهم مسترك ... ومرتك وأيهم مستهام

يحمره سواد البيض لكن ... يسوده اللئام له اللئام

حوى مع خسه جهلا ووهلا ... وشانته الشراسة والعرام

كذاك الدون نحو حين يتوى ... يعنو اذ يقل ويستضام

فيهزء من شراقته شهوم ... ويضحك من خراقته شهام

هذى هذيان مجنون بجن ... وصبيان تكلمهم بغام

طغى فلغى وانخى وهو الحى ... كعير ليس يلجمه لجام

اتنشد يا كهام على بيتا ||| افادكه مشايخك الكهام

اتمدح جاهلا شرا شقيا ||| تداركه من الله انتقام

وانكر جاهدا غيا وجهلا ||| شفاعة من يلوذ به الانام

وحرم ان يؤم بشد رحل ||| مزار دونه البيت الحرام

وجوّز ان يقول الله كذبا ||| وقول الكذب منقصة فذام

وتجويز انتقاص الله كفر ||| وكان له بذا الكفر التزام

وقد جوزت يا مقبوح وصفا ||| الا له بكل منقصة تذام

فيمكن فى اعتقادك ان يكون — الا له بحيث يقعد او يقام

ويقترف الفواحش والخطايا — ويرتكب المظالم او يضام

وينقص شانه شين وطين — ويغفله وينسيه النيام

ويقبل كلما قبل البرايا — كان ينتابه سام وسام

ويلحقه التجسم والتجزى — وذلك كله كفر جسام

تجوز يا عديم طرو عدم — على حق له حق الدوام

وذاك وبال اخذ غوا اماما — فبرت به كما بار الامام

غوى فلختار كفر النجد دنيا | فدان له من الحمقى فئام

وشوق نفاقه نفقت فباعوا | الهدى خسرا وباعوه طغام

وشائعه الى ارض وخام | وخام سفلة نكصوا وخاموا

وسمى الجهد في الطغوى جهادا | فصار اليه من جم جمام

بذا الكيد اقتنى مالا كثيرا | فكان له بذا الكيد اغتنام

ارى عطشى سرابا من بعيد | فخفوا حوله هيما وحاموا

اضاع العمر في عوم ونوم | ولم يك منه بالعلم اهتمام

فلم يحصل له صرف ونحو ... ولا علم الاصول ولا الكلام

وكان له مع الجهل اجتهاد ... وانكارا لما اجتهد الامام

وقد ابدى لآثار واي ... معانى غير ما ذكر الامام

وكان بحيث يجهل وضع لفظ ... فصح ما لمعناه اكتتام

فلم يحصل بمعنى اول او ... بمعنى الختم قط له اعتلام

على قلب تختم عن ختام ... النبوة فاعتدى وعدا اختتام

فجوز ان يكون نظائر في ... الكمال لمن له الفضل العظام

لمن هو اول الانام خلقا
ومن هو للنبيين الختام

فهل قبل ابتدائهم ابتداء
وهل بعد اختتامهم اختتام

محمد الشفيع لكل اثم
يعاقبه العقوبة والاثام

ملاذ مفزع هو مفزع
للورى اذ هال افزاع عظام

حباه الله اوصافا ابتان
يكون لها اشتراك وانقسام

برسالته التي عمت وتمت
كمال للرسول به انصرام

به تم المكارم والمعانى
وهل بعد التمام لها تمام

قسیم لا یجوز له قسیم | به تم المحاسن وانقسام

الیس مقامه المحمود اعلی | مقام لا یقاس به مقام

یظن الواجب التجدی ان | السفار لزورة نزر حرام

یظن نداءه للتیه شرکا | وان رجا شفاعته اجترام

بوضع الانبیاء له غرام | اشد جزاه اجر غرام

بفتنته بدا فی الناس بغی | وبین المسلمین فشا اختصام

بلا جمهور جهال غرور | باوهام بها وهموا وهاموا

فاغدر غدرة في الناس عصرا ... وان ودى به موت زؤام

وخلف خلفه فيهم خلافا ... تعذر منه بينهم الوئام

حمى حنفية حنفاء دينا ... قويما هم بامر الدين قاموا

فردوا ردة النجدى ردا ... اردّ بكل برهان اقاموا

وقام فقوّم القيّام قوما ... على دين قويم فاستقاموا

تقدم يا جهول الدون قدما ... على التقدير في حجج تقام

حشمت بشيخك النجدى حتى ... لغوت لغا وليس لك احتشام

لئن كنت احتدمت على غيظا … فان عليك للنار احتدام

يمالمك ان تعارضني سفاه … وهل يسطو على البازي يمام

لئن كنت اعتلقت بهدب وهم … فلي بالعروة الوثقى اعتصام

وهدب الوهم منفصم سخيف … وما للعروة الوثقى انفصام

تشبث بالحشايش في ورط … لشيخك في مهالكها انقحام

فهل ينجي حشيشك شيخ نجد … هوى في غورها معه اللئام

فشيعة شيخك النجدي طرا … زنادقة وان صلوا وصاموا

ذا ما المرء لم يؤمن بصدق ❊ فلا يجدي الصلوة ولا الصيام

نقص من تنقصه ارتداد ❊ مبوّأ من يقارفه اثام

تخاصم في حبيب الله قفوا ❊ لشيخك جهّل للتخصام

خالف انت بعد الشيخ خلف ❊ فبعد بك اقتدى خلف وخام

وانك واحد من سيئات ❊ جناها شيخك لا اتقى الكرام

فانت عم كقائدك العمى عن ❊ سنا شمس اظلتها الغمام

لومك ناصحا يا كلب فاخسأ ❊ فما تلغو نباح لا كلام

فؤادك كالصخور اصم صلد — فلا يجديك نصح او ملام

ولا يخزيك هجوى ان هجوى — فخار فاخرك مستدام

فانت اخس من هجوى فلما — هجونك حق منه لك الوآم

الا غضوا يا غضيض الطرف ونظر — متون جد فدك النبل اهمام

لحاك الهنا ان لم تجاوب — اذا ما هذ سمعك في النظام

فديت محمد اخير البرايا — عليه صلوة ربي والسلام

قال الاستاد پس باید دانست که این قائل سه وسوسه موسومه لسبعة دلائل برای اثبات امکان شخص که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات باشد در بعض رسائل آورده است قال المرتد المتقلب بل الكلب الكلب

اقول امکان شخص مذکور بوجوہ کثیرہ مذکور سابق ثابت گشت وانچہ این ملحد بیدین بنیابت
شیطان لعین در نفی عموم وشمول قدرت رب العالمین یعنی در امتناع ذاتی مساوی که
ممکن التساوی بالیقین ہست دو وجہ که موجب سواد الوجہ ہست ذکر نمودہ تشنیب یافتہ
جرح و قدح از بیخ برکندہ شد که بعد ازان اگر از الحاد و فساد اعتقاد ثابت نگردد و نار
بر عار اختیار نماید بجز خسران دارین وحرمان کونین نصیبش نخواہد بود اقول این مرتد بی ایمان
واین بدکیش نامسلمان ہیچیک وجہ امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت نکردہ
بلکہ چند احتمال باطل از باطن خبث مواطن خود برآوردہ باقتضای جہالت وضلالت ابدای
آن احتمالات را استدلال بر امکان مساوی مذکور انکاشتہ دست از دین وایمان برداشتہ
نائب منات رئیس الشیاطین وازجہت ارتداد مردود باسفل السافلین گشت باوجوہ
ارتداد وضلالت وغوایت وجہالت او سابق ازین تفصیلاً بیان کردہ ایم حالا باز اجمالا
بران تنبیہ میکنیم باشد که این مرتد از ارتداد باز آید این قائل اولا معنی وصف خاتم النبیین را تحریف
نمودہ احتمال بودن دوکس که در یکزمان نبی باشند خاتم النبیین برآوردہ از ایمان واسلام
برآمد و باوجود اعتراف باینکه لام در النبیین برای استغراق است ندانست که خاتم النبیین
ہمہ نبی ہست که نبوت او از نبوت سائر انبیا متاخر باشد پس اگر فرض کردہ شود که دوکس در یکزمان
نبی باشند و بعد آن زمان نبوت منقطع شود ہیچیکی ازان ہر دوکس خاتم النبیین نمی تواند شد
چہ نبوت ہیچیکی ازان ہر دو نبی مفروض بعد نبوت جمیع من عداہ من الانبیا نیست بلکہ نبوت ہر یکی
ازان ہر دو مفروض از نبوت بعض من عداہ متاخر نیست این تجویز که این قائل برآوردہ این
قائل را از ایمان برآورد واین تجویز را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در جمیع کمالات انکاشتن از غایت غوایت وغباوت ناشی است این قائل که بودن دو نبی
که در یکزمان باشند و بعد آن ہر دو نبوت منقطع شود خاتم النبیین تجویز میکند اگر دیدہ ودانستہ
معنی خاتم النبیین برای تلبیس تحریف میکند کافر متعند ہست واگر باقتضای جہل معنی آن نمیداند

کافر جاہل است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد و برین تقدیر ظاہر است کہ این قایل بہ بودن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ایمان ندارد کہ تصدیق بعقد بلی دانستن معنی مجہول ممکن
نیست ثانیاً این قایل می گوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عموم النبیین در خاتم النبیین
مستثنیٰ است وظاہر است کہ کسیکہ از عموم النبیین مستثنیٰ وخارج است خاتم النبیین
نتواند شد این قول او بنفی صفت خاتم النبیین از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میکشد و آن کفر
است این کفر را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دانستن علاوہ بران است
چہ آن مساوی بر تقدیر وجودش اگر در عموم النبیین داخل باشد بدانست این قائل خاتم النبیین
نتواند شد زیرا کہ بدانست این قایل موصوف بخاتم النبیین از عموم النبیین مستثنیٰ است
پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند شد زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین اند واگر در عموم النبیین داخل نباشد خاتم النبیین نتواند شد چہ کسیکہ در
عموم النبیین نیست خاتم النبیین ہم نتواند شد پس تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم در وصف خاتم النبیین حسب قول این قایل مستلزم قول بودن کسیکہ از نبیین نیست
خاتم النبیین است واین قول کفر وسوفسطائیت است پس بہر کیف کفر وسوفسطائیت بر این
قائل لازم است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد باز این قائل معترف شدہ باینکہ شیخ نجدی
تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع کمالات ممکن ومقدور است این خود اعتراف است بعدم
امکان مساوی فی جمیع الکمالات این را وجہ اثبات امکان مساوی فی جمیع الکمالات
انگاشتن چہ مرتبہ حماقت است ازان بعد این قایل ابدای این احتمال نمود کہ وصف خاتم
النبیین در مساوی مفروض یافتہ نشود مگر در وصفی دیگر معادل وموازن وصف خاتم
النبیین موجود باشد اگر او ابدای این احتمال را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم می انگارد باید کہ اول این معنی ثابت کند کہ فلان وصف معادل وہمپایہ
وصف خاتم النبیین است بعد ازان ثابت کند کہ آن وصف در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

نموده است بعد از ان امکان بودن آن وصف در دیگری ثابت کند انگاه این را وجه
اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تو انست شمرد این احتمال را بی اثبات
امور مذکوره وجه اثبات امکان مساوی دانستن جهل مرکب است ناشی است از جهل
بسیط اینکه مدعی و مثبت را ابدای احتمال بکار نمی آید ابدای احتمال وظیفه مانع است و ما این
احتمال را بوجوه عدیده فیما سبق باطل کرده ایم ابدای این احتمال را هم مساغی نیست و چون منصب
ختم نبوت و رسالت اعلی کمالات خلق است هیچیک کمال از کمالات خلق مساوی یا اعلی
از منصب ختم رسالت و نبوت نیست ابدای این احتمال از راه تنقص شان آن منصب اعلی
است و از راه تنقص شان آن کفر است وانچه این قایل در اثنای ذکر این احتمال از تنظیر
خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم و مساوی مفروض خودش بزید و عمرو و غراب و برازین و تنظیر
وصف خاتم النبیین و وصف مفروض معادل آن به تیر اندازی و بندقه اندازی و منافع غراب
و برازین برزبان الحاد ترجمان خود آورده کفر بالای کفر است فهو زیادة خیال علی خبال و اقتراف
وبال علی وبال و پس از ابدای این احتمال سراپا ضلال و اضلال این وخیم المآل گفته است که محتمل
است که مراد مساوی و برابری در شرف و عزت باشد گو وجوه و اسباب آن در تساوئین
مختلف باشد مآل این قول او ابدای همان احتمال است و اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در شرف و عزت بدینسان که وجه و سبب شرف و عزت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم منصب ختم نبوت و رسالت باشد و وجه و سبب شرف و عزت مساوی مفروض
او وصف دیگر معادل وصف خاتم النبیین باشد بی اثبات آنکه فلان وصف در سببیت
شرف و عزت معادل وصف خاتم النبیین است و بدون اثبات آنکه آن وصف در
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موجود نیست و بدون اثبات امکان وجود آن وصف در دیگری
متصور نیست این قایل نه آن وصف را که سبب مساوات موصوف آن در شرف و عزت با موصوف
خاتم النبیین باشد نشان داد و نه اثبات بودنش سبب آنچنان شرف و عزت که وصف

خاتم النبیین سبب آن است نمود و نه امکان وجود آن وصف در دیگری ثابت کرد و نه موجود
نبودن آن وصف دران حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اثبات رسانید صرف ابدای این احتمال
باطل را استدلال اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم انگاشت و باقتضای
جہل ندانست کہ بذمہ مستدل اثبات مقدمات لازم است ابدای احتمال برای مستدل کافی
نیست و معہذا البطلان این احتمال از اجلی بدیہیات است چہ او سبحانہ بفضل عظیم خود آن
حضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بآن شرف و عزت اختصاص بخشیدہ کہ وجوہ و اسباب آن صلوح
اشتراک بین اثنین ندارد و تجویز آن وجوہ و اسباب در دیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم ممکن نیست ککونہ صلی اللہ علیہ وسلم اول النبیین خلقا و آخرہم بعثا و ملجاء الاولین
والآخرین و اکرم الاولین والآخرین علی اللہ وغیر ذلک من الصفات کہ تفصیل آن بالا مذکور
شدہ است و این قائل بعد از ابدای این احتمال بیان نمود کہ معتبر در تفاضل و تساوی
تفاضل و تساوی در کثرت ثواب و قرب رب الارباب است و بنظر وسعت قدرت کاملہ ممکن
و مقدور الہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر سوای کثرت ثواب مفضول است مساوی
بلکہ افضل از افضل گرداند و جملہ مومنین در این معنی ممکن التساوی اند ما سابق این قول او را بوجوہ
عدیدہ باطل کردہ ایم و بیان کردہ ایم کہ این قول بوجوہ عدیدہ مستلزم کفر او ست حاجت
اعادہ آن نیست این است حال وجوہ کثیرہ کہ این قائل در قول خود امکان شخص مذکور بوجوہ
کثیرہ مذکور سابق ثابت گشت ذکران می نماید آن خرافات را وجوہ اثبات امکان مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات انگاشتن از اقصی غایات جہل مرکب است این
قائل از ذکر آن خرافات جز اینکہ ایمان خود را بر باد داد و تمہید آن باقتضای نجدیت و نجاوت
مورو ثہ خود تمہید جای در جہنم و بئس المہاد بنیاد نہاد سودی بر نداشت خسر الدنیا والآخرہ
ذلک ہو الخسران المبین و قول او و آنچہ این ملحد بعد این الی آخرہ دلالت دارد کہ این جاہل
احمق واہی تا ارذل عمر معنی نفی عموم و شمول قدرت الہی نفہمیدہ معنی عموم و شمول قدرت الہی

نزد محققین این است که همه ممکنات ذاتیه تحت قدرت الٰهی اند و مقدوریت و امکان باهم
متساوق اند و نزد عامه متکلمین این است که هر ممکن ذاتی که مستند الی الواجب تعالی بالایجاب
نباشد تحت قدرت او سبحانه داخل است و واجب بالذات و ممتنع بالذات تحت قدرت
داخل نیست والا واجب بالذات واجب بالذات و ممتنع بالذات ممتنع بالذات نباشد
و همچنان نزد عامه متکلمین انچه واجب بالغیر بالایجاب و ممتنع بالغیر بالایجاب است تحت
قدرت الٰهی داخل نیست و این قائل جاهل در اقوال سابقه خود باین اعتراف دارد گو در
اوائل خرافات خود گفته است که در این کلیه که هر چه ممتنع بالذات است تحت قدرت الٰهی
داخل نیست کلام است و بعد از ان بر این حماقت و جهالت خود متنبه شده از ان رجوع
نمود و پس اثبات امتناع ذاتی مصداق که این مفهوم نفی عموم و شمول قدرت الٰهی نیست
والا همه متکلمین بلکه همه مسلمین که مصادیق اکثر مفهومات را ممتنع میدانند نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشند مثلاً همه متکلمین بامتناع ذاتی وجود و فعلیت امور غیر متناهیه قائل اند و آنرا بدلائل
ثابت میکنند پس بحسب مقتضای قول این قائل لازم است که همه متکلمین نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشند و هر کس که بامتناع ذاتی مصداق مفهومی از مفهومات قائل باشد نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشد مصادیق مفهومات نامتناهی الی حد مثل مصداق اسود و لا اسود و ابیض و لا ابیض و کاتب
و لا کاتب بالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهی الی حد ممتنعات ذاتی اند تحت قدرت الٰهی
داخل اند همچنان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده بودن
آن مصداق مساوی و لا مساوی و بودن وجود آن مستلزم عدم آن مبرهن و مبین شده است
ممتنع ذاتی است و تحت قدرت الٰهی داخل نیست از داخل نبودن آن که ممتنع ذاتی است
نفی عموم و شمول قدرت الٰهی لازم نمی آید اگر پلیدی نافهم آنرا ممکن ذاتی داند و باز بعدم دخول آن
تحت قدرت الٰهی قائل باشد البته تراو نفی عموم قدرت الٰهی لازم خواهد آمد الا قول بودن آن
ممکن بی غایت و بلادت و نافهمی متصور نیست مقام استعجاب این است که مصادیق مفهومات

غیر متناهیه الی حد که مصادیق مفهومات متناقضه اند نیز داین جمله هم ممتنعات ذاتیه از تحت قدرت
الهی داخل نیستند داخل بودن مصداق مساوی ولا مساوی که از همان جمله است تحت قدرت
الهیه چرا جگر این جمله رامی شگافد و چرا خار در چشمان و نشتر در رگ جانهای اینان می شکند
عدم دخول مصادیق آن مفهومات لا انتناهیه تحت قدرت الهی قادح عموم و شمول قدرت
الهی نشد عدم دخول مصداق مساوی ولا مساوی تحت قدرت الهی چسان قادح عموم
و شمول آن تواند شد پس متحقق شد که اثبات امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین یا آنچه
وجود آن مستلزم عدم آن است مستلزم نفی عموم و شمول قدرت الهی نیست آری این قائل
در شناعت نفی شمول و عموم قدرت الهی ممکنات غیر متناهیه را گرفتار است چه این قائل اعتقاد
دارد که اتصاف او سبحانه و تعالی عما یقول الظالمون بجمیع نقایص و قبائح و فواحش که لا متناهی
الی حد است ممکن است و سلب آن همه معلول ذات او سبحانه بالایجاب است پس این سلوب
غیر متناهیه ممکن اند و تحت قدرت الهیه داخل نیستند و این شناعت بر متکلمین قائلین بزیادت
صفات کمالیه بر ذات حقه لازم نیست زیرا که آنان با مکان اتصاف او سبحانه بنقایص
و قبائح و فواحش قائل نیستند آنچه بر آنان لازم است که صفات کمالیه که ممکن اند مستند
الیه سبحانه بالایجاب اند و تحت قدرت داخل نیستند و چون سلوب اتصاف او سبحانه
بهر یک از نقائص و قبائح و فواحش در اعتقاد این قائل ممکن بالذات و معلول او سبحانه بالایجاب
است لازم است که در اعتقاد او ثبوت آن همه نقایص و قبائح و فواحش غیر متناهیه در مرتبه
نفس ذات حقه واجب بالذات باشد زیرا که مرتبه نفس ذات حقه که متقدم بر این سلوب معلوله
است از مرتبه نفس الامریه است پس هرگاه که سوالب بسیطه یعنی سلب هر یکی از نقائص و قبائح
و فواحش در اعتقاد این قائل در مرتبه نفس ذات حقه صادق نیستند ضرورة تاخر المعلول عن
العلة الموجبه بر این قائل اعتقاد صدق همه موجبات که نقائص آن سوالب اند در مرتبه ذات
حقه لازم است ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین فی مرتبة من المراتب النفس الامریه اعتقاد

صدق آن موجبات غیر متناهیه در مرتبه ذات حقه که براین قائل بحسب اعتقاد او لازم است بوجوه
غیر متناهیه کفر است چه اعتقاد صدق هر یکی ازان موجبات غیر متناهیه کفر مستقل است ومع هذا کفری که
اغلظ انحای کفر است براین قائل لازم است وآن این است که چون در اعتقاد این قائل
سلوب نقائص وقبایح وفواحش غیر متناهیه از ذات حقه مقدسه ممکنات معلوله ذات حقه اند
واز ذات حقه متاخر اند اعتقاد ثبوت هر یکی ازان نقایص وقبایح وفواحش بذات حقه مقدسه
در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه براو لازم است ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین پس
هر یکی ازان نقائص وقبایح وفواحش که اعتقاد ثبوت هر یکی ازانها بذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه براین قایل لازم است ممکن بالذات نتواند شد چه ثبوت ممکن بالذات بذات حقه
واجبه در مرتبه نفس ذات حقه واجبه که متقدم بر جمیع ممکنات ذاتیه است متصور نیست پس
لامحاله هر یکی ازان نقایص وقبایح وفواحش لازم است که در اعتقاد او واجب بالذات باشد
پس همه نقایص وقبایح وفواحش غیر متناهیه که براین قایل حسب اعتقادش اعتقاد بودن
آنها واجب بالذات لازم است یا باهم متغایر ومغایر ذات حقه مقدسه باشند پس براین
قایل قول بوجود واجبات ذاتیه غیر متناهیه لازم است واین اشد انحای اشراک است
یا باهم متغایر ومغایر ذات حقه مقدسه نباشند بلکه عین ذات حقه مقدسه باشند پس
براو اعتقاد اتحاد ذات حقه واجبه بنقایص وقبایح وفواحش بالذات واتحاد نقائص وقبایح
وفواحش از معقولات متباینه اند باهم لازم است واین اشد انحای کفر وسوفسطائیت است
وچون این قائل سابق ازین گفته است که چون صفت علم وقدرت ممکن بالذات است وجود
وعدم آن هر دو ممکن خواهد بود وهو ظاهر وچون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه
واجب گشت عدم هر دو از حضرت موصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود وعدم هر دو صفت
مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم وقدرت است بعینها جهل وعجز است کما هو الظاهر
فثبت کونهما ممتنعین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه وکون الاتصاف بهما کذلک

فتبین ان الاتصاف بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات
کما فی الصفات الکمالیه وجوب لذات حضرت الموصوف جل شانه وعز اسمه مع کونها ممکنة بالذات
فی نفسها انتهی ازین قول او ثابت است که او اعتقاد دارد بثبوت جهل و عجز در مرتبه ذات
حقه مقدسه سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون چه علم وقدرت او از صفات زائده است کما هو
مذهبه مذهب عامة المتکلمین پس علم وقدرت او سبحانه از ذات حقه مقدسه در اعتقاد او متاخر
است پس علم وقدرت از نفس ذات حقه مقدسه مسلوب است و در اعتقاد این قایل سلب
قدرت از ذات حقه که از شان او قدرت است عجز است وسلب علم از ذات حقه که از
شان او علم است جهل است پس بر اعتقاد او ثبوت عجز و جهل در مرتبه ذات حقه باو سبحانه
لازم است پس اعتقاد او ثبوت عجز در مرتبه ذات حقه اشنع انحای نفی قدرت از ذات حقه
مقدسه او سبحانه است وایضا بر عامه متکلمین لازم نمی آید چه نزد آنها فیما بین اتصاف او سبحانه
بصفات کمالیه وسلب اتصاف او بنقایص وقبایح وفواحش معیت ذاتیه نیست مصداق
سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش نفس ذات حقه است ومصداق اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه که قیام صفات کمالیه بذات حقه مقدسه است ازان متاخر است وعجز
عبارت است از عدم قدرت از ماده مستعده آن وجهل عبارت است از سلب علم از ماده
مستعده آن وذات حقه مقدسه از استعداد وقوت منزه است ونیز چون این قایل بامکان
وزیادت صفات کمالیه بر ذات مقدسه قائل سلب قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه
از نفس ذات مقدسه حقه فی مرتبه نفس الذات الحقة در اعتقاد او ضروری است واین قائل
فیما سبق گفته است که عدم علم از حضرت موصوف جل شانه مستلزم جهل است چه سلب
بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است کما لایخفی علی المنطقی انتهی بعبارته
پس چون سلب بسیط قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه از ذات حقه که موجود
علی الاطلاق است ودر هیچ مرتبه معدوم نتواند شد در اعتقاد این قائل صادق است

براو اعتقاد صدق سلب عدولی علم و قدرت و دیگر صفات کمالیه از ذات حقه در مرتبه نفس ذات حقه که براو لازم است چه او خود اعتراف دارد باینکه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است و در اعتقاد او جهل عبارت از سلب عدولی علم است و عبارت از سلب عدولی قدرت است و هکذا مقابلات سائر الصفات پس براو اعتقاد ثبوت جهل و عجز باو سبحانه در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه لازم است و این اشد انحائی نفی قدرت او سبحانه است پس مبرهن شد که این جاهل عاجز بنابر اقوال او اعتقاد بعجز و جهل او سبحانه لازم است و او نفی قدرت او سبحانه و اثبات عجز و جهل مقابلات همه صفات کمالیه بذات او سبحانه در مرتبه ذات حقه ملحد بیدین و نائب شیطان لعین و از کفره مرتدین بالیقین است و مصیر این سافل بدین بیدین که مردود باسفل السافلین است در صورت استنکاف و استنکار از توبه از این عار و شنار و اختیار نار بر عار مصداق خسر الدنیا والآخره ذلک هو الخسران المبین است آن دو وجه که برای امتناع ذاتی مساوی حضرت رسول الثقلین شفیع الدارین علیه ازکی صلوات الله علی مر الملوین مذکور شده برای تسوید هر دو صفحه وجه این که الوجهین در نشاتین کافی و بس اند و آنچه این سفید ریش در یش در جرح آن گفته اجتراح کفر و الحاد است و آنچه این مقدوح مفتوح کدح در قدح در آن نمود قدح زنا و عناد است که بآن قدح آخر کار در درک اسفل نار خواهد افتاد و باین فساد اعتقاد و افساد عقاید عامه عباد مصیر این نجدی نجاد سوی جهنم است و بئس المهاد و این مطالب بتفصیل فیما سبق مذکور راند الاچون باسکت او انه کار افتاد برای صیانت مومنان از گزندش حاجت بتکرار افتاد

قال الاعجز من الهلباجه عبث الخلق الدیباجه المتناهی فی السماجه الغیر المتناهی فی اللجاجه قوله یکی از انها عقلی است و دو نقلی است که هر یک را ذکر کنیم و آن شبهات را از بیخ بر کنیم اما دلیل عقلی این است انتهی و بعد

تمام بحث عقلی گفته وا ما نقلی اقول ذکر لفظ دو نقلی مقابل عقلی مکرر دو جا دلیل عقلی است
براینکه هر دو هر دو دلیل نقلی عقلی نیست وحال آنکه هر دو دلیل که بنقلی موسوم کرده نیز عقلی
است گو مذکور در حضرت قرآن است حق تعالی بدو مقدمهٔ عقلی که عقل بصحت آنها حاکم است
استدلال بر اثبات قدرت خود فرموده یکی آنکه قادر بر اعلی قادر بر ادنی می باشد دویم
آنکه صانعی که مصنوع خود را بالقصد واختیار هر چون که خواهد صنع تواند کرد او بقصد
واختیار خود ساخت او را قدرت است بر صنع مثل او واین هر دو مقدمه عقل حکم بصحت
آنها حکم میکنند مگر این مکابر قابل خطاب وجواب نیست وقد مر مفصلا بالفرض واگر در قرآن
مجید این هر دو دلیل نمی بود در ینوقت اگر کسی استدلال بر آنها میکرد صحیح میشد وعقلی
می بود پس آن هر دو دلیل اگرچه از قرآن است عقلی است حق تعالی هر جا که در مقابله منکران
قرآن مجید استدلال بر ذات وصفات خود میفرماید عقلی می باشد زیرا که حق تعالی در این
مواضع از آثار وافعال خود استدلال میفرماید وجمیع عقلا را اجماع واطباق است براینکه
دلالت اثر بر موثر دلالت عقلی است پس استدلال بدان عقلی باشد نه نقلی کما زعم
در شرح عقائد عضدیه است قال الاعرابی البعرة تدل علی البعیر واثر الاقدام علی المسیر
فسماء ذات ابراج وارض ذات فجاج کیف لا یدلان علی اللطیف الخبیر ومجرد اینکه
دو دلیل عقلی را عالم ربانی از قرآن مجید نقل کرده نقلی مقابل عقلی نخواهد شد مثلا در اثبات
مسائل حساب وهیئت دلائل هندسی از اقلیدس واز شمید شمس واکثر ماده دسبوس
وبالانالوس نقل میکنند وهمچنان ارباب الهیات واصحاب طبعیات متاخرین
از متقدمین فلاسفه دلائل منقول می سازند با اینهمه هیچ کس از اهل علم این دلائل را از عقلی
بر آورده در نقلی داخل نمی سازد آری اگر میگفت که این قائل بسبب [illegible] موسوم
بدلائل عقلی در بعض رسائل آورده یکی از وجدان عقلیه دو دازان از قرآن مجید
نقل کرده ومقابله نقلی با عقلی نمی کرد وصورت اطلاق نقلی بر هر دو اخیر باعتبار لغت

خلاف عرف صحیح میشد مثال نقلی مقابل عقلی این است کتب علیکم الصیام که این دلیل
نقلی است بر فرضیت صوم و این نقلی را دلیل سمعی هم می گویند مقابل عقلی پس بتحقیق
واضح گشت نزد هر عاقل که صدور این قول از قائل بربی عقلی او دلیلی است بازمی گویم بعون
الله تعالی عنقریب دانسته می شود که هر یکی از آنها شجره ایست خوشنما در اصل آن ثابت
و فرع آن در سماست پس خیال محال بیخ افگنی آن که بیخ افگنی حیات ابدی خود است
نهایت نازیبا و بس بدنماست **اقول** شیخ نجدی که این سرگشته بادیه حیرانی و این آواره
تیه ضلالت و بی ایمانی و این مدهوش گمکرده هوش باده جهالت و نادانی باقتضای فرط
مهربانی با و لقب عالم ربانی لطف فرموده است در بعض رسائل خود بعد ادعای آنکه
وجود مثل پیغمبر صلی الله علیه وسلم داخل است تحت قدرت الله تعالی می گوید که این دعوی
مدلل است بدلیل نقلی و برهان عقلی اما دلیل نقلی پس بیانش اولا آنکه حق عزوجل و علا در
یسٓ میفرماید اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی وهو الخلاق
العلیم انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون پس ضمیر جمع مذکور راجع است بسوی
جمیع بنی آدم زیرا که کریمه مذکوره در مقام بیان معاد واقع است پس هر که در معاد زنده خواهد
شد آن داخل است در کریمه مذکوره و ظاهر است که هر فرد انسانی در معاد زنده شدنی است
پس مثل او بمقتضای کریمه مذکوره داخل تحت قدرت الهیه باشد پس گویا ترکیب دلیل
مذکور بدینوجه شد که نبی صلی الله علیه وسلم در معاد زنده خواهد شد و آن از ضروریات دین
است و هر که در معاد زنده خواهد شد پس وجود مثل او داخل است تحت قدرت الهیه
بمقتضای کریمه مذکوره پس وجود مثل نبی صلی الله علیه وسلم داخل باشد تحت قدرت
الهیه وهو المطلوب و ثانیا آنکه وجود مثل مذکور شی ممکن است بالذات و هر شی ممکن بالذات داخل
است تحت قدرت الهیه لقوله تعالی وهو علی کل شیء قدیر و کان الله علی کل شیء مقتدرا چنانچه
خود معترض این دلیل را بیان کرده و آنچه بران اعتراض کرده مدفوع است چنانچه عنقریب

خواہد آمد انشاء اللہ تعالی و ثالثاً آنکہ حق جل و علا در کلام پاک خود در مقام عدیدہ از وجود
مخلوقات بر احاطہ قدرت خود بر امثال آنہا استدلال فرمودہ چنانچہ از احیای ارض
و انزال مطر بر احیای موتی در معاد در آیات کثیرہ استدلال فرمودہ منہا قولہ تعالی
وہو الذی انزل من السماء ماء فانشرنا بہ بلدۃ میتا کذالک تخرجون و از ایجاد آدم علیہ
السلام بی پدر بر امکان ایجاد عیسی علیہ السلام بی پدر استدلال فرمودہ ان مثل عیسی
عند اللہ کمثل آدم خلقہ من تراب ثم قال لہ کن فیکون و بالجملہ استدلال بوجہ مذکور در قرآن مجید
شائع و متعارف است پس برین تقدیر وجود نبی محمد صلی اللہ علیہ وسلم خود دلیل باشد
بر امکان وجود مثل انسان نظر بر قدرت الہیہ پس گویا ترکیب دلیل برین تقدیر باین
وجہ خواہد بود ہر گاہ کہ وجود نبی صلی اللہ علیہ وسلم داخل تحت قدرت الہیہ باشد وجود مثل
ایشان ہم داخل باشد تحت قدرت مذکورہ لان حکم المثلین واحد فی الدخول تحت القدرۃ
و عدمہ بمنطوق القرآن وہو المطلوب اما برہان عقلی پس بیانش آنکہ وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر
است و ہر ممتنع بالغیر ممکن است بالذات و ہر ممکن بالذات داخل تحت قدرت الہیہ
است پس وجود مثل مذکور داخل است تحت قدرت الہیہ وہو المطلوب اما مقدمہ اولی
پس بیانش آنکہ مثل مذکور در نفس الامر معدوم است و ہر معدوم یا ممتنع بالذات است
یا ممتنع بالغیر پس مثل مذکور یا ممتنع بالذات است یا ممتنع بالغیر لیکن ممتنع بالذات
نیست پس ممتنع بالغیر ہست اما صغری و کبری قیاس اول پس احتیاج بیان ندارد و اما
قضیہ استثنائیہ در قیاس ثانی پس بیانش آنکہ مثل مذکور عبارت است از فردیکہ
مشارک آنجناب باشد در ماہیت و اوصاف کمال پس امتناع بالذات یا بسبب امتناع
مشارکت در ماہیت خواہد بود یا بسبب استناع اتصاف باوصاف مذکورہ بالنظر
الی نفس الذات و پر ظاہر است کہ ماہیت آنجناب انسان است و اشتراک ماہیت
انسان در الوف الوف افراد ممتنع نیست و اتصاف باوصاف مذکورہ نظر

بنفس ماهیته هم ممتنع نه والا اتصاف آنجناب هم باوصاف مذکوره ممتنع میشد فان حکم
المثلین واحد فیما یجب ویسلب بالنظر الی نفس الماهیة والالزم عدم اشتراک الماهیة
بینهما فلزم عدم المماثلة هذا خلف پس وجود مثل مذکور ممتنع بالذات نباشد بلکه بنظر
موانع خارجیه مثل اخبار الٰهی بعدم وقوع آن یا تعلق اراده ازلیه بعدم آن وامثال
ذلک وهمین است معنی ممتنع بالغیر پس وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر باشد انتهی کلامه بالفاظه
وعبارته پس معلوم شد که شیخ نجدی اطلاق برهان عقلی بر یک وجه استدلال خود و اطلاق
نقلی بر دو وجه استدلال خود نموده است و استاد نقل کلام او نموده است اگر اطلاق
نقلی بر آن دو وجه دلیل بی عقلی است دلیل بی عقلی شیخ نجدی است والا کلام این قائل
دلیل بی عقلی او است بهر حال یا شیخ نجدی بی عقل بوده است یا این مرید او بی عقل
است از این هر دو باهر که کشته شود سود اسلام است استاد را که از شیخ نجدی ناقل
است تصحیح نقل وی باید با عبارت شیخ نجدی بالفاظها نقل کردیم مارا تصحیح بودن آن
دو وجه دلیل نقلی ضروری نیست چون این سگ دیوانه شیخ نجدی مقتدای خود را می
گزد ضرب مثل گوشت خر دندان سگ درینجا می سزد اما برای اینماح اشتغال
این نباح نباح میگوییم که حاصل دلیل اول آواره شیخ نجدی چنانکه او تقریبا
بیان کرده این است که نبی صلی الله علیه وسلم در معاد زنده خواهد شد و هر که در معاد
زنده خواهد شد پس وجود مثل او تحت قدرت الهیه داخل است بمقتضای آیه
کریمه پس وجود مثل نبی صلی الله علیه وسلم تحت قدرت الهیه داخل است وصغری
مقدمه این دلیل ثابت بسمع اند چه عقل باثبات معاد جسمانی مستقل نیست و مسئله معاد
جسمانی از سمعیات است کما هو مصرح فی کتب الکلام و دلیلی که یکی از مقدمات
آن نقلی وسمعی باشد نقلی وسمعی است قال فی شرح المواقف الدلیل اما عقلی
بجمیع مقدماته قریبة کانت او بعیدة او نقلی بجمیعها کذلک او مرکب منهما والاول

هو الدليل العقلي المحض الذي لا يتوقف على السمع اصلا والثاني وهو النقلي المحض لا يتصور اذ صدق
المخبر لا بد منه حتى يفيد الدليل النقلي العلم بالمدلول وانه لا يثبت الا بالعقل وهو ان يخلق
في المعجزة الدالة على صدقه فلو اريد اثباته بالعقل دار او تسلسل والثالث يعني المركب
منهما هو الذي يسميه بالنقلي لتوقفه على النقل في الجملة انتهى از اينجا معلوم شد كه اين
احمق ناقص دليل شيخ خود نفهميده و با وصف نفهميدن آن دليل در پی اتمام
آن افتاده از غباوت ان در يافت كه بی عقل كيست و اين دليل را عقلی ناميدن
كلا بل نقلی كدام كس است اين قايل كه پيش در آفتاب ستيغ كرده است هنوز
معنی دليل عقلی و دليل نقلی ندانسته است هر دليلی كه مستند مقدمه از مقدمات آن نقل باشد
دليل نقلی است و اگر مستند هيچ يك مقدمه از مقدمات آن نقل نباشد آن دليل عقلی است
می تواند شد كه دليل واحد باعتباری دليل نقلی باشد و باعتبار ديگر دليل عقلی باشد مثلاً
اگر كسی دعوی كند كه تعلم حكمت مستحسن است و بران دعوی استدلال كند باينكه تعلم حكمت
اكتساب خير كثير است و اكتساب خير كثير مستحسن است پس اگر مقدمه اولی را مستند كند
بقوله سبحانه ومن يؤت الحكمة فقد اوتي خيرا كثيرا اين دليل نقلی خواهد بود و اگر آنرا مستند
كند به بيان مصالح و منافع كه در تعلم حكمت است اين دليل عقلی خواهد بود و همچنان اگر
كسی دعوی كند كه شرك بالله بدترين عباد است و بران استدلال كند باينكه شرك
بدترين عقايد است و معتقد بدترين عقايد بدترين عباد است پس اگر مقدمه اولی را مستند كند
بقوله سبحانه ان الشرك لظلم عظيم اين دليل نقلی خواهد بود و اگر آنرا مستند كند به بيان
مفاسد شرك و وجوه بطلان آن عقلا اين دليل عقلی خواهد بود پس چون شيخ بنجدی آن
وجوه ثلثه را كه اول بيان كرده است مستند بنقل كرده است يعنی در وجه اول مقدمه
قائله كه هر شیء ممكن داخل است تحت قدرت الهيه بقوله سبحانه وهو على كل شيء قدير وكان الله
على كل شيء مقتدرا و در وجه ثانی اين مقدمه را در هر كه در معاد زنده خواهد شد

وجود مثل او داخل ہست تحت قدرت الہیہ بقولہ سبحانہ اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلہم بلی وہو الخلاق العلیم و در وجہ ثالث استدلال را بوجود مخلوقات بر احاطہ قدرت بامثال آنہا بقولہ سبحانہ وہو الذی انزل من السماء ماء الاخرہ وبقولہ تعالی ان مثل عیسی عند اللہ الآیہ مستند کردہ ہست لاجرم آن وجوہ ثلثہ را دلیل نقلی نام نہاد وچون ہیچیک مقدمہ را از مقدمات وجہ رابع بنقل مستند نکردہ آنرا برہان عقلی نامیدہ است پس طعن این قائل بر تسمیہ دو وجہ از ان وجوہ ثلثہ بدلیل نقلی ناشی از غایت بی عقلی اوست

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامدًا ومصلیًا

التماس

یہ کتاب جو آپ کے مطالعہ مین اسوقت ہے اسکا شمار اون نوادرات تصانیف مین ہے جسکے لیے چشم ارباب بصیرت مدتہائے دراز سے مشتاق تھین۔ اور جس کے پاس اس کا کوئی نسخہ تھا مایۂ علم سمجھ کرا سے گنج مخفی کی طرح نہان رکھتا تھا۔

طبقہ وہابیہ کے جمیع مسائل جنکا تذکرہ معتد بہ کتاب مین کیا گیا ہے اون کی تردید ہر قرن کے متعدد علماء نے مختلف دیار و امصار مین متعدد رسالون مین مفصلا فرمائی مگر ان دو مسئلون کی طرف جب رجوع فرماتے تو مختصر تحریر کے بعد اسی رسالے پر محول کر دیتے فقیر کے دل مین بار بار یہ خیال پیدا ہوتا کہ کاش کوئی نسخہ کاملہ رسالہ امتناع نظیر کا بہم پہونچتا تو اوس کی اشاعت اپنے لیے وسیلہ

آخر بنا تا مگر بھلا اس کا ملنا کچھ آسان تو تھا نہین باوجود کوشش بلیغ مدتون ناکامیاب رہا مگر مینے ہمت نہ ہاری اور جد وجہد کا سلسلہ جاری ہی رکھا۔ بالآخر جبکہ شرف حضوری آستانۂ عالیہ حضرت شیخ الاسلام والمسلمین ضیاء الملة والدین حضرت اوستاذی واوستاذ الکل فی الکل مولانا العلام حضرت محمد ہدایت اللہ خان متع اللہ المسلمین بطول بقائہ سے جونپور مین مشرف ہوا تو بعد چند سال اظہار اس تمنای دل کا کیا۔

حضرت اوستاذنا العلام مدظلہ بہت اوس شفقت ومحبت بزرگانہ کے جو اس ہیچمیرز کے حال پر مبذول فرماتے تھے اصل مسودہ مصنف علیہ الرحمة کے قلم کا مرقومہ عطا فرما کر اجازت طبع کی دی۔ گو اب میرے پاس اصل مسودہ موجود تھا مگر پھر بھی بہ نظر غایة احتیاط دو اور نسخے بہم پہونچائے ایک مولانا برکات احمد صاحب ٹونکی سے ملا۔ اور دوسرا مولانا عبد المقتدر صاحب بدایونی نے مرحمت فرمایا۔

فقیر نے بصرف زر کثیر ومحنت شاقہ طبع کرانا شروع کیا۔ اور صحت طبع مین خاص اہتمام ملحوظ رکھا اچھے اچھے مستعد فضلا اس کے مصحح رہے۔ زائد حصے کی تصحیح خود فقیر نے دوبارہ بکمال عرق ریزی کی ہے۔ تین سال کی پیاپے محنت ومشقت کا نتیجہ ہے جو یہ علمی گنجینہ آج آپ حضرات کی نگاہون کے سامنے ہے۔ جابجا حل لغات بھی بخیال سہولت کر دیے ہین خصوصًا قصیدے کے لغات تو اس طرح حل کیے ہین کہ شاید تھوڑی استعداد

عربی رکھنے والا بھی اس قصیدے سے کافی طور پر متمتع ہو سکتا ہے

اب گذارش یہ ہے کہ اگر باوجود اسقدر اہتمام کے بھی کچھ

نقطے یا مرکز کی غلطی رہ گئی ہو تو ناظرین معاف فرمائینگے

اسلیے کہ وہ ہاتھ جنہیں یہ رسالہ جانے والا ہے

اون کو اسقدر غلطی مطالعہ سے بے لطف

ہونے نہ دے گی واللّٰہُ یَہدِی مَن یَّشَاءُ

اِلٰی صِرَاطٍ مُّستَقِیم وَاٰخِرُ دَعوَانَا

اَنِ الحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العَالَمِین

وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی

خَیرِ المُرسَلِین وَعَلٰی اٰلِہٖ

وَصَحبِہٖ اَجمَعِین وَعَلَینَا

مَعَھُم یَا اَرحَمَ

الرَّاحِمِین

اٰمِین

حررہ بقلمہ فقیر محمد بن عبد اللہ القادری الچشتی عفی عنہما

خاتمہ الحمد للہ کہ رسالہ امتناع النظیر بفرمائش جناب مولانا مولوی شاہ
محمد سلیمان اشرف صاحب باہتمام حافظ عبدالرحمن خان مالک مطبع
جادو پریس محلہ عبیر گر ٹولہ شہر جونپور میں بتاریخ ۲۰ اگست ۱۹۰۶ء
جناب شاہ صاحب ممدوح کے لیے چھپا